НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПЕТРЕНКО НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

УДК 347.447.8(477+4+73)

ДИСЕРТАЦІЯ

СУДОВИЙ ШТРАФ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ, КРАЇН ЄВРОПИ ТА США

081 – Право
08 – Право
подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. Д. Петренко

Науковий керівник –
ГОЛУБЄВА Неллі Юріївна,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Петренко Н. Д. **Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Дисертація є першим комплексним теоретико-правовим дослідженням проблематики застосування судових штрафів в Україні, країнах Європи та США. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Стверджується, що для багатьох із досліджуваних країн концепція відповідальності сторони перед судом має глибоке історичне коріння і протягом тривалого часу не зазнавала кардинальних змін, а для широкого переліку країн навпаки, концепція відповідальності сторони, в тому числі штрафної, є новацією, яка пов’язана із викликами сьогодення. У Великобританії відносно нещодавно (у 1981 році) відбулося законодавче врегулювання відповідальності за неповагу до суду (яка до цього часу протягом століть існувала виключно в прецедентному праві), однак суддями, адвокатами та науковцями наголошується на необхідності приведення законодавства до сучасних стандартів. В Австралії консультації щодо реформи в цій площині все ще тривають. Для багатьох пострадянських країн, зокрема, країн Балтії, питання врегулювання відповідальності постало одночасно із оновленням і переосмисленням процесуального законодавства, яке після радянського впливу мало б відбудовуватися на нових засадах – змагальних та диспозитивних, однак не позбавлених засобів спонукання сторін до належної поведінки. Натомість у США тривалий час як на рівні штатів, так і на федеральному рівні, суттєвих оновлень правил цивільного судочинства не здійснювалося, а нові підходи до вирішення питання щодо відповідальності за неповагу до суду диктує судова практика.

Вказано, що основна функція санкцій в судовому процесі (як у вітчизняному, так і в іноземних процесах) полягає у стимулюванні особи до належної процесуальної поведінки (хоча діапазон належної поведінки може бути різним: від простого неперешкоджання процесу до активного сприяння), а після завершення судового розгляду – у повному і своєчасному виконанні судового рішення (зазвичай, для тих правопорядків, у яких виконання рішення є складовою судового процесу). Процесуальні санкції забезпечують дотримання принципів цивільного судочинства: верховенства права, змагальності, рівності, заборони зловживання процесуальними правами тощо, а також досягненню мети цивільного судочинства.

Стверджується, що іноземним юрисдикціям також притаманна можливість застосування судом різноманітних санкцій, які сприяють досягненню дисципліни у судовому засіданні, розгляду справи у розумний строк, утвердженню авторитету суду та своєчасному виконанню судових рішень. Однак підстави для штрафних санкцій у судочинстві різних країн суттєво відрізняються: якщо для континентальної Європи притаманним є чітке виокремлення видів несприятливої поведінки у процесі, за які накладається штраф (ненадання доказів, неявка сторони, затягування справи тощо), розподіл повноважень із застосування санкцій між процесуальним, адміністративним та кримінальним законодавством, то для країн загального права такої диференціації не передбачається, оскільки будь-яка неналежна поведінка, як в судовому процесі, так і поза приміщенням суду, розглядається крізь призму неповаги до суду.

Доведено необхідність розмежування в рамках вітчизняного процесуального законодавства зловживання сторонами процесуальними правами та прояв неповаги до суду як самостійних підстав для застосування судом засобів процесуального примусу.

Обґрунтовано доцільність закріплення відповідальності за неповагу до суду, що вчинена в ході судового провадження, у процесуальних кодексах. Запропоновано під неповагою до суду як однією із форм протиправного

перешкоджання здійсненню цивільного судочинства пропонується розуміти будь-які діяння учасників судового процесу та (або) осіб, присутніх у залі судового засідання, що прямо чи опосередковано спрямовані на порушення встановлених у суді правил, і супроводжуються зневажливим ставленням до інституту правосуддя у цілому.

Розглянуто питання застосування судового штрафу в аспекті реалізації конвенційного права на справедливий судовий розгляд та запропоновано розглядати судовий штраф крізь призму правових позицій ЄСПЛ, вироблених при тлумаченні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Основоположна ідея цього підходу полягає в розумінні єдності міжнародно-правових актів про права людини, фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд і розширенні процесуальних гарантій, дотримання яких є необхідним у випадку накладення на особу штрафу у значному розмірі.

Здійснено порівняльний аналіз можливості накладення штрафу на іншу особу, ніж ту, що допустила порушення, у правовідносинах адвоката з клієнтом: за ЦПК України суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника, однак у випадку притягнення до адміністративної відповідальності за неповагу до суду в порядку Кодексу України про адміністративні порушення (далі – КУпАП) виключає таку можливість. Натомість, законодавство США обмежує відповідальність сторони, яка професійно представлена: санкції, які передбачають грошові стягнення (такі як штраф або присудження гонорару адвокату), не можуть бути застосовані до сторони, яку представляють, за подання заяв з неналежною метою, а відповідальність за такі порушення правильніше покласти виключно на адвоката сторони чи юридичну фірму, яка повинна нести спільну відповідальність за порушення, скоєне її партнером або співробітником. В Італії в умовах запровадженої адвокатської монополії відповідальність за відшкодування збитків за безпідставне судове провадження, покладається на адвоката, який відповідає за оцінку обґрунтованості позиції

клієнта та стратегії, які будуть прийняті в суді. За законодавством Польщі сторону може бути притягнуто до відповідальності у випадку зловживань, допущених її представником: а можливість впливу на недобросовісного адвоката реалізується через загрозу дисциплінарного провадження, фактично, контроль за діяльністю адвоката покладається на самого клієнта (адже штраф накладається безпосередньо на сторону) та на дисциплінарні органи адвокатури.

Здійснено порівняльний аналіз особливостей застосування астрента у іноземних юрисдикціях: національні закони щодо судової неустойки (астрента) можуть доволі суттєво відрізнятися як щодо підстав накладення штрафу, порядку розгляду питання та розміру штрафних виплат. У деяких законодавчих системах, включаючи законодавство Італії, Бельгії, Люксембургу та Нідерландів, астрент не може бути накладено, якщо основним зобов'язанням (за яким відбувається стягнення у судовому порядку) є зобов'язання сплатити грошову суму. Згідно з французьким, польським законодавством, навпаки, астрент може накладатися, коли зобов'язання, що випливає з судового рішення, є не лише зобов'язанням вчинити або утриматися від вчинення певної дії, але й зобов'язанням сплатити грошову суму.

Класифіковано різновиди астрента, які можна здійснити за такими критеріями: 1) за суб'єктом, який ініціює застосування астрента: а) з ініціативи суду (Франція, Бразилія); б) з ініціативи стягувача (Польща, Бельгія, Нідерланди, Люксембург); 2) за наявності обмежень у максимальному розмірі астрента: а) без встановлених обмежень (Франція); б) зі встановленими обмеженнями (Польща); 3) за суб'єктом, на користь якого стягується астрент: а) на користь стягувача (Бельгія, Нідерланди, Франція, Італія, Бразилія); б) на користь держави або органів державної влади (Швейцарія, Німеччина, Іспанія); 4) за наявності обмежень у категоріях справ, в яких судове рішення може бути обтяжене астрентом: а) астрент може бути застосований у будь-якій категорії справ; б) встановлені обмеження щодо застосування астрента у певних категоріях справ (Нідерланди, Італія).

За результатом поведеного аналізу практики ЄСПЛ у питаннях застосування до судових штрафів положень статті 6 ЄКПЛ щодо права на справедливий суд, зроблено висновок, що хоча за загальним правилом застосування національним судом процесуальних санкцій залишається поза межами регулювання Конвенції, сама процедура вирішення питання про накладення штрафної санкції має відповідати стандартам ст. 6 Конвенції: якщо санкція підпадає під кримінальний аспект ст. 6, то і стандарти права на справедливий суд мають бути забезпечені на вищому рівні;

Запропоновано закріплення на законодавчому рівні терміна «судовий штраф» із внесенням відповідних змін до ст. 148 ЦПК України та інших процесуальних кодексів з метою уникнення термінологічної плутанини та змішування визначення штрафу, що накладається судом як основне або додаткове покарання у кримінальному судочинстві, штрафу як форми неустойки в розумінні ст. 549 ЦК України із штрафом як майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують процесуальні обов'язки у цивільному, господарському, адміністративному чи кримінальному судочинстві.

Запропоновано внесення змін до ст. 148 ЦПК України, закріпивши обов'язок суду призначити судове засідання для вирішення питання про стягнення судового штрафу з наданням достатнього строку, щоб особа, яка викликається, мала достатньо часу для явки в суд і для підготовки до участі в судовому розгляді, що особливо важливо для реалізації права на справедливий суд у провадженнях, в яких судове засідання не призначається, а ознаки зловживання процесуальними правами чи інших підстав для накладення судового штрафу вбачаються із процесуальних документів учасника справи. Аналогічні положення слід передбачити і в інших процесуальних кодексах.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, правосуддя, право на судовий захист, судовий захист, право на справедливий суд, Європейський суд з прав людини, процесуальна відповідальність, заходи

процесуального примусу, судовий штраф, судова неустойка, астрент, зловживання процесуальними правами, неповага до суду, скандалізація суду.

ABSTRACT

Petrenko. N. D. **Judicial Penalty in Civil Proceedings in Ukraine, European Countries and the USA**. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in Speciality 081 – Law (field of knowledge 08 – Law). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2025.

The dissertation is the first comprehensive theoretical and legal study of the problems of the application of judicial fines in Ukraine, European countries and the USA. As a result of the study, a number of new scientific provisions and conclusions were formulated, proposed personally by the applicant.

It is maintained that for many of the countries studied, the concept of party liability before the court has deep historical roots and has not undergone fundamental changes for a long time, while for a wide range of countries, on the contrary, the concept of party liability, including punitive, is an innovation related to the challenges of the present. In the UK, liability for contempt of court was relatively recently (in 1981) regulated by law (which heretofore had existed exclusively in case law for centuries), but judges, lawyers and scholars emphasize the need to bring the legislation up to modern standards. In Australia, consultations on reform in this area are still ongoing. For many post-Soviet countries, in particular the Baltic countries, the issue of regulating liability arose simultaneously with the updating and rethinking of procedural legislation, which after Soviet influence was supposed to be rebuilt on new principles - adversarial and dispositive principles, but not devoid of means of encouraging the parties to behave properly. In contrast, in the USA, for a long time, both at the state and federal levels, there were no significant updates to the rules of civil procedure, and new approaches to resolving the issue of liability for contempt of court are dictated by case law.

It is indicated that the main function of sanctions in a judicial process (both in domestic and foreign processes) is to stimulate a person to proper procedural behavior (although the range of proper behavior can be different: from simple non-obstruction of the process to active assistance), and after the completion of the trial - the full and timely execution of the court decision (usually, for those legal systems in which the execution of the decision is a component of the judicial process). Procedural sanctions ensure compliance with the principles of civil justice: the rule of law, adversarialism, equality, prohibition of abuse of procedural rights, etc., as well as achieving the goal of civil justice.

It is stated that foreign jurisdictions also provide for applying various sanctions by the court, which contribute to achieving discipline in the court session, consideration of cases within a reasonable time, establishment of the authority of the court and timely execution of court decisions. However, the grounds for punitive sanctions in the legal proceedings of different countries differ significantly: while continental Europe is characterized by a clear distinction between types of adverse behavior in judical process for which a fine is imposed (failure to provide evidence, failure of a party to appear, delaying consideration of cases, etc.), and the distribution of powers to apply sanctions between procedural, administrative and criminal legislation, such differentiation is not provided for in common law countries, since any improper behavior, both in the trial and outside the courtroom, is viewed through the prism of contempt of court.

The necessity of distinguishing within the framework of domestic procedural legislation between abuse of procedural rights by the parties and contempt of court as independent grounds for the court to apply procedural coercion is proven.

The expediency of establishing liability for contempt of court committed during court proceedings in procedural codes is substantiated. Contempt of court as one of the forms of unlawful obstruction of civil justice is proposed to be understood as any actions of participants in the trial and (or) persons present in the courtroom that are directly or indirectly aimed at violating the rules established in the court and

are accompanied by a contemptuous attitude towards the institution of justice as a whole.

The issue of the application of a court fine in the aspect of the implementation of the Convention right to a fair trial is considered and it is proposed to consider a court fine through the prism of the legal positions of the ECtHR, developed in the interpretation of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter referred to as "ECHR"). The fundamental idea of this approach is to understand the unity of international legal acts on human rights, the fundamentalization of the right to a fair trial and the expansion of procedural guarantees, compliance with which is necessary in the event of imposing a significant fine on a person.

A comparative analysis of the possibility of imposing a fine on a person other than the one who committed the violation in the legal relationship between a lawyer and a client was carried out: under the Code of Civil Procedure of Ukraine, the court, taking into account the specific circumstances of a case, may impose a fine on both a participant in the case and his representative, however, in the case of bringing to administrative responsibility for contempt of court in accordance with the procedure of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (hereinafter referred to as "CUAO"), such a possibility is excluded. In contrast, US law limits the liability of the party who is professionally represented: sanctions involving monetary penalties (such as a fine or award of defense attorney's fees) cannot be applied to the represented party for filing statements for an improper purpose, and liability for such violations would be more proper to vest solely in the party's defense attorney or the law firm, which is to be jointly liable for the violation committed by its partner or employee. In Italy, under the established lawyer monopoly, liability for damages for unfounded litigation rests with the defense attorney, who is responsible for assessing the validity of the client's position and the strategies to be adopted in court. Under Polish law, a party may be held liable in the event of abuses committed by its representative: while the possibility of influencing an unscrupulous defense attorney is realized through the threat of disciplinary proceedings, in fact, control over the defense attorney's

activities rests with the client himself (since the fine is imposed directly on the party) and the disciplinary bodies of the bar.

A comparative analysis of the specifics of the application of astreinte in foreign jurisdictions has been carried out: national laws on judicial penalty (astreinte) can differ quite significantly in terms of the grounds for imposing a fine, the procedure for considering an issue and the amount of penalty payments. In some legislative systems, including the legislation of Italy, Belgium, Luxembourg and the Netherlands, astreinte cannot be imposed if the main obligation (for which recovery is carried out in court) is an obligation to pay a sum of money. According to French and Polish legislation, on the contrary, astreinte can be imposed when an obligation arising from a court decision is not only an obligation to perform or refrain from performing a certain action, but also an obligation to pay a sum of money.

Types of astreinte that can be carried out are classified according to the following criteria: 1) the entity that initiates the application of astreinte: a) at the initiative of the court (France, Brazil); b) at the initiative of the recoverer (Poland, Belgium, the Netherlands, Luxembourg); 2) availability of restrictions on the maximum amount of astreinte: a) without established restrictions (France); b) with established restrictions (Poland); 3) the entity in whose favor the astreinte is collected: a) in favor of the recoverer (Belgium, the Netherlands, France, Italy, Brazil); b) in favor of the state or state authorities (Switzerland, Germany, Spain); 4) availability of restrictions on the categories of cases in which a court decision can be burdened with astreinte: a) astreinte can be applied in any category of cases; b) restrictions are established on the application of astreinte in certain categories of cases (Netherlands, Italy).

Based on the analysis of the ECtHR's practice on the application of the provisions of Article 6 of the ECHR on the right to a fair trial to judicial fines, it was concluded that although, as a general rule, the application of procedural sanctions by a national court remains outside the scope of the Convention, the procedure for resolving the issue of imposing a fine must comply with the standards of Article 6 of

the Convention: if a sanction falls under the criminal aspect of Article 6, then the standards of the right to a fair trial must be ensured at a higher level;

It is proposed to fix the term "judicial fine" at the legislative level with the introduction of relevant amendments to Article 148 of the Code of Civil Procedure of Ukraine and other procedural codes in order to avoid terminological confusion and mixing the definition of a fine imposed by a court as a main or additional punishment in criminal proceedings, a fine as a form of penalty within the meaning of Article 549 of the Civil Code of Ukraine with a fine as a property sanction applied by a court to persons who do not fulfill or improperly fulfill procedural obligations in civil, economic, administrative or criminal proceedings.

It is proposed to amend Article 148 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine by establishing the court's obligation to schedule a court session to resolve the issue of collecting a court fine, providing sufficient time so that the person summoned has enough time to appear in court and prepare to participate in the trial, which is especially important for the implementation of the right to a fair trial in proceedings in which a court session is not scheduled, and signs of abuse of procedural rights or other grounds for imposing a court fine are visible from the procedural documents of a participant in the case. Similar provisions should be provided for in other procedural codes.

Keywords: civil procedure, civil proceedings, justice, right to judicial protection, judicial protection, right to a fair trial, European Court of Human Rights, procedural responsibility, measures of procedural coercion, court fine, court penalty, astreinte, abuse of procedural rights, contempt of court, scandalization of the court.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-8.

2. Петренко Н. Д. Штраф за Цивільним процесуальним кодексом Німеччини. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 78-84. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.10.

3. Петренко Н. Д. Штраф як форма відповідальності за неповагу до суду у Великобританії. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.9.

4. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 95-100. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/22.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Петренко Н. Д. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду. *Захист прав людини у цивільному судочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубєвої ; уклад.: І. С. Апалькова, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2021. С. 110-116. URL: https://hdl.handle.net/11300/18184.

6. Петренко Н. Д. Питання визначення поняття судового штрафу у цивільному судочинстві. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною

редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 803-806. URL: https://hdl.handle.net/11300/20324.

7. Петренко Н. Д. Окремі аспекти застосування штрафу у цивільному судочинстві США. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.)* / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 125-127. URL: https://hdl.handle.net/11300/23000.

8. Петренко Н. Д. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід. *Приватне право в умовах війни : матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.)* / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової ; НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. 1004 с. С. 353-356. URL: https://hdl.handle.net/11300/24735.

9. Петренко Н. Д. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду: досвід Австралії. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)* / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. 828 с. С. 656-658. URL: https://hdl.handle.net/11300/25892.

10. Петренко Н. Д. Судовий штраф за процесуальним законодавством Бельгії. *Європейський день цивільної юстиції : матеріали круглого столу (27 жовтня 2023 р.)* / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2024. 123 с. С. 62-65. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/ 27.10.2023.pdf.

11. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Польщі. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 110 с. С. 85-88. URL: https://hdl.handle.net/11300/27187.

12. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Бразилії. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.)* / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024 с. 1000 с. С. 645-647.

13. Петренко Н. Д. Астрент у цивільному процесуальному законодавстві Бразилії. *Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 139 с. С. 117-120. URL: https://hdl.handle.net/11300/27821.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ **3**

ВСТУП **4**

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТРАФУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ **15**

1.1. Теоретико-методологічні засади та стан наукового дослідження штрафу як категорії цивільного процесуального права 15

1.2. Судовий штраф як захід процесуального примусу у цивільному процесуальному законодавстві України 37

1.3. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду у цивільному судочинстві України 57

1.4. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід 82

РОЗДІЛ 2. ШТРАФ ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ У КРАЇНАХ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА **110**

2.1. Штраф за неповагу до суду у Великобританії 110

2.2. Застосування штрафу у цивільному судочинстві США 129

2.3. Відповідальність за неповагу до суду в Австралії 145

РОЗДІЛ 3. ШТРАФ ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї **155**

3.1. Штраф за цивільним процесуальним законодавством Німеччини 155

3.2. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії 163

3.3. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Польщі 174

3.4. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Бельгії 186

3.5. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії 195

ВИСНОВКИ **215**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **225**

ДОДАТКИ **257**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – засоби масової інформації

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КРЄС – Консультативна рада європейських суддів

КУпАП – Кодекс України про адміністративні порушення

НПМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

США – Сполучені Штати Америки

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сталий напрям європейської інтеграції України вимагає створення такої моделі цивільного судочинства, яка була б не тільки ефективною, а й відповідала найвищим стандартам Ради Європи та Європейського Союзу. Законодавець має врегулювати процедуру судового розгляду таким чином, щоб віднайти справедливий баланс між інтересами держави в цілому та інтересами усіх суб'єктів, залучених до відправлення правосуддя.

В оновленій редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) було значно вдосконалено правове регулювання процедури судового розгляду, надавши суду та учасникам цивільних процесуальних відносин нові інструменти для ефективного використання їхніх прав. Наочним прикладом цього є закріплення у якості основної засади цивільного судочинства принципу пропорційності, який традиційно розглядається як один із елементів принципу верховенства права. Законодавче врегулювання заборони зловживання процесуальними правами позитивно сприйняте як науковим співтовариством, так і суддівською спільнотою. Одним із наслідків виявлення в діях особи зловживання процесуальними правами є накладення на неї чи її представника штрафу. Крім цього, до заходів процесуального примусу було включено штраф, який, на відміну від штрафу внаслідок зловживання процесуальними правами, не можна вважати новим інститутом цивільного процесуального права, адже тривалий час такого роду штраф вже був закріплений як у цивільному процесуальному законодавстві радянського періоду, так і у процесуальному законодавстві періоду Незалежності України.

В умовах доволі конфліктогенного середовища, яким є судовий процес, постає питання щодо протидії втручанню осіб у нормальне функціонування судової системи, оптимальний перебіг судового процесу, а також забезпечення підтримання авторитету суду та його незалежності. Форми такого втручання, до якого вдаються не лише сторони, а й присутні у залах судового засідання особи,

громадські активісти, засоби масової інформації, можуть набувати різного прояву: приховування чи знищення доказів, умисна неявка у судове засідання, кляузництво, образи на адресу суду, погрози, розповсюдження недостовірної інформації про судовий процес у соціальних мережах чи засобах масової інформації тощо. Зазначені негативні явища вимагають розробки і створення ефективних правових механізмів протидії, що й обумовлює актуальність наукового пошуку.

Актуальність обраної теми дослідження. З огляду на дані судової статистики, вбачається доволі низький рівень застосування штрафних санкцій у цивільному судочинстві. Незважаючи на те, що штраф в інших галузях права є доволі типовою санкцією, у цивільному судочинстві його потенціал майже не реалізовано, що спонукає сформулювати певні гіпотези та перевірити їх в умовах вітчизняного та іноземного законодавчого поля. Крім цього, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX вперше в цивільному судочинстві було запроваджено заходи контролю суду за виконанням судового рішення, які передбачають, в тому числі, можливість накладення судом штрафу на боржника, який не виконує судове рішення.

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних науковців, в яких розглядалася проблематика процесуальної відповідальності, заходів процесуального примусу, відповідальності за зловживання процесуальними правами та неповагу до суду, серед яких: І. В. Андронов, В. В. Буга, С. В. Васильєв, Н. Ю. Голубєва, К. В. Гусаров, І. Л. Желтобрюх, О. С. Захарова, Р. Я. Заяць, І. В. Зозуля, Ю. В. Калашнік, А. О. Коліна, В. В. Комаров, В. А. Кузьменко, К. В. Куцик, І. М. Лукіна, Д. Д. Луспеник, Л. А. Остафійчук, О. В. Рожнов, А. М. Селівон, С. М. Старовойтова, Н. М. Сташків, Г. П. Тимченко, А. О. Ткачук, М. О. Фесик, М. Й. Штефан та інші.

Було проаналізовано іноземний науковий доробок з питань судових штрафів, астрента та неповаги до суду таких дослідників як: А. С. Амодіо

(Antonino Savo Amodio), В. Л. Гільбертц (Victor Leon Hilbertz), К. В. Жіабардо (Carlo Vittorio Giabardo), Дж. Карбек (Joshua Carback), Р. О. Р. Матіас (Remien Oliver Robert Matthias), Ж. Маурер (Jani Maurer), В. Некрошюс (Vytautas Nekrošius), Г. Паян (Guillaume Payan) тощо.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, акти національного законодавства, які регулюють правовідносини у сфері здійснення правосуддя в Україні. Емпіричну основу дослідження становлять судові рішення національних судів України, Сполученого Королівства, США та деяких інших країн, практика ЄСПЛ, суду ЄС, дані судової статистики, а також власний практичний досвід роботи дисертанта на посаді судді Господарського суду Одеської області.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема наукового дослідження відповідає науково-дослідному плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021–2025 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні на підставі системного аналізу доктринальних положень, чинного міжнародного та національного законодавства, судової практики, підстав та особливостей застосування у цивільному судочинстві штрафу в Україні, країнах Європи та США, та запропонувати шляхи його удосконалення.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі основні завдання:

- виокремити та проаналізувати нормативно-правові засади застосування судового штрафу в Україні, США та деяких країнах Європи;
- охарактеризувати теоретико-правові засади судового штрафу у системі заходів процесуального примусу та його співвідношення із суміжними

категоріями – штрафом як санкцією за адміністративне правопорушення щодо неповаги до суду та судовою неустойкою (астрентом);

- виявити тенденції та проблемні аспекти призначення судами судового штрафу в правозастосовній діяльності та окреслити перспективні напрями удосконалення судового штрафу в Україні та іноземних юрисдикціях;
- охарактеризувати міжнародно-правові засади застосування судового штрафу у цивільному судочинстві;
- виявити загальні ознаки проваджень щодо накладення судових штрафів в країнах, судові процеси яких порівнюються в рамках цього дослідження;
- узагальнити зарубіжний досвід правового регулювання притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду та визначити можливості його використання в Україні;
- розробити теоретичні пропозиції та практичні рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства щодо застосування заходів процесуального примусу та судових штрафів в цивільному судочинстві України.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини пов’язані із застосуванням судових штрафів при здійсненні правосуддя в Україні, країнах Європи та США.

Предметом дослідження є судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дало змогу отримати науково обґрунтовані висновки та рекомендації.

У дисертаційному дослідженні використано загальнонаукові методи наукового пізнання – діалектичний метод, метод аналізу і синтезу. Діалектичний метод застосовано для загальної характеристики судового штрафу, його відмінності від адміністративного штрафу, що накладається суддею за неповагу до суду, та судової неустойки – астрента (підрозділ 1.2-1.4). Логічний аналіз дозволив здійснити мисленнєвий поділ предмета дослідження на окремі частини

та здійснити дослідження їх як опосередковано, так і у взаємозв'язку. Синтез, навпаки, дозволяє здійснити мисленнєве об'єднання розрізнених складових в одне ціле, що дозволяє дійти висновків про цілісність певного явища, прибрати з предмета дослідження виявлені складові, які через свої характерні риси за допомогою синтезу не можуть боти включені до цілісної категорії.

За допомогою системного методу виявлено логічні зв'язки, окремих елементів досліджуваного явища. Так, штраф у цивільному судочинстві як форма відповідальності розглядається і як захід процесуального примусу, який є частиною ширшої категорії цивільної процесуальної відповідальності, і як вид адміністративної відповідальності.

Крім загальнофілософських методів використання спеціально-наукових методів дозволяє не зводити дослідження до описового процесу, а й розробити новий науковий результат шляхом застосування методів моделювання та прогностичного методу, як спрямовані на досягнення одного із завдань дослідження – розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства. Використання статистичного методу (підрозділ 1.3) спрямовано на встановлення кількісних показників і динаміки застосування вітчизняними судами положень адміністративного законодавства щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду та сумарного розміру накладених санкцій. Методи моделювання та прогнозування спрямовані на визначення шляхів удосконалення судового штрафу в України та інших досліджуваних юрисдикціях на підставі найкращих практик (підрозділ 1.3, розділи 2-3).

Порівняльно-правовий метод використано для узагальнення зарубіжного досвіду накладенні судових штрафів у випадках зловживання процесуальними правами, неповаги до суду та невиконання судових рішень (підрозділ 1.4., розділ 2, розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним теоретико-правовим дослідженням проблематики застосування судових штрафів в Україні, країнах Європи та США. У результаті проведеного

дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

- доведено необхідність розмежування в рамках вітчизняного процесуального законодавства зловживання сторонами процесуальними правами та прояв неповаги до суду як самостійних підстав для застосування судом засобів процесуального примусу;

- обґрунтовано доцільність закріплення у процесуальному законодавстві, а не законодавстві про адміністративні правопорушення, підстав та порядку притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, що вчинена в ході судового провадження, із врахуванням досвіду іноземних юрисдикцій та практики ЄСПЛ, адже недосконаліть законодавства про адміністративні правопорушення не надає особі належного рівня процесуальних гарантій та не сприяє передбачуваності судової процедури;

- виокремлено характерні особливості інституту судової неустойки (астрента) у законодавстві досліджуваних країн, які відрізняються щодо підстав накладення штрафу, порядку розгляду питання та розміру штрафних виплат: 1) астрент не може бути накладено, якщо основним зобов'язанням, за яким відбувається стягнення у судовому порядку, є зобов'язання сплатити грошову суму (Італія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди). 2) навпаки, астрент може накладатися, коли обов'язками, що випливають з судового рішення, є не лише обов'язок вчинити або утриматися від вчинення певної дії, але й обов'язок сплатити грошову суму (Франція, Польща);

- визначено особливості накладення штрафу на іншу особу, ніж ту, що допустила порушення, у правовідносинах адвоката з клієнтом: по-перше, обмеження відповідальності сторони, яка представлена адвокатом, оскільки саме адвокат визначає обґрунтованість позиції клієнта та стратегію (США та Італія); по-друге, сторону може бути притягнуто до відповідальності у випадку зловживань, допущених її представником (Польща), та доведено більшу ефективність закріпленої вітчизняним процесуальним законодавством моделі, за

якої суд у випадку зловживання процесуальними правами з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника;

- запропоновано у випадку накладення на особу штрафу у значному розмірі застосувати ідею єдності міжнародно-правових актів про права людини та розширення процесуальних гарантій, які реалізовано в правових позиціях ЄСПЛ. Для чого доцільним буде закріпити у процесуальному законодавстві обов'язковість усного слухання з питань накладення судового штрафу на особу, особливо у справах, у яких учасники в судове засідання не викликаються, чим забезпечити особі право на захист та публічність розгляду справи;

- запропоновано поширити заходи судового контролю за виконанням рішень у спорах майнового характеру з можливістю стягнення судової неустойки у розмірі, що не перевищує десять процентів річних від ціни позову з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення виконання, однак не довше трьох років, що має на меті убезпечити боржника від надмірного фінансового тягаря, спричиненого невиконанням судового рішення. Одночасно із цим запропоновано обмежити виконавця у праві накладати штраф на боржника, якщо судом останнього зобов'язано подати звіт про виконання судового рішення. Для чого пропонується внесення змін у ст. ст. 453-1, 453-4 ЦПК України та ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»;

удосконалено:

- з метою уникнення термінологічної плутанини та змішування визначення штрафу, що накладається судом як основне або додаткове покарання у кримінальному судочинстві, штрафу як форми неустойки в розумінні ст. 549 ЦК України із штрафом як майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують процесуальні обов'язки у цивільному, господарському, адміністративному чи кримінальному судочинстві, останній має бути визначений на законодавчому рівні саме в якості судового штрафу із внесенням відповідних змін до ст. 148 ЦПК України та інших процесуальних кодексів;

- класифікацію заходів процесуального примусу, за якою заходи процесуального примусу за процесуальною спрямованістю слід доповнити новими категоріями, до яких належить судовий штраф: заходи процесуального примусу, що забезпечують виконання процесуальних обов'язків та заходи процесуального примусу, що спрямовані на протидію зловживанню процесуальними правами;

- класифікацію різновидів астрента, яку можна здійснити за такими критеріями: 1) за суб'єктом, який ініціює застосування астренту: а) з ініціативи суду (Франція, Бразилія); б) з ініціативи стягувача (Польща, Бельгія, Нідерланди, Люксембург); 2) за наявності обмежень у максимальному розмірі астрента: а) без встановлених обмежень (Франція); б) зі встановленими обмеженнями (Польща); 3) за суб'єктом, на користь якого стягується астрент: а) на користь стягувача (Бельгія, Нідерланди, Франція, Італія, Бразилія); б) на користь держави або органів державної влади (Швейцарія, Німеччина, Іспанія); 4) за наявності обмежень у категоріях справ, в яких судове рішення може бути обтяжене астрентом: а) астрент може бути застосований у будь-якій категорії справ; б) встановлені обмеження щодо застосування астрента у певних категоріях справ (Нідерланди, Італія);

дістали подальшого розвитку:

- з урахуванням практики ЄСПЛ у справах щодо відповідальності внаслідок критики суду сформульовано критерії, за якими національний суд має перевірити висловлювання особи на сумісність зі ст. 10 ЄКПЛ: а) вислови мають розцінюватися не самі по собі, а в світлі справи в цілому, включаючи зміст висловлювань та контекст, у якому вони були зроблені (чи висловлена критика у судовому засіданні або процесуальних документах, чи висловлена поза судовим засіданням або у ЗМІ тощо); б) слід відмежовувати коментарі, спрямовані на те, як суддя вів провадження, від критики, зосередженій на загальних якостях судді (професійних, особистих чи інших), та прямих образ; в) слід враховувати мету критики: якщо критика судового рішення здійснюється з недоброчесними намірами та не відповідає суспільним інтересам, а лише призначена для

приниження репутації судді, це може бути рівнозначно неповазі; г) слід встановити наявність фактичного підґрунтя для різких висловлювань; д) слід враховувати статус порушника (чи є він адвокатом, журналістом, публічним діячем тощо);

- пропозиції щодо впровадження можливості застосування судової неустойки як складової частини розгляду судом звіту про виконання судового рішення, що сприятиме стимулюванню боржника до швидкого виконання судового рішення та сприятиме процесуальній економії, збалансовуючи процесуальні можливості учасників виконавчого провадження;

- пропозиції щодо застосування судових штрафів на основі використання зарубіжного досвіду Грунтуючись на законодавчих приписах ЦПК Польщі та Естонії щодо попередження учасника справи про необхідність припинення неналежної процесуальної поведінки, пропронується закріпити в ЦПК України необхідність попередження особи у разі виявлення судом ознак зловживання процесуальними правами, що сприятиме припиненю зловживання або однозначному встановлюваності повторюваності поведінки, що стане безумовнгю підставою для накладення штрафу.

На підставі наведених положень розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема пропонуються зміни до ст. 148, 453-1, 453-4 ЦПК України, ст. ст. 185-3, 185-5, 185-6, 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження» та ін.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки можуть бути застосовані у:

науково-дослідній сфері – як теоретичний базис для подальшого наукового дослідження теоретичних і практичних проблем судових штрафів, судової неустойки та адміністративних штрафів за неповагу до суду, а також загальної проблематики права на судовий захист в цивільному судочинстві;

практичній діяльності – при ініціюванні, розгляді та вирішенні питання про притягнення особи до відповідальності у вигляді штрафу, при оцінці та

дослідженні судом електронних повідомлень як форми доказів у цивільному судочинстві (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у діяльність Господарського суду Одеської області від 03 грудня 2024 р., Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Суворовського районного суду м. Одеси від 30 січня 2025 р.);

правотворчій сфері – при розробці проектів нормативно-правових актів щодо внесення змін і доповнень до цивільного процесуального законодавства України, інших нормативно-правових актів в частині використання судового штрафу та судової неустойки у цивільному судочинстві;

навчальному процесі – при підготовці, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, лекційних та практичних курсів та безпосередньому викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес» та спецкурсів «Європейські стандарти цивільного судочинства», «Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права», «Практика ЄСПЛ у цивільному судочинстві», «Стратегія і тактика судового процесу», «Виконавче провадження» тощо у вищих та фахових передвищих закладах юридичної освіти (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 10 лютого 2025 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на всеукраїнських науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція ім. Ю. С. Червоного «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану (м. Одеса, 16 грудня 2022 р.), Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 25-річчю з дня заснування Національного

університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 15 листопада 2022 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.), Круглий стіл «Європейський день цивільної юстиції» (м. Харків, 27 жовтня 2023 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція ім. Ю. С. Червоного «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» (м. Одеса, 28 грудня 2023 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки» : (м. Одеса, 8 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні висновки і практичні рекомендації, що містяться в дисертації, викладено у 4 наукових публікаціях за темою дослідження, опублікованих у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International, та 9 доповідях на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається з анотації (українською та англійською мовами), списку скорочень, вступу, трьох розділів, поділених на 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок, із них основного тексту роботи — 221 сторінка, список використаних джерел містить 287 найменувань, які систематизовані на 32 сторінках, та додатки – на 24 сторінках.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТРАФУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Теоретико-методологічні засади та стан наукового дослідження штрафу як категорії цивільного процесуального права

Під час судового провадження суди забезпечують правопорядок шляхом застосування щодо осіб, які порушують встановлений порядок судочинства, різних заходів впливу для забезпечення своєчасного та якісного розгляду судових справ, а також примусового приводу до суду, попередження, видворення із зали судового засідання, визначення судового штрафу, а також визначення таких процедур як застосування до особи заходів процесуального примусу, не звільняє її від виконання відповідних обов'язків, встановлених цивільним процесуальним законодавством чи судом, забезпечує дотримання учасниками справи процесуальних процедур [47, с. 97].

Цивільна процесуальна відповідальність – це сукупність негативних правових наслідків, які настають для учасників цивільного процесу у випадку порушення ними встановлених процесуальних обов'язків або зловживання процесуальними правами. Ця відповідальність покликана забезпечити належне виконання обов'язків учасниками процесу, підтримувати дисципліну і порядок в судовому засіданні, а також сприяти справедливому та ефективному розгляду справи. Судовий процес має розглядатися не просто як формальність, шаблонний поступовий перехід від однієї процесуальної дії до іншої, а як співпраця між його суб'єктами для досягнення визначеної законом мети. Рівень сприяння судочинству для кожного із учасників судового процесу є різним, що обумовлюється особливостями процесуального статусу особи, заінтересованістю у розгляді справи та іншими факторами, які іноді навіть можуть перебувати поза правовою площиною (наприклад, участь у справі адвоката, в тому числі, з репутаційних міркувань).

Очевидно, що добросовісний позивач є тією особою, яка найбільш зацікавлена в результаті судового розгляду, адже ним ініційовано судовий

процес, а тому від нього вимагається найбільший рівень сприяння судовому провадженню, що проявляється в низці положень процесуального законодавства, яке регламентує, в тому числі, такі процесуальні наслідки втрати інтересу позивачем до розгляду власного позову як залишення позовної заяви без розгляду чи її повернення.

Для інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин рівень сприяння судочинству може бути нижчим, однак в будь-якому випадку процесуальне законодавство не дозволяє перешкоджання відправленню правосуддя. Саме з цією метою суд має бути наділений широким спектром важелів, які б мали універсальний характер, могли б гнучко бути пристосовані під різні форми неналежної поведінки особи з метою стимулювання останньої якщо і не сприяти судовому розгляду, то хоча б не перешкоджати йому.

На формуванні цивільної процесуальної відповідальності наголошувалося у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, відповідно до якої пропонувалося посилити відповідальність учасників процесу за недобросовісне користування процесуальними правами та за невиконання процесуальних обов'язків: «формами відповідальності можуть бути не лише існуючі заходи процесуального примусу, а й застосування судом стягнень за невиконання вимог суду, покладення на учасників процесу відшкодування судових витрат у підвищеному розмірі» [246]. Така мета була сформована з огляду на те, що ЦПК України в редакції 2004 року серед заходів процесуального примусу не містив положень про можливість накладення штрафу, хоча попередня редакція ЦПК України 1963 року містила доволі широкий перелік підстав для застосування штрафу у якості санкції, була відсутня законодавча регламентація протидії зловживанню процесуальними правами як явищу, що негативно впливає на виконання завдань цивільного судочинства. Крім цього, і у рішенні Конституційного Суду України у справі № 1-22/2001 положення пункту 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України було витлумачено таким чином, що ним безпосередньо не встановлюються види

юридичної відповідальності, оскільки «за цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння» [258]. Тобто з наведеного Конституційним Судом України переліку не вбачалось існування інших, окрім перерахованих, видів відповідальності.

Переосмислення видів заходів процесуального примусу та виключення з переліку судового штрафу у ЦПК України в редакції 2004 року дозволяло деяким авторам стверджувати про виключення цивільної процесуальної відповідальності з інститутів цивільного процесуального права як особливого виду юридичної відповідальності, що була реалізована в попередньому ЦПК України 1963 р., адже ЦПК України в редакції 2004 року закріплював в своїх нормах лише заходи процесуального примусу, які не встановлюють додаткових обов'язків для осіб, які беруть участь у справі, та інших суб'єктів. Як зазначає В. І. Бобрик, «заходи ж відповідальності, що передбачають покладання на правопорушника нового обов'язку (наприклад, відшкодувати збитки, сплатити штраф, відбути адміністративний арешт), повністю винесені за межі норм цивільного процесуального законодавства» [175, с. 171].

В продовження цього, Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 з метою підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій пропонувалося упровадження механізмів забезпечення вирішення спорів і протидії зловживанням процесуальними правами шляхом накладання ефективних процесуальних обмежень на сторони за недотримання (без поважних причин) принципу «найкращих зусиль», ненадання або приховування доказів тощо [247]. Тут мова вже не йшла про формування концепції відповідальності у цивільному процесі, але чітко ставилося питання протидії зловживанню процесуальними правами. Саме у цей період, до прийняття нової редакції ЦПК 2017 року,

Г. П. Тимченко ставив під сумнів спроможність цивільного судочинства обійтися без ефективних заходів відповідальності, спрямованих або на забезпечення інтересів держави в широкому сенсі, або на забезпечення інтересів конкретних учасників процесу [267, с. 209-210]. Для чого ним пропонувалося або підготувати нову редакцію глави про відповідальність в цивільному судочинстві, або виключити заходи відповідальності зі структури ЦПК України та розподілити існуючі в ній норми відповідно до ходу (стадій) судового процесу.

Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021 було заплановано удосконалення законодавства з метою запровадження дієвих механізмів запобігання зловживанню учасниками процесу своїми процесуальними правами, ефективних інструментів реагування на неналежну поведінку учасників судового процесу, що призводить до затягування розгляду справи [248]. Вказане повністю узгоджується із європейськими стандартами цивільного судочинства: відповідно до Рекомендацій № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, ухвалених Комітетом Міністрів Ради Європи на 367-му засіданні заступників міністрів 28 лютого 1984 р., коли сторона починає відверто необґрунтоване провадження, коли в ході судового провадження сторона поводиться недобросовісно і явно зловживає процедурою з очевидною метою затягти провадження, коли сторона не вдається до процесуальних дій у строки, встановлені законом або судом, в разі неявки свідків без поважних причин суд має бути наділений повноваженнями застосувати санкції, серед яких – накладення штрафу, відшкодування завданих збитків або позбавлення права на процесуальну дію; в особливих випадках суд має бути у змозі стягнути судові витрати з адвоката [137].

Редакція ЦПК України 2017 року не тільки повернула до переліку заходів процесуального примусу штраф, а й розширила підстави його застосування, зокрема, з метою протидії зловживанню процесуальними правами, що можна

відзначити як однозначно позитивне явище. Слід зазначити, що повернення штрафу до процесуального законодавства було доволі дискусійним: у Зауваженнях до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232) Головне юридичне управління Верховної Ради України акцентувало увагу на тому, що «з огляду на положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України судові штрафи не можуть бути предметом регулювання процесуального законодавства. Діяння, які є злочинами або правопорушеннями, та відповідальність за них мають визначатися виключно законами і такими законами в даному випадку є Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення» [186, с. 10].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX вперше в цивільному судочинстві було запроваджено заходи контролю суду за виконанням судового рішення, які передбачають, в тому числі, можливість накладення судом штрафу на боржника, який не виконує судове рішення.

Іноземним юрисдикціям також притаманна можливість застосування судом різноманітних санкцій, які сприяють досягненню дисципліни у судовому засіданні, розгляду справи у розумний строк, утвердженню авторитету суду та своєчасному виконанню судових рішень. Однак підстави для штрафних санкцій у судочинстві різних країн суттєво відрізняються: якщо для континентальної Європи притаманним є чітке виокремлення видів несприятливої поведінки у процесі, за які накладається штраф (ненадання доказів, неявка сторони, затягування справи тощо), розподіл повноважень із застосування санкцій між процесуальним, адміністративним та кримінальним законодавством, то для країн загального права такої диференціації не передбачається, оскільки будь-яка неналежна поведінка, як в судовому процесі, так і поза приміщенням суду, розглядається крізь призму неповаги до суду.

Правове регулювання неповаги до суду відрізняється між країнами: в одних країнах неповага до суду регулюється Конституцією (Індія), в інших вона регулюється прецедентним правом (Австралія, Ірландія, Канада), законами про неповагу до суду (Великобританія, Індія, Нова Зеландія), іншими законами в том числі, процесуальним законодавством (Австралія, Бельгія, Канада, Польща, США). Водночас притягнення до відповідальності за неповагу до суду в різних країнах світу використовується для забезпечення здійснення правосуддя та верховенства права, підтримки та зміцнення довіри суспільства до судової системи, захисту безперервності судового розгляду [121, с. 406].

Саме такою відмінністю у підходах обумовлена складність порівняльного аналізу штрафу як процесуальної категорії у судочинстві не тільки різних країн, а й різних правових систем, адже на формування чинної норми впливали відмінні передумови: для багатьох із досліджуваних країн концепція відповідальності сторони перед судом має глибоке історичне коріння і протягом тривалого часу не зазнавала кардинальних змін, а для широкого переліку країн навпаки, концепція відповідальності сторони, в тому числі штрафної, є новацією, яка пов’язана із викликами сьогодення. У Великобританії відносно нещодавно (у 1981 році) відбулося законодавче врегулювання відповідальності за неповагу до суду (яка до цього часу протягом століть існувала виключно в прецедентному праві), однак суддями, адвокатами та науковцями наголошується на необхідності приведення законодавства до сучасних стандартів. В Австралії консультації щодо реформи в цій площині все ще тривають. Для багатьох пострадянських країн, зокрема, країн Балтії, питання врегулювання відповідальності постало одночасно із оновленням і переосмисленням процесуального законодавства, яке після радянського впливу мало б відбудовуватися на нових засадах – змагальних та диспозитивних, однак не позбавлених засобів спонукання сторін до належної поведінки. Натомість у США тривалий час як на рівні штатів, так і на федеральному рівні, суттєвих оновлень правил цивільного судочинства не здійснювалося, а нові підходи до вирішення питання щодо відповідальності за неповагу до суду диктує судова практика.

Отже, досліджуючи підстави і порядок накладення штрафу, його співвідношення із іншими заходами процесуальної відповідальності, слід зважати та враховувати існуючі відмінності між правовими системами. Однак, як вказують К. Цвайгерт і Х. Кьотц (Konrad Zweigert, Hein Kötz), різні правопорядки, незважаючи на всі відмінності в своєму історичному розвитку, доктринальних поглядах і особливостях функціонування на практиці, дуже часто однаково вирішують подібні життєві проблеми. У той же час, деякі сфери соціального життя знаходяться під таким сильним впливом національно забарвлених моральних і етичних цінностей, що сягають корінням в релігійні уявлення та історичні традиції розвитку культури або в характер націй, що породжувані цими соціальними факторами відмінності не можуть створити сприятливий ґрунт для розвитку в різних правопорядках співпадаючих правових норм, які регулювали б зазначені сфери життя суспільства, однак на їхню думку «в праві порівнюваними є лише ті речі, які виконують однакову функцію» [98, с. 34-35].

Повноваження з притягнення до відповідальності за неповагу до суду вищих судів Великобританії традиційно охоплюються поняттям «внутрішньої юрисдикції», яка існувала без чіткої законодавчої основи і яку суд може використовувати в міру необхідності щоразу, коли це буде необхідно та справедливо, щоб зберегти свій власний авторитет. Таким чином, неповага до суду не може розумітися як така, що спрямована на захист інтересів позивача чи відповідача, головною цінністю, яка захищається, є належне відправлення правосуддя. В англо-американській системі права наслідком відповідальності за неповагу до суду, в тому числі, є застосування санкції за невиконання будь-якого судового рішення (проміжного, тимчасового, остаточного), не у вигляді грошових стягнень (тобто конфіскації активів і накладення штрафів), але й шляхом ув’язнення учасника справи.

Жіабарло Карло Вітторіо (Giabardo Carlo Vittorio) знаходить глибокі історичні, релігійні та правові корені у формуванні концепції неповаги до суду, оскільки влада британського судді є продовженням влади суверена (раніше – абсолютної влади), детального закріплення вона не вимагала, адже суддя є

активним творцем права, а тому його рішенням надається підвищений захист: «у той час, як у культурі цивільного права суддя просто мислиться як безособова інституція, яка застосовує вже існуючі закони, у традиції загального права він був творцем правових норм, отже, уявлявся як реальна особа, чиї заяви та накази спонукали до просування та розвитку права. Тому непокора його словам була неповагою, спрямованою до його особистості» [65, с. 58].

Порівнюючи іноземний та вітчизняний досвід застосування різноманітних санкцій у цивільному судочинстві, можна дійти висновку, в чому полягає їх основна функція: в судовому процесі функція санкцій полягає у стимулюванні особи до належної процесуальної поведінки (хоча діапазон належної поведінки може бути різним: від простого неперешкоджання процесу до активного сприяння), а після завершення судового розгляду – у повному і своєчасному виконанні судового рішення (зазвичай, для тих правопорядків, у яких виконання рішення є складовою судового процесу). Процесуальні санкції забезпечують дотримання принципів цивільного судочинства: верховенства права, змагальності, рівності, заборони зловживання процесуальними правами тощо, а також досягненню мети цивільного судочинства.

Таким чином, з огляду на мету штрафних санкцій та ті функції, які вони виконують у цивільному процесі різних країн, можна дійти висновку, що запропоновані до дослідження правопорядки є порівнюваними між собою, хоча очевидно, мають і суттєві відмінності. Саме цим обумовлена необхідність дослідження вітчизняного правового регулювання не тільки штрафу як заходу процесуального примусу, а й штрафів, що накладаються в порядку санкції за адміністративне правопорушення та у виконавчому провадженні, адже для країн загального права ці сфери є невіддільними від судового розгляду.

Вибір країн для порівняння обумовлений декількома чинниками. По-перше, здійснено групування країн за правовими сім’ями, що наочно демонструє відмінності підстав та процедури притягнення особи до відповідальності у цивільному процесі. Так, у групі загального права (англо-американська правова сім’я) для порівняння обрано Сполучене Королівство Великої Британії та

Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки як найбільш типових представників правової сім'ї. У Сполученому Королівстві існують три різні юрисдикції: Англія та Уельс, Північна Ірландія та Шотландія, однак оскільки саме правова система Англії та Уельса найбільше вплинула на інших суб'єктів Великобританії, заморські території та іноземні країни, дослідження штрафу базується саме на законодавстві та прецедентній практиці англійських судів.

У групі континентального права (романо-германська правова сім'я) для порівняння обрано законодавство Франції, Німеччини, Італії як найбільших та економічно розвинених країн Європи. Досвід Франції особливо цінний тим, що поряд із судовими штрафами у виконавчому законодавстві запроваджено інститут астрента – штрафу за невиконання судових рішень, який поступово запроваджується й в інших порівнюваних юрисдикціях. Досвід країн Балтії (Естонія, Латвія, Литва) та Польщі можна вважати релевантним тим проблемам, з якими стикається Україна у побудові національного судового та виконавчого процесу: з розпадом СРСР майже одночасно у цих країнах відбулися процесуальні реформи, однак пошук ефективної моделі судового процесу все ще триває.

По-друге, для демонстрації впливу англійського та європейського законодавства на іноземні країни наводиться приклад Австралії, Бразилії, які впроваджують певні елементи правового регулювання судових штрафів та астрента у власне процесуальне законодавство.

На обсяг і особливий предмет наукового дослідження у цій сфері впливають особливості врегулювання підстав і процедури накладення штрафу за законодавством України та деяких інших країн. Наукову і джерельну нормативно-правову базу цього дисертаційного дослідження утворюють: 1) нормативно-правові акти, якими врегульовано судову процедуру та діяльність судових органів, інші нормативно-правові акти, якими закріплено підстави для притягнення до відповідальності у формі штрафу; 2) судові рішення як судів першої інстанції, які безпосередньо вирішують питання про притягнення до відповідальності, так і судів вищих інстанцій, які надають оцінку правильності застосування відповідного законодавства; 3) практика ЄСПЛ, яка визначає

відповідність втручання держави у гарантовані Європейською конвенцією права; 4) наукові дослідження; 5) судова статистика, яка відображає у динаміці кількісні показники притягнення осіб до відповідальності тощо.

У дисертаційному дослідженні використано загально-логічні методи наукового пізнання – аналізу і синтезу. Логічний аналіз дозволяє здійснити мисленнєвий поділ предмета дослідження на окремі частини та здійснити дослідження їх як опосередковано, так і у взаємозв'язку. Синтез, навпаки, дозволяє здійснити мисленнєве об'єднання розрізнених складових в одне ціле, що дозволяє дійти висновків про цілісність певного явища, прибрати з предмета дослідження виявлені складові, які через свої характерні риси за допомогою синтезу не можуть боти включені до цілісної категорії.

За допомогою системного методу досліджуються логічні зв'язки, окремих елементів досліджуваного явища. Так, штраф у цивільному судочинстві як форма відповідальності розглядається і як захід процесуального примусу, які є частиною більш широких категорії цивільної процесуальної відповідальності, і як вид адміністративної відповідальності.

Крім загальнофілософських методів використання спеціально-наукових методів дозволяє не зводити дослідження до описового процесу, а й розробити новий науковий результат шляхом застосування методів моделювання та прогностичного методу, як спрямовані на досягнення одного із завдань дослідження – розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства. Використання статистичного методу спрямовано на встановлення кількісних показників і динаміки застосування вітчизняними судами положень адміністративного законодавства щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду та сумарного розміру накладених санкцій.Лише за допомогою належного поєднання загальнонаукових та спеціальних методів вбачається за можливе досягти мети та завдань дослідження.

Питанням цивільної процесуальної відповідальності та заходам процесуального примусу присвячені праці М. О. Фесик, яка констатує впровадження законодавчого підходу, що не визнає самостійного характеру

цивільної процесуальної відповідальності та закріплює лише заходи процесуального примусу. Питання цивільної процесуальної відповідальності є важливим з огляду на широку свободу сторін в розпорядженні належними їм процесуальними правами, необхідність виконання цивільних процесуальних обов'язків, дотримання в цілому цивільної процесуальної форми розгляду та вирішення цивільних справ [274, с. 23]. У дисертаційних дослідженнях К. В. Куцик «Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві» (2017 р.) та В. А. Кузьменка «Застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» (2017 р.) хоча і розглянуто підстави, порядок застосування та наслідки вжиття процесуальних санкцій, з огляду на чинне на момент захисту законодавство поза увагою авторів залишилися питання судового штрафу та зловживання процесуальними правами, тому невідповідним сучасному законодавству є висновок К. В. Куцик про те, що застосування процесуального примусу у цивільному процесі має допоміжне значення та не покладає на особу порушника додаткових обов'язків і не тягне негативних наслідків майнового характеру [209, 210].

Крім цього, штраф як санкція у цивільному судочинстві, застосовується не тільки як захід цивільної процесуальної відповідальності, а й як санкція за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП. Дослідженням відповідальності за неповагу до суду присвячені дисертаційні дослідження Л. А. Остафійчук «Юридична відповідальність за неповагу до суду» (2015 р.), перевагою якої, серед іншого, є дослідження іноземного досвіду притягнення до відповідальності за неповагу до суду [217], С. М. Старовойтової «Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду в Україні» (2021 р.) [263]. Дослідженню питання відповідальності за неповагу до суду присвячені праці таких вітчизняних науковців як: І. В. Зозуля, Р. Я. Заяць, Р. Крамар [196], Ю.В. Калашнік [197], Н. Т. Коновалова [203], І. О. Шмарін [285] та інших.

Іноземними дослідниками питання відповідальності за неповагу до суду досліджувалося здебільшого в контексті розмежування цивільної та кримінальної форм неповаги до суду: прикладом триваючої з кінця XIX століття

дискусії є праці Джозефа Х. Біла-Мол.(Joseph H. Beale, Jr.) [12], Донала О'Доннелла (Donal O'Donnell) [55], Мірона Фінка (Myron Fink) [61] та інших [23; 26; 44; 81]. Ґрунтовно висвітлені питання неповаги до суду у систематизації судової практики за редакцією Патриції Лондоно, Девіда Іді, А.Т.Н. Сміта, Високодостойного лорда Іссі (Patricia Londono, David Eady, A.T.H. Smith, Rt. Hon Lord Eassie), що впродовж п'яти видань аналізує трансформацію застосування процесуальних правил щодо неповаги: від історичного розвитку самої концепції неповаги в загальному праві, її принципів, різних видів до законодавчої основи (національної та європейської) [108]. Неповагою до суду загальним правом охоплюється і «скандалізація суду, судової системи, судді» (scandalising the court, scandalising the judiciary, scandalising judges), яка на початку XX століття вважалася застарілою практикою, однак розвиток ЗМІ, телебачення і радіо змусили судову практику повернутися до покарання осіб, які поширюють інформацію щодо судового процесу [50]. У вітчизняний правовий дискурс вперше запропонувала запровадити категорію скандалізації правосуддя Н. М. Сташків у дисертаційному дослідженні «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження» (2021 р.) [264].

Останніми роками науковий ландшафт досліджень поповнився ґрунтовними працями Джошуа Карбека (Joshua Carback) «Неповага влади та суди Сполучених Штатів» (2023 р.) [19], Жані Маурер (Jani Maurer) «Тлумачення неповаги у цивільних справах: належне застосування у Флориді» (2024 р.) [113], [117]. В роботі Ремієна Олівера Роберта Матіаса (Remien Oliver Robert Matthias) «Правова реалізація шляхом сплати штрафів: порівняння – стандартизація – колізійне право» (2022 р.) досліджуються різноманітні форми штрафу як санкційного заходу (судовий штраф, астрент, штраф у виконавчому провадженні), які використовуються різними правовими системами (Німеччиною, Францією, країнами Бенілюксу тощо) [136]. Відповідальність за неповагу до суду також нерідко досліджується не тільки з точки зору прав учасників судових процесів, а й свободи преси, оскільки втручання у право на інформацію судом може мати так званий «охолоджуючий ефект», стримуючи

поширення важливої для суспільства інформації, яка може бути доволі чуттєвою для учасників справи. [114, 146]

Дослідженням природи астрента присвячені не тільки праці французьких вчених, а й вчених інших країн, що пов'язано із практичною користю такого типу штрафу за невиконання судового рішення: іноземні юрисдикції, шукаючи шляхи для посилення авторитету судової влади, її спроможності не просто розглянути справу, а й стимулювати до виконання рішення, звертають увагу на кращі практики та намагаються інкорпорувати її у власні судові процеси. Як зазначає Лорен Леві (Laurent Levy), ще у XIX столітті французьке правосуддя запровадило штрафні виплати, щоб змусити виконувати рішення, не вдаючись до примусового виконання. Цей додатковий грошовий штраф, який, як правило, встановлювався за кожен день прострочення, додавався до основного штрафу у випадку, якщо рішення виконується протягом строку, встановленого суддею. Через загрозу поступового збільшення грошового боргу, виконання зобов'язання в натуральній формі передбачаючи його особисті дії. Дослідник відзначає вплив французького прецедентного права не тільки на державні суди, а й на міжнародні арбітражі: у Нідерландах і Бельгії законодавець надав такі ж повноваження арбітрам [101, с. 21].

У вітчизняній науці дослідженням астрента присвячено окремі публікації та розділ дисертаційного дослідження О. О. Воронька «Виконання судових рішень у цивільних справах в Україні та Франції: порівняльно-правовий аналіз» (2021 р.) [181], однак дослідник фокусує свою увагу виключно на досвіді Франції, яка хоча і є країною походження астрента, не ілюструє різноманіття форм судової неустойки, які запроваджуються іншими країнами, спираючись на досвід Франції чи запроваджуючи власні інструменти стимулювання виконання. Тому наведені автором ознаки і форми астрента потребують уточнення. Група вчених М. В. Ус, С. О. Глотов, Ю. В. Носік зосереджують свою увагу на цивільно-правовій сутності астрента, пропонуючи закріпити його у Цивільному кодексі України, хоча це суперечить самій ідеї судової природи забезпечення виконання рішення [269]. А засобам судового контролю за виконанням судових

рішень, з огляду на відсутність до нещодавнього часу змін у цивільному процесуальному законодавстві, присвячені здебільшого праці вчених-адміністративістів.

Сучасна юридична наука у якості основного критерію для класифікації юридичної відповідальності застосовує галузевий критерій, внаслідок чого юридична відповідальність поділяється на відповідальність у публічних чи приватних галузях права, а в кожній із цих надгалузей відповідальність поділяється на галузеві види (цивільну, адміністративну, кримінальну, дисциплінарну тощо).

І. М. Лукіна в дисертаційному дослідженні «Цивільна процесуальна відповідальність» (2009 р.) надає визначення цивільній процесуальній відповідальності, під якою розуміє «встановлені нормами цивільного процесуального права заходи процесуального примусу, що застосовуються судом у встановленому законом порядку до учасників цивільного процесу (осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу) за скоєння цивільного процесуального правопорушення у вигляді позбавлення порушника суб'єктивного цивільного процесуального права чи покладання на нього нових або додаткових обов'язків» [210]. З означеного вбачається ототожнення цивільної процесуальної відповідальності із заходами процесуального примусу, перелік яких є вичерпним як в редакції ЦПК України 2004 року, чинній на час написання вищезазначеної дисертаційної роботи, так і в редакції ЦПК 2017 року. При цьому нею ж зазначається, що до цієї відповідальності можуть бути притягнені тільки учасники процесу (в термінології попередньої редакції ЦПК України – особи, які беруть участь у справі; інші учасники цивільного процесу), а особи, які присутні в залі судових засідань і порушують порядок, мають притягуватися до адміністративної відповідальності. Натомість вказане ігнорує законодавчі приписи щодо такого заходу процесуального примусу як попередження і видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, які можуть бути застосовані і щодо осіб, які або присутні в залі судових засідань, або взагалі не цікавляться перебігом розгляду справи.

Авторка робить висновок, що кожна галузь права має свої власні специфічні заходи відповідальності, а можливість притягнення до цивільної процесуальної відповідальності лише дієздатних осіб дисертант розкриває через порушення ними приписів цивільного процесуального законодавства; невиконання обов'язків, покладених процесуальним законодавством на відповідного суб'єкта; оголошення обов'язків суддею в залі судового засідання; наявність письмово зафіксованого порушення і реакції судді на нього [210].

В свою чергу К. В. Куцик не погоджується із можливістю ототожнення поняття «цивільна процесуальна відповідальність» та «цивільний процесуальний примус», оскільки застосування останнього у цивільному процесі має допоміжне значення та не покладає на особу порушника додаткових обов'язків, оскільки «для існування цивільної процесуальної відповідальності особи, що зловживає своїми процесуальними правами або не виконує покладені на неї обов'язки, постає необхідність виокремлення виду правопорушення, що має самостійний характер, – цивільного процесуального правопорушення, якого законодавством не передбачено» [209, с. 119, 120].

М. Й. Штефан трактує цивільну процесуальну відповідальність у якості санкції цивільного процесуального права, зазначаючи, що найважливішими гарантіями реалізації норм цивільного процесуального права є встановлені ним санкції: «норми цивільного процесуального права, що передбачають відповідальність за окремі види цивільних процесуальних правопорушень. В них відсутнє саме поняття відповідальності, але визначені заходи відповідальності та підстави їх застосування за конкретні правопорушення». Зважуючи на це, під цивільною процесуальною відповідальністю автор розуміє встановлені нормами цивільного процесуального права і забезпечені державним примусом заходи, що покладаються на учасників процесу у вигляді обтяжливого, нееквівалентного (додаткового) обов'язку або некомпенсованого позбавлення прав за протиправні цивільні процесуальні дії або за бездіяльність [286, с. 261-262]. При цьому, заходи цивільної процесуальної відповідальності поділяються на ті, що мають майновий (штраф, стягнення завданих збитків в тому числі стягнення

відшкодування за втрату робочого часу і судових витрат) або особистий немайновий характер (примусовий привід, видалення з залу судового засідання).

В. В. Буга, хоча і не ставить на меті детальне вивчення природи юридичної відповідальності, зазначає, що цивільна процесуальна відповідальність відображена в заходах державного примусу, несприятливих наслідках, які полягають у позбавленнях особистого, майнового чи організаційного характеру, та передбачена санкціями цивільних процесуальних норм: «цивільна процесуальна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, яка не обмежується заходами процесуального примусу, і включає санкції нікчемності як ненастання юридичних наслідків у випадку порушення норми процесуального права. Існує обґрунтована необхідність включення до механізму правового регулювання судових штрафів» [176, с. 70-73].

Найбільш обґрунтованим є її визначення як реалізації покарання за невиконання цивільних процесуальних обов'язків чи зловживання суб'єктивним процесуальним правом. Особливістю цивільної процесуальної відповідальності є те, що такі засоби в цивільному судочинстві являють собою заходи державного примусу, не пов'язані з покладанням додаткового обов'язку, та застосовуються, як правило, судом до учасника процесу, який не дотримався порядку реалізації свого процесуального права або безвинно порушив процесуальний обов'язок. Заходи цивільної процесуальної відповідальності виявляються через позбавлення права, так звані «санкції нікчемності», або спонукання до виконання певних процесуальних дій [176, с. 70-73].

І. М. Лукіна пропонує розмежувати заходи відповідальності на два види: заходи цивільної процесуальної відповідальності, що пов'язані з позбавленням порушника суб'єктивного цивільного процесуального права (попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом) та заходи цивільної процесуальної відповідальності, які пов'язані з покладанням нових або додаткових обов'язків на правопорушника цивільного процесуального права (привід, штраф)» [210]. Однак деякі дослідники розширюють коло санкцій цивільної процесуальної відповідальності: так,

Я. Р. Даніленко, І. В. Атаманчук дійшли висновку, що «інститут заочного розгляду справи має специфічну подвійну правову природу: з одного боку, – це санкція щодо відповідача, який не виконує покладених на нього процесуальних обов'язків, а з другого, – спосіб захисту прав позивача відповідно до завдань та мети цивільного судочинства, а також – і спосіб захисту прав відповідача, оскільки при заочному розгляді справи саме відповідачеві надається додаткове право перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив» [183, с. 96].

Розглядаючи підходи вчених щодо процесуальної відповідальності судді, А. В. Катрич розглядає процесуальну відповідальність суду (судді) як «необхідний компонент його правового статусу, завдяки якому можливо забезпечити баланс у системі взаємодії владних повноважень і зобов'язань судді» [198, с. 91]. На його думку, процесуальна відповідальність носить субсидіарний характер відносно дисциплінарної відповідальності, а формами практичної реалізації процесуальної відповідальності судді в негативному аспекті можна вважати відвід судді, скасування або зміна рішення за умови, якщо порушення призвело до прийняття неправильного рішення.

Так само і В. В. Буга, хоча і прямо не вказує про можливість судді бути притягнутим до процесуальної відповідальності, серед заходів цивільної процесуальної відповідальності, які застосовуються з метою відновлення нормального перебігу процесу, відносить також і скасування або зміну судового акта вищестоящим судом або самим судом, який його ухвалив [176, с. 72]. В такому випадку незрозуміло, до кого саме застосовується така «санкція», адже підстави для скасування судового рішення не завжди можуть бути наслідком дій учасника справи, а іноді – і зовсім не пов'язані із його діями чи бездіяльністю (наприклад, порушення судом норми процесуального права).

Однак навряд з такими висновками можливо погодитися: не кожна процесуальна дія, навіть якщо вона є наслідком певного юридичного складу (як то одночасна наявність умов для заочного розгляду, наявність підстав для оскарження рішення) може розглядатися як захід відповідальності. Досліджуючи питання, чи може суддя бути суб'єктом процесуальної відповідальності, будучи

посадовою особою судової влади, О. М. Овчаренко справедливо констатує на відсутності підстав для віднесення суддів до суб'єктів процесуальної відповідальності, адже в іншому випадку це призвело б до невиправданого розширення інституту процесуальної відповідальності, а також до підміни поняттям процесуальної відповідальності не тотожних їй категорій оскарження судового рішення до суду вищої інстанції та дисциплінарної відповідальності судді [216, с. 98].

Про неможливість судді чи суду як органу, в якому здійснює правосуддя суддя, бути суб'єктом іншого виду відповідальності, ніж прямо передбачено законом, наголошує і Верховний Суд, вказуючи на відсутність у судів юрисдикції (не тільки адміністративної, а й будь-якої іншої) при розгляді позовів щодо відшкодування шкоди, завданої неналежними діями (бездіяльністю) під час розгляду справи. У справі №686/24767/20 Верховний Суд вказав не позаюрисдикційність спорів про відшкодування моральної шкоди та зазначив, що не можуть бути відповідачами ані суд, ані судді під час розгляду інших судових справ з приводу оскарження їхніх дій чи рішень, ухвалених за наслідками розгляду цих справ, а також у справах, в яких вимогою є зобов'язання судів та суддів вчинити певну процесуальну дію. Відтак, неможливим є оскарження процесуальних дій та рішень судді в інший спосіб, ніж у порядку апеляційного та касаційного перегляду. Неможливість притягнення суду (судді) до цивільної відповідальності за такі рішення є легітимними обмеженнями, покликаними забезпечити правову визначеність у правовідносинах учасників справи між собою та з судом, а також загальновизнаними гарантіями суддівської незалежності [235].

«Направлення справи на новий її розгляд у новому складі до суду, який виніс змінений або скасований судовий акт або відвід судді теж не можна розглядати як заходи відповідальності з вищеозначених підстав. До того ж указані заходи служать засобами забезпечення неупередженого, незалежного і всебічного розгляду справи. Не йдеться про процесуальну відповідальність судді й у випадках, коли має місце винесення на його адресу окремих ухвал (постанов)

вищих судів. За статтями 320 і 350 ЦПК України апеляційний або касаційний суд можуть постановити окрему ухвалу, в якій зазначити порушення норм права й помилки, допущені судом першої інстанції, які не є підставою для скасування рішення чи ухвали суду першої інстанції» [216 с. 95]. Таким чином, хоча суддя є суб'єктом юридичної відповідальності в цілому (кримінальної, адміністративної, цивільної, дисциплінарної), заходи відповідальності, які вищезазначеними науковцями розглядаються як заходи цивільної процесуальної відповідальності, на суддю не поширюються з огляду на його особливий правовий статус як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

Тотожні доктринальні проблеми щодо виокремлення процесуальної відповідальності точаться і у науці господарського процесуального права: А. М. Селівон, розглядаючи заходи процесуального примусу, відзначає, що Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) передбачає розгорнуту систему заходів відповідальності, а також інших заходів процесуального примусу, які не є безпосередньо заходами відповідальності (наприклад, тимчасове вилучення доказів, яке є превентивним процесуальним заходом оперативного реагування суду на дії, які протиправно перешкоджають здійсненню господарського судочинства) [262]. А. О. Коліна, стверджує, що «кожна галузева процесуальна відповідальність … являє собою унікальне юридичне утворення, що складається з різнорідних елементів, має свою особливу структуру, спосіб зв'язку елементів відповідальності в єдине ціле. Погляд на процесуальну відповідальність як на комплексну систему забезпечення того чи іншого галузевого процесу, тобто як на цілісність, важливий у теоретичному і практичному відношенні, адже дозволяє не лише опанувати усе розмаїття державного примусу, але й довести його до практичного втілення» [201, с. 428-429]. Виділяючи господарську процесуальну відповідальність, авторка також стверджує про поодинокість застосування заходів процесуальної відповідальності, зокрема, штрафу судами. В. В. Рєзнікова та М. О. Курей так само розглядають штраф як одну із форм господарсько-процесуальної відповідальності [256].

На противагу цьому Л. Д. Руденко не знаходить достатніх підстав об'єднання мір відповідальності, передбачених ГПК України, у певний самостійний вид юридичної відповідальності – господарську процесуальну відповідальність, натомість дослідницею пропонується виокремлення категорії «відповідальність у господарському судочинстві», яка комплексним правовим інститутом та забезпечується загрозою застосування заходів кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності. Тоді як процесуальний примус має більш широку сферу застосування у порівнянні з відповідальністю у господарському судочинстві [261, с. 50-51].

Широкий спектр досліджень присвячено відповідальності у кримінальному процесі. Так, Р. М. Білокінь у дисертаційному дослідженні «Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи» (2018 р.) послідовно відстоює наявність процесуально-правової відповідальності, яка поділяється на кримінально-процесуальну, цивільну процесуальну, господарську процесуальну, адміністративну процесуальну. Штрафні (каральні) санкції визначають заходи примусу, які характеризуються покаранням (відплатою) правопорушника за вчинене ним протиправне діяння. Каральний вплив може бути: матеріальним, психологічним, організаційно-правовим чи характеризуватися погіршенням правового становища учасника кримінального провадження [174].

У дисертаційному дослідженні «Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі» (2020 р.) О. В. Андрушко пропонує юридичну відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі розглядати як комплексний (міжгалузевий) інститут, з якого необхідно вилучити адміністративну відповідальність, шляхом законодавчої трансформації адміністративних правопорушень процесуального характеру у процесуальні правопорушення [173, с. 382]. В іншій праці науковцем пропонується конкретизувати склади процесуальних правопорушень або в тексті Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), або в окремому нормативно-правовому акті (кодексі про процесуальні правопорушення), запровадивши у кримінальному процесі як норму щодо

заборони зловживання процесуальними правами, так і можливість накладення штрафу, а у вирішенні колізії між процесуальним «грошовим стягненням» та адміністративним «штрафом» запропоновано перевагу в нормативно-правовому регулюванні надавати заходам процесуальної відповідальності [172, с. 188-189].

Р. Я. Шийович як одну з ознак галузевої самостійності судового адміністративного права визначає адміністративно-процесуальну відповідальність, мета якої, як самостійного виду юридичної відповідальності, полягає в охороні процесуального порядку під час здійснення адміністративного правосуддя та забезпечення нормального функціонування органів судової влади при вирішенні адміністративно-правових спорів [284, с. 122].

У низці праць І. Л. Желтобрюх досліджує заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві, і враховуючи закордонний досвід пропонує встановити обставини, які слід враховувати, застосовуючи до сторони заходи процесуального примусу: «серйозність та значущість неналежного виконання процесуальних правил стороною справи (якщо воно значно не ускладнило судове провадження, суд може зняти санкцію); причини порушення процесуальних правил (якщо причина порушення є поважною, суд схилятиметься до зняття санкції, але невиправдане пропущення процесуальних строків такою причиною не вважається); усі інші обставини справи, насамперед ті з них, які визначають необхідну швидкість судового провадження, вартість судових процедур у конкретній справі тощо» [184; 185].

В іноземному науковому дискурсі не приділяється достатньої уваги розмежуванню видів процесуальної відповідальності, натомість широко дискутуються питання неповаги до суду, наслідком виявлення якої і є певний вид відповідальності. При чому, як буде зазначено далі, незалежно від виду судового провадження у країнах загального права неповага до суду може бути як цивільна, так і кримінальна, що проявляється у підставах та особливостях процедури розгляду питання про притягнення до відповідальності, натомість характер санкції на тип неповаги не впливає. Для країн англо-американської правової сім'ї навмисна непокора судовим рішенням є свого роду злочином проти самого суду

або державного управління та належного функціонування правосуддя. Особливо це стає зрозумілим на прикладі США, де демаркаційна лінія між цивільною та кримінальною неповагою проходить не так явно. І навпаки, у правовій сім'ї цивільного права невиконання судових рішень є питанням, значущим лише для сторони зобов'язання [65, с. 39].

З огляду на суттєве оновлення цивільного процесуального законодавства щодо заборони зловживання процесуальними правами, можливості суду накладати штраф чи розподіляти судові витрати не на користь сторони, яка, хоч і отримала судове рішення на свою користь, однак перешкоджала судовому процесу, поновлюється дискусія щодо застосування широкого підходу до розуміння цивільної процесуальної відповідальності, до якої слід відносити не тільки заходи процесуального примусу, а й інші заходи, що вживаються судом для досягнення мети цивільного судочинства за рахунок обмеження прав особи, яка порушила норми процесуального законодавства.

На нашу думку, концепція цивільної процесуальної відповідальності за ступенем розвитку та змістовними характеристиками у вітчизняному праві не є остаточно сформованою, однак відповідає основним ознакам юридичної відповідальності у публічному праві: «а) ґрунтується на нормах публічного права (…), формально визначена, наділена чіткістю, деталізованістю та загальнообов'язковістю; б) є публічно-юридичним обов'язком, тобто мірою необхідної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він має здійснити в публічних (суспільних і державних) інтересах уповноваженого суб'єкта; в) гарантується державою, безпосередньо пов'язана з державно-владною діяльністю та державно-правовим волевиявленням; г) забезпечується державним переконанням чи примусом; д) реалізується в публічно-правових відносинах; е) її наслідками є державне схвалення і (або) заохочення чи осуд і покарання» [266, с. 78].

Вказане дозволяє деякі елементи цивільної процесуальної відповідальності розглядати як засоби захисту від зловживань процесуальними правами, що «становлять собою систему передбачених цивільним процесуальним законодавством прав сторін та повноваження суду, що можуть бути ними

використані, з метою попередження зловживання процесуальними правами або їх припинення, серед яких виокремлюють: а) засоби захисту особистого характеру (обмежуючі або попередні накази та окрема ухвала) та б) власне процесуальні засоби (загальні засоби процесуальної форми та присічні засоби)» [268, с. 180]. Судовий штраф у такій класифікації віднесено до системи компенсаторних засобів захисту від зловживань процесуальними правами, у формі грошових стягнень на користь учасників справи та держави за відповідні зловживання.

Отже, за майновим критерієм заходи цивільної процесуальної відповідальності можуть поділятися на:

а) майнові, що можуть бути виявлені у грошовому вираженні (не тільки штраф, а й покладення судом на сторону, що зловживає процесуальними правами, судових витрат незалежно від результатів вирішення спору);

б) немайнові, які стосуються у позбавленні особи суб'єктивного процесуального права, обмеження особи у реалізації права на суд (залишення заяви про відшкодування судових витрат без розгляду у випадку неподання доказів на їх підтвердження, залишення без розгляду або повернення скарги, заяви, клопотання у випадку зловживання стороною процесуальними правами, скасування заходів забезпечення позову у разі невиконання вимог щодо зустрічного забезпечення тощо). Перелік немайнових санкцій є найширшим, оскільки такий інструмент є найбільш ефективним для спрямування процесу у належне русло.

1.2. Судовий штраф як захід процесуального примусу у цивільному процесуальному законодавстві України

У випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до нього заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом (ст. 43 ЦПК України). На думку А. Л. Паскар заходи процесуального примусу «можна визначити як сукупність передбачених нормами процесуального законодавства заходів примусового впливу, які застосовуються судом до порушників

процесуальної дисципліни та спрямовані на створення належних умов для ефективного виконання завдань цивільного судочинства» [276, с. 346]. Завданням усіх засобів примусу є посилення так званого принципу «ефективного судового захисту», який забезпечується ст. 6 ЄКПЛ, яка загалом захищає право на справедливий суд, але це також загальне правило, яке є частиною самої основи будь-якої правової системи [65, с. 46; 8].

О. В. Рожнов зазначає, що правовий примус – складне за своєю структурою явище, яке об'єднує заходи юридичної відповідальності та заходи захисту (відновлення) правопорядку. Юридична відповідальність від заходів захисту відрізняється: а) спрямованістю (відповідальність спрямована передусім на порушника, а захист права – більше на уповноваженого); б) підставами застосування – відповідальність настає лише за наявності правопорушення (винне, осудне діяння, яке завдає шкоди суспільству), натомість захист права допускається і в силу об'єктивно протиправного діяння, а в деяких випадках – і за відсутності протиправності; в) функціями (функція юридичної відповідальності – штрафна, карна; функція ж заходів захисту зводиться до забезпечення виконання юридичного обов'язку); г) способами впливу на поведінку суб'єктів права (відповідальність завжди передбачає морально-психологічне перетворення особи та пов'язана з осудом правопорушника, зі спричиненням певних позбавлень [260, с. 188].

Однак на думку В. М. Парасюка «процесуальний примус у регулюванні цивільних процесуальних відносин не може засновуватися на конструкції юридичної відповідальності» [278, с. 303]. Найбільш характерною та специфічною формою процесуального примусу є скасування або зміна незаконного або необґрунтованого судового рішення. На його думку, різновидом процесуального примусу є також процесуальні тяжкості, які «покладаються на особу як наслідок здійснення належного їй права без додержання вимог процесуального закону. До процесуальних тяжкостей належить: відмова у відкритті провадження, залишення позовної заяви без руху, повернення заяви, залишення заяви без розгляду, закриття провадження у справі, позбавлення права

та деякі інші процесуальні наслідки [278, с. 303-304]. Однак в такому вигляді концепція «процесуальних тяжкостей», запропонована автором подібна на вищевикладену концепцію щодо широкого підходу до визначення процесуальної відповідальності. Однак такі висновки, сформульовані щодо попередньої редакції ЦПК України потребують уточнення з огляду на те, що ЦПК 2017 року прямо визначає заходи процесуального примусу у якості форми відповідальності. Так, з системного аналізу положень ч. ч. 8, 9 ст. 84 ЦПК України слідує, що законодавець у застосуванні заходів процесуального примусу до винної особи, яка не повідомила суд про неможливість подати докази, витребувані судом, або не подала такі докази без поважних причин, вбачає притягнення її до відповідальності: «Притягнення винних осіб до відповідальності не звільняє їх від обов'язку подати витребувані судом докази».

К. В. Куцик у дисертаційному дослідженні «Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві» (2017 р.) здійснює класифікацію заходів процесуального примусу за такими критеріями:

1) формою протиправної поведінки порушника на: а) заходи, що застосовуються за протиправні дії особи (попередження і видалення з залу судового засідання); б) заходи, що застосовуються за протиправну бездіяльність (тимчасове вилучення доказів для дослідження судом і привід);

2) процесуальною спрямованістю на: а) заходи процесуального примусу, що застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання (попередження і видалення з залу судового засідання); б) заходи процесуального примусу, що забезпечують процес доказування (тимчасове вилучення доказів для дослідження судом і привід);

3) місцем вчинення правопорушення на: а) заходи реагування на порушення, вчинені у залі суду (попередження, видалення із зали судового засідання); б) заходи реагування на порушення, вчинені поза судовим засіданням (привід, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом) [208].

Оскільки на час вищевказаного дослідження штраф як захід процесуального примусу законодавчо закріплено не було, можна класифікувати

його за наведеними критеріями як захід, що застосовується за протиправні дії чи бездіяльність особи, вчинені у залі суду чи поза судовим засіданням. А критерій процесуальної спрямованості слід доповнити новими категоріями, до яких належить судовий штраф: заходи процесуального примусу, що забезпечують виконання процесуальних обов'язків та заходи процесуального примусу, що спрямовані на протидію зловживанню процесуальними правами.

Так само і Т. А. Стоянова, вирішуючи питання про можливість віднесення процесуального примусу до категорії санкцій та до поняття цивільної процесуальної відповідальності в її негативному розумінні вказує, що заходи процесуального примусу доволі складно визнати санкцією, адже «відповідальність в негативному значенні повинна наступати за здійснення правопорушення, а в даному випадку заходи процесуального примусу наступають скоріш не за здійснення правопорушення, а за зловживанням правами», а щодо попередження, видалення із залу судового засідання – скоріш за невиконання морально-етичних норм поведінки, встановлених в суспільстві [265, с. 43].

Натомість, як правильно вказує С. А. Пилипенко, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом не є видом юридичної, зокрема цивільної, процесуальної відповідальності та може бути поєднане зі стягненням штрафу в дохід держави, аргументуючи це тим, що нова редакція ЦПК України не містить обмежень щодо застосування кількох заходів процесуального примусу за одне й те саме правопорушення, що свідчить на користь того, що заходи процесуального примусу не є формою юридичної відповідальності [234 , с. 91].

На думку С. В. Васильєва ознаками заходів процесуального примусу є: 1) це різновид правового примусу; 2) їх застосування можливе тільки в рамках цивільного процесу; 3) суб'єктом застосування заходів процесуального примусу виступає суд; 4) види примусових процесуальних заходів визначені законом; 5) застосування заходів примусу допускається тільки до суб'єктів, указаних у законі; 6) застосування заходів примусу здійснюється на підставі та в порядку, вказаному законом; 7) державно-владний характер відносин; 8) процесуальний примус може виявлятися у фізичному або психологічному впливі на певного

учасника судочинства; 9) примус застосовується на підставі процесуального акта – ухвали; 10) сфера застосування процесуального примусу має обмежений характер і в цілому не характеризує специфіку правового регулювання у сфері цивільного судочинства. [179, с. 230] Тоді як О. В. Рожнов особливість заходів процесуального примусу визначає в тому, що передбачені ними обмеження не мають ознак відповідальності, а їхнє призначення полягає в попередженні або припиненні поведінки, яка порушує встановлені в суді правила або протиправно перешкоджає здійсненню цивільного судочинства [277, с. 524].

У судовому примусі Карло Вітторіо Джіабардо (Carlo Vittorio Giabardo) виділяє його функцію та структуру: з одного боку примусові санкції є процесуальними інструментами, які мають на меті зобов'язати боржника за рішенням суду виконати його без втручання примусового механізму держави, а з точки зору структури, примус діє шляхом накладення грошових або навіть персональних стягнень (ув'язнення). Таким чином, обґрунтування засобів примусу полягає в тому, щоб зробити невиконання судового наказу менш зручним, ніж виконання [65, с. 38].

Юридичною (нормативною) підставою застосування заходів процесуального примусу виступають норми цивільного процесуального права, які передбачають право суду застосувати конкретний захід процесуального примусу. Питання про підстави застосування заходів процесуального примусу є мало дослідженим. Хоча від правильного визначення підстав застосування залежить правомірність застосування заходів процесуального примусу. Складність у визначенні підстав застосування заходів процесуального примусу полягає і в тому, що ЦПК України чітко не визначив, що є підставою застосування заходів процесуального примусу» [259, с. 164].

Як показує зміст окремих елементів системи сучасного українського права, той чи інший засіб нормативно-правового впливу на суб'єкта правовідносин, зокрема на правопорушника, застосовується не в одній, а в кількох предметно-функціональних правових галузях, що дозволяє стверджувати про змішаний міжгалузевий характер таких засобів. Яскравим прикладом такої міжгалузевої

міри нормативно-правового впливу на правопорушника є судовий штраф. Цей засіб застосовується як у кримінальному праві, так й у процесуальних галузях права – цивільному процесуальному, господарському процесуальному, адміністративному процесуальному та кримінальному процесуальному праві.

Як зазначає І. М. Лукіна, штрафні санкції добре відомі в процесуальній теорії: вони настають у разі застосування цивільних процесуальних санкцій карального характеру і покликані зміцнювати процесуальну дисципліну в судочинстві, сприяти виконанню завдань у цивільних справах, покарати особу, що не виконує свої процесуальні обов'язки і, нарешті, забезпечити авторитет судової влади. Судовий штраф – це прояв самостійної галузевої відповідальності у вигляді заходу майнового впливу, встановленого ЦПК України, що застосовується судом до осіб, котрі не виконали покладених на них конкретних процесуальних обов'язків у складі цивільних процесуальних правовідносин у справі. Санкції у вигляді штрафу дозволяють реалізувати функції процесуальної відповідальності – відновлення суспільних відносин, запобігання здійсненню правопорушень, примушування до виконання юридичних обов'язків [210, с. 14].

Штраф у кримінально-правовому розумінні – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кримінального кодексу України. Штраф може призначатися як основне або додаткове покарання. Штраф, що є мірою кримінально-правового характеру, яка закріплена в Кримінальному кодексі України (далі – КК України), відомий й в інших галузях права. Зокрема, ст. 148 ЦПК України надає суду право постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штраф. Аналогічні за своїм змістом норми містить ст. 135 ГПК України та ст. 149 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України). При цьому положення ст. 382 КАС України розширюють коло випадків, в яких суд може накласти штраф в процесі судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

Незважаючи на те, що і виконавче провадження, і третейський розгляд (в тому числі міжнародний комерційний арбітраж) традиційно не включаються до

системи цивільного процесуального права, в зазначених сферах механізм юридичної відповідальності має принципово інший характер, ніж у цивільному судочинстві. У виконавчому провадженні більшість заходів відповідальності реалізуються в інший спосіб. Зокрема, ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії, та рішення про поновлення на роботі виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника. Такими чином, суд, навіть якщо на виконанні перебуває судове рішення, усунений від контролю за його виконанням в питаннях накладення штрафних санкцій.

Натомість, штраф не характерний для третейського розгляду: чинне законодавство не передбачає конкретних заходів процесуальної відповідальності у третейському розгляді за невиконання покладених регламентом чи складом третейського суду обов'язків (наприклад, щодо висловлення неповаги до третейського суду, неподання доказів тощо). З одного боку, це можна пояснити відносною рівноправністю сторін третейського розгляду та самого третейського суду, який не наділений законодавством спеціальним статусом. Та навіть за існування можливості накладення штрафу на сторону, відсутній ефективний механізм стягнення, адже примусовому виконанню за чинним законодавством підлягають лише рішення третейського суду по суті спору, а ухвали не можуть бути виконані інакше, ніж добровільно [178, с. 146-147].

Однак, «якщо третейські суди не можуть застосовувати штрафи, це не виключає застосування ними інших заходів, що мають ознаки відповідальності, зокрема, перерозподіляти витрати на ведення третейської справи на користь сторони, що діяла правомірно у процесі на противагу іншій стороні, що вдавалася до зловживань процесуальними правами та процесуальними правопорушеннями… У результаті можна зробити висновок про віднесення санкцій, що застосовуються до учасників третейського розгляду за порушення відповідних регламентів чи третейських угод, до заходів процесуальної відповідальності у системі третейського розгляду господарських спорів.

Специфічною рисою такої відповідальності є зміщення акцентів заходів відповідальності – від штрафних, як це превалює у системі державних судів, до інших, пов'язаних із перерозподілом судових витрат – на шкоду процесуальному правопорушнику, позбавлення або обмеження його процесуальних прав у результаті вчинення процесуального правопорушення чи зловживання процесуальними правами» [202, с. 128-129].

Натомість, якщо іноземний арбітраж уповноважений накладати штрафи, (як у формі неповаги до суду чи астрента), значна кількість юрисдикцій допускатимуть визнання і звернення до виконання іноземного арбітражного рішення: з дослідження Міжнародної торгової палати випливає, що з 45 національних доповідей, у яких розглядалося питання про повноваження судів застосовувати санкції у разі невиконання наказу, 22 юрисдикції (наприклад, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Греція, Іспанія, Канада, Ліван, Литва, Мексика, Португалія, Сінгапур, США, Україна, Фінляндія тощо) вважають, що стягнення санкцій можливі, особливо якщо рішення передбачає такі санкції [80, с. 33].

Норми Глави 12 КПК України також регламентують накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених вказаним Кодексом, за невиконання процесуальних обов'язків. Однак якщо штраф у його кримінально-правовому вираженні є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника та формою притягнення його до правової відповідальності за вчинення власне кримінального правопорушення, то судовий штраф у його цивільно-правовому вираженні є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника виключно у зв'язку з невиконанням ним своїх процесуально-правових обов'язків, зневагою такими. Важливо відзначити, що ЦПК України не містить визначення поняття «штраф», а значить до тлумачення суті даної категорії можна застосовувати загальновживане у різних галузях права розуміння штрафу як вираженій у грошовій формі відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язків.

Складнощі, що виникають у процесі накладення штрафів, засновані багато в чому на недостатній вивченості поняття судового штрафу. Так, досі точаться суперечки щодо того, до якого виду відповідальності його можна віднести. Судовий штраф можна визначити як міру юридичної відповідальності, що є майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують цивільні процесуальні обов'язки. В. В. Круковес вказує, що штраф є видом юридичної відповідальності за вчинення цивільного процесуального правопорушення, тобто за неповагу до суду чи зловживання процесуальними правами, оскільки є невиконанням обов'язків, встановлених актами і розпорядженнями суду [206, с. 86]. При цьому слід визнати, що «потерпілим» тут є не певний учасник процесу, а встановлений законом порядок здійснення судом як органом державної влади своїх повноважень у цивільному судочинстві. Саме тому штраф як публічно-правова відповідальність має стягуватись на користь держави.

На думку В. С. Петренка судові штрафи можна визначити як міру відповідальності у вигляді санкцій, що застосовуються судом до осіб, які не виконали обов'язку, встановленого процесуальним законодавством. Судові штрафи мають застосовуватися не тільки у цивільному, але й у господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві. За своєю природою судовий штраф – це міра адміністративної відповідальності. Судові штрафи являють собою грошові стягнення, тобто є обтяженням майнового характеру для учасників процесу, а також для інших осіб, що беруть участь у судовому процесі [220, с. 27]. Слід не погодитися із А. О. Ткачук щодо відзначення виключно компенсаторної функції судового штрафу стосовно держави, «який в кінцевому підсумку збалансовує публічні та приватні інтереси з точки зору ефективних засобів захисту щодо різних видів шкоди, котра заподіюється внаслідок процесуальних зловживань» [268, с. 149], адже застосуванням судового штрафу не здійснюється справедливої сатисфакції за допущені порушення ані щодо допущених зловживань відносно іншої сторони, ані відносно суду і правосуддя в цілому. Процесуальне законодавство, хоча і закріплює низку компенсаторних

засобів майнового характеру (забезпечення удових витрат, перерозподіл судових витрат тощо), все ж не передбачає можливості відшкодування шкоди, завданої зловживанням процесуальними правами, тим більше, на користь держави. Як правильно зазначає І. Л. Желтобрюх «за законодавством України компенсаторна функція не властива заходам процесуального примусу, за якими закріплюється явно виражена каральна та превентивно-виховна спрямованість, тоді як заходи відповідальності за зловживання процесуальними правами, які не належать за законодавчою класифікацією до заходів процесуального примусу, нерідко слугують засобом компенсації втрат держави та учасників справи від зловживання процесуальними правами» [185, с. 148].

Важливою рисою цивільно-правового вираження судового штрафу є очевидна нормативна та фактична видова належність даних заходів нормативно-правового впливу на правопорушника до заходів грошового, матеріально-фінансового карального стягнення. У зв'язку із цим слід зауважити, що штрафні санкції у різних процесуальних кодексах визначаються по-різному. Так, наприклад, у ЦПК України, ГПК України та КАС України закріплені норми саме про штрафи, а в кримінально-процесуальному кодексі аналогічні санкції визначаються як грошові стягнення. Незалежно від назви, ці санкційні заходи є заходами фінансового покарання.

З метою уникнення термінологічної плутанини та змішування визначення штрафу, що накладається судом як основне або додаткове покарання у кримінальному судочинстві, штрафу як форми неустойки в розумінні ст. 549 ЦК України із штрафом як майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують процесуальні обов'язки у цивільному, господарському, адміністративному чи кримінальному судочинстві, останній має бути визначений на законодавчому рівні саме в якості судового штрафу із внесенням відповідних змін до ст. 148 ЦПК України, ст. 135 ГПК України, ст. ст. 149, 382 КАС України та відповідні норми Глави 12 КПК України.

Таким чином, сучасний нормативно-правовий інститут судового штрафу, будучи по суті та змістом мірою нормативно-правового впливу на

правопорушника, відтворює риси міжгалузевого нормативно-правового інституту. Даний засіб у його цивільно-правовому вираженні застосовується у зв'язку з діями (бездіяльністю) особи, що порушують певну норму цивільного процесуального права та є нічим іншим, як грошовим стягненням із правопорушника [223, с. 805].

Д. Д. Луспеник виділяє і негативні моменти, до яких може призводити запровадження можливості накладення судових штрафів: «затягування судового розгляду у зв'язку з оскарженням ухвали суду про накладення судового штрафу; обмеження процесуальної дієвості сторони чи її представника у процесі через побоювання накладення штрафу, що може вплинути на досягнення істини при розгляді справи, на змагальності, а це відобразиться на судовій практиці. Проте та мета, яка переслідується запровадженням судового штрафу, превалює над цими побоюваннями, оскільки направлена на примушення виконанню своїх юридичних обов'язків, попередження вчинення процесуальних правопорушень у майбутньому, зміцнення законності, формування поваги до суду і, як наслідок – досягнення цілей правосуддя – своєчасний, справедливий і неупереджений розгляд конкретної справи» [211, с. 45].

Особливої уваги заслуговує проблема зловживання правом, яка відома не тільки процесуальним правовідносинам, а й будь-яким правовідносинам, які допускають варіативність поведінки їх учасників. Неприпустимість зловживання процесуальними правами закріплена у ст. 2 ЦПК України серед основних засад (принципів) цивільного судочинства, а окремі випадки зловживань перераховані ст. 44 ЦПК України: залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, а отже перелік не є вичерпним. За конкретних обставин суд може визнати таким зловживанням також інші дії, які мають підкреслену нами вище спрямованість і характер. Тобто ключовим критерієм визначення тієї чи іншої дії зловживанням є саме спрямованість на перешкоджання, ускладнення, затягування судового процесу.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 07 серпня 2019 р. у справі № 757/43793/18-ц визначено, що «зловживання процесуальними правами є особливою формою цивільного процесуального правопорушення, тобто умисними недобросовісними діями учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснюються лише з видимістю реалізації таких прав» [239].

«Зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає в тому, що при зловживанні процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Це положення відповідає загальнотеоретичним розробкам конструкції зловживання правом, в яких воно нерідко визначається як поведінка, що перевищує (або порушує) межі здійснення суб'єктивних прав. Суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права має здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права. Зловживання процесуальними правами може мати форму штучного ускладнення цивільного процесу, ускладнення розгляду справи в результаті поведінки, що перешкоджає винесенню рішення у справі або вчиненню інших процесуальних дій. Ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу» [238].

Подолання практики зловживання процесуальними правами Н. Ю. Голубєва бачить у визначенні у ЦПК України поняття «зловживання цивільними процесуальними правами»; встановленні системи штрафів за такі зловживання і підвищенні розміру судових витрат, які стягуються зі сторони, що програла. Крім цього, державні органи мають відмовитися від практики оскарження практично всіх рішень судів у вищих інстанціях незалежно від перспектив такого оскарження; а за рахунок підвищення кваліфікації представників сторін має відбутися підвищення рівня спеціалізації учасників

процесу [182, с. 4]. Одним із дієвих інструментів запобігання зловживанню та його припинення, на думку І. В. Волкової, є стягнення штрафу. Складність стягнення штрафу на практиці полягає ще й у тому, що встановлення наявності складу цього порушення повністю віднесено на розсуд суду, і в кожному конкретному випадку суд повинен визначити межу між добросовісним використанням процесуальних прав і зловживанням ними, на власний розсуд обирати розмір штрафу в межах, запропонованих ЦПК України [180].

Оскільки перелік форм зловживання процесуальними правами не є вичерпним, це дозволяє вітчизняним судам кваліфікувати у якості зловживання як дії, які за своєю суттю не є зловживанням процесуальним правом, так і дії, що можуть бути кваліфіковані як неповага до суду, втручання в діяльність суду тощо. Так, Верховний Суд визнав проявом неповаги аргументацію касаційної скарги, складену за допомогою штучного інтелекту. Колегія суддів зазначила, що «протиставлення учасником судового процесу у процесуальній заяві висновків судової палати Верховного Суду з правового питання та штучного інтелекту, що немає нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання, як підстава для роз`яснення рішення суду «неминуче спричиняє проблеми з точки зору впливу на авторитет Верховного Суду, його судової практики та довіри до судової влади в цілому» [270]. Хоча навряд чи застосування штучного інтелекту як джерела відомостей, «апелювання до позицій штучного інтелекту» може становити зловживання правом: якщо аргументи у касаційній скарзі є послідовними, логічними, вони заслуговують на увагу і не можуть бути відхилені тільки з цієї причини.

В іншій справі Верховний Суд, з’ясувавши, що орган державного архітектурно-будівельного контролю не виконав вимоги окремої ухвали щодо знесення самочинного будівництва, визнав такі дії невиконанням процесуальних обов`язків та стягнув штраф у розмірі 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Хоча Верховний Суд і розглядав можливість притягнення до адміністративної відповідальності посадової особи, все ж з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного

виконання процесуальних обов`язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, судом було обрано саме застосування заходів процесуального примусу [272].

Також трапляються випадки, коли допущені порушення чи неналежна поведінка учасників судового процесу судами трактується не як неповага до суду, а як зловживання цивільними процесуальними правами. Усталеною є і практика, за якою зловживанням процесуальним правом визнається і використання ненормативної лексики у процесуальних документах сторін (крім випадків, якщо такі висловлювання є предметом дослідження суду). Так, Велика Палата Верховного Суду у якості вияву очевидної неповаги до честі, гідності складу суду визнала використання заявником у процесуальних документах нецензурних, принизливих, глумливих, образливих висловлювань стосовно складу суду. Оскільки такі дії не спрямовані на ефективний захист прав, свобод та інтересів заявника, вони суперечать завданню цивільного судочинства та є зловживання процесуальними правами. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 07 квітня 2021 р. у справі № 9901/23/21 вказано, що: «у процесуальних відносинах, намагаючись донести певну думку до суду, учасники судового процесу, їхні представники, інші особи мають ретельно підбирати слова, а також з обережністю виявляти емоції щодо інших учасників, їхніх представників, суду, осіб, які не беруть участь у судовому процесі. Суд не повинен толерувати використання нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів, зокрема для надання характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям). Такі слова та символи не можна використовувати ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їхніх представників. Верховний Суд погодився із висновками суду апеляційної інстанції, що подання стороною такої апеляційної скарги є виявом неповаги до суду та як наслідок – зловживанням процесуальними правами у розумінні ст. 44 ЦПК України [236].

Некоректна форма спілкування із судом була кваліфікована як зловживання процесуальним правом на подання заяви, у зв'язку із чим Велика Палата Верховного Суду стягнула з позивача у дохід Державного бюджету України мінімальний розмір штрафу за п. 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК України. Велика Палата Верховного Суду зауважила, що учасник судового процесу має користуватися процесуальними правами саме з метою виконання завдання цивільного судочинства, сприяючи тим самим суду у здійсненні правосуддя. Якщо ж такий учасник здійснює певну процесуальну дію не з цією метою, а для досягнення інших цілей (образити, принизити учасників справи, суд, суддів, інших посадових осіб, виявити до них і до їхніх дій власні негативні емоції тощо), він виходить за межі дійсного змісту відповідного процесуального права, тобто зловживає ним [241].

В практиці ЄСПЛ склався підхід, за яким вислови сторін мають розцінюватися не самі по собі, а в світлі справи в цілому, включаючи зміст висловлювань та контекст, у якому вони були зроблені. За обставинами справи «Simić v. Bosnia and Herzegovina» національний суд, діючи як суд третьої інстанції, відхилив апеляцію з питань права та притягнув адвоката до відповідальності у вигляді штрафу (еквівалент 510 євро) за анекдот, викладений у скарзі: адвокат порівняв суд апеляційної інстанції з надміру прискіпливим професором, який чекав від своїх студентів імен, а не лише кількості жертв бомбардування Хіросіми. ЄСПЛ зазначив, що критичні зауваження, які національні суди розцінили як образливі, були зроблені заявником у контексті судового провадження. Іншими словами, вони були зроблені на форумі, де, природно, повинні були енергійно захищатися права його клієнта. Більше того, зауваження були викладені в апеляції, на відміну від критики судді, висловленої, наприклад, у ЗМІ, тому широка громадськість про них не знала. Враховуючи це, національні суди не надали достатньої ваги контексту, в якому було зроблено зауваження. Хоча тон оскаржуваних зауважень був їдким або навіть саркастичним, використання такого тону у зауваженнях щодо суддів було визнано сумісним зі ст. 10 ЄКПЛ [90].

ЄСПЛ з метою визначення межі допустимої критики суду, особливо в апеляційних скаргах, відмежовує коментарі, спрямовані на те, як суддя вів провадження, від критики, зосередженої на загальних якостях судді (професійних, особистих чи інших) та прямих образ [88]. Якщо твердження є оціночним судженням, пропорційність втручання може залежати від того, чи існує достатня фактична основа для оскаржуваного твердження. У зв'язку з цим важливо, щоб порушнику був наданий реалістичний шанс довести, що для його тверджень була достатня фактична база [91]. Саме національний суд має перевірити достатність фактів для виправдання різких висловлювань, тим більше, якщо порушник прямо посилається на фактичну основу своїх потенційно образливих реплік [86]. Враховується також і статус порушника – чи є він адвокатом, журналістом, публічним діячем тощо.

Баланс між захистом відправлення правосуддя та правом на свободу вираження поглядів під час судового переслідування за неповагу до суду полягає в тому, що в кожному випадку необхідно детально досліджувати зміст висловлювання, щоб встановити його характер, що має вирішальне значення для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за неповагу до суду. Існує обмеження щодо неповаги до суду та обмеження свободи слова. Обмеження свободи вираження поглядів повинні бути предметом реального аналізу та мати переконливе обґрунтування. Жодне обмеження свободи вираження думок і неповаги до суду не буде встановлено, якщо не буде доведено, що ризик упередження відправлення правосуддя не переважає суспільний інтерес у свободі обговорення питань, що становлять суспільний інтерес [154, с. 5]. Конструктивна критика завжди може мати місце як під час судового процесу, так і в ході оскарження судових рішень (особливо процесуальних, таких як ухвали), але вона повинна бути зроблена добросовісно та в інтересах широкої громадськості. Як зазначається, якщо критика судового рішення здійснюється з недоброчесними намірами та не відповідає суспільним інтересам, а лише призначена для приниження репутації судді, це може бути рівнозначно неповазі [95].

Якщо підстави для стягнення штрафу, закріплені у ч. 1 ст. 148 ЦПК України доволі очевидні і їх легко встановити, то вищенаведена судова практика ілюструє доволі тонку межу між зловживанням процесуальним правом та добросовісною аргументацією сторони, а також неповагою до суду.

Розмір судового штрафу, що стягується судом, визначається у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд з урахуванням конкретних обставин стягує у дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України.

Процесуальне законодавство не містить вказівки на те, за чиєю ініціативою може бути розглянуто питання про призначення судового штрафу з зазначених підстав. Враховуючи наведене, вирішення питання про накладення штрафу може бути здійснено як за ініціативою учасників справи, так і з ініціативи суду. В той же час, подання заяви про накладення штрафу учасником справи не створює для суду обов'язку щодо її задоволення: така заява розглядається на загальних підставах і може бути задоволена тільки у випадку підтвердження наявності обставин, що слугують підставою для вжиття такого заходу процесуального примусу.

Д. Д. Луспеник вірно акцентує увагу на тому, що у цивільному процесі, на відміну від кримінального, не підлягають встановленню мотиви вчинення процесуального правопорушення та форма вини, адже це неможливо, оскільки такого процесуального інструментарію немає. При визначенні розміру судового

штрафу необхідно буде враховувати лише можливий ступінь впливу санкції на правопорушника, тобто негативний ефект того, як ця санкція може вплинути на конкретну особу, а також тяжкість правопорушення для руху справи та майновий стан правопорушника, тобто має бути забезпечена індивідуалізація покарання. І саме головне, висновок суду про те, що учасник процесу здійснив зловживання процесуальним правом, має бути максимально мотивований в ухвалі суду [211, с. 44].

Відповідно до ст. 146 ЦПК України ухвалу суду про накладення штрафу може бути скасовано у двох випадках:

1) самим судом, який постановив відповідну ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків;

2) судом вищої інстанції за результатами оскарження в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи, а постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу оскарженню не підлягає.

Таким чином, процесуальне законодавство не вбачає підстав для скасування ухвали про накладення штрафу у разі незгоди порушника із розміром визначеного судом стягнення. На вказане звернув увагу Верховний Суд, залишаючи без задоволення касаційну скаргу відповідача, який вчетверте подав апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції про відкриття провадження у справі: «Доводи щодо незаконного накладення штрафу у розмірі двох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб також є безпідставними, оскільки відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК України суд може накласти штраф у розмірі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, тобто апеляційний суд, за своїм внутрішнім переконанням, наклав штраф у

межах, встановлених процесуальним законом. Підстав вважати розмір накладеного штрафу незаконним немає» [242].

З аналізу наукових джерел І. Л. Желтобрюх констатує, що великого поширення набула думка про те, що застосування заходу процесуального примусу не виключає можливості застосування до особи заходів адміністративної відповідальності. «Однак видається очевидним те, що немає підстав говорити про відмінність природи адміністративного стягнення у вигляді штрафу та штрафу як заходу процесуального примусу. Більше того, значною, якщо не повною, мірою збігаються склади правопорушень, вчинення яких тягне за собою адміністративний штраф та штраф у порядку процесуального примусу. Можливість їх застосування за одне й те саме правопорушення неодмінно порушує питання щодо того, чи має місце подвійна відповідальність, яке не може бути відкинуте через те, що законодавство не відносить процесуальний штраф до заходів адміністративної відповідальності» [184, с. 150].

Оскільки заходи процесуального примусу, хоч і передбачають процесуальні негативні наслідки до порушника, в розумінні вищезгаданого рішення Конституційного Суду України у справі № 1-22/2001 все ж не є видом юридичної відповідальності, а тому судом можуть бути застосовані одразу декілька заходів впливу до порушника – адміністративного штрафу, заходів процесуального примусу, так і інших процесуальних санкцій (залишення без розгляду або повернення заяви, скарги, клопотання тощо).

Наприклад, у справі № 129/1636/23 Верховний Суд відмовив у відкритті провадження за касаційною скаргою на ухвалу апеляційного суду про повернення апеляційної скарги без розгляду. Судом встановлено, що позивач у справі, подаючи апеляційну скаргу використовував лексику, яка не притаманна для написання ділових документів (в тому числі апеляційної скарги), зокрема відображає зневажливе ставлення до суддів. Так, обґрунтування апеляційної скарги з використанням таких висловлювань як: «…слідчі «судді» захищають лише корупцію та кримінал, бо Україна на 3 місці в ЄСПЛ за позовами. Оце пряма причина фашистської РФ розв`язаної війни…» виходить за межі

нормальної, коректної та легітимної критики. На думку Верховного Суду за таких обставин суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, визнавши в діях позивача ознаки зловживання процесуальними правами, оскільки дії, які полягають у застосуванні неоднозначних образливих висловів, спрямовані на приниження репутації державної інституції. Встановивши вказані обставини, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про повернення апеляційної скарги та про застосування до нього заходу процесуального примусу – штрафу [271].

Як правильно зазначає В. С. Петренко, «необхідно враховувати, що в силу особливої конституційної значущості державних механізмів судового захисту, суду слід відмовляти у реалізації права лише після попередження особи про виявлення в її діях зловживання і постановлення у разі встановлення факту зловживання відповідної мотивованої ухвали» [219, с. 19]. Таке попередження матиме значення не тільки для можливості відмови у реалізації процесуального права, а й для визначення повторюваності зловживання як підстави для збільшення розміру судового штрафу, що накладається. Для цього ст. 145 ЦПК України «Попередження і видалення із залу судового засідання» слід доповнити частиною 3 наступного змісту:

«3. У разі виявлення судом ознак зловживання процесуальними правами, допущених учасником судового процесу чи його представником, крім дій, визначених у частині 2 статті 44 цього Кодексу, та якщо такі дії можуть бути припинені, суд мотивованою ухвалою застосовує попередження до учасника судового процесу чи його представника. За відсутності особи чи якщо судове засідання не проводиться, ухвала надсилається їй в порядку, встановленому цим Кодексом».

1.3. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду у цивільному судочинстві України

Застосування санкцій за неповагу до суду у світі використовується як спосіб, за допомогою якого система правосуддя захищає безперебійний хід судового

процесу та відправлення правосуддя, невтручання в судовий процес шляхом незаконного розголошення інформації про процес. Як правильно зазначає Ю. О. Фідря, «судове засідання у більшості випадків є конфліктним середовищем, де панують негативні емоції та напруга, а сторони із протилежними інтересами намагаються вирішити юридичний спір. Тому адресатом негативних емоцій сторін та їх представників часто є суддя, поведінка у відповідь якого може залежати від різних факторів та обставин» [275, с. 16]. Функція положень закону, які спрямовані на протидію неповазі до суду полягає в тому, щоб гарантувати право на суд, забезпечуючи при цьому, збереження за судом повноважень оцінювати та застосовувати санкції за поведінку, яка підриває належне відправлення правосуддя. Учасники справи, преса та громадськість повинні бути інформовані про можливі негативні наслідки, тому мають бути чітко визначені обставини, за яких втручання у судовий процес чи перешкоджання розгляду справи матиме наслідком покарання за неповагу до суду.

Неповага до суду заборонена законом: відповідно до положень ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень [249]. Вказаний закон, визначаючи відповідальність за неповагу до суду чи судді у якості однієї із гарантій незалежності судді (ст. 48), під неповагою до суду розуміє, серед іншого, відмову роботодавця в увільненні присяжного від роботи (ч. 5 ст. 67), неприбуття присяжного в судове засідання без поважних причин (ч. 6 ст. 67). При цьому, перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов’язків, ст. 185-5 КУпАП виведено в склад окремого адміністративного правопорушення.

Вказуючи на необхідність реагування на виявлену неповагу Рада суддів України Рішенням від 04 листопада 2016 р. № 74 звернула увагу суддів на

можливість притягнення винних осіб до відповідальності як одного з механізмів забезпечення незалежності суду. У своїх Рекомендаціях щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду (в редакції рішення Ради суддів України від 26 жовтня 2018 р. № 62) наголошується, що жоден випадок прояву неповаги до суду не повинен залишатись без належного реагування суддів, «у кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності за ст. 185-3 КУпАП» [250; 287].

Якщо за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення ст. 376 КК України передбачена кримінальна відповідальність, то за прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України законодавцем у ст. 185-3 КУпАП передбачена адміністративна відповідальність.

Відповідно до диспозиції ст. 185-3 КУпАП неповага до суду виражається у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За такі дії накладається штраф від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить відповідно від 850 до 2550 грн. За повторне правопорушення протягом року після накладення адміністративного стягнення штраф становитиме від 2550 до 4250 грн. Також передбачені виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням 20% заробітку або адміністративний арешт до 15 діб.

В якості неповаги до суду ст. 185-3 КУпАП розцінює і злісне ухилення експерта, перекладача від явки до суду. За таке ухилення на цих осіб накладається штраф від 340 до 1700 грн.

Однак такий адміністративно-санкційний інструмент реагування не є широко застосованим національними судами. Як свідчать відомості звітів судів

першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, кількість справ за ст. 185-3 КУпАП України щорічно зменшувалася (див. Додаток 1) [189 – 195]. Кількість справ за ст. 185-6 КУпАП України також є незначною: відповідно до звітів судової статистики у 2015 та 2020 році на розгляді судів першої інстанції усіх юрисдикцій перебувало три такі справи, у 2016 – дві, у 2017 – одна, до відповідальності було притягнуто по одній особі у 2016 та 2017 роках, яким призначено штраф у розмірі по 340 грн. Слід зазначити, що наведені дані судової статистики неповно відображають стан притягнення осіб до відповідальності з наведених підстав, адже статистичні звіти за даними категоріями справ ведуться тільки судами першої інстанції, які накладають відповідне стягнення, однак суди вищих інстанцій у статистичних відомостях не обліковують кількості розглянутих справ про адміністративні правопорушення.

На думку М. І. Черленяка основними причинами незастосування судами ст. 185-3 КУпАП є відсутність досвіду у розгляді справ такої категорії, відсутність прямої норми в процесуальному законодавстві про відповідальність за неповагу до суду, існування деяких процесуальних труднощів при розгляді цієї категорії адміністративних справ з урахуванням особливостей здійснення правосуддя [282, с. 113]. Д. В. Луценко вказує на чинники, що знижують застосування відповідальності за неповагу: а) переконання, що процедура притягнення до відповідальності за ст. 185-3 КУпАП є з одного боку недієвою (через відносно м’яку санкцію у вигляді штрафу), а, з іншого, занадто складною та тривалою; б) впевненість, що в умовах, коли суспільство знаходиться в стані загального невдоволення державною владою, не варто зайвий раз дратувати учасників процесу; в) побоювання, що притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду буде додатковою вагомою причиною для скарги на дії судді [212].

Зі змісту ст. 185-3 КУпАП неможливо встановити, де саме і в який спосіб особою може бути здійснено прояв неповаги до суду: у залі судового засідання, в загальних приміщеннях суду, на прилеглій території чи взагалі поза межами суду (наприклад, шляхом публікацій у ЗМІ, соцмережах тощо). Однак питання про

притягнення до відповідальності за прояв неповаги суд може вирішити негайно після скоєння правопорушення, оголосивши перерву у судовому засіданні або після закінчення судового засідання (ст. 216 ЦПК України).

Ч. ч. 1, 6 ст. 258 КУпАП передбачено виключення, за яким у разі вирішення питання про притягнення особи до відповідальності за ст. 185-3 КУпАП протокол про адміністративне правопорушення складається у справах про неповагу до суду у тому випадку, якщо під час складання постанови у справі про адміністративне правопорушення особа не оспорює допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається. При накладенні адміністративного стягнення у вигляді попередження або якщо особа не оспорює допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається, протокол не складається, а складається лише постанова про адміністративне правопорушення. Уповноваженою особою на складення протоколу є судовий розпорядник (п. 7-1 ч. 1 ст. 255 КУпАП) [200]. Методичні рекомендації щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення судовими розпорядниками були затверджені Наказом Державної судової адміністрації України від 18 липня 2011 р. № 113, однак згідно з Наказом Державної судової адміністрації України від 29 березня 2022 р. № 98 вказані рекомендації втратили чинність [213; 214], оскільки вже не виконували своїх функцій через невідповідність законодавству про адміністративні правопорушення, яке з моменту затвердження рекомендацій суттєво змінилося. Вказане можна вважати негативним фактором, адже недоліки у складених протоколах можуть слугувати причиною для непритягнення особи до адміністративної відповідальності чи скасування судового рішення в апеляційному порядку.

За уповноваженою на складання протоколу та розгляд справи про адміністративне правопорушення особою ст. 185-3 КУпАП відрізняється від ст. 185-5 КУпАП: у разі відмови в увільнення працівника, який виконує функцію присяжного, протокол складають уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції (п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП), секретар судового засідання,

секретар суду (п. 7 ч. 1 ст. 255 КУпАП), а розглядають справу судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів (ст. 221 КУпАП).

Вказана неоднозначність призводить до того, що суддями по-різному фіксується факт вчинення правопорушення: в деяких випадках факт порушення порядку під час судового засідання, неодноразового нереагування на зауваження головуючого судді підтверджується актами, підписаними секретарем судового засідання, помічником судді та судовим розпорядником відділу (служби) судових розпорядників (справа № 320/7/19), однак до особи застосовують заходи процесуального примусу, а не адміністративну відповідальність. У справі № 534/1252/22 апеляційний суд врахував доводи присяжного щодо недотримання судом першої інстанції процедури притягнення присяжної до відповідальності за неповагу до суду, яка в даному випадку має містити стадію ініціювання провадження у справі про адміністративне правопорушення, яка включає порушення справи про адміністративне правопорушення, в тому числі із складанням протоколу про адміністративне правопорушення у випадках, коли стягнення визначається у вигляді штрафу, а не попередження, а також безпосередньо розгляд справи про адміністративне правопорушення [237]. В справі №760/8197/22 суд апеляційної інстанції, скасовуючи постанову про притягнення до адміністративної відповідальності, зазначив, що необхідно було скласти протокол, сформувати відповідні матеріали, долучити їх до протоколу, та розглянути адміністративну справу в порядку, встановленому КУпАП, за наслідками чого винести постанову, чого судом зроблено не було [240].

Водночас, у судах повноваженнями із підтримання громадського порядку в суді наділена Служба судової охорони, яка відповідно до Положення про Службу судової охорони, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя від 4 квітня 2019 р. № 1051/0/15-19, серед іншого, основним завданням має реагування на порушення громадського порядку при розгляді справ судом та вжиття заходів до припинення проявів неповаги до суду [245]. Однак порядку здійснення таких функцій ані Положення, ані цивільне процесуальне, ані адміністративне законодавство – не містять.

Отже, наявний порядок складання протоколу про адміністративне правопорушення не можна вважати оптимальним. На відміну від процесуального законодавства, яке дозволяє секретарю у судовому засіданні виконувати функції судового розпорядника за його відсутності, КУпАП не дозволяє такого делегування та суміщення функцій особи, уповноваженої на складання протоколу, тому за відсутності судового розпорядника, втрачається і можливість належної фіксації факту вчинення неповаги до суду. В такому випадку доцільним буде закріпити у ст. 255 КУпАП «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення» можливість складення протоколу про адміністративне правопорушення секретарем судового засідання, секретарем суду (як це вже передбачено для ст. ст. 185-5, ч. 1 ст. 185-6 КУпАП) керівником апарату суду чи співробітником Служби судової охорони, для чого пропонується:

викласти положення п. 7 частини першої статті 255 КУпАП у наступній редакції: «7) секретар судового засідання, секретар суду, ***керівник апарату суду (частини перша, друга, третя та п'ята статті 185-3****, стаття 185-5, частина перша статті 185-6)»;*

*доповнити положення частини першої статті 255 КУпАП пунктом 7-2 наступного змісту****: «7-2) співробітник Служби судової охорони (частини перша, друга, третя та п'ята статті 185-3, стаття 185-5, частина перша статті 185-6)****».*

Справу про адміністративне правопорушення розглядає суддя-доповідач у справі, під час розгляду якої виявили неповагу. Питання відповідальності за неповагу до суду будь-якої юрисдикції розглядається за правилами ст. ст. 276-285 КУпАП, які визначають загальний порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення та винесення постанов щодо них.

Розглядаючи питання про відповідальність за неповагу до суду, необхідне встановлення одночасно чотирьох елементів протиправного діяння: об'єкт посягання, об'єктивну і суб'єктивну його сторони, суб'єкт правопорушення.

Об’єктом правопорушення є суспільні відносини, пов’язані зі здійсненням судочинства суддею відповідно до норм процесуального законодавства незалежно від стадії судового розгляду та виду провадження.

Оскільки неповага до суду як правопорушення має формальний склад, притягнення до відповідальності не залежить від настання шкідливих наслідків, а спричинені збитки можуть бути в подальшому предметом цивільного позову, оскільки настають не відносно судді чи суду, а для сторін цивільної справи.

Суб’єктами правопорушення за цією нормою можуть бути лише особи, зазначені в ст. 185-3 КУпАП (свідок, позивач, відповідач, експерт перекладач, інші громадяни). Перелік цих осіб законом встановлений як вичерпний і розширеному тлумаченню не підлягає, а тому притягнення до адміністративної відповідальності внаслідок злісної неявки інших учасників процесу (адвоката,, законного представника, прокурора тощо) – не допускається. Суддя та присяжні, очевидно, не є суб`єктами відповідальності за ст. 185-3 КУпАП, крім випадку притягнення до відповідальності належним чином сповіщеного присяжного за неявку. Крім цього, як прояв неповаги до суду можна розглядати виведене в окремий склад адміністративного правопорушення перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного для виконання покладених на них обов’язків (ст. 185-5 КУпАП) та залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду (ст. 185-6 КУпАП).

Таким чином, неповага до суду є адміністративним правопорушенням із особливим порядком притягнення до відповідальності. Цей інструмент судді можуть застосовувати лише під час судового процесу з метою забезпечення розгляду справи протягом розумного строку, а також порядку у судовому засіданні. За загальним правилом таке провадження у судах загальної юрисдикції буде мати такі основні стадії: 1) порушення справи про адміністративне правопорушення; 2) розгляд такої справи про адміністративне правопорушення; 3) виконання рішення (постанови) у справі про адміністративне правопорушення [97, с. 1003; 244].

Порівнюючи підстави для притягнення осіб до відповідальності можна відзначити певну конкуренцію норм, коли за одне діяння суд може притягнути особу до адміністративної відповідальності або застосувати заходи процесуального примусу. Навіть законодавчі приписи свідчать про те, що обрання виду відповідальності залежатиме від розсуду судді: у ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що у разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання. Тобто за адміністративний делікт пропонується застосувати заходи процесуального примусу.

В той же час, зловживання процесуальними правами не можна вважати втручанням у діяльність суду: як вказує С. І. Пушкар, «хоча зловживання процесуальними правами призводить до порушення порядку в судовому засіданні, проте воно не перешкоджає виконанню суддею службових обов'язків та не має на меті ухвалення ним конкретного рішення, а, отже, не може бути кваліфіковано як втручання у діяльність судді» [255, с. 96]. Тому за чинного законодавства сумнівним видається ототожнення судовою практикою проявів зловживання процесуальними правами (а як вказувалося вище, закріплений в ЦПК України перелік її проявів не є вичерпним) із неповагою до суду, що було продемонстровано у попередньому підрозділі дослідження.

Слід зауважити, що ст. 185-3 КУпАП розмежовує неповагу до суду та неповагу до Конституційного Суду України, що навряд чи є виправданим як з наукової, так і з практичної точки зору. Відповідно до нормативних положень ст. 185-3 КУпАП неповагою до Конституційного Суду України з боку учасників конституційного провадження, перекладача, свідка, спеціаліста, експерта, інших учасників конституційного провадження, залучених Конституційним Судом України до участі у справі, вважається злісне ухилення від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або непідкорення цих та інших осіб розпорядженню головуючого чи порушення порядку під час таких засідань, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать

про явну зневагу до Конституційного Суду України іншими присутніми на пленарному засіданні особами (крім суддів Конституційного Суду України). За неповагу до Конституційного Суду України на винну особу може бути накладений штраф у розмірі від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 340 до 1700 грн.

З огляду на те, що штраф за неповагу до суду складає від 850 до 2550 грн, можна стверджувати, що така диспропорція є необґрунтованою, адже відкритим залишається питання чому законодавцем був визначений розмір штрафу за неповагу до Конституційного Суду України у меншому розмірі аніж за неповагу до суду. Згаданий законопроект не усуває таку невідповідність, а навпаки, підсилює її, вдвічі збільшуючи розмір відповідальності за неповагу до суду у конституційному провадженні порівняно з усіма іншими судовими юрисдикціями. Вказане не відповідає принципу єдиного статусу суддів, що випливає із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деталізується у рішеннях самого Конституційного Суду України, який зазначає, що «всі судді судів системи судоустрою України мають єдиний статус, який притаманний їм як особам, які виконують виняткову конституційну функцію – чинення правосуддя. Єдиний статус суддів означає однаковість юридичного становища суддів в усіх аспектах, передусім однаковість їх гарантій незалежності та недоторканності, прав і обов'язків, вимог, обмежень, заборон та відповідальності. Водночас забезпечення гарантій незалежності та недоторканності суддів має базуватися на принципі єдиного статусу суддів, який не допускає, зокрема, вибірковості у забезпеченні цих гарантій та зниження їх рівня певній категорії суддів» [257].

Враховуючи наведене, зазначені положення ст. 185-3 КУпАП потребують змін шляхом встановлення однакового розміру штрафів за неповагу як до суду, так і до Конституційного Суду України. Крім того, слід зазначити, що коригування у бік збільшення потребує і визначений КУпАП розмір штрафу за неповагу до суду, оскільки неоподатковуваний мінімум доходів громадян, виходячи з якого визначається штраф, – грошова сума 17 гривень була визначена

саме у такому розмірі ще у 1996 році та з того часу не змінювалась, що з урахуванням інфляційних процесів національної грошової одиниці за останні 28 років має наслідком повну нездатність дисциплінувати осіб, які беруть участь у справі, з огляду на незначний розмір штрафу.

Проектом Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом № 11387 від 28 липня 2024 р. пропонується підвищити розмір штрафу за неповагу до суду (див. Додаток 2). Одночасно із цим законопроектом пропонується вилучити ст. 185-3 КУпАП з переліку категорій справ, у яких особу, піддану адміністративному арешту за правопорушення, може бути залучено до використання на фізичних роботах (ст. 328 КУпАП) [252].

Підвищення розміру адміністративних штрафів у разі прийняття законопроекту слід оцінити як позитивне явище, натомість враховуючи особливості процедури накладення адміністративного стягнення, а також законодавчі ініціативи щодо підвищення розміру штрафів за виявлену неповагу до суду, доцільно дослідити підходи ЄСПЛ до можливості накладення штрафу (незалежно від того, за якою процедурою він застосовується – як захід процесуального примусу чи адміністративний штраф) на особу в контексті реалізації права на справедливий суд. ЄСПЛ, розглядаючи справи щодо застосованих судом процесуальних санкцій, дійшов висновку, що вони залишаються поза межами ст. 6 ЄКПЛ (рішення у справі «Ravnsborg v. Sweden» від 23 березня 1994 р.).

Норми, які уповноважують суд накладати санкції за неналежну поведінку під час судового розгляду, є загальною рисою правових систем більшості Договірних сторін Конвенції. Такі норми та санкції випливають із невід'ємного права суду забезпечувати належну поведінку під час самого судового розгляду. Поряд із цим, процедура вирішення питання про накладення штрафної санкції має відповідати стандартам ст. 6 ЄКПЛ: якщо санкція підпадає під кримінальний

аспект ст. 6, то і стандарти права на справедливий суд мають бути забезпечені на вищому рівні (параграфи 1–3 ст. 6 ЄКПЛ), ніж для проваджень, які в розумінні Конвенції є цивільними (параграф 1 ст. 6 ЄКПЛ).

Питання про те, чи застосовується кримінальна частина ст. 6, має оцінюватися у світлі трьох альтернативних критеріїв, викладених у прецедентній практиці ЄСПЛ, які також відомі як «критерії Енгеля», названі за справою «Engel and Others v. the Netherland» від 8 червня 1976 р., в подальшому розширені у рішеннях у справах «Weber v. Switzerland» від 22 травня 1990 р., «Ravnsborg v. Sweden» від 23 березня 1994 р., «T. v. Austria» від 14 листопада 2000 р. та ін.), а саме: 1) класифікація правопорушення у національному законодавстві, 2) характер правопорушення та 3) характер і суворість покарання (правові наслідки для адресата).

Першою з обставин, які досліджує ЄСПЛ, щоб вирішити питання, чи відноситься судовий штраф до сфери кримінального права за національним законодавством – чи закріплено накладений штраф як санкцію кримінальним кодексом відповідної країни. З точки зору вітчизняного національного законодавства, як судовий штраф, призначений у вигляді процесуальної санкції, так і адміністративні штрафи, не належать до сфери кримінального права. Отже, таке покарання не відповідає першому зазначеному критерію, однак згідно з практикою ЄСПЛ, ознаки характеру порушення конвенційного права можуть бути виведені як із характеру передбаченого нормою порушення, так і з його правових наслідків: чим більшого обмеження зазнає особа у зв’язку із накладеною санкцією, тим ймовірніше, що ЄСПЛ визначить її як «кримінальну», навіть якщо вона врегульована актом цивільного процесуального чи адміністративного законодавства.

У справі «Ravnsborg v. Sweden» ЄСПЛ досліджував питання, чи в цілому ст. 6 ЄКПЛ застосовна до провадження щодо накладення штрафу за образливі висловлювання в ході судового процесу без проведення усного слухання. ЄСПЛ, не погоджуючись із доводами заявника щодо кримінального характеру санкції, зазначив, що хоча таку процесуальну санкцію і можна піддати кримінальній

кваліфікації згідно зі шведським законодавством, існує також ряд факторів, що дозволяють стверджувати протилежне:

1) коли має місце спірна поведінка особи у цивільному процесі, суд, який розглядає конкретну справу, має перевірити за власною ініціативою та без участі державного обвинувача, чи мало місце порушення процесуального законодавства;

2) положення процесуального законодавства стосуються лише правопорушень проти належного порядку здійснення судового провадження, тоді як неналежна поведінка більш серйозного характеру може вважатися кримінальним злочином згідно з відповідними нормами Кримінального кодексу;

3) провадження щодо штрафів, накладених на заявника, базувалися на законі про розгляд судових справ; хоча застосовність цього Закону оскаржується заявником, тоді як ЄСПЛ не може з цього приводу замінити погляди шведських судів своєю власною точкою зору;

4) на відміну від штрафів за звичайним кримінальним законодавством, штрафи, накладені за процесуальним законом, не базувалися на доходах. Хоча вказана ознака не є вирішальною, оскільки в багатьох кримінальних системах штрафи не обов'язково ґрунтуються на доходах, це вказує на те, що відповідно до шведського законодавства відповідні штрафи не розглядаються як звичайна кримінально-правова санкція;

5) на відміну від кримінальної санкції, накладені штрафи не були внесені до поліцейського реєстру, хоча штраф, накладений на заявника, відповідно до шведського законодавства, міг бути замінений на термін ув'язнення [89].

Як випливає з наведеного вище, формальна класифікація згідно зі шведським законодавством відкрита для різних тлумачень; на підставі наданих доказів ЄСПЛ не зміг визнати встановленим, що положення щодо санкцій за порушення належного порядку судового провадження належать до кримінального права відповідно до національної правової системи.

Тому ЄСПЛ звертається до другого критерію, а саме – до характеру правопорушення, де особливо важливим є коло осіб, на яких поширюється дія

конкретного законодавчого регулювання. Той факт, що положення процесуального законодавства (принаймні потенційно) спрямовані на суспільство в цілому (тобто на невизначене коло осіб), вказує на кримінальний характер санкції. Важливими для кваліфікації також є правові наслідки порушення, характер регулювання та функції, які санкція виконує в правовій системі в цілому [68, с. 290], тобто чи виконує ця правова норма каральну або стримуючу функцію. За другим критерієм вітчизняні судові та адміністративні штрафи цілком можуть бути віднесені до «кримінальних» санкцій в розумінні ЄСПЛ, оскільки вони поширюються, хоча й обмежене, однак на невизначене коло осіб, мають на меті припинення деструктивної процесуальної поведінки та підтримання авторитету суду, забезпечення належного, в тому числі своєчасного, розгляду конкретної цивільної справи.. Незважаючи на некримінальний характер забороненої неправомірної поведінки, характер і ступінь суворості покарання, яке ризикує понести відповідна особа – третій критерій – може кваліфікувати справу як «кримінальну».

Вид санкції, у розумінні третього критерію, охоплює потенційний вплив покарання на конкретну особу, який залежить від виду покарання (покарання у виді позбавлення волі, штрафу, інших обмежень свободи тощо), можливої верхньої межі покарання та особливостей його застосування та виконання. Санкція є кримінальною, насамперед, у тому випадку, якщо її застосування до особи призведе до тяжких наслідків, які за своїм характером нагадують позбавлення волі, яке не є тимчасовим.

У згаданій справі «Ravnsborg v. Sweden», на думку ЄСПЛ, можлива сума кожного штрафу не досягла такого рівня, щоб вважати його «кримінальною» санкцією. На відміну від звичайних штрафів, застосований судовий штраф, не мав бути внесений до реєстру поліції. Рішення про конвертацію штрафів в ув’язнення може бути прийняте районним судом лише за обмежених обставин. Більше того, у такому випадку необхідно було б викликати заявника до районного суду для усного слухання в окремому провадженні.

З цих причин ЄСПЛ дійшов висновку, що заборонена поведінка, за яку заявника було оштрафовано, в принципі, виходить за межі ст. 6 ЄКПЛ. Судам може знадобитися реагувати на таку поведінку, навіть якщо висунути кримінальне звинувачення проти відповідної особи немає ні необхідності, ні практичної можливості. Засоби, які використовуються в рамках таких норм, є більш типовими для застосування дисциплінарних повноважень, ніж для призначення покарання за кримінальне правопорушення. У зазначеній справі санкцію у вигляді штрафу накладено за неповажне ставлення до суду, тобто за образливі висловлювання на адресу суддів. Однак спільною рисою правових систем багатьох держав-учасниць Конвенції також є наявність процесуальних санкцій, що накладаються судом за неявку в суд або несвоєчасне повідомлення про причини неявки. Такі норми та санкції також є похідними від невід'ємного права суду забезпечити належний судовий розгляд. Засоби, що використовуються в рамках таких норм, більше схожі на застосування дисциплінарних санкцій, ніж на призначення покарання за кримінальне правопорушення.

У практиці ЄСПЛ не встановлено конкретного розміру штрафу, який був би підставою для визнання покарання таким, що відповідає третьому критерію та є кримінальним у розумінні ЄКПЛ. З одного боку, ЄСПЛ визнав штраф у розмірі 500 швейцарських франків достатнім для застосування цього критерію (справа «Weber v. Switzerland»), оскільки за певних обставин штраф міг бути замінений на ув'язнення. Отже ступінь втручання був достатньо високим, щоб виправдати кваліфікацію порушення, у вчиненні якого було звинувачено заявника, як кримінального відповідно до Конвенції [92]. Наприклад, у справі «Müller-Hartburg v. Austria» (№ 47195/06, 19 лютого 2013 р.) розмір потенційного штрафу (близько 36 000 євро), хоча й мав каральну дію, все ж не був таким суворим, щоб порушити питання в кримінальній сфері. Так само й у справі «Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal» (№ 55391/13 та 2 інші від 6 листопада 2018 р.) максимальне стягнення становило 43 750 євро не зробили ст. 6 ЄКПЛ застосовною в її кримінальному аспекті. Натомість розмір штрафів дозволив

визнати їх кримінальними покараннями у справі «Mamidakis v. Greece» (№ 35533/04, 11 січня 2007 р.), де штраф становив понад 3 млн євро; у справі «Grande Stevens and Others v. Italy» (№ 18640/10 та 4 інші, від 4 березня 2014 р.) штрафи варіювалися від 500 000 до 3 млн євро, а максимальний штраф був у розмірі 5 млн євро; у справі «Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. v. Slovenia» (№ 47072/15, 23 жовтня 2018 р.) компанія-заявник була оштрафована на суму 105 000 євро, а максимальний штраф міг дорівнювати понад 500 000 євро» [7, с. 69].

Слід також враховувати, що рішення ЄСПЛ стосуються різних часових проміжків і країн з різною економічною ситуацією, тому порівняти вартісний критерій накладених штрафів неможливо, однак ЄСПЛ може співставити розмір накладеного штрафу із розмірами штрафів, що визначаються у кримінальному законодавстві та по-різному оцінити обставини справ, у яких штраф є суттєво меншим за мінімальний розмір штрафу у кримінальному провадженні, чи навпаки, перевищує розмір штрафів за деякі із злочинів.

Якщо окремий аналіз кожного з трьох критеріїв не надає можливості дійти чіткого висновку щодо існування кримінального обвинувачення, ЄСПЛ може застосовуватися кумулятивний підхід. Таким чином, судові та адміністративні штрафи з урахуванням другого та третього критеріїв можуть з урахуванням індивідуальних обставин справи підпадати під стандарти ст. 6 ЄКПЛ, а відтак вимагати додаткових процесуальних гарантій для особи, що притягується до відповідальності.

Так, за ст. 53 КК України розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 до 50 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто від 510 до 850 000 гривень), якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. Якщо порівнювати розміри судових та адміністративних штрафів з кримінальними штрафами у вітчизняному законодавстві (див. Додаток 2), можна дійти висновку, що для більшості правопорушень розмір санкції є вищим за мінімально можливий розмір кримінального штрафу, а у випадку повторно вчиненої протягом року

після накладення адміністративного стягнення неповаги до суду, крім штрафу у розмірі 150–250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (2 550 – 4 250 грн) передбачаються альтернативні покарання: або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням 20% заробітку, або адміністративний арешт на строк до 15 діб. Такі санкції цілком можуть підпадати під кримінальний аспект ст. 6 ЄКПЛ, а тому саме лише збільшення розміру штрафу не може бути самоціллю держави: враховуючи позитивні зобов'язання за Європейською конвенцією, мають бути забезпечені процедурні гарантії права на справедливий суд у його найвищих стандартах.

З огляду на це, в ході триваючої дискусії щодо оновлення адміністративного законодавства слід ставити і питання про модернізацію норм притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду. На нашу думку, саме процесуальним законодавством має врегульовуватися притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду. Положення процесуальних кодексів мають ширший інструментарій для проведення ефективної судової процедури, ніж правила розгляду судом справи про адміністративні правопорушення, закріплені КУпАП. Так, О. В. Панасюк, критикуючи законодавче врегулювання стадії розгляду та винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення, відзначає відсутність чіткого порядку її проведення, «оскільки ст. 279 КУпАП лише загалом визначила приблизний набір процесуальних дій. Винятком є судовий розгляд справи про адміністративне правопорушення, який досить часто відбувається за аналогією розгляду справ інших видів юрисдикції» [218, с. 143], що не можна вважати належною і передбачуваною судовою процедурою.

Подібного підходу щодо включення до процесуального законодавства відповідальності за неповагу до суду дотримуються і розробники проекту Кодексу України про адміністративні проступки, які пропонують закріпити можливість застосування заходів процесуального примусу, передбачених ЦПК України за прояв неповаги до суду, доповнивши такою підставою перелік підстав для стягнення судового штрафу [253]. Однак без закріплення додаткових процесуальних гарантій притягнення особи до відповідальності за неповагу до

суду у цивільному судочинстві може призвести до порушення конвенційних стандартів. Як вірно зазначає О С. Захарова, процесуальні гарантії в цивільному процесі правомірно розглядати як підпорядковане, невід'ємне явище механізму правового регулювання при здійсненні цивільного судочинства, а тому процесуальні гарантії, як поняття, в загальному вигляді мають також підпорядковуватись цьому визначенню, або, принаймні, не суперечити цій дефініції. Водночас не можна процесуальні гарантії розглядати тільки через механізм засобів забезпечення виконання, застосування норм права або як засоби реалізації принципів цивільного процесуального права: забезпечення процесуальних прав учасників цивільного процесу, з одного боку, та виконання процесуальних обов'язків іншими суб'єктами цивільного судочинства, це власне квінтесенція процесуальних гарантій [187, с. 134-136].

Зокрема, це стосується випадків розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження, апеляційного, касаційного та інших проваджень, що можуть здійснюватися без виклику учасників справи, або проводитися за їх відсутності у разі неявки. Спрощена процедура зі скороченим обсягом гарантій, на думку Т. А. Цувіної, має кваліфікуватися як обмеження права на справедливий судовий розгляд порівняно із загальним порядком розгляду справи, і легітимність її застосування має бути оцінена за допомогою тесту на пропорційність [280, с. 27-28]. І хоча ефективність судового захисту «має досягатися навіть у разі розгляду та вирішення справи за відсутності сторін на підставі аналізу наявних у справі матеріалів, що буде призводити до розвантаження судів та суддів і створювати позитивну динаміку щодо строків розгляду справ в цілому» [188, с. 20], державі слід встановити розумний баланс між досягненням інтересів правосуддя, іншої сторони (шляхом якомога швидкого розгляду справи) та сторони, яка притягається до відповідальності (яка таким чином може бути позбавлена права на захист у справі, що стосується її відповідальності).

Привертають до себе увагу та вимагають аналізу пропозиції щодо запровадження відповідальності за «скандалізацію правосуддя» – випадки, коли

учасники процесу намагаються чинити тиск на суд, маніпулюючи громадською думкою. Цінним є досвід європейських країн у боротьбі з таким негативним явищем. В правовій системі загального права під скандалізацією правосуддя розуміється будь-яка дія або опублікована інформація, розрахована на те, щоб вплинути на рішення судді, особливо якщо здійснюється безладна та необґрунтована критика, яка підриває довіру громадськості. Питання стосовно функціонування судової системи Великою Палатою ЄСПЛ у справі «Morice v. France [GC]» відносяться до сфери суспільного інтересу. У зв'язку з цим, слід брати до уваги особливу роль судової влади в суспільстві. Судова влада повинна користуватися довірою суспільства для успішного виконання своїх обов'язків, тому може виникнути необхідність захистити таку довіру від нападів, які завдають серйозної шкоди і які по суті є необґрунтованими, особливо зважаючи на той факт, що на суддях, які піддаються критиці, лежить обов'язок проявляти обачність, яка заважає їм відповісти (див. «Prager and Oberschlick v. Austria», «Di Giovanni v. Italy». Проте, за винятком випадків, що завдають надзвичайної шкоди та є по суті необґрунтованими, та з огляду на те, що судді формують частину основної державної інституції, вони можуть як такі піддаватися персональній критиці в допустимих межах, і не тільки теоретично чи узагальнено («July and SARL Libération v. France»), діючи в межах своїх офіційних повноважень, судді, таким чином, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни.

У Франції за подібні дії передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців і штраф у розмірі 7500 євро, а в Англії відповідальність за неповагу до суду полягає у тюремному ув'язненні на строк до місяця та штраф у розмірі 2500 фунтів. При цьому притягнення до відповідальності за скандалізацію правосуддя здійснюється у спрощеному порядку за рішенням суду. У США суд карає штрафом або арештом на свій розсуд за прояв неповаги до суду. З огляду на вкрай негативні тенденції, що простежуються в Україні останні роки, саме такої міри відповідальності не вистачає українським суддям, адже суди продовжують відчувати себе практично

беззахисними перед відвертим перекручуванням фактів, що розповсюджуються недобросовісними ЗМІ.

Н. М. Сташків пропонує під скандалізацією правосуддя розуміти «будь-які вчинки (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду» [264, с. 20]. Однак такий широкий підхід до визначення скандалізації правосуддя неминуче призведе до правової невизначеності, адже караною може бути будь-яка дія, навіть якщо вона знаходиться в межах допустимої критики. І тут доцільно буде врахувати і закордонний досвід: для деяких країн запровадження відповідальності за скандалізацію правосуддя дійсно стало можливістю захистити авторитет судової гілки влади, однак це виявило і проблеми, які спонукали іноземні правопорядки розпочати дискусію щодо відмови від такого виду правопорушення. Правова комісія в Англії та Уельса підготувала низку доповідей і пропозицій на цю тему, в тому числі щодо скасування в цій юрисдикції «скандалізації» як форми неповаги, що було реалізовано у 2013 році (хоча в Шотландії аналогічний закон залишається чинним). Недоліком такої форми неповаги, серед іншого, визначають:

а) забезпечення захисту судової системи, що недоступний для інших;

б) така санкція відображає застаріле уявлення про те, як сприяти суспільній довірі та довірі до судів, яку краще заслужити, а не примусити поважати, а використання повноважень щодо покарання за таку неповагу швидше підриває, ніж зміцнює повагу до судів;

в) існує конфлікт інтересів у судді, який у провадженні щодо неповаги одночасно виконує функцію потерпілого, прокурора і судді;

г) сфера застосування невизначена, а судове переслідування вибіркове, оскільки у суду відсутні ресурси санкціонувати кожну негативну публікацію, що ще більше «розхолоджує» громадську дискусію та підриває довіру суспільства до судів [38].

У Австралії, Новій Зеландії комісії з правових реформ також опублікували узагальнення та висновки, у яких йдеться про те, що «скандалізація», ймовірно, буде скасована як «неприйнятна» в сучасному суспільстві Нової Зеландії.

Проблема репутації суду об'єктивно існує, адже судді, на відміну від учасників процесу, не можуть вийти до ЗМІ та пояснити свою позицію, мотиви ухвалених рішень, а стиль викладення судових рішень через правову специфіку термінології, як правило, залишається незрозумілим для громадськості. За правилами Кодексу суддівської етики суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили.

Правило щодо заборони коментарів з боку судді справ, які перебувають у його провадженні, відображується і в практиці ЄСПЛ, наприклад, у справі «Lavents v. Latvia» [87]. Водночас, потрібно відмежовувати поняття публічних коментарів, що стосуються суті справ або питань, які знаходяться в провадженні судді, від інших питань. Так, заборона не може стосуватися виступів суддів-спікерів, а також публічних заяв, зроблених суддею у ході виконання своїх професійних обов'язків під час офіційних виступів при розгляді конкретної справи, при поясненні руху провадження тощо. Крім того, суддя, суддя-спікер має право робити публічні заяви або давати коментарі щодо окремих процедур та діяльності суду в цілому з метою інформування громадськості.

Проблема тиску на суддів через соціальні мережі та засоби масової інформації набуває все більшої актуальності. Створюють ажіотаж навколо суду чи конкретного судді як правило ті, хто не знає навіть основ права, а іноді роблять це навмисно, щоб тиснути на суд. Ця проблема є й у розвинених країнах. Скандали у ЗМІ та соцмережах – це прямий тиск на суд. З цим стикаються суди всіх країн і наша – не виняток. Звісно, суддя не має права йти на поводу ажіотажу та громадської думки, він зобов'язаний ухвалити рішення неупереджено, але все одно при цьому хтось буде незадоволений. У судді теж є емоції, психологічно йому важко йти врозріз з думкою суспільства, тим більше якщо воно створене штучно та з певним наміром. За образу суддів у соцмережах

нікого не карають. У ЗМІ та соцмережах дедалі частіше стали з'являтися відверті фейки. При цьому наклеп, образи, часом навіть нецензурна лайка на адресу судді залишаються повністю безкарними.

На наш погляд, вирішення вказаної проблеми, окрім подальшого розвитку інституту суддів-спікерів та налагодження взаємодії зі ЗМІ, полягає у встановленні відповідальності для ЗМІ за «скандалізацію правосуддя» тобто за маніпулювання суспільною думкою щодо судової влади, применшення її авторитету, безладну, необґрунтовану критику, що підриває довіру громадськості до процесу відправлення правосуддя.

Зокрема, необхідно запровадити відповідальність для ЗМІ та журналістів за тиск на суд та лобіювання інтересів окремих осіб шляхом розміщення у ЗМІ на комерційній основі зневажливих та негативних матеріалів щодо діяльності судів. Жодним чином не посягаючи на базові принципи гласності та відкритості ЗМІ, слід зауважити, що їх категорично не можна використовувати в якості тиску на суд. Кожен суддя особисто відповідає за свої дії та рішення, однак і за факти тиску на суд необхідно нести відповідальність.

Неповагу до суду внаслідок скандалізації можна визначити як дії, бездіяльність або опубліковану (іншим чином поширену невизначеному колу осіб) інформацію, мета яких – поставити суддю в стан зневаги, збентеження або принизити його авторитет, тим самим вплинувши на його рішення, в тому числі викликавши негативну суспільну реакцію. Це такі дії, які спрямовані на підрив довіри суспільства до процесу відправлення правосуддя, а тим більше якщо це роблять особи, які мають соціальне визнання, зокрема, представники виконавчої та законодавчої гілок влади.

Слід підкреслити, що на відміну від представників законодавчої та виконавчої влади, які за своєю суттю є політиками, судді не є суб'єктами, щодо яких допустимі розширені межі критики. Єдина допустима форма – оскарження судових рішень у визначений процесуальним законом спосіб. Громадськість може мати певну роль при відборі суддів, але якщо суддя вже має повноваження – діє презумпція його сумлінності. Якщо суддя порушив закон або норми

суддівської етики, тоді цими питаннями має займатися Вища рада правосуддя, правоохоронні органи. Але навіть у цьому випадку опублікована інформація про дії судді у службовий та позаслужбовий час має бути заснованою на законі, стриманою та коректною. Публічний коментар про характер правосуддя, його критика не повинні переходити певні межі. У цьому відношенні необхідно мати на увазі важливість дотримання правильного балансу різних інтересів залучених сторін, які включають право громадськості на отримання інформації в питаннях, що виникають на основі судових рішень, вимоги відправлення правосуддя належним чином, а також професійну честь судді.

У зв'язку із такою пропозицією слід враховувати і практику ЄСПЛ, яка в питанні скандалізації правосуддя відшуковує баланс у правомірності втручання в права за ст. ст. 6 та 10 ЄКПЛ, що викладена у справах «Sunday Times v. United Kingdom (No 1)», «Sunday Times v. United Kingdom (No 2)», «Observer and Guardian v. the United Kingdom», «B. and P. v. the United Kingdom» тощо. Так, у справі, у справі «Worm v. Austria» ЄСПЛ зазначив, що обмеження свободи вираження поглядів, дозволені другим абзацом ст. 10 ЄКПЛ для підтримки авторитету та неупередженості судової системи, не дають права державам обмежувати всі форми публічного обговорення питань, що знаходяться на розгляді перед судами. Існує загальне визнання того факту, що суди не можуть працювати у вакуумі, отже не може бути виключене обговорення предмета судового розгляду деінде, хоч в спеціалізованих журналах, у пресі чи серед широкої громадськості.

Коли функціонування судової системи чи справа, що розглядається судом, становлять суспільний інтерес, на думку ЄСПЛ вимагається високий рівень захисту свободи вираження поглядів, з особливо вузьким полем розсуду, який надається державі. Використання «їдкого тону» в коментарях, спрямованих на суддю, не є беззаперечно несумісним із положеннями ст. 10 Конвенції («Gouveia Gomes Fernandes and Freitas e Costa v. Portugal»), адвокати мають право, зокрема, публічно коментувати відправлення правосуддя за умови, що їхня критика не переходить певних меж: необхідно досліджувати умови, за яких такі коментарі

було надано, чи наявна фактична основа для таких коментарів, чи були надані коментарі в судовому засіданні (оскільки свобода вираження поглядів адвокатом може поставити питання щодо права його клієнта на справедливий суд), чи поза залою суду широкій громадськості і пресі.

Враховуючи наведене, доцільним буде розподілити притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, вчинену перед судом, включивши відповідні положення до процесуального законодавства, натомість в КУпАП залишити відповідальність за вияв неповаги до суду, вчинену поза межами судового процесу, як гарантію підтримання авторитету суду навіть у тих випадках, коли судове провадження не здійснюється (див. Додаток 3), що в іноземній практиці іменується «можливою неповагою» (alleged contempt), яку суд безпосередньо не зафіксував, однак отримав про це відомості від інших уповноважених осіб. Для чого пропонується ч. 1 ст. 185-3 КУпАП (або аналогічні положення Кодексу про адміністративні проступки) викласти у наступній редакції:

«1. Неповага до ***судді та/або суду, що виразилась у вчиненні поза судовим процесом будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил***

тягнуть за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

В запропонованому формулюванні норми недоцільно виділяти у якості окремого складу адміністративного правопорушення «скандалізацію», адже такі дії є одним із проявів неповаги та мають містити її загальні риси.

Крім цього, пропонується розширити перелік підстав застосування судового штрафу у цивільному судочинстві, доповнивши ч. 1 ст. 148 ЦПК України пунктами, наразі закріпленими у КУпАП наступного змісту:

«6) злісне ухилення від явки в суд позивача, відповідача, свідка, експерта, перекладач або непідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання;

7) вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

8) перешкодження посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов'язків;

9) залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду».

Оскільки характер санкції може набути характеру «кримінального» в розумінні ЄКПЛ, особі, що притягається до такої відповідальності, належить забезпечити можливість бути почутою під час розгляду питання про накладення штрафу. Як правильно зазначають О. О. Грабовська, О. С. Захарова, Н. О. Пряженкова, цивільний процес являє собою поєднання двох факторів: усного і письмового, а «змагальність у цивільному судочинстві ґрунтується на усному факторі. Таким чином, під час судового розгляду справи по суті змагальність реалізується як змагання сторін, що проводиться у формі усної полеміки, у процесі доказування юридично істотних обставин справи. розгляд справи та наведення аргументів на захист своїх правових позицій», «усна форма є виявом особистого характеру судочинства, що, у свою чергу, забезпечує рівноправність сторін» [78, с. 833, 841].

На думку Т. А. Цувіної, «реалізація принципу права бути почутим передбачає існування низки процесуальних гарантій, які у своїй сукупності можуть дозволити реалізувати ідею цього принципу. На наш погляд, такими гарантіями є закріплені у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ складові поняття справедливого слухання (fair hearing). У сучасних умовах принцип права бути почутим за своїм юридичним змістом зводиться до вимоги забезпечення стороні судового провадження можливості донести до суду свої вимоги й заперечення, ефективно представити свою юридичну позицію перед судом на умовах, рівних із тими, що надані іншій стороні, а також отримати за результатами розгляду справи вмотивоване судове рішення» [281, с. 94].

Враховуючи, що в справах спрощеного позовного провадження, наказного провадження, під час апеляційного та касаційного перегляду розгляд може здійснюватися без виклику учасників справи, а в інших випадках ознаки неповаги можуть бути виявлені і за неявки особи (наприклад, у поданих процесуальних документах), доцільним буде закріплення у процесуальному законодавстві сповіщення порушника задля надання йому можливості ефективно взяти участь у розгляді питання. Особливо це стосується тих випадків, коли відповідно до запропонованих змін до відповідальності притягатиметься не безпосередній учасник справи. Тому пропонується доповнити ст. 148 ЦПК України частинами 3-1 – 3-3 наступного змісту:

«3-1. Для вирішення питання про стягнення судового штрафу суд призначає судове засідання, яке проводиться не пізніше двадцяти днів з дня виявлення судом відповідних підстав. Суд має встановити такий строк проведення судового засідання, щоб особа, яка викликається, мала достатньо часу для явки в суд і для підготовки до участі в судовому розгляді.

3-2. В ухвалі про призначення судового засідання суд, окрім іншого, зазначає обставини, які зумовили необхідність розгляду питання про накладення судового штрафу та докази, якими такі обставини підтверджуються. Ухвала про призначення судового засідання надсилається учасникам справи, а також особі, щодо якої розглядається питання. Одночасно з копією ухвали особі, що викликається, надсилаються копія наявних доказів, крім випадків, якщо такі докази є у відповідної особи, або обсяг доказів є надмірним, або вони є публічно доступними.

3-3. Неявка належним чином сповіщеної особи, щодо якої розглядається питання про стягнення судового штрафу, та/або учасників справи не перешкоджає судовому розгляду».

Аналогічні положення слід передбачити і в інших процесуальних кодексах. При цьому, недоцільно закріплювати у процесуальному законодавстві та законодавстві про адміністративні правопорушення критерії, які використовує ЄСПЛ для оцінки застосованих санкцій щодо неповаги до суду на предмет

відповідності Конвенції, оскільки триступеневий тест є загальновживаною юридичною конструкцією, призначеною для перевірки втручання на відповідність конвенційним стандартам. Підсумовуючи викладене, законодавство, що встановлює відповідальність за неповагу до суду вимагає істотного удосконалення, а інститут судового штрафу має стати дієвим механізмом протидії цьому негативному явищу. Доцільним є запозичення відповідного досвіду розвинених демократичних держав [232, с. 110-116].

1.4. Судова неустойка (астрент): закордонний та вітчизняний досвід

Висновок № 13 (2010) Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі суддів у виконанні судових рішень під виконанням розуміє введення в дію судових рішень, а також інші судові чи несудові засоби примусового характеру, що може передбачати накладення фінансових (штрафних) санкцій або позбавлення волі. Консультативна рада європейських суддів позитивно оцінила існуючу у деяких правових системах можливість застосування судом до сторін, які не виконують судове рішення, заходів непрямого примусу, наприклад, накладення штрафів або правових положень, якими передбачено, що у разі відмови виконувати рішення можуть бути висунуті кримінальні обвинувачення. «КРЄС вважає, що такі непрямі заходи забезпечення виконання, які повинні у будь-якому випадку передбачатися законом і дозволятися суддею, у рішенні або навіть після цього, є надзвичайно важливими для забезпечення виконання у невідкладних питаннях, в питаннях, у яких реальне виконання не може бути заміщене еквівалентним задоволенням, а також у сімейних справах, в яких застосування сили може зашкодити інтересам дітей. Враховуючи переваги, пов’язані з непрямим примусом, КРЄС рекомендує судам забезпечити більш широке використання таких засобів правового захисту, які також дозволять оперативне виконання в більшості випадків» [131].

Законодавству деяких країн відомі процесуальні інститути, які дозволяють посилити судовий контроль за виконанням рішень у цивільних справах. Астрент

(фр. *l'astreinte)* у французькому процесуальному праві – це один із видів грошового штрафу, який визначається судом на випадок невиконання боржником зобов'язання, встановленого судовим рішенням, з метою стимулювання добровільного та сумлінного виконання судових актів особами, на яких покладені будь-які обов'язки. Таким чином, це санкція, що характеризується відносно судового рішення допоміжним характером та яка полягає у сплаті грошової суми, пропорційної тривалості затримки у виконанні зобов'язання, або до несплаченої боржником суми.

Національні закони щодо судової неустойки (астрента) можуть доволі суттєво відрізнятися як щодо підстав накладення штрафу, порядку розгляду питання та розміру штрафних виплат. У деяких законодавчих системах, включаючи законодавство Бельгії, Люксембургу та Нідерландів, штраф не може бути накладено, якщо основним зобов'язанням є зобов'язання сплатити грошову суму. Згідно з французьким законодавством, навпаки, астрент може накладатися, коли зобов'язання, що випливає з судового рішення, є не лише зобов'язанням зробити або утриматися від вчинення певної дії, але й зобов'язанням сплатити грошову суму. Тому, як правильно вказує Еммануель Гіншар (Emmanuel Guinchard), «поняття астрента має тлумачитися автономно та бути націлене на «функцію» даного інституту по суті, якою є присудження чи загроза присудження стороні у справі виплати грошової суми з метою змусити дотримуватися рішення суду, винесеного у цивільній чи торговій сфері» [69].

Витоки формування такого правового інституту можна віднайти принаймні за часів Кодексу Наполеона: перша згадка про використання астренту зазначена в рішенні суду від 25 травня 1811 р. з подальшим його визнанням Касаційним судом у 1825 році, остаточно ж астрент закріпився у судовій практиці лише наприкінці XIX століття. Однак французькі суди тривалий час плутали астрент з відшкодуванням шкоди. Лише Законом № 72-226 від 5 липня 1972 р. «Про заснування виконавчого судді та про реформу цивільного процесу» використання астрента було чітко передбачено у французькій правовій системі [107]. Астрент зберігся і після чергового реформування процесу виконання

судових рішень: Законом № 91-650 від 9 липня 1991 р. «Про реформування цивільного виконавчого провадження» положення про астрент були інкорпоровані у текст нового Кодексу цивільного виконавчого провадження Франції, який набрав чинності з 1 червня 2012 р. [31].

Виділяють наступні функції астрента:

1) інструмент стримування в рамках процесуальної системи, дія якого проявляється навіть до того, як суддя застосує такий захід відповідальності, адже сторона, яка програла, оцінюючи свою подальшу стратегію, також розглядатиме можливість того, що суддя застосує астрент, таким чином, затримка виконання буде короткочасною та абсолютно невигідною з фінансової точки зору для боржника;

2) захід відповідальності у разі, якщо боржник не виконує судове рішення. На цьому етапі, однак, дискреційні повноваження судового органу відіграють важливу роль у здатності визначати суму астрента, враховуючи конкретні обставини справи, в тому числі, враховувати активи боржника;

3) у випадку, якщо сторона, яка програла, не виконує рішення суду, тоді відповідний інструмент стає реальним покаранням приватно-правового характеру, а сума, нарахована як астрент збільшить активи кредитора [51].

Досліджуючи французький досвід застосування астрента, О. О. Воронько виділяє наступні його ознаки: які характеризують його як окремий правовий інститут, а саме: «1) грошовий характер; 2) тимчасовість; 3) нарахування на користь кредитора; 4) відсутність наявності шкоди як передумови його застосування; 5) міра стимулювання боржника до самостійного виконання боржником обов'язку визначеного рішенням суду; 6) непов'язаність із відшкодуванням збитків; 7) суб'єктом накладення є суд; 8) можливість зупинення нарахування за рішенням суду» [181, с. 17-18].

Французьке процесуальне законодавство дозволяє суду за невиконання судового рішення накласти астрент двох типів: попередній (astreinte provisoire) та остаточний (astreinte définitive). Попередній астрент є можливою сумою, яка встановлюється суддею у рішенні за кожен день (тиждень або місяць)

невиконання для стимулювання виконання боржником, та виникає, коли боржник за рішенням суду у визначений строк не виконує або затримує виконання зобов'язань, покладених на нього судом. За таких обставин кредитор за рішенням суду повинен звернутися до суду для встановлення остаточної суми відшкодування під час виконавчого провадження. Тобто остаточний астрент (astreinte définitive) може бути накладено протягом обмеженого періоду лише після того, як astreinte provisoire вже було визначено суддею. На відміну від astreinte provisoire, сума astreinte définitive в подальшому не може бути змінена.

Суддя, накладаючи астрент, має широкі дискреційні повноваження та може забезпечувати ним будь-яке судове рішення, незалежно від об'єкта зобов'язання боржника: зобов'язання сплатити грошову суму, зобов'язання вчинити дію, чи зобов'язання подати суду документи. Крім цього, на відміну від багатьох інших юрисдикцій, питання накладення астренту не залежить від ініціатив кредитора-сторони у справі, що додатково підкреслює його мету – не додаткове відшкодування збитків стороні, а примушення до найшвидшого виконання рішення. Проголошуючи рішення, суд зобов'язаний встановити термін, з якого починає відраховуватися астрент – строк, який не може передувати набранню рішенням законної сили відповідно до положень ст. 503 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) Франції чи не раніше дня, коли зобов'язання щодо рішення підлягає виконанню. Однак проблему становить визначення дати, з якої астрент починає обчислюватися, якщо в ухваленому рішенні не встановлено дату початку виконання. З цього приводу Касаційний суд виніс рішення, вказавши, що в таких випадках строк невиконання обчислюється з дня повідомлення або вручення рішення [133].

У випадку, якщо суддя не вкаже конкретну дату, астрент почне обраховуватися з дня повідомлення про рішення, яким накладається зобов'язання. У разі, якщо за результатами апеляційного перегляду суд залишить рішення в силі, астрент обчислюватиметься з дня, встановленого судом першої інстанції, за винятком випадку, коли суддя апеляційної інстанції не встановить пізнішу дату для початку його перебігу.

Широка дискреція полягає ще й в тому, що суддя, визначаючи розмір астренту, може зобов'язати відповідача сплатити суму більше, ніж того вимагав позивач, незважаючи на положення ст. 5 ЦПК Франції, відповідно до якої суддя обмежений у винесенні рішення вимогою, що заявляється. Основним критерієм для встановлення розміру астренту залишається пропорційність: не просто щодо співвідношення суми стягнення та розміру астрента, а співмірність розміру штрафу тим функціям, що має забезпечити астрент – швидкості виконання судового рішення.

Згідно з положеннями Кодексу цивільного виконавчого провадження Франції стягнення скасовується з урахуванням поведінки особи, якій адресовано припис, і труднощів, з якими вона зіткнулася при його виконанні: штраф скасовується повністю або частково, якщо буде встановлено, що невиконання або затримка у виконанні судового припису зумовлюється повністю або частково незалежною від зобов'язаної особи причиною. Однак законодавство Франції не містить такої причини для зменшення розміру астрента як його надмірність. Так, Касаційний суд Франції надав оцінку пропорційності астрента в контексті вимог ЄКПЛ та Першого протоколу до неї у справі, де суд першої інстанції зобов'язав страхову компанію, яка не була стороною по справі, надати документи, якими вона володіє, щодо пожежі у будинку. У разі ненадання документів протягом 15 днів страхову компанію було зобов'язано виплачувати штраф у розмірі 1000 євро за кожен день прострочення, що зрештою становило 516 000 євро [21].

Ліквідується астрент суддею по виконанню, крім випадків, коли суддя, який застосував астрент, продовжує розглядати справу, чи коли він залишив за собою відповідне повноваження (ст. 131-3 Кодексу цивільного виконавчого провадження Франції).

Першим протоколом до ЄКПЛ прямо вказано, що право на мирне володіння майном не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [254]. Оскільки штраф може завдати шкоди інтересам

боржника, він тому підпадає під захист власності, гарантований цим Протоколом. З цього випливає, що суддя, який ухвалює рішення про застосування додаткового фінансового стягнення, повинен оцінити пропорційний характер втручання, який він завдає праву власності боржника, з огляду на законну мету, яка переслідується. Отже, якщо покарання само по собі не є заходом, що суперечить вимогам Першого протоколу, оскільки воно передбачене законом, має на меті належне відправлення правосуддя, щоб забезпечити ефективне виконання судового рішення в розумний строк, при цьому вимагаючи від судді у разі повного або часткового невиконання врахувати труднощі боржника при його виконанні. Тим не менш, суддя має оцінити, чи існує розумне співвідношення пропорційності між сумою штрафу і предметом спору. Зрештою, суддя, який приймає рішення про скасування штрафу, повинен оцінити пропорційність порушення майнових прав боржника в світлі законної мети, яку переслідує кредитор, а тягар доведення труднощів, що виникли під час виконання рішення, лежить на боржнику.

Федеральним законодавством Швейцарії будь-який штраф за невиконання рішення не передбачено, тому федеральні судді за загальним правилом не можуть вдатися до цього заходу, однак відмінності можуть спостерігатися на рівні кантонального законодавства: за відсутності законодавчого врегулювання під впливом французького права женевські судді встановили свою компетенцію накладати покарання «praetor legem». Як зазначають Хуан Карлос Ландров і Джеймс Джон Гройтер (Juan Carlos Landrove, James John Greuter), у прецедентному праві використовуються, зокрема, вирази «компенсація майбутньої шкоди» або «авансування суми компенсації за шкоду», що чітко демонструє, що суд прирівнює штраф за невиконання рішення до форми компенсації. Таким чином, відмінність неустойки і астрента стосується не мети неустойки, а лише моменту її виконання: від звичайної компенсації шкоди астрент відрізняється тим, що виникає до настання шкоди, тоді як компенсація шкоди виникає після її завдання [99]. І хоча в астренті, очевидно, зацікавлений кредитор, його первісна мета – посилення рішення судді, а не права чи обов’язку, які

рішення встановлює. Останні, навіть якщо вони лежать в основі пред'явленого позову, жодним чином не є основним об'єктом санкції у вигляді астрента. На цьому етапі важливо підкреслити, що астрент, враховуючи його характер, спрямований на виконуваність судового рішення, виданому судовим органом.

У правовій системі Німеччини розрізняють «Ordnungsmittel» (дисциплінарні заходи), що санкціонують неправомірну поведінку в минулому, і «Zwangsmittel» (примусові заходи), що діють як спонукання до виконання зобов'язань у майбутньому. Такі терміни на позначення судових штрафів стали відомі німецькому цивільному процесуальному праву з 1975 року у зв'язку із змінами до Кримінального кодексу від 2 березня 1974 р., які обмежили використання терміна «штраф» («Strafe») рамками виключно кримінального права.

ЦПК Німеччини у § 888 передбачає, що у випадку невиконання невзаємозамінного зобов'язання (якщо дія не може бути здійснена третьою стороною та залежить виключно від волі боржника) за судовим рішенням кредитор може вимагати накладення грошового штрафу як примусового засобу (Zwangsgeld) з максимальним розміром у 25 000 євро. У разі неефективності штрафу можна також застосувати примусове ув'язнення (Zwagsshaft) строком до шести місяців. У випадку негативних зобов'язань (про утримання від вчинення дій) § 890 також передбачає можливість накладення штрафу (Ordnungsgeld) з обмеженням до 250 000 євро, і позбавлення волі (Ordnungsshaft), яке не може перевищувати двох років.

Таким чином, Zwangsmittel, який може полягати або у сплаті штрафу, або ув'язненні, може бути застосований лише для зобов'язань, виконання яких залежить від наміру боржника, який не схильний до виконання і які є позитивними. Тоді як Ordnungsmittel, який також може призвести до сплати штрафу або тюремного ув'язнення, може вимагатися кредитором для негативних зобов'язань [77, с. 15].

В Італії законом від 24 жовтня 2003 р. було запроваджено інструмент «непрямого примусу» до виконання, що передбачає санкції грошового характеру, які мають застосовуватися лише до прав, що випливають із невзаємозамінних

зобов'язань [18]. У 2009 році положення ЦПК Італії були доповнені ст. 614-bis, в подальшому зміненою Законодавчими декретами №83/2015 та №132/2015, запровадивши загальне правило, яке робило б невигідним для сторони, що програла, затримку у виконанні рішення суду при встановленні обов'язку діяти певним чином.

В чинній редакції ст. 614-bis ЦПК Італії передбачає право виконавчого судді (тобто не судді, що розглядав справу і виносив рішення, а судді, який залучається на етапі виконання рішення), якщо це не є явно несправедливим, на вимогу сторони встановити грошову суму, яку боржник повинен буде сплатити за кожне наступне порушення або невиконання судового рішення або за будь-яку затримку у його виконанні. Суддя може (але не зобов'язаний) встановити крайній строк тривалості заходу, враховуючи його мету та будь-які суттєві обставини.

Сума, яку боржник буде винен за кожне порушення, невиконання чи затримку у виконанні наказу, визначається суддею враховуючи вартість предмета спору, характер належного виконання, переваги для боржника, отримані від невиконання, завдану чи передбачувану шкоду та будь-які інші суттєві обставини (наприклад, враховуючи прибуток, який зможе отримати боржник за час затримки виконання рішення).

Сфера застосування відповідного положення обмежується невзаємозамінними зобов'язаннями (в італійському, як і в німецькому законодавстві, невзаємозамінні зобов'язання характеризуються неможливістю їх виконання будь-ким іншим, ніж боржником, або якщо сам кредитор незацікавлений у виконанні зобов'язання іншою особою), яке може бути як позитивним, так і негативним. Як зазначає Мауро Бове (Mauro Bove) «немає сумніву, що перед обличчям порушення відносин, змістом яких є зобов'язання не діяти, що має тривалий характер, судова заборона завжди має подвійну цінність, будучи, з одного боку, спрямованою на минуле, наказуючи припинити те, що було зроблено з порушенням зобов'язання не робити, і, з іншого боку, спрямованою у майбутнє (негативний наказ не вчиняти певних дій у майбутньому). Цей другий наказ, зокрема наказ про припинення, отже, наказ про

заборону, не може бути реалізований шляхом примусового виконання, і зазвичай вимагає посилення шляхом застосування примусового заходу» [14].

Дані правила не застосовуються до публічних або приватних трудових спорів, постійних відносин співробітництва (агентські відносини, комерційне представництво тощо, що носять безперервний характер і у яких наймана особа самостійно організовує власну діяльність), і виконання рішення щодо сплати грошових сум. Такий захід непрямого примусу виконує санкційну, а не компенсаторну функцію, оскільки спрямований на покарання за непокору судовому рішенню та заохочує боржника до його виконання, поєднуючи в собі міру тиску на боржника, необхідну для забезпечення повного виконання. Застосування заходу непрямого примусу жодним чином не створює подвійного відшкодування шкоди, від якої кредитор міг би отримати вигоду.

Однак, як зазначається у літературі, виключення грошових зобов'язань із сфери застосування астрента не відповідає природі цього інституту, який виконує процесуальну функцію покарання, достатню для того, щоб переконати сторону, що програла, не затягувати виконання свого зобов'язання, а не компенсуючу функцію, достатню саму по собі для відшкодування подальших збитків, що виражається у втраті можливості вкласти належну стягувачу суму та отримати від цього фінансовий прибуток. Так само виключення зі сфери дії астрента трудових спорів свідчить про те, що правова система допускає можливість застосування стратегії відмови від виконання на шкоду тій стороні, що очікує певної поведінки, тим самим спотворюючи матеріальне право особи [51]. Тим більше, що в адміністративному судочинстві така можливість існує (оскільки процесуальне законодавство не містить прямої заборони, як це закріплено у цивільному судочинстві), хоча судова практика на початку все ж не визнавала застосування непрямого примусу у майнових питаннях: і тільки низка судових рішень вищих інстанцій сформулювала позицію, що накладення штрафу за прострочення платежу допускається для всіх постанов, у тому числі щодо виплат матеріального характеру через переслідування санкційної, а не компенсаційної мети, оскільки штраф не має на меті відшкодування шкоди,

завданої виконанням рішення, а передбачає санкцію за непокору судовим рішенням та стимулює боржника до виконання [6; 60].

Як зазначається, порядок застосування астрента згідно з італійським законодавством не дозволить кредитору вимагати від італійського суду такого штрафу для забезпечення виконання іноземного рішення, оскільки, відповідно до положень ЦПК Італії санкція визначається лише як допоміжний захід, призначений судом, що ухвалив рішення по суті [40, с. 23]. Хоча інші дослідники допускають таку можливість виходячи із положень Регламенту (ЕС) № 1215/2012 Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2012 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, відповідно до якого транскордонні рішення підлягають автоматичному виконанню на всій території ЄС, тобто запроваджується загальна процедура виконання судових рішень і скасовується процедура екзекватури для рішень, ухвалених судами держав – членів ЄС [138]. Ст. 55 Регламенту визначає, що рішення, винесене в державі-члені, яке призначає платіж у вигляді штрафу, підлягає виконанню в запитуваній державі-члені, лише якщо сума платежу була остаточно визначена судом походження, тому на думку Елени Д'Алессандро (Elena D'Alessandro) непрямий примус за італійським законодавством, незалежно від того, як його класифікувати (як захід матеріального чи процесуального характеру), все одно буде заходом, який можна включити у «цивільні та комерційні справи», а відтак – підпорядкувати Регламенту, однак за умови, якщо сума штрафу чітко і остаточно визначена італійським суддею [46, с. 1024].

ЦПК Польщі (Kodeks postępowania cywilnego) наділяє суд правом за заявою кредитора встановити боржнику, який не виконує невзаємозамінне зобов'язання, строк для виконання та попередити про накладення одноразового штрафу за прострочення. На вимогу кредитора суд може замість погрози штрафом, попередити боржника про можливість заміни одноразового штрафу штрафом за кожен день прострочення виконання зобов'язання (що є подібним до астрента), незалежно від вимог, на які кредитор має право відповідно до судового рішення. Після спливу вказаного строку суд за заявою стягувача

накладає на боржника штраф і одночасно призначає новий строк для вчинення дії із попередженням про більш суворий штраф. В даних випадках, крім необхідності кредитора проявити ініціативу, суд має провести слухання, щоб, по-перше, з'ясувати обставини справи (а в даній категорії питання не обов'язково вирішує суд, що розглядав справу, це може бути суд за місцем виконання рішення), а по-друге, надати можливість боржникові пояснити причини невиконання рішення.

При визначенні розміру астрента суд бере до уваги інтереси сторін таким чином, щоб забезпечити виконання зобов'язання, зазначеного у виконавчому листі, і не надмірно не обтяжувати боржника.

Для судових рішень про зобов'язання утриматися від вчинення певних дій суд за місцем виконання на вимогу кредитора, вислухавши сторони та встановивши, що боржник діяв всупереч його обов'язку може накласти на боржника штраф, який накладатиметься повторно після кожного наступного звернення кредитора. Замість накладення штрафу за заявою кредитора суд може зобов'язати боржника сплатити кредиторові певну грошову суму за порушення і погрожувати виплатити певну грошову суму за кожне наступне порушення зобов'язання, незалежно від вимог кредитора.

Одним рішенням суд може накласти штраф у розмірі не більше 15 000 злотих, якщо тільки дворазове накладення штрафу виявилося безрезультатним. Загальна сума штрафів у тій самій справі не може перевищувати одного мільйона злотих. Якщо боржник вчинить дії або припинить провадження, штрафи, несплачені до цього часу, не стягуються. При цьому, у випадку несплати штрафу суд може замінити його арештом, зарахувавши один день арешту від п'ятдесяти до тисячі п'ятисот злотих штрафу. Загальна тривалість тримання під вартою в тій самій справі не може перевищувати 6 місяців.

Люксембург та Нідерланди законами від 21 липня 1976 р. та від 3 жовтня 1978 р. відповідно запровадили подібні до астрента норми. В бельгійську правову систему аналогічний інститут було запроваджено законом від 31 січня 1980 р., який фактично ввів у бельгійське законодавство положення Конвенції

Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди та Люксембург) про астрент для однакового застосування в Бельгії, Нідерландах та Люксембурзі. Положення ґрунтувалося на приписах закону Нідерландів, а не законодавства Франції, тому про запозичення саме французької моделі можна говорити доволі умовно, адже стосується «запозичення» головним чином тільки щодо фундаментальної концепції astreinte та її назви [67].

Конвенція Бенілюксу від 26 листопада 1973 р., що містить уніфікований закон про штрафні виплати (astreinte), визначає астрент як умовний штраф, який накладається цивільним судом на запит зацікавленої сторони, щоб змусити протилежну сторону виконати рішення по суті [155]. Астрент не залежить від основного зобов'язання за судовим рішенням та не має відношення до збитків (та відсотків), яких зазнав кредитор за рішенням суду або зазнає внаслідок невиконання рішення. Відповідно до Конвенції Бенілюксу ознаками астрента є: 1) застосовується лише за запитом сторін; 2) не може бути застосовано до грошових зобов'язань; 3) підлягає сплаті кредитору; 4) може бути визначено у фіксованій сумі або встановлюватися за одиницю часу; 5) суд, який наклав астрент, може змінити його, якщо виявиться, що основне зобов'язання неможливо виконати.

В національне законодавство країн Бенілюксу така судова неустойка увійшла під назвою власне астрент (Бельгія, Люксембург), або dwangsom (Бельгія, Нідерланди). Астрент вважається непрямим засобом виконання судового рішення, оскільки не надає кредитору те, на що він має право: його мета – заохотити боржника за рішенням суду виконати основне зобов'язання, встановлене судом, що сприяє підвищенню ефективності виконання судових рішень.

Відповідно до ст. ст. 611a–611b ЦПК Нідерландів суд на прохання однієї зі сторін може зобов'язати іншу сторону сплатити грошову суму (як фіксовану, так і пропорційну часу виконання) у разі невиконання основного рішення, також суд може визначити строк чи суму, по закінченню чи перевищенню яких боржник звільняється від нарахування додаткових штрафів, що повинно сприяти

розумному співвідношенню зобов'язань за основним судовим рішенням і штрафних санкцій [168]. Суддя, який призначив штраф, може за клопотанням сторони скасувати його чи призупинити на визначений ним строк або пом'якшити стягнення у разі постійної чи тимчасової, повної чи часткової непрацездатності. Після смерті боржника штрафні санкції, встановлені в певному розмірі за одиницю часу, не стягуються, але штрафи, нараховані до смерті, залишаються дійсними. Однак якщо спадкується і зобов'язання за судовим рішенням, штраф може бути накладений судом і на спадкоємців, при цьому сума та умови можуть бути змінені.

Будь-яке судове рішення, яке зобов'язує фізичну, юридичну особу, орган влади вчинити або утриматися від вчинення дій, може бути забезпечене за допомогою астрента. У випадках, коли боржник за рішенням суду не виконує зобов'язання, кредитор може стягнути астрент, але стягнення повинно бути розпочато протягом шести місяців, щоб запобігти пасивній позиції кредитора, яка призведе до сплати великої суми штрафів. Оскільки виконавчим документом, що дозволяє стягнути штраф, є судове рішення про накладення такого штрафу, стягувачу за рішенням суду не потрібно мати кількісну оцінку штрафу до примусового виконання.

У Нідерландах і Бельгії рішення про накладення штрафних санкцій включаються до основного рішення, що звільняє кредитора, на відміну від інших юрисдикцій, повторно звертатися до суду за встановленням санкції. Згідно із законодавством Нідерландів, Бельгії та Франції dwangsom і astreinte підлягають сплаті кредитору, тоді як за законодавство Швейцарії, та Німеччини штрафи підлягають сплаті судам або органам державної влади [156, с. 5-6].

Не ігнорує питання можливості виконання астрента і європейське законодавство. У ст. 55 Регламенту (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах, який набув чинності 10 січня 2015 р., передбачено, що рішення, винесене в державі-члені, яке призначає платіж у вигляді штрафу, підлягає виконанню в запитуваній державі-члені, лише якщо сума платежу була остаточно визначена судом

походження [138]. Аналогічне за змістом положення містилося і у ст. 49 Регламенту Ради (ЄС) № 44/2001 від 22 грудня 2000 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах [41]. Тобто Регламент не оперує поняттям астрента, не регулює процедуру його встановлення чи скасування, а лиш визнає його як предмет стягнення при виконанні судового рішення, відсилаючи до законодавства країн-учасниць.

Так, Суд ЄС у справі «Realchemie Nederland BV v Bayer CropScience AG» за запитом Нідерландів досліджував питання можливості виконання рішення про стягнення штрафу, накладеного судом Німеччини. Німецький суд відповідно до § 890 ЦПК Німеччини, наклав на відповідача штраф (Ordnungsgeld) у розмірі 20 000 євро, який мав бути сплачений до цього суду за порушення заборони не чинити певних дій, накладеної в основному рішенні. Крім того, суд наклав періодичну виплату штрафу (Zwangsgeld) за § 888 ЦПК Німеччини у розмірі 15 000 євро, щоб заохотити відповідача надати деталі комерційних операцій. Однак виконання у Нідерландах було ускладнене тим, що відповідач оспорював можливість застосування Регламенту Ради (ЄС) № 44/2001 до стягнення штрафу відповідно до § 890 ЦПК Німеччини оскільки такий штраф на вимогу приватної сторони карає за порушення заборони, накладеної судом, та має бути сплачений не стороні, а іноземній державі. Суд ЄС відзначив, що незважаючи на штрафний характер санкції, накладеної відповідно до § 890 ЦПК Німеччини, предметом справи є приватний, а не публічний, спір між двома приватними особами щодо дозволу на примусове виконання в Нідерландах рішень німецького суду, Таким чином, правові відносини між компаніями повинні класифікуватися як «відносини приватного права» і, отже, охоплюються поняттям «цивільні та комерційні справи» у значенні Регламенту (ЄС) № 44/2001.

Незважаючи на те, що штраф, накладений на відповідача, повинен бути сплачений не приватній стороні, а іноземній державі, що штраф не стягується приватною стороною чи від її імені, а автоматично, і що фактичне стягнення здійснюється німецькими судовими органами, для Суду ЄС ці обставини не стали вирішальними: природа права на примусове виконання залежить від

характеру суб'єктивного права, який у даній справі явно охоплюється цивільними та комерційними справами у значенні ст. 1 Регламенту (ЄС) № 44/2001. Таким чином, Регламент (ЄС) № 44/2001 застосовується до визнання та виконання рішення суду чи трибуналу, яке містить наказ про сплату штрафу з метою забезпечення виконання судового рішення, винесеного у цивільній та господарській справі [135].

Такий стан речей знижує ефективність виконання рішень у європейському правовому просторі, адже різноманітність національних процедур не надає стягувачу однакових гарантій виконання рішення в різних юрисдикціях, особливо, коли мова йде про триваючий астрент чи його скасування. Як було вказано вище, за Регламентом (ЄС) № 1215/2012, виконуваність встановленого астрента в іншій державі-члені ЄС може бути допущена тільки у разі остаточного визначення розміру штрафу судовим рішенням, тобто триваючий астрент не може бути виконаний до його припинення. В цій частині «принцип вільного руху судових рішень» не може бути реалізований.

Так само і правило 27 Модельних правил європейського цивільного процесу (Model European Rules of Civil Procedure) ELI-Unidroit пропонує можливість встановлення судом у якості санкцій негативних фактичних висновків, зобов'язати сторону або її адвоката покрити витрати, пов'язані з невиконанням покладених на них обов'язків, або, у серйозних випадках – видати розпорядження про сплату штрафу (astreinte), адміністративні санкції, в порядку, передбаченому національним законодавством [5]. При цьому доцільним розрізняти саме прямі санкції, які включають штрафи, судові неустойки (astreinte), арешт чи позбавлення волі за неповагу до суду. Тоді як непрямі санкції включають встановлення несприятливих для сторони висновків, ухвалення заочного рішення, відмову у задоволенні позову чи вжитті забезпечувальних заходів.

Історичні обставини обумовили вплив європейського законодавства на національні правопорядки, що формувалися на інших континентах. До прикладу, бразильське право протягом усього XX століття залежно від конкретної галузі

права зазнало впливу законодавства різних країн: у процесуальному і кримінальному праві переважає італійський вплив [93, с. 190], однак Марсело Абелья (Marcelo Abelha) та деякі інші дослідники вважають, що інститут судової неустойки та неповаги до суду споріднений з французьким законодавством [2; 142 с. 68]. Запозичений із французького законодавства астрент у Бразилії має процесуальний характер і набув поширення з прийняттям ЦПК Бразилії 1939 року. Нова редакція ЦПК Бразилії (Código de Processo Civil) 2015 року посилила роль штрафу за невиконання судового рішення, встановивши періодичний штраф, що відповідає доктрині та світовій практиці, за якою штраф не обов'язково повинен бути щоденним і може застосовуватися з іншою періодичністю, на розсуд судді та залежно від конкретної справи. ЦПК Бразилії чітко розрізняє санкцію за неповагу до суду через недобросовісну поведінку у вигляді штрафу і примусовий штраф у формі астрента [45, с. 68].

Якщо судом винесено рішення про зобов'язання вчинення дії або утримання від вчинення дій, суддя з власної ініціативи ex officio або на вимогу, може визначити заходи, в тому числі й астрент, необхідні для задоволення вимог кредитора, збільшити штраф, якщо його розмір буде визнаний недостатнім для досягнення мети його призначення, зменшити його або навіть скасувати, якщо боржник виконав частину зобов'язання або надав переконливе обґрунтування підстав невиконання зобов'язання. Встановлення астрента судом з власної ініціативи не вважається виходом за межі позовних вимог чи порушенням принципу змагальності, оскільки астрент не залежить від позовної вимоги сторони та не має зв'язку з початковим позовом, а скоріше є формою примусу з боку судді з метою виконання рішення [142, с. 24]. Юридична природа астрента не може призвести до невиправданого збагачення бенефіціара: штраф має відповідати своїй меті, яка полягає в тому, щоб домогтися конкретної поведінки або стимулювати утриматися від неналежної поведінки. Така санкція не має компенсаційного характеру, тому астрент не вважається заходом подвійної відповідальності [221].

Розмір штрафу не залежить від клопотання чи бажання сторони і може бути застосований за умови, що він є достатнім і сумісним із зобов'язанням. Сума штрафу підлягає виплаті з дня, коли сталося невиконання рішення, і застосовуватиметься допоки рішення не буде виконано (ст. ст. 536, 537 ЦПК Бразилії). Судова практика позитивно сприймає таке нововведення, оскільки астрент доступний судді як спосіб тиску на сторону, щоб вона виконала зобов'язання, покладене на неї рішенням суду. Будучи непрямим заходом примусового виконання, мета якого полягає не в тому, щоб змусити відповідача сплатити суму штрафу, а в тому, щоб заохотити його виконати юридичне зобов'язання, вчинити або утриматися від дій в спосіб, визначений судом, завдяки такому припису забезпечується ефективність судового процесу. [3].

Суддя також має повноваження скасувати штраф, якщо виконання рішення суду стає неможливим [84]. Тривалий час можливість зменшувати чи скасовувати розмір накладеного астрента розглядалася як прояв процесуального естопелю (venire contra factum proprium) та порушення принципу res judicata. Пояснювалось це тим, що боржник може вирішити не виконувати рішення суду лише тому, що штраф може бути зменшений у майбутньому. Як зазначає Веверттон Габріель Гомес Флуміньян (Wévertton Gabriel Gomes Flumignan), встановлення астрента є фундаментальним процесуальним механізмом, щоб примусити сторони виконувати судові накази. Тлумачення правових положень у спосіб, який робить інститут більш гнучким, надаючи переваги стороні-боржнику на шкоду стороні-кредитору, може створити правову невизначеність і перешкоджати виконанню судових наказів [169].

Однак суди вищих інстанцій все ж вказали, що інструмент непрямого примусу не стосується матеріального аспекту res judicata, і, отже, рішення про застосування астрента може бути змінено на прохання сторони або ex officio, щоб збільшити, зменшити розмір штрафу, або скасувати його. Для визначення обґрунтованості та пропорційності стягнень судам не рекомендується використовувати лише порівняльний критерій між вартістю основного зобов'язання та загальною сумою, яка може бути отримана стягувачем при

невиконанні рішення. Боржник повинен мати на увазі, що будь-яка непокора призведе до більш серйозних наслідків, ніж виконання самого наказу, а не розраховувати на зменшення або обмеження накладеного на нього штрафу [139].

У Сполучених Штатах Америки астрент у класичному його вигляді не застосовується, однак закони штатів та федеральні правила цивільної процедури та процедури банкрутства прямо дозволяють заарештовувати та ув'язнювати боржників за неповагу до суду. При цьому, суди обходять заборону ув'язнення за борги, використовуючи свої повноваження звинуватити боржників у неповазі до суду за невиконання постанов, здійснених після винесення основного рішення (наприклад, щодо затвердження графіку розстрочення виконання рішення суду, щодо явки до суду для надання відомостей про стан виконання рішення тощо).

Таким чином, боржника до виконання рішення стимулює не загроза штрафу, а загроза ув'язнення [1, с. 18]. Складнощі у розумінні астрента у США як країни загального права відображені у рішенні по справі «De Fontbrune v. Wofsy», де постало питання про визнання і виконання рішення французького суду, яке містило астрент. Апеляційний суд Дев'ятого округу відзначив функціональну подібність між астрентом та неповагою до суду, однак не зміг надати точної його характеристики, оскільки застосування іноземного права виходить за межі компетенції суду, а висновки експертів з питань права були доволі суперечливі для однозначного висновку. Тому неможливо визначити, чи астрент застосовано для «покарання за правопорушення проти суспільства», чи він має характер «надання цивільних прав приватній стороні». Однак для цілей визнання і виконання рішення іноземного суду у цій справі, було достатньо таких характеристик астрента як: а) його застосування в контексті цивільного позову за порушення судової заборони на використання матеріалів, захищених авторським правом; б) сплата астрента здійснюється на користь сторони, а не держави; в) накладення астрента не переслідувало на меті захисту суспільного інтересу, що стосується всієї громади, а не пов'язане лише з приватною суперечкою; г) астрент носить компенсаційний, а не каральний характер [48].

Сполучене Королівство напряму не запровадило астрент у судову практику, законодавчого врегулювання судової неустойки також не запроваджено, однак через наявність повноважень притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, може бути застосовано штраф за невиконання рішення.

Хуан Карлос Ландрове та Джеймс Джон Гройтер (Juan Carlos Landrove, Greuter James John) досліджуючи процесуальну реформу Швейцарії, з'ясували основні засади застосування астрента у Франції та Італії, порівнюючи із швейцарським досвідом. Ними відзначено, що на кантональному рівні штрафи судами застосовуються, однак на конфедеративному – таких законодавчих положень на час проведеного дослідження не було закріплено [99]. Зрештою, з проекту процесуального кодексу Швейцарії положення про астрент було виключено, очевидно, через те, що приватні штрафи, тобто «надлишкові компенсаційні виплати контрагенту, суперечать юридичній думці Швейцарії». Федеральна рада також обґрунтувала відмову від астрета тим, що накопичення щоденних сум дозволяє збільшувати зобов'язання протягом короткого періоду часу» і «особливо для малих і середніх компаній це може призвести до надмірної заборгованості. Регулювання засобів примусового виконання судових рішень, закріплене у Федеральному цивільно-процесуальному кодексі Швейцарії (Schweizerische Zivilprozessordnung) [143], відповідає положенню більшості кантональних цивільно-процесуальних законів, які, як правило, також передбачають застосування кримінального законодавства або іншого кантонального судового покарання як альтернативи штрафу. Однак найважливішим непрямим засобом примусу в цивільному процесуальному праві є федеральне покарання за непокору відповідно до ст. 292 Кримінального кодексу [96, с. 5-6] та можливість позивача вимагати відшкодування збитків у разі невиконання судових рішень на підставі ст. 345 ЦПК Швейцарії. Однак відшкодування збитків вимагає ініціювання нової судової процедури та може бути застосовано до невиконання вимоги немайнового характеру: вважається, що кредитор отримує більшу користь від грошової компенсації, ніж від примусового

виконання. В будь-якому випадку така процедура не може бути ототожнена з астрентом, оскільки відшкодування не є субсидіарним та не створює додаткового тягаря відповідальності.

Дискусія щодо запровадження астрента в законодавстві України продовжилася у Концепції рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: пропонувалося доповнити Цивільний кодекс України положеннями про судову неустойку або пеню за неналежне виконання рішення суду (астрент), згідно з яким «суд може за вимогою позивача зобов'язати відповідача виплатити на користь позивача грошову суму, якщо відповідач не виконає рішення суду». Розробниками концепції правом на застосування астрента пропонується наділити суд, якщо подано позов про виконання зобов'язання в натурі, однак астрент не може бути нараховано на грошові вимоги [205, с. 35]. Таким чином, пропоновані положення щодо астренту не вимагають закріплення у процесуальному законодавстві, натомість узгодження пропонованих змін із цивільним процесуальним законодавством буде доцільним, адже слід передбачити порядок подання такої заяви, наявності у суду права з власної ініціативи застосовувати судову неустойку, збільшувати чи зменшувати її розмір або строк, на який її встановлено чи з якого вона починає обраховуватися [225, с. 355].

Відповідно до ч. 3 ст. 129-1 Конституції України контроль за виконанням судових рішень здійснює суд. Як правильно зазначає І. В. Андронов, «на суд покладається обов'язок здійснювати контроль за реальним виконанням усіх своїх рішень, незалежно від процесуальної форми їх викладення, якщо рішення підлягає примусовому виконанню» [171, с. 114]. Основною ж формою судового контролю залишається передбачена у ЦПК України процедура оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності приватного виконавця, державного виконавця, іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення. Такий судовий контроль відбувається виключно за скаргою заінтересованої особи, а тому цивільне процесуальне законодавство потребує ефективних юридичних засобів здійснення контролю за виконанням кожного свого рішення, зокрема, у формі зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не

на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення.

Натомість, як вірно зазначає Т. А. Цувіна, «національне законодавство України потребує подальших змін для забезпечення виконання своїх міжнародних зобов'язань, якими має стати введення на національному рівні комплексного ефективного засобу правового захисту права на судовий розгляд та виконання судового рішення в розумний строк відповідно до вимог ст. 13 ЄКПЛ» [279, с. 91]. Що і стало підставою для запровадження Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» № 4094-IX від 21 листопада 2024 р. (набрав чинності 19 грудня 2024 р.) судового контролю в цивільному та господарському процесах за аналогією з КАС України, за яким суди наділяються дискреційними повноваженнями зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення, хоча повної уніфікації процесуальних кодексів в цьому питанні не відбулося [251]. Ст. 148 ЦПК України та ст. 135 ГПК України доповнено положеннями, за якими під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд може стягнути в дохід державного бюджету з відповідача, боржника чи керівника боржника (якщо боржник є юридичною особою) штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Судовий контроль може бути встановлений у справах: 1) що виникають із трудових правовідносин; 2) що виникають із сімейних правовідносин; 3) щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення; 4) щодо відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду; 5) щодо відшкодування моральної шкоди; 6) щодо захисту прав споживачів; 7) щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; 8) в інших спорах немайнового

характеру; 9) у справах, в яких допускається негайне виконання рішення; 10) незалежно від характеру спору, якщо відповідачем чи боржником є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, суб'єкт господарювання державного або комунального сектору економіки.

Судовий контроль відповідно до ухвалених законодавчих змін застосовується: за письмовою заявою позивача, судом за власною ініціативою або за письмовою заявою стягувача в разі невиконання боржником судового рішення та за умови відкриття виконавчого провадження.

За результатом розгляду заяви або за результатом вирішення питання з власної ініціативи суд може зобов'язати боржника подати звіт про виконання судового рішення, який після його надходження розглядається судом в порядку письмового провадження, а за ініціативою суду чи клопотанням сторін – у судовому засіданні за правилами ст. 450 ЦПК України. За наслідками розгляду звіту боржника суд постановляє одну із трьох можливих ухвал: про прийняття звіту; про прийняття звіту; про прийняття звіту про виконання судового рішення, яке боржником виконано не в повному обсязі, із встановленням нового строку для подання звіту; або про відмову у прийнятті звіту.

Суд відмовляє у прийнятті звіту, якщо боржником не наведено обґрунтовані обставини, які ускладнюють виконання судового рішення, або заходи, які вживаються боржником для виконання судового рішення, на переконання суду, є недостатніми для своєчасного та повного виконання судового рішення, та якщо звіт подано без додержання вимог щодо його форми чи змісту. У разі неподання звіту у строк, встановлений судом, або у разі подання звіту з порушенням такого строку та за відсутності поважних причин, які унеможливили його вчасне подання, та у разі постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту суд застосовує до боржника штраф як захід процесуального примусу, а також додатково може встановити новий строк для подання звіту або за власною ініціативою розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення. Якщо боржником є юридична особа та суд

зобов'язав подати звіт про виконання судового рішення особисто керівника боржника штраф застосовується до такого керівника.

Слід акцентувати увагу на відмінності формулювань ст. ст. 148 та 453-4 ЦПК України: так, абзацом сьомим ч. 1 ст. 148 ЦПК України передбачено, що під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд *може* стягнути штраф з відповідача, боржника, тоді як за ст. 453-4 ЦПК України «у разі постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту суд *застосовує* до боржника захід процесуального примусу у виді штрафу, а також додатково *може* встановити новий строк для подання звіту відповідно до частини третьої статті 453-2 цього Кодексу або за власною ініціативою розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення» (виділено мною – Н. Д.). Протиставлення у спеціальній нормі (ст. 453-4 ЦПК України) обов'язку суду застосувати штраф та права змінити спосіб і порядок виконання судового рішення свідчить про те, що законодавець не наділив суд широкими дискреційними повноваженнями в питанні накладення штрафу за наслідком судового контролю за виконанням рішення: у разі постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту наслідком завжди є накладення штрафу.

Однак такий запропонований інструмент судового контролю та штраф за його наслідками, хоча і може видатися ефективним на практиці, не є астрентом у його класичному розумінні, адже передбачає разовий штраф, що застосовується судом у фіксованому розмірі незалежно від тривалості невиконання судового рішення; штраф стягується на користь держави, а астрент зазвичай стягується на користь сторони. При цьому за ЦПК України штраф пропонується застосовувати у справах щодо до вимог немайнового характеру та обмеженого кола вимог майнового характеру. Обмеження категорій справ переважно справами немайнового характеру обґрунтовувалося авторами законопроекту тим, що «надмірна кількість заяв про застосування судового контролю може створити неконтрольоване та суттєве навантаження на суддів, а спрогнозувати потенційну кількість відповідних заяв на даному етапі неможливо, а отже відповідні повноваження судам доцільно надавати поступово, щоб це не призвело до

порушення строків розгляду відповідних заяв та не завдало шкоди їх ефективному застосуванню». Крім цього, ініціатори законопроекту вбачають, що «застосування такого інструменту саме в категорії немайнових спорів може дати більший ефект та результат, ніж в категорії майнових (зважаючи на те, що однією з форм відповідальності є застосування штрафу)» [243]. Проти запровадження астрента щодо майнових вимог виступає і частина науковців, які зазначають, що «головною проблемою реалізації норми про судову неустойку є оцінка пропорційності відповідного присудження, оскільки відсутність чітких критеріїв, за допомогою яких визначається сума астрента, а також передача цього питання виключно на розсуд, створює безліч протиріч» [199].

Натомість, доцільно розглянути можливість поширення судового контролю і на майнові спори, адже проблематика невиконання судових рішень, залежно від характеру спору не втрачається, а непоширення на майнові спори заходів судового контролю законодавцем виводиться здебільшого із інтересів судової гілки влади, а не позивача (стягувача). Для чого пропонується виключити з ч. 1 ст. 453-1 ЦПК України перелік категорій справ, у яких застосовується судовий контроль, а також розширити положення інших статей положеннями щодо застосування судової неустойки (див. Додаток 3).

Зважуючи на проблемні питання запровадження астренту, які обговорюються в науковій літературі, пропонується закріпити компромісну модель, яка передбачає можливість суду за результатами розгляду звіту про виконання судового рішення у спорах майнового характеру, крім справ, у яких стягувачем є держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, суб'єкт господарювання державного або комунального сектору економіки, додатково встановити стягнення судової неустойки у розмірі, що не перевищує десять процентів річних від ціни позову з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення виконання. Можливість встановити судову неустойку у розмірі до 10% у порівнянні із положеннями ст. 625 ЦК України, якою встановлено трьохпроцентний розмір річних від простроченої суми за порушення грошового зобов'язання, має стимулювати боржника виконати

рішення якомога швидше. В той же час, обмеження судової неустойки максимальним розміром 10% річних і трирічним строком нарахування має на меті убезпечити боржника від надмірного фінансового тягаря, спричиненого невиконанням судового рішення. Дискреція суду у встановленні розміру судової неустойки має ґрунтуватися на утвердженому авторитеті судової гілки влади, довірі до суду, адже суду, як незалежному суб'єкту, позивач довірив розгляд справи, суд, в ході розгляду та дослідження доказів, обізнаний в обставинах справи, а відтак може оцінити поведінку відповідача (боржника) як до виникнення спору, так в ході судового розгляду та судового контролю, тому зможе встановити справедливий розмір відсотків, що стягуватимуться з боржника.

Поєднання процедури застосування судової неустойки із розглядом судом звіту про виконання судового рішення сприятиме процесуальній економії та збалансує процесуальні можливості учасників виконавчого провадження, адже з одного боку, встановивши заходи судового контролю, боржнику стане очевидним можливе застосування для нього фінансових санкцій, а з іншого, протягом строку на підготовку звіту, у боржника буде можливість як виконати рішення суду, так і навпаки, підготувати доказову базу, що свідчитиме про поважність причин невиконання, або ж дозволить звернутися за відстроченням або розстроченням виконання судового рішення. Крім цього, хоча запропоновані зміни і не передбачають прямого закріплення застосування судової неустойки з ініціативи стягувача, все ж у більшості справ така ініціатива буде похідною від ініціативи сторони з приводу застосування судом заходів контролю у вигляді подання звіту про виконання.

Від інституту астрента також слід відрізняти встановлену у ч. ч. 10-11 ст. 265 ЦПК України можливість суду у рішенні про стягнення боргу, на який нараховуються відсотки або пеня, зазначити про нарахування відповідних відсотків або пені до моменту виконання рішення. З наведених приписів вбачається, що встановлені судом проценти: 1) нараховуються лише у грошових зобов`язаннях; 2) нараховуються лише на борг, для якого передбачено

нарахування відсотків або пені; 3) продовжують на майбутнє стягнення тих відсотків і пені, що були присуджені судом за попередні періоди, до моменту виконання судового рішення. Тобто визначені у ч. ч. 10-11 ст. 265 ЦПК України відсотки не є самостійним видом санкції (судової неустойки), а є відсотками або пенею, що вже присудив суд, але продовженими на наступний період часу (на майбутнє), протягом якого зобов`язання, підтверджене судовим рішенням, не виконується. Тоді як астрент передовсім застосовується до зобов'язань негрошового характеру, його розмір не пов'язується із розміром заборгованості чи її складовими частинами, які відповідно й не є базою для обрахування судової неустойки, оскільки, як уже зазначалося, астрент – це санкція за неповагу до правосуддя та спротив виконанню судового рішення, а не форма стягнення чи відшкодування збитків позивача (стягувача).

Дещо подібним на астрент у вітчизняному виконавчому провадженні є штраф, який накладається виконавцем за наявності заборгованості зі сплати аліментів та перераховується на користь стягувача в порядку ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» (див. Додаток 2). Хоча мета штрафу у виконавчому провадженні та астрента частково збігаються (стимулювання до виконання судового рішення), між ними існують і суттєві відмінності: а) обмеженість сферою застосування (виключно аліментні зобов'язання); б) штрафом забезпечується не виконання судового рішення, а виконання за виконавчим документом, оскільки в даній категорії справ стягнення може бути здійснено і за виконавчим написом нотаріуса; в) штраф у виконавчому провадженні в аліментних зобов'язаннях є одним із інструментів забезпечення виконання поряд із такими спеціальними заходами як встановлення тимчасових (до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі) обмежень боржника у праві виїзду за межі України, у праві керування транспортними засобами, у праві користування зброєю, у праві полювання; г) штраф у виконавчому провадженні перераховується на користь стягувача; д) штраф у виконавчому провадженні накладається постановою виконавця, а не судом.

Крім цього, ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження» передбачається накладення штрафу та встановлення нового строку виконання у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії (в тому числі, про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною), та рішення про поновлення на роботі у розмірі (див. Додаток 2).

О. О. Воронько виділяє наступні відмінності штрафу від астрента: 1) штраф у виконавчому провадженні накладається виконавцем, в той час як суб'єктом встановлення астренту є суд; 2) штраф є фіксованою сумою, що розраховується в кратному розмірі до неоподаткованого мінімуму доходів громадян; 3) набувачем стягнутого з боржника штрафу є держава, оскільки кошти зараховуються до державного бюджету; 4) накладений виконавцем штраф не може вже бути скасований, в той час як можливість зупинення подальшого нарахування судової пені допускається [181, с. 133]. Крім цього можна відзначити, що стягнення штрафу у виконавчому провадженні не має на меті підтримання авторитету правосуддя та утвердження виконуваності судових рішень як складового елементу законної сили судового рішення. У зв'язку із запропонованим запровадженням судової неустойки, пропонується обмежити повноваження виконавця накладати штраф у тих провадженнях, в яких судом боржника було зобов'язано подати звіт про виконання судового рішення, що унеможливить одночасного накладення штрафу та судової неустойки (див. Додаток 3).

Отже склалися дві основні моделі астрента чи подібних до астрента судових штрафів за невиконання судових рішень (судової неустойки). Особливістю французької моделі астрента є його розуміння у якості грошового штрафу за невиконання зобов'язання, встановленого судовим рішенням, а отже такий штраф має примусовий характер та сприяє виконанню судових рішень. У судді є право, а не обов'язок забезпечити виконання судового рішення саме таким чином, що відрізняє таку модель астрента від подібних судових штрафів в інших юрисдикціях, в яких суд має право застосувати штраф на вимогу позивача, що пояснюється диспозитивністю цивільного процесуального права, за якою

реалізація процесуальних прав відбувається внаслідок ініціативи осіб, що беруть участь у справі. Розмір астрента не пов'язаний із розміром позовної вимоги, адже напряму не випливає із неї та може бути накладений судом у розмірі більшому, ніж просить кредитор, законодавство Франції не містить такої причини для зменшення розміру астрента як його надмірність. Однак положення Європейської конвенції вимагають від суду оцінювати пропорційність втручання у право на мирне володіння майном боржника.

На противагу французькій моделі астрента процесуальне законодавство інших країн вносить суттєві відмінності у застосування судового штрафу такого типу. Так, законодавство Польщі передбачає ініціативність кредитора у накладенні штрафу: суд за заявою стягувача накладає штраф і одночасно призначає новий строк для вчинення дії із попередженням про більш суворий штраф, а максимальний розмір штрафу підлягає обмеженню – 15 000 злотих, а загальна сума штрафів у тій самій справі не може перевищувати одного мільйона злотих. Нідерландське законодавство виключає застосування астрента у випадку, якщо основне рішення стосується стягнення грошової суми.

Штрафи, що застосовуються судом та виконавцем внаслідок невиконання боржником судового рішення, не можна розглядати як вітчизняний аналог астрента, оскільки чинне законодавство передбачає разовий штраф, що застосовується у фіксованому розмірі незалежно від тривалості невиконання судового рішення.

РОЗДІЛ 2. ШТРАФ ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ У КРАЇНАХ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА

2.1. Штраф за неповагу до суду у Великобританії

Відповідальність за неповагу до суду для країн загального права є настільки вкоріненою у судову діяльність та виражає саму ідею про те, що повноваження щодо неповаги (як у цивільній, так і в кримінальній формі) є настільки вродженими в концепцію юрисдикційної влади, що існування суду, який не може забезпечити дотримання своїх власних рішень і наказів, є протиріччям [65, с. 49]. Її витоки походять від «внутрішньої юрисдикції» англійських вищих судів, яка раніше існувала без явної законодавчої основи та яку суд міг використати в міру необхідності щоразу, коли це було справедливо для того, щоб зберегти свій власний авторитет. Як зазначає М. Честерман (Michael Chesterman), у теорії законодавства про неповагу до суду «жертвою» неповаги є відправлення правосуддя в цілому, а не гідність або інші проблеми окремого суду чи судді; але в деяких випадках неповаги перед судом (наприклад, коли в суддю кидають підручний предмет) суддя відіграє роль жертви [24].

Звісно, що внаслідок конвергенції правових систем, впливу практики ЄСПЛ, абстрактного загального права виявилося недостатньо, щоб відповідати сучасним стандартам притягнення до відповідальності, таким як встановлення втручання на підставі закону, правової визначеності, процесуальних гарантій щодо захисту під час вирішення питання про неповагу тощо.

Законом про неповагу до суду (Contempt of Court Act) 1981 року [36] було вперше здійснено спробу врегулювати нешанобливу до суду та судового процесу поведінку та встановити типологію протиправної поведінки, яка судом визнається як неналежна за наявності сукупності умов:

1) публічне розголошення інформації про триваючий судовий процес у будь-якій формі (публікація у ЗМІ, виголошення промови тощо), якщо таке розголошення несе суттєвий ризик того, що буде серйозно перешкоджено здійсненню правосуддя в даному провадженні. Вказаний вид відповідальності

фактично означає «відповідальність без вини», тобто поведінка може розглядатися як неповага до суду як втручання у перебіг правосуддя в певному судовому процесі незалежно від наміру особи це зробити. Особа не вважатиметься винною у неповазі до суду, якщо на момент публікації (доклавши всіх розумних зусиль) вона не знає та не має підстав вважати, що здійснюється судове провадження, якщо вона не знає, що розголошувані відомості містять охоронювану інформацію, і не має підстав підозрювати, що вона може розголосити таку інформацію. При цьому тягар доказування цих виправдовуючих обставин повністю покладається на розголошувача. Крім цього, особа є невинуватою, якщо нею опубліковано точний звіт про публічні судові процеси, крім випадку, коли суд постановив відкласти публікацію звіту про справу на певний період, який суд вважає за необхідним для уникнення істотного ризику заподіяння шкоди відправленню правосуддя. Також не повинна розглядатися як неповага до суду публікація, зроблена частина добросовісного обговорення державних справ або інших питань, що становлять суспільний інтерес, якщо існує випадковий ризик перешкоджання або заподіяння шкоди певному судовому розгляду під час обговорення;

2) розголошення таємниці наради присяжних: отримання, розголошення або вимагання будь-яких деталей зроблених заяв, висловлених думок, висунутих аргументів або голосів присяжних під час розгляду будь-яких судових справ за їх участі. Слід зазначити, що присяжні у цивільних справах беруть учать доволі умовно: ще у дев’ятнадцятому столітті почався занепад суду присяжних як основного диспозитивного механізму в цивільних справах у вищих судах у зв’язку із заданням у 1854 році права учасникам цивільного процесу вибору, чи залучати суд присяжних, через що частка сторін, які обирали суд присяжних, постійно зменшувалася. З 1935 року цивільний суд присяжних був фактично ліквідований у всіх, крім кількох категорій справ [15]. Наприклад, дифамаційні спори в Англії та Уельсі розглядаються без участі присяжних, якщо тільки суд не вирішить інакше [145];

3) несанкціонований запис судового процесу. Неповагою до суду вважається використання в суді або спроба використання будь-якого звукозаписуючого пристрою без дозволу суду (крім офіційних стенограм судових засідань); оприлюднення запису судового розгляду; використання записи всупереч тим цілям, задля яких судом надавався дозвіл на аудіофіксацію. Суд може постановити вилучити пристрій та/або будь-який зроблений запис, а також розпорядитися про продаж чи інше відчуження конфіскованої речі [35].

Відповідно до Закону про неповагу до суду неповагу розуміють як «втручання в перебіг правосуддя під час конкретного судового провадження, незалежно від наміру це зробити». Однією з його головних цілей був не стільки захист суддів, скільки захист присяжних – особливо конфіденційності їхніх обговорень – від неправомірного втручання чи тиску з боку ЗМІ, що робить їх відповідальними за публікацію будь-яких матеріалів, які можуть підірвати справедливість судів [66]. Однак і самі присяжні, які несуть кримінальну відповідальність за неналежне виконання своїх функцій, можуть бути відповідальними за неповагу до суду, наприклад, якщо порушують порядок у залі суду, не виконують розпорядження судді (здати електронні пристрої, зайняти відведені для них місця тощо).

Хоча законодавство про неповагу до суду діє на всій території Сполученого Королівства, судові системи та правила процедури Англії, Уельса, Північної Ірландії та Шотландії дещо відрізняються, тому можуть бути особливості притягнення до відповідальності за неповагу до суду, однак оскільки Верховний Суд Великої Британії має юрисдикцію над усіма чотирма країнами (крім кримінальних справ, що розглядаються судами Шотландії), все ж можна говорити про певні єдині підходи, що формуються прецедентним правом. У зв’язку з неможливістю в рамках даного дослідження з’ясувати усі особливості притягнення до відповідальності за законодавством і судовою практикою Англії, Уельса, Північної Ірландії та Шотландії, для аналізу було обрано Англію та Уельс, у яких проживає понад 88% населення Сполученого Королівства, що

дозволить більш репрезентативно описати випадки неповаги та санкції, застосовані судом.

Провадження за неповагу до суду згідно з правилом суворої відповідальності («the strict liability rule»), крім шотландського провадження, можуть бути порушені лише за згодою Генерального прокурора або за клопотанням суду, який має юрисдикцію розглядати це питання. Особа не може бути притягнута до відповідальності «без вини», якщо на момент публікації (доклавши всіх розумних обачностей) вона не знає та не має підстав вважати, що здійснюється відповідне судове провадження або що розголошена інформація містить такий матеріал.

Існує дві основні форми неповаги – кримінальна (або злочинна) та цивільна, але тягар доказування для обох базується на кримінальному стандарті «поза розумним сумнівом». Вказаний підхід до доказування викладений у справі «JSC BTA Bank v Ablyazov», в якій постановлено, що у провадженні про неповагу до суду (в тому числі і у цивільному провадженні про неповагу до суду) доказування ґрунтується на кримінальному стандарті «поза розумним сумнівом», однією з причин чого є те, що потенційні наслідки неповаги включають ув’язнення у якості покарання [85].

Кримінальна неповага – це поведінка, яка виходить за межі простого невиконання судового наказу та передбачає серйозне втручання у відправлення правосуддя, яка вказує на непокору або неповагу до суду, або яка навмисно ставить під сумнів або зачіпає авторитет суду чи верховенство права. Прецедентне право не дає відповіді щодо кваліфікації втручання як «серйозного», тому суд має виходити із загального лінгвістичного тлумачення слова: така поведінка настільки загрожує здійсненню правосуддя, що вимагає покарання з точки зору громадськості. При цьому, це може бути як дія, так і бездіяльність, яка створює реальний ризик заподіяння шкоди відправленню правосуддя.

В свою чергу, цивільна неповага стосується поведінки, яка сама по собі не є злочином, але карається судом з метою забезпечення дотримання

процесуальних правил, судових рішень та наказів. Зазвичай притягнення до відповідальності за цивільну неповагу ініціює одна зі сторін процесу. Хоча санкція за цивільну неповагу містить елемент покарання, її основною метою є примус до підпорядкування. Неповагою до суду може бути визнано і прояви зловживання процесуальними правами: згідно з правилом 32.14 Правил цивільного судочинства, провадження за неповагу до суду може бути розпочато проти особи, яка робить або змушує робити неправдиві твердження в процесуальному документі. До таких випадків відноситься подання безпідставних позовів чи завищення ціни позову. Вказане автоматично не є доказом неповаги до суду, адже позивач може сумлінно помилятися, для позивача природно мати завищені очікування щодо тяжкості порушення його права і розміру відшкодування. Однак для цілей встановлення неповаги для суду може мати значення ступінь перебільшення (чим більше перебільшення, тим менша ймовірність того, що сторона щиро вірила у твердження, та/або обставини, за яких зроблено будь-яке перебільшення [126, 167]. Але якщо неправомірна поведінка може становити окреме кримінальне правопорушення, зазвичай доцільною є передача справи для розслідування поліцією.

Ні цивільна неповага, ні кримінальна неповага не є кримінальними злочинами, хоча в результаті особі може бути призначено покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі, а особа, яка вчинила неповагу, не отримує судимості. Примітно, що юридична термінологія у провадженнях щодо кримінальної неповаги частково похідна від термінології кримінальних проваджень: особа «засуджується» «вироком» («sentencing»), їй призначають покарання у вигляді позбавлення волі («custodial sentence»), однак для цивільної неповаги судді намагаються термінологічно дистанціюватись від кримінально-процесуальних виразів, «накладаючи санкцію», а не «виносячи вирок», порушник «несе відповідальність», а не «засуджується». На практиці ж іноді навпаки, суди акцентують увагу на тому, що «хоча існує критика застосування терміну «винесення вироку», під час підготовки рішення ми виявили, що цей

термін є корисним для використання в цивільному контексті, і ми будемо його використовувати» [109].

Широка дискреція суду з питань неповаги, застосування за своєю природою «кримінальних» санкцій у суто цивільних провадженнях були предметом численної критики: як зазначає Гордон Ексолл (Gordon Exall) «усі гарантії, якими зазвичай користуються підсудні, зникають, і існує небезпека, що деякі судді візьмуть на себе роль обвинувача, а не арбітра» [58]. Зокрема, у справі «Hughes Jarvis Ltd v Searle & Anor» через повне порушення основних процедурних гарантій апеляційний суд скасував рішення про ув'язнення свідка через те, що він розмовляв з іншими особами під час дачі свідчень [79]. У справі «LL v Lord Chancellor» апеляційною інстанцією було констатовано порушення ст. 6 ЄКПЛ, оскільки ув'язненого відповідача не було попереджено про кримінальний характер провадження про неповагу, не роз'яснено права не давати свідчення проти себе, не було надано можливості дати свідчення про себе перед перехресним допитом [105].

Основними видами кримінальної (злочинної) неповаги є відсутність відповідей на запитання в суді, фізичне втручання в судовий процес, погрози свідкам і поведінка, яка перешкоджає належному відправленню правосуддя або має на меті завдати шкоди. Вона може виникнути до, під час або після кримінального провадження в суді корони чи магістратському суді, або під час будь-якого цивільного провадження.

Існують складнощі щодо визначення процедури, в якій питання про неповагу має вирішуватися. З одного боку існує тип неповаги як неповага «перед обличчям суду» (contempt «in the face of the court»), у якій існує потреба швидкого та ефективного вирішення питання судом, що вимагає негайного застосування спрощеного провадження. З іншого боку, існує «можлива неповага» (alleged contempt), яку суд безпосередньо не зафіксував, однак отримав відомості про неї (від поліцейського, розпорядника, працівника суду), така неповага може бути виявлена навіть поза будівлею суду, однак у безпосередній до нього близькості. Але і в цьому разі допускається негайний спрощений

розгляд, а в судовій практиці нерідко обидві форми розглядають як неповагу «перед обличчям суду», що не додає правової визначеності для потенційного порушника, адже перебуваючи поза будівлею суду у сторони можуть бути сподівання, що певні форми незадоволення, висловлення думки щодо процесу, не будуть оцінюватися судом.

Ситуація, коли притягнення до відповідальності за неповагу до суду вирішується навіть до початку судового провадження, продемонстрована у справі «Jet 2 Holidays Ltd v Hughes and another», у якій клієнти звинуватили туроператора у тому, що вони отруїлися під час відпочинку в готелі внаслідок вживання зараженої їжі чи напоїв. Як це передбачено британським законодавством щодо розкриття доказів (так званий «досудовий протокол» – Personal Injury Claims Pre-Action Protocol), потенційні позивачі повідомили відповідача про наявну претензію та надали показання свідків, у яких вони заявили, що захворіли через харчове отруєння під час відпустки. Однак туроператор відхилив претензію, оскільки отримав докази з профілів туристів у соціальних мережах, що їхні звинувачення не відповідають дійсності: на фотографіях вони та їхні діти добре виглядають та насолоджуються відпусткою.

Споживачі туристичних послуг вирішили не порушувати справи, однак туроператор все одно домагався судового наказу про притягнення їх до відповідальності за неповагу до суду. Суддя нижчого суду постановив, що він не має юрисдикції визнати їх винними за неповагу до суду, оскільки показання свідків не були надані під час судового провадження, як це передбачено Правилами цивільного судочинства. Однак туроператор оскаржив це рішення. Апеляційний суд одноголосно постановив, що суд має невід’ємні повноваження виявляти та притягати до відповідальності за неповагу до суду незалежно від порушення Правил цивільного судочинства. Неправдиві показання свідка могли вплинути на відправлення правосуддя та могли бути в межах юрисдикції суду, навіть якщо провадження так і не було розпочато. Апеляційний суд спирався також і на те, що досудовий протокол є невід’ємною та дуже важливою частиною архітектури судового процесу. Таким чином, подання потенційними

позивачами показань свідків на такому ранньому етапі явно мало на меті створити у туроператора враження, що вони серйозно ставляться до своєї вимоги про відшкодування шкоди [83].

Також не існує законодавчих перешкод у притягненні особи до відповідальності після завершення судового розгляду: хоча такі випадки не зафіксовані у достатній кількості, розглядаючи судовий процес як дещо абстрактне, вчинення протиправних дій після винесення рішення може перешкоджати подальшим судовим провадженням. У справі «Attorney General v. Butterworth» суд визнав неповагою тиск профспілки на її члена, який давав показання у якості свідка. Суд зазначив, що свідки в інших справах не бажали б давати свідчення та говорити правду, побоюючись наслідків, тому визнав віктимізацію свідка неповагою до суду, незалежно від того, чи це зроблено під час розгляду справи чи після її завершення [75]. Але зазвичай покарання за фактичну чи потенційну шкоду учаснику завершеного провадження з метою запобігання ризику втручання у відправлення правосуддя, яке може виникнути в майбутньому, санкціонується в межах наявних кримінальних норм.

Оновлене процесуальне законодавство щодо неповаги до суду набрало чинності з 1 жовтня 2020 р. та передбачає нову редакцію ст. 81 Правил цивільного судочинства, що встановлює практику та процедури подання заяв про неповагу до суду. Під час розгляду справи про неповагу до суду фактично відбувається «процес у процесі»: незалежно від того, який первісний статус займала сторона у цивільному судочинстві, у провадженні щодо неповаги позивачем іменуватиметься особа, яка подає заяву про неповагу, а відповідачем – особа, проти якої подано таку заяву.

Для подачі заяви про неповагу потрібен дозвіл, якщо вона стосується втручання у належне відправлення правосуддя, за винятком існуючих проваджень у Високому суді або окружному суді чи твердження про свідомо неправдиві відомості в будь-якій заяві, здійсненій під присягою, або іншому документі, достовірність якого була засвідчена стороною. Новелою британського процесуального законодавства про неповагу стала формалізація вимог до заяви,

яка подається «позивачем», аналогічні вимоги щодо змісту висуваються і до ухвал, якими за ініціативою суду розпочинається провадження про неповагу. Таким чином забезпечуються процесуальні гарантії для «відповідача», адже, як було вказано вище, таке провадження – це «процес у процесі», а тому його сторони мають бути обізнані про свої права, мати ефективний процесуальний інструментарій для захисту. Кожна заява про неповагу повинна підтверджуватися письмовими доказами, наданими під присягою або афідавітом та має містити:

а) вказівку на характер стверджуваної неповаги (наприклад, порушення розпорядження суду чи неповага перед судом), дату й умови такого розпорядження, яке ймовірно було порушено чи не виконано;

б) відомості, що будь-який такий наказ було вручено особисто, дата його вручення, якщо тільки суд або сторони не відмовилися від особистого вручення. Якщо суд відмовився від особистого вручення, умови та дату ухвали суду про відмову від особистого вручення;

в) підтвердження того, що будь-яке розпорядження, яке ймовірно було порушено або не виконано, включало повідомлення про покарання;

г) підтвердження переконання позивача в тому, що особа, яка дала будь-яке зобов’язання, зрозуміла його умови та наслідки їх невиконання;

д) короткий виклад фактів, які, як стверджується, становлять неповагу, викладених у хронологічному порядку;

е) зазначення прав відповідача: право на юридичне представництво в провадженні щодо неповаги до суду, право на перекладача та право звернутися за правовою допомогою, яка може бути доступна без будь-якої перевірки матеріального становища. Відповідач має право на розумний час для підготовки до слухання, давати письмові та усні свідчення на свій захист, зберігати мовчання та відмовитися відповідати на будь-яке запитання, відповідь на яке може звинуватити «підсудного». Відповідачеві має бути роз’яснено, що суд може розглянути справу про неповагу за відсутності відповідача та покарати відповідача штрафом, позбавленням волі, конфіскацією майна чи іншим

покаранням згідно із законом, та інші права відповідача. Якщо ж відповідач визнає провину та бажатиме вибачитися перед судом, це може зменшити серйозність будь-якого покарання [27].

Як зазначив Високий суд Англії та Уельса у справі «Navigator Equities Ltd v Deripaska», позивач, по суті, є квазі-прокурором, який захищає суспільні інтереси так само, як і свої власні інтереси у якості приватної сторони. Це вимагає від позивача діяти загалом безсторонньо, представляти факти чесно та збалансовано, допомагаючи суду винести справедливе квазікримінальне рішення [122]. Тобто суд має проконтролювати не тільки наявність факту вчинення неповаги, а й мету, з якою позивачем заявляється про таку неповагу, адже це може бути складовою зловживання процесуальними правами самим позивачем з метою схилити відповідача до врегулювання спору, визнання обставин, його залякування арештом чи з метою додаткового судового переслідування відповідача. Однак пізніше в цій же справі апеляційний суд дещо знизив ступінь уваги, який суд має приділяти щодо мотивів подання заяви про неповагу позивачем: якщо заяву про неповагу подано відповідно до процесуальних вимог, вона належним чином обґрунтована по суті та має наслідком привернення уваги суду до нібито серйозної неповаги, той факт, що вона може бути мотивована особистим бажанням помститися, не є належною підставою для її відхилення. Припущення, що такі заявники повинні діяти як абсолютно незаінтересовані сторони, надмірно перешкоджало б сторонам подавати заяви про неповагу до суду.

Однак подання заяви позивачем не вимагається у випадках, коли сам суд вбачає, що була вчинена неповага до суду: в такому випадку суд з власної ініціативи вирішує, чи розпочати проти відповідача провадження щодо неповаги. За таких обставин суд може вимагати від будь-якої іншої сторони провадження надати таку допомогу суду, яка є пропорційною та розумною з урахуванням ресурсів, доступних цій стороні. Якщо суд діє за власною ініціативою, він повинен надіслати відповідачу повістку, яка включає викладені вище відомості, що мають бути зазначені позивачем у заяві про неповагу до суду.

Під час розгляду справи суд може давати такі вказівки, які він вважає доцільними для слухання та вирішення питання у справі про неповагу до суду, включаючи виклик свідків та заслуховування усних свідчень, суд може видати судовий ордер для забезпечення присутності відповідача на слуханнях, однак не може давати жодних вказівок, що змушують відповідача давати свідчення усно чи письмово.

Для встановлення факту неповаги до суду внаслідок порушення ухвали суду застосовується концепція «mens rea» (винуватості), що відображено у рішенні по справі «Masri v Consolidated Contractors Ltd». Щоб встановити, що «відповідач» вчинив неповагу до суду, необхідно довести, що: а) він знав умови наказу; він діяв або не діяв таким чином, що передбачав порушення наказу; він знав про факти, які зробили його поведінку порушенням [111]. В цьому рішенні суд встановив, що було б обтяжливо, якби суд для забезпечення контролю щодо виконання власних наказів, зобов'язаний був окрім необхідності довести, що відповідач порушив наказ, також встановити відповідно до кримінальних стандартів, що відповідач зробив це, знаючи, що вчинені дії є порушенням наказу.

Якщо суд визнає відповідача винним у неповазі до суду, останньому може бути призначений певний строк ув'язнення (взяття під варту), штраф, конфіскація майна чи інше покарання, передбачене законом, однак відповідач, щодо якого було видано наказ про взяття під варту, може звернутися з проханням звільнити його.

Враховуючи квазікримінальний характер провадження про неповагу до суду, будь-який справжній сумнів повинен бути вирішений на користь відповідача. Згідно зі ст. 14 Закону про неповагу до суду 1981 року суд вищої інстанції може ув'язнити порушника максимум на два роки, але в суді нижчої інстанції максимальний строк становить один місяць; відсутні обмеження щодо розміру штрафу, який може накласти суд вищої інстанції, але в суді нижчої інстанції максимальна сума становить 2500 фунтів стерлінгів. Законом про неповагу до суду зроблено виключення для судів графств (основні судові органи

цивільного правосуддя): хоча вони відносяться до нижчих судів, у питаннях відповідальності за неповагу мають такі ж права щодо визначення розміру санкції, як і вищі суди. Однак і такий граничний розмір штрафу в літературі нерідко оцінюється як несуттєвий, коли порушником виступає юридична особа, тому для них розмір штрафу не є достатньою формою стримування. Суди не мають повноважень призупиняти рішення щодо виплати штрафу у справах про неповагу до суду, якщо особа не вчинить подальше правопорушення або не порушить умову, пов'язану з призупиненням штрафу.

Жодні трибунали (спеціалізовані суди, які утворюються за галузевим принципом) чи інші органи не мають повноважень накладати санкції за неповагу: навіть якщо вони були захищені законом про неповагу, вони, як правило, не мають повноважень самостійно вирішувати питання про притягнення до відповідальності. У разі виявлення неповаги в суді нижчої інстанції, якщо суддя вважає, що вона є настільки серйозною, що вимагає суворішого покарання, справу щодо неповаги може бути передано Генеральному прокурору для розгляду справи про неповагу у Високому суді або до Верховного суду, або до поліції, якщо наявні ознаки кримінального правопорушення і покарання за правопорушення є більшими, ніж те, яке може бути застосоване судом нижчої інстанції.

Як і у кримінальному судочинстві, у провадженні щодо неповаги позбавлення волі застосовується лише тоді, коли суд переконається, що поведінка порушника є настільки серйозною, що жодне інше покарання не є прийнятним, також покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначено з тих міркувань, якщо вбачається, що порушник не зможе сплатити штраф. Підходи до призначення покарання були в загальному вигляді сформульовані у справі «Liverpool Victoria Insurance Co Ltd v Khan»:

а) суд повинен прийняти підхід, аналогічний підходу у кримінальних справах, де Керівні принципи Ради з призначення вироків вимагають від суду оцінити серйозність поведінки, посилаючись на провину правопорушника та заподіяну шкоду чи шкоду, яку могло бути спричинено;

б) враховуючи серйозність неповаги суд повинен спочатку розглянути, чи буде штраф достатнім покаранням;

в) якщо неповага є настільки серйозною, що достатньо лише покарання у вигляді позбавлення волі, суд має призначити найкоротший термін позбавлення волі, який належним чином відображає серйозність неповаги;

г) слід приділяти належну увагу питанням пом'якшення покарання, таким як щире каяття, попередня позитивна процесуальна поведінка;

д) слід приділяти належну увагу впливу ув'язнення на інших осіб, наприклад на дітей чи дорослих, які перебувають під опікою відповідача;

е) слід забезпечити можливість дострокового звільнення від відбуття покарання [104].

Завдання суду при визначенні відповідної санкції полягає в тому, щоб оцінити провину відповідача та завдану ним шкоду. Суд, як вказується у справі «North Bristol NHS Trust v White», зазвичай, але не виключно, враховує: а) чи заподіяна шкода особі, щодо захисту інтересів якої було видано наказ; б) чи було порушення наказу навмисним чи ненавмисним; в) ступінь вини відповідача; г) чи діяв відповідач під чиїм-небудь тиском; д) чи розумів він серйозність порушення; е) чи було завдано упередженого ставлення внаслідок неповаги та чи можна виправити таке упередження; є) чи було допущено порушення через поведінку інших осіб; ж) чи співпрацював відповідач із судом, наприклад, надаючи інформацію про обставини допущеного порушення; з) чи визнав відповідач допущену та зробив заяву, еквівалентну визнанню провини; и) чи були надані щирі вибачення; і) попередня сумлінна поведінка відповідача; й) будь-які інші персональні пом'якшувальні заходи.

Пом'якшення наслідків може відбуватися шляхом: а) визнання порушення, що не просто свідчитиме про добросовісну поведінку відповідача (особливо, якщо порушення допущено неумисно), а звільнить іншу сторону від додаткових витрат щодо доведення порушення (цим самими зменшуючи розмір шкоди); б) визнання або оцінки серйозності порушення; в) будь-якої співпраці з боку відповідача для пом'якшення наслідків порушення; г) щирого вираження каяття

або щирого вибачення перед судом за свою поведінку. Фактори, що пом'якшують відповідальність, також можуть вплинути на позицію суду щодо ймовірного ризику повторення порушення та на оцінку ступеня, до якого санкція повинна служити меті забезпечення дотримання вимог процесуального законодавства у майбутньому. Якщо відповідач, навіть із запізненням, продемонструє справжнє усвідомлення серйозності та протиправності своєї попередньої поведінки, суд цілком може зробити висновок, що порушник «засвоїв свій урок», і таким чином зменшується ризик майбутнього порушення.

Зокрема, у справі «Interdigital Technology Corporation & Ors v Lenovo Group Ltd & Ors» суд визнав непропорційним подальше повноваження суду щодо притягнення відповідача до відповідальності за неповагу [82]. В даному випадку учасникам справи електронним листом було надіслано проект рішення («embargoed judgment») із зазначенням, що одержувачі не повинні ділитися рішенням, натяками на результат розгляду справи або будь-якими деталями щодо нього з будь-якою іншою особою, яка не брала безпосередньої участі у справі. Керівник позивача у справі неуважно ознайомившись зі змістом листа привітав зовнішнього юрисконсульта компанії, помилково вважаючи, що надання результатів судового розгляду іншим юристам не було заборонено. А далі 15 січня 2023 р. зовнішній юрисконсульт переадресував повідомлення ще декільком контактам. Коли юристам стало зрозуміло, що такий витік інформації є порушенням судової заборони, було вжито заходів, щоб не допустити подальшого поширення інформації, і що не менш важливо – 17 січня 2023 р. сторона за декілька днів до офіційного винесення рішення (яке мало відбутися 19 січня 2023 р.) сама повідомила суд про виток інформації, що формально давало суду право ініціювати провадження щодо неповаги за правилом суворої відповідальності.

Однак суд не встановив наміру порушити заборону. І хоча відповідальність за неповагу такого роду є суворою («the strict liability rule») та не залежить від того, чи був намір порушити правила або розпорядження суду, суд відступив від цього правила: нелегітимне розкриття інформації було відносно обмеженим за

змістом (незначна кількість адресатів не призвела до публічного оприлюднення; лист містив тільки привітання щодо результату справи, а не сам проект рішення), адресати були професійно зацікавлені в результатах та самостійно дотрималися умов конфіденційності; факти розголошення були розслідувані та передані до суду самим правопорушником без зволікань у найкоротші терміни.

В іншій справі «Attorney General v. Crosland» Верховний суд, навпаки, дійшов висновку про кримінальний характер відповідальності за неповагу до суду, що виразилася у розголошенні стороною проекта рішення суду за добу до дати остаточного слухання, оскільки майбутній результат розгляду справи широко обговорювався у соцмережах, що і було метою порушника. Визнаючи штраф у розмірі 5000 фунтів стерлінгів суд додатково наголосив, що порушення судової заборони було здійснено навмисно, з повним усвідомленням та з явним наміром перешкодити здійсненню правосуддя. Така поведінка мала на меті привернути увагу до висновків у рішенні, з якими відповідач принципово не погоджувався. Хоча розголос і не завдав прямої шкоди процедурі попереднього доступу сторін до судових рішень перед їх винесенням, яка є вигідною для сторін цивільного процесу та для суддів, заяви відповідача були такими, що суперечили авторитету суду та могли спонукати інших не підкорятися забороні на публікацію та розголошення цього чи іншого проектів рішень. Оскільки неповагу суд кваліфікував як кримінальну, необхідним було встановити винну волю (mens rea): оскільки відповідач є адвокатом, він був добре обізнаний про мету умови конфіденційності проектів рішень, яка служить інтересам правосуддя. За обставин справи винна воля була очевидна, тим більше, що відповідач не заперечував свідомого характеру розголошення і наміру привернути увагу якомога більшої аудиторії [73]. У цій же справі суд зазначив, що притягнення до відповідальності за неповагу до суду не виключає інші види відповідальності, які можуть бути застосовані компетентними органами. Відповідач, будучи директором благодійної організації і незареєстрованим адвокатом («unregistered barristers»), стверджував, що питання притягнення його до відповідальності за порушення судової заборони мала розглядати Рада

стандартів адвокатури (BSB) та/або Комісія з питань доброчесності. Однак суд зазначив, що не є очевидним, що санкції, доступні цим органам, наблизилися б до адекватного покарання за умисну неповагу до суду: у будь-якому випадку карати за неповагу до суду має суд, а не регуляторний орган – доступні їм санкції будуть спрямовані не на саму неповагу до суду, а скоріше на інші пов'язані питання, такі як приниження професії адвоката, порушення правил адвокатської етики тощо

Якщо покарання у вигляді позбавлення волі (негайне або умовне) виноситься в рамках провадження за неповагу до суду Апеляційним судом (цивільним відділом), Високим судом або судом графства, згідно з Правилами цивільної процедури, вирок має бути опублікований на веб-сайті судової влади. Правила сімейного судочинства та Правила захисту судів також вимагають, щоб судові рішення в усіх провадженнях про неповагу до суду були опубліковані. Однак для судів корони та магістратських судів не передбачено обов'язку оприлюднення рішень у справах про неповагу, навіть якщо винесено наказ про ув'язнення.

Апеляція на рішення суду щодо неповаги допускається у загальному порядку, однак щодо оскарження рішення щодо неповаги, винесеного Верховним судом, прецедентним правом було надано відповідь на питання щодо можливості апеляції. За загальним правилом рішення Верховного суду як вищої інстанції не оскаржуються, однак Верховний суд встановив власну юрисдикцію щодо апеляційних скарг на рішення про неповагу, винесеним самим Верховним судом: оскільки право на апеляцію щодо рішення першої інстанції є важливим і добре відомим, відсутність права на апеляцію на рішення щодо неповаги колегії, означало б серйозну прогалину в законі. Це пояснюється тим, що загальновизнано, що відповідач має мати право на апеляцію у справі про неповагу, яка може призвести до ув'язнення або штрафу. «Оскільки жодна людська істота не є непогрішною і оскільки будь-який вирок про позбавлення волі стосується основного питання громадянської свободи, не дивно виявити, що в кожній правовій системі будь-якої цивілізованої держави завжди існує право

оскарження будь-якого вироку про позбавлення волі» [9]. Тому Верховний суд у справі «Attorney General v Crosland» дійшов висновку, що в законі немає нічого, що вказувало б на те, що апеляції на наказ або рішення Верховного суду виключаються з права на апеляцію: в цьому питанні Верховний суд здійснює свою первинну юрисдикцію, розглядаючи неповагу до суду в першій інстанції, на відміну від його апеляційної юрисдикції. З огляду на те, що Регламент Верховного суду не визначає, як має розглядатися такого роду апеляція, суд застосував інше положення Регламенту: «якщо виникає будь-яке процедурне питання, яке не врегульоване Регламентом, Суд або Секретар можуть прийняти будь-яку процедуру, яка відповідає головній меті, Закону та Регламенту». Тому Верховним судом у розширеному складі (п'ять суддів замість трьох) була розглянута апеляція. Однак потенційно залишаються проблеми апеляційного оскарження у справах, де за неповагу до суду санкція накладена широким складом суду (дев'ятьма із дванадцяти суддів), що виключатиме можливість створення неупередженої колегії для апеляційного перегляду, адже вона вимушено включатиме суддів, що раніше розглядали питання притягнення відповідальності за неповагу.

Однак існуючу систему притягнення до відповідальності не можна назвати ідеальною, адже формувалася вона за зовсім інших історичних умов, в яких авторитет суду був беззаперечний і був продовженням влади монарха. Сучасні ж погляди на суд як незалежного, однак не всесильного, арбітра, міжнародні стандарти судового розгляду та кримінального переслідування, вимагають переосмислення каральних повноважень судді. В Англії та Уельсі така правова робота вже почалася: Правовою комісією Англії та Уельсу розпочала роботу щодо послідовності, узгодженості та ефективності законів про неповагу. Зокрема, пропонується, скасувати багатовікові відмінності між «кримінальною неповагою» та «цивільною неповагою» та передбачити три форми неповаги до суду:

1) «загальна неповага» – неповага у найширшому розумінні, яка включає поведінку, несприятливу для відправлення правосуддя: образи персоналу суду

або свідків, зрив слухання або несанкціонований запис процесу. Провадження може бути розпочато самим судом або генеральним прокурором, який має конституційну роль охоронця суспільних інтересів під час відправлення правосуддя. Ця категорія є достатньо широкою, щоб охопити різноманітність існуючих викликів для відправлення правосуддя та дозволити суду реагувати та адаптуватися до технологічних розробок, які можуть становити загрозу в майбутньому. Недолік щодо недостатньої визначеності категорії пропонується усунути шляхом обмеження відповідальності та більшої визначеності елементів вини, які необхідно буде встановити. Загальна неповага може бути встановлена, якщо поведінка особи створює ризик втручання у відправлення правосуддя, тому немає необхідності доводити, що неналежна поведінка дійсно заважала (наприклад, якщо особа погрожувала свідку, може бути неможливо дізнатися, чи вплинула ця погроза на показання свідка), тому докази фактичного втручання не вимагатимуться;

2) «неповага через порушення наказу суду чи зобов'язань», що може включати невиконання заходів забезпечення позову, недобросовісне зменшення активів відповідачем тощо. Провадження може розпочати лише з дозволу суду, наприклад, зацікавлений учасник судового процесу в інтересах якого було винесено судову заборону;

3) «неповага шляхом публікації під час провадження», що може включати недозволену публікацію повідомлень в ЗМІ або соціальних мережах, які створюють суттєвий ризик того, що будуть завдані суттєві перешкоди ходу правосуддя в поточному провадженні або розголосом буде завдано іншої шкоди. Наприклад, коли публікація розкриває інформацію, яка може бути конфіденційною. Провадження може бути розпочато лише з дозволу Генерального прокурора або, що частіше, Генеральний прокурор вживає заходів, відкриваючи провадження [37].

У зв'язку із переосмисленням форм неповаги тривають і дискусії щодо елементів складу правопорушення, зокрема щодо вини особи: чи завжди неповага може бути умисною, чи вона може бути вчинена з необережності та без

наміру втручання у відправлення правосуддя (наприклад, коли видавець публікує інформацію щодо судового процесу, його намір, на відміну від сторони, яка допустила витік, – не втручання у хід процесу, а поширення резонансної інформації). Таким чином, за британським законодавством, існує дві основні форми неповаги – кримінальна та цивільна, але тягар доведення для обох лежить на кримінальному стандарті «поза розумним сумнівом». Цивільна неповага стосується поведінки, яка сама по собі не є злочином, але карається судом з метою забезпечення дотримання процесуальних правил, судових рішень та наказів. Хоча санкція за цивільну неповагу містить елемент покарання, його основною метою є примус до підпорядкування; особа, яка вчинила такий вид неповаги, не отримує судимості, цивільна неповага не є кримінальним злочином, навіть якщо вона вчинена у зв'язку з розглядом кримінальної справи. Штраф є одним із найменш суворих видів покарання за неповагу до суду, оскільки санкція може включати ув'язнення (взяття під варту), конфіскацію майна чи інше покарання, передбачене законом [233, с. 45-50].

Таким чином, цивільна неповага у практиці судів Англії та Уельса найбільш подібна до судового штрафу як заходу процесуального примусу за законодавством України – цивільна неповага стосується поведінки, яка сама по собі не є злочином, але карається судом з метою спонукання до дотримання процесуальних правил, припинення зловживання процесуальними правами та виконання судових рішень. Незалежно від форми неповаги до суду (цивільна чи кримінальна), тягар доказування базується на кримінальному стандарті «поза розумним сумнівом».

Можливість притягнення до відповідальності за неповагу до суду відповідно до британської судової практики передбачається як щодо дій, які вчинені до початку судового процесу, однак тісно із ним пов'язані (досудове розкриття доказів, безпідставні досудові претензії), так і до дій, вчинених після винесення рішення.

Слід відзначити доцільність підходу «процес у процесі», що застосовується британськими суддями щодо проваджень про неповагу: цим

забезпечуються процесуальні гарантії для особи, яка притягається до відповідальності. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду не виключає інші види відповідальності (дисциплінарна, кримінальна, цивільна тощо), які можуть бути застосовані компетентними органами, адже об'єкт адміністративного правопорушення може бути різним: у разі виявлення неповаги він полягатиме у посяганні на суспільні відносини щодо відправлення правосуддя, тоді як для адвоката додатковим об'єктом посягання можуть стати правила належної професійної поведінки, що матиме наслідком додаткове притягнення до дисциплінарної відповідальності.

2.2. Застосування штрафу у цивільному судочинстві США

Притягнення до відповідальності за неповагу до суду американською судовою практикою розуміється як невід'ємна складова правової природи суду, який є незалежною гілкою влади, а відтак – здатною захистити авторитет власними силами. За підрахунками Джошуа Т. Карбека (Joshua T. Carback), система норм про неповагу до суду складається зі 182 положень Кодексу Сполучених Штатів (United States Code — зведена кодифікація федерального законодавства США), 95 правил у Зводі федеральних нормативних актів (Code of Federal Regulations), 37 правил Федеральних правил цивільного судочинства (Federal Rules of Civil Procedure), 10 правил апеляційних окружних судів, що регулюють судову процедуру, 151 місцевих законодавчих положень та висновків Верховного суду Сполучених Штатів Америки у 178 справах [19, с. 169-176].

Навіть якщо говорити тільки про Федеральні правила цивільного судочинства, розміщення норм щодо неповаги до суду не є послідовним: положення щодо процедури, підстав притягнення до відповідальності розміщені у різних главах і нерідко відсилають до інших нормативно-правових актів.

Безпосереднє закріплення права суду притягнути особу до відповідальності за неповагу закріплене у § 401 Розділу 18 «Злочини та кримінальний процес» Кодексу Сполучених Штатів, за яким суд Сполучених Штатів на свій розсуд має

право карати штрафом та/або тюремним ув’язненням за неповагу до своєї влади, і ні за що інше, як:

1) неналежна поведінка будь-якої особи в присутності суду або настільки поблизу, що це перешкоджає здійсненню правосуддя;

2) неналежна поведінка будь-кого з посадових осіб під час здійснення своїх повноважень;

3) непокора чи опір законному розпорядженню, рішенню, наказу суду тощо.

Не зважаючи на те, що перелік підстав притягнення до відповідальності є вичерпним, під сферу їхньої дії можуть потрапляти численні дії учасників судових проваджень. Так само, як і у Великобританії, неповага до суду поділяється на кримінальну неповагу, спрямовану на гідність суду як беззаперечну цінність, та цивільну неповагу – непокора наказу, вказівці, рішенню суду. У 44 штатах судді, включно з цивільними суддями окружних судів, суддями з дрібних позовів, секретарями-магістратами та мировими суддями, мають право видавати ордери на арешт за неявку на судове провадження після винесення рішення або за ненадання інформації про фінансовий стан особи. Ці ордери, які зазвичай називають «body attachments» або «capias warrants», які видаються за звинуваченням у неповазі до суду. У деяких випадках боржникам загрожує тюремне ув’язнення за неповагу до суду, якщо вони не здійснюють оплату або не погоджуються на плани платежів [1].

Проблеми розмежування цих двох видів неповаги мають практичні наслідки, адже в них спільні не тільки підстави для відповідальності, а й перетинаються покарання, що можуть бути застосовані судом. Тривалий час як у наукових джерелах, так і у практичній діяльності, загострюється дискусія щодо доцільності конкретизації видів неповаги до суду. З’ясування різниці між кримінальною та цивільною неповагою є надзвичайно важливим, оскільки один різновид забезпечений конституційними гарантіями захисту, а інший — ні. Якщо суддя має намір покарати за неповагу та оштрафувати або ув’язнити правопорушника, ця особа має право на певний захист перед тим, як суд зможе

застосувати кримінальну неповагу, зокрема, на суд присяжних, правову допомогу. Але якщо суддя планує притягнути особу до цивільної неповаги, закон не передбачає додаткових процесуальних гарантій для порушника [120]. Для оцінки вини стандарт «чітких і переконливих доказів» застосовується до цивільних справ про неповагу до суду, тоді як кримінальний стандарт «поза розумним сумнівом» застосовується до кримінальної за своєю природою неповаги до суду. Стандарт «чітких і переконливих» доказів», вироблений судовою практикою у США, вважається проміжним між цивільним і кримінальним стандартом доказування, хоча, на відміну від США, британські судді заперечують саму можливість існування якогось проміжного стандарту, оскільки це тільки ускладнило б доказування у цивільних справах: незалежно від предмета спору, навіть у «квазікримінальних» справах повинен застосовуватися стандарт балансу ймовірностей [177, с. 228].

Спроба розмежувати цивільну та кримінальну неповагу була здійснена Верховним судом США у справі «United Mine Workers of America v. Bagwell» 1994 року, де на професійну спілку було накладено штраф у розмірі 64 мільйони доларів за порушення судової заборони здійснювати певні протизаконні дії (кидати речі, погрожувати, перешкоджати та пікетувати без нагляду); з яких 12 мільйонів доларів присуджено сплатити позивачу в цивільній справі та 52 мільйони доларів округу та штату Вірджинія. Рішенням Верховного суду США накладений штраф було визнано кримінальною санкцією, оскільки санкція за неповагу до суду вважатиметься цивільною, якщо вона є засобом виправлення та спрямована на користь скаржника – якщо вона або примушує відповідача виконати наказ суду, або компенсує скаржнику завдані збитки. Але якщо штраф не є компенсаційним, він є цивільно-правовим, лише якщо учаснику надається можливість «очиститися» (уникнути або зменшити штраф через дотримання наказу суду); інакше це вважатиметься злочинною неповагою. Таким чином, позивач не міг отримати компенсацію, оскільки відповідач не мав можливості звільнитися від неповаги. Отже, це були кримінальні штрафи, які вимагали

відповідної належної процедури (суду присяжних), чого не було забезпечено [116].

Оскільки кримінальна неповага до суду не є злочином у звичайному розумінні, такі звинувачення в неповазі є каральними — передбачають штрафи або тюремне ув'язнення — і є окремою від основної справи процедурою. Цивільні звинувачення в неповазі спрямовані на те, щоб змусити особу в майбутньому виконувати рішення суду чи дотримуватися належної поведінки, і їх можна уникнути через покору чи зміну власної поведінки. Тому за результатами провадження щодо кримінальної неповаги до сторони буде застосовано покарання, пов'язане з обвинуваченням у неповазі до суду, незалежно від того, чи сторона в майбутньому вирішила виконати рішення суду чи припинити неналежну поведінку. Тоді як для цивільної неповаги припинення порушення слугуватиме підставою скасування покарання.

Таким чином, головною рисою, за якою відмежовуються цивільна і кримінальна неповага, є мета накладення санкції, а не її розмір чи нормативне джерело закріплення відповідальності. Так, в залежності від обставин справи ув'язнення особи може розглядатися як санкція за цивільну неповагу, а штраф у 150 доларів – як кримінальна неповага. Відсутність законодавчого закріплення градації між можливими санкціями призводить до того, що суди нерідко застосовують максимально суворі заходи до несуттєвих порушень. Відомі випадки, коли суддя протягом двох років застосовував ув'язнення у понад двохсот випадках неповаги, деякі з них стосувалися розмов у залі суду чи залишення дрібного сміття на підлозі [22].

Однак поступово судова практика починає тяжіти до «криміналізації» неповаги до суду: якщо у справі «Lassiter v. Department of Social Services» 1981 року Верховний суд США визнав презумпцію, згідно з якою, хоч під час провадження щодо припинення батьківських прав у малозабезпеченої особи не існує категоричного права на захисника, право на призначеного захисника гарантується лише тоді, коли особа може втратити свою фізичну свободу, якщо вона програла судовий процес, то зараз, принаймні в одному федеральному

округі, вироки, які містять елементи як кримінальної, так і цивільної неповаги, розглядаються як кримінальна неповага для цілей апеляції. Апеляційні суди додатково визнали, що вирок за неповагу, який містить умову «очищення», притаманну цивільній неповазі, все ж може становити кримінальну неповагу [1, с. 25]. А у справі «Turner v. Rogers» Верховний суд США, незважаючи на відсутність права на адвоката як такого в цивільному провадженні про неповагу, яке призвело до ув'язнення за несплату аліментів, вказує, що «держава все ж повинна мати альтернативні процедури які забезпечують принципово справедливе визначення важливого питання, пов'язаного з ув'язненням, чи здатний батько виконувати наказ про надання аліментів» [159].

Крім цього, залишається колізійним співвідношення законодавства штатів та федерального законодавства щодо кваліфікації неповаги до суду як кримінальної або цивільної, адже від цього залежатиме й обсяг конституційних гарантій, наданих «обвинуваченому». На цьому ще у 1988 році акцентував увагу Верховний суд США. У справі «Hicks v. Feiock» батько, якому було призначено сплачувати аліменти, часто пропускав платежі, а згодом і зовсім перестав платити. Суд притягнув відповідача до відповідальності за неповагу до суду та засудив його до 25 днів арешту. Суддя призупинив тюремне ув'язнення відповідача, але однією з умов його звільнення була сплата 150 доларів на місяць у вигляді аліментів, а також ще 50 доларів на місяць – погашення заборгованості.

В даній справі питання конституційних гарантій було поставлено не щодо судового провадження відносно неповаги в цілому (таких як розгляд судом присяжних, надання правової допомоги тощо), а щодо стандарту доказування, який було покладено в основу доведення винуватості: якщо розглядати неповагу до суду як цивільну, довести факт неможливості сплати аліментів через брак коштів мав би сам відповідач, але якщо неможливість виконати судовий наказ є елементом злочинної неповаги, як правило, тягар доведення елементів кримінального обвинувачення мав би лежати на державі. Саме тому, на думку відповідача, у його справі було застосовано кримінальну неповагу, а тому покладення на нього тягаря доказування було неправомірним.

Верховний суд США усунувся від розгляду деяких поставлених питань, оскільки вони стосувалися тлумачення законодавства штату, натомість зосередився на питанні, чи було провадження щодо неповаги цивільним чи кримінальним, оскільки саме федеральний закон регулює класифікацію цивільних/кримінальних справ для цілей належної правової процедури. Верховний суд США постановив, що про характер провадження у справі щодо неповаги до суду можна судити з об'єктивних характеристик судового розгляду та накладених санкцій. Найбільш важливим показником є те, чи принесе рішення користь іншій стороні судового розгляду: штраф, що виплачується стороні, яка подала скаргу пропорційно збиткам позивача, є компенсаційним та цивільно-правовим заходом. Оскільки компенсаційна мета провадження обмежує розмір штрафу, порушник не наражається на ризик застосування каральних санкцій, які могли б зробити необхідним застосування кримінальних заходів захисту. Навпаки, фіксований штраф, що підлягає виплаті на користь суду, має каральний та кримінальний характер. Аналогічне розмежування можна провести і щодо такого покарання як позбавлення волі: застосування тюремного ув'язнення на певний строк зазвичай діє як каральна санкція, оскільки воно не дає жодних переваг кредитору. Але якщо порушник перебуває під вартою доти, доки не виконає ухвалу суду, санкція є цивільно-правовою. Хоча тюремне ув'язнення не передбачає компенсацію протилежній стороні, воно призначене для забезпечення виконання ухвали суду, винесеної на користь цієї сторони [76].

Кодекс Сполучених Штатів створює засади для притягнення до відповідальності за неповагу до суду не тільки у федеральних судах, а й в судах штатів, не тільки за порушення федерального процесуального законодавства, а й процесуального законодавства штатів (§ 402 Розділу 18). Будь-яка особа, в тому числі юридична, яка навмисно не підкорюється будь-якому законному наказу чи розпорядженню будь-якого окружного суду Сполучених Штатів або будь-якого суду округу Колумбія, підлягає судовому переслідуванню за таку неповагу, і карається штрафом та/або позбавленням волі. Такий штраф має бути сплачений Сполученим Штатам або скаржнику чи іншій стороні, яка постраждала внаслідок

дії, що становить неповагу, або може бути розподілений між ними за рішенням суду, але не штраф, який має бути сплачений Сполученим Штатам. Розмір штрафу не повинен перевищувати, якщо обвинувачений є фізичною особою, суму в 1000 доларів США, а позбавлення волі не може перевищувати шести місяців. Деякі штати можуть мати більш суворі або менші санкції, наприклад, штат Нью-Йорк може засудити особу за неповагу до суду до чотирьох років ув'язнення, а у Флориді – до одного року чи накласти штраф до 500 доларів.

Крім поділу неповаги на цивільну та кримінальну розрізняють пряму та непряму (конструктивну) неповагу. Пряма неповага виявляється в присутності суду (неявка до суду за викликом, неналежна поведінка під час розгляду справи тощо), а непряма – за межами зали судових засідань чи будівлі суду. При цьому, будь-яка пряма неповага є злочином, а непряма неповага – може бути як кримінальною, цивільною, так і обома одночасно [19, с. 109-110].

Згідно з правилом 70 Федеральних правил цивільного судочинства, сторона, яка не виконує наказу чи рішення суду, може бути звинувачена в неповазі та притягнута до відповідальності. «Обвинуваченою» особою може бути не тільки сторона, а й адвокат, свідок, присутні в залі суду особи, журналісти тощо. Якщо неповага є прямою, суд повинен спочатку оголосити особі, що він вбачає в її поведінці неповагу, таким чином ідентифікуючи і особу, і конкретну неналежну поведінку, а оскільки порушник при прямій неповазі вже присутній у залі судового засідання, окремий процес з вирішення питання притягнення до відповідальності – не проводиться. При непрямій неповазі для притягнення особи до відповідальності необхідно повідомити про «звинувачення» та надати особі можливість бути вислуханою.

Так, у справі «United States v. Murphy» адвокат, намагаючись затягнути розгляд справи, подав низку клопотань про відкладення засідання, обґрунтовуючи їх серйозними проблемами зі здоров'ям сім'ї, обмеженнями у зв'язку із пандемією COVID-19, раком у його брата, народженням онука, сильними спазмами спини, які вимагали поїздки до відділення невідкладної допомоги. А коли з'ясувалося, що документально такі обставини не

підтверджуються, адвокат посилався на те, що заяви були складені та подані його дружиною та помічником, поки він перебував під дією знеболювальних препаратів. Із посиланням на попередню судову практику федеральний суд зазначив, що він має повноваження накладати санкції на адвокатів, які свідомо та навмисно порушують законні розпорядження. Ці повноваження випливають із повноважень федеральних судів здійснювати ті невід'ємні повноваження, які «необхідні для здійснення всіх інших повноважень», в тому числі, накладати санкції на адвоката, який навмисно зловживає правами. «Суди вже давно визнають свої повноваження призупиняти або позбавляти адвокатів права на адвокатську діяльність як невід'ємне повноваження, яке випливає з ролі адвоката як посадової особи суду, який надав дозвіл на його допуск». Враховуючи однин із найбільших у країні показників навантаження на суддів, складність у призначенні наступного слухання та вимушеність сторін долати тривалий шлях до будівлі суду, щоб дізнатися про неявку адвоката через особисті причини, суд заборонив адвокату займатися адвокатською практикою в цьому суді та оштрафував на 5 000 доларів США [115].

Окрему увагу федеральне процесуальне законодавство США приділяє регламентації відповідальності за порушення чи недобросовісну поведінку, допущені в ході обміну процесуальними документами та процесу доказування (правило 11 Федеральних правил цивільного судочинства), відповідно до якого кожен учасник (адвокат або сторона, яку не представляють) подаючи будь-яке клопотання чи інший документ, засвідчує, що наведена інформація є обґрунтованою за таких обставин: 1) вони не подані з будь-якою неналежною метою, наприклад для судового переслідування, спричинення непотрібного затягування судового розгляду або безпідставного збільшення витрат на судовий розгляд; 2) претензії, заперечення та інші правові суперечки виправдані чинним законодавством або необґрунтованим аргументом щодо розширення, зміни чи скасування чинного законодавства чи встановлення нового законодавства; 3) фактичні твердження мають доказову підтримку або, якщо це спеціально визначено, або ймовірно в подальшому матимуть доказову підтримку; 4)

заперечення фактичних тверджень виправдані доказами або, якщо це конкретно зазначено, обґрунтовано ґрунтуються на переконаннях або відсутності інформації [59].

Якщо визначені правила були порушені, до порушника можуть бути застосовані санкції: клопотання про застосування санкцій має подаватися окремо від будь-якого іншого клопотання та містити опис конкретної поведінки, яка ймовірно порушує вищезазначені вимоги, однак клопотання не можна подати, якщо оскаржуваний документ, претензію відкликано або належним чином виправлено протягом 21 дня після вручення або протягом іншого часу, встановленого судом. Також і суд з власної ініціативи може зобов'язати адвоката, юридичну фірму або сторону довести причину, чому невідповідна поведінка не порушує процесуальні правила.

Відповідно до Федеральних правил цивільного судочинства США, якщо правила були порушені, суд може накласти відповідні санкції на будь-якого адвоката, юридичну фірму чи сторону, яка порушила правило або несе відповідальність за порушення. За відсутності виняткових обставин юридична фірма повинна нести спільну відповідальність за порушення, скоєне її партнером або співробітником. Таке положення стимулює адвоката не просто формально надавати допомогу із юридичного представництва, а перевіряти фактичні відомості, надані клієнтом, і його виклад фактичних обставин [170, с. 47], щоб справа не була порушена з неналежною метою та мала правдоподібні правові та фактичні підстави [112, с. 55].

Санкція, застосована згідно з цією нормою, повинна бути обмежена тим, що є достатнім для запобігання повторенню протиправної поведінки або подібної поведінки іншими особами, які перебувають у подібному становищі. Санкція може включати негрошові вказівки (наприклад, участі в семінарах або інших освітніх програмах підвищення кваліфікації); наказ про сплату штрафу до суду; або зобов'язання сплатити заявнику частково або повністю гонорари адвокатів та інші витрати, що безпосередньо спричинені порушенням; передачу справи до дисциплінарних органів тощо. Санкції, які передбачають грошові

стягнення (такі як штраф або присудження гонорару адвокату), не можуть бути застосовані до сторони, яку представляють, за спричинення порушення підрозділу (b)(2), що включає подання заяв з будь-якою неналежною метою (спричинення непотрібної затримки або безпідставного збільшення витрат на судовий розгляд): грошову відповідальність за такі порушення правильніше покласти виключно на адвоката сторони.

Українське цивільне процесуальне законодавство також містить положення щодо відповідальності іншого суб'єкта, ніж той, що допустив певне порушення: у випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Однак мета національної норми інша – відповідна норма з одного боку підкреслює залежність дій представника від вказівки або мовчазної згоди учасника справи і стимулює останнього сприяти у припиненні зловживань своїм представником [215, с. 306].

Від накладення грошових санкцій судом звільняються сторони: 1) яку представляють, за претензії, заперечення, що ґрунтуються на чинному законодавстві або спрямовані на розширення, зміну чи скасування чинного законодавства чи встановлення нового регулювання; 2) у разі добровільного відкликання скарги чи врегулювання позовів, висунутих стороною, або проти сторони чи її адвоката, які підлягають санкціям.

Перед накладенням санкцій учасникам судового процесу має бути повідомлено про ймовірне порушення та надано можливість відповісти, однак в залежності від обставин, суд може вирішити призначити розгляд питання виключно на основі письмових матеріалів чи призначити усне слухання. Наказ про накладення санкцій повинен описувати санкціоновану поведінку та пояснювати підстави для застосування санкцій; суд, як правило, не повинен пояснювати причини відмови у задоволенні клопотання про застосування санкцій.

Також за клопотанням сторони, якщо інша сторона або її адвокат: не з'явилися судове засідання чи іншу досудову нараду, фактично не готові до участі або недобросовісно беруть участь, не дотримується розкладу чи іншого досудового розпорядження, суд може накласти відповідні санкції, включаючи розумні витрати та гонорар адвоката, понесені будь-якою стороною, на особу, яка перешкоджає, затримує або зриває допит свідка [222, с. 125-127].

Згідно з прецедентною практикою Верховного суду США особа не може бути ув'язненою за несплату штрафу за відсутності можливості бути вислуханою щодо питання, чи була несплата є «навмисною», і чи «існують альтернативи ув'язненню, які б відповідали інтересам держави». Такий підхід застосовується не тільки щодо виконання судових рішень, сплати адміністративних чи кримінальних штрафів, а й в тому числі, і в питаннях щодо штрафу за неповагу до суду. Після рішення суду у справі «Bearden v. Georgia» в 1983 році низка штатів включили до свого законодавства обов'язок суду з'ясовувати платоспроможність особи. Однак згідно з етичним висновком Постійного комітету з питань етики та професійної відповідальності Американської асоціації адвокатів, в деяких юрисдикціях «високі стандарти, які постійно встановлюються багатьма суддями, не були досягнуті» відносно запитів щодо платоспроможності, а відмова встановлення фінансового стану особи може порушити правила Типового кодексу поведінки суддів. Таким чином, суди повинні прийняти ретельно встановлені процедури, щоб запобігти ув'язненню, якщо стороні не вистачає ресурсів для оплати юридичних фінансових зобов'язань або приватних цивільних боргів. [63, с. 1, 10].

За загальним правилом Кодексу Сполучених Штатів, як і інші рішення суду, яким вирішується питання накладення покарання, рішення про неповагу до суду може бути оскаржено в суді вищої інстанції шляхом подачі апеляційної скарги протягом тридцяти днів після винесення рішення.

Процесуальне законодавство окремих штатів також тяжіє до закріплення підстав до притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду. Так, Судові правила Каліфорнії, які врегульовують як цивільну, так і кримінальну

процедуру, передбачають покарання за неповагу до суду, видачу наказу про застосування грошових чи інших санкцій, передбачених законом, видачу наказу про припинення висвітлення в ЗМІ у разі порушення засобами масової інформації порядку отримання дозволу та здійснення висвітлення справи у ЗМІ. Будь-яке порушення встановлених правил вважатиметься незаконним втручанням у діяльність суду (Правило 1.150 Глави 1 «Правила, що застосовуються до всіх судів»).

Кодекс цивільного процесу Каліфорнії у § 1211 розрізняє особливості процедури, залежно від типу неповаги: якщо неповагу вчинено в присутності суду, покарання може бути накладено в спрощеному порядку, для чого судом оголошуються факти, які визначаються ним як неповага. Якщо неповагу вчинено не в присутності суду, так само, як і за федеральними правилами цивільного процесу, при непрямій неповазі спрощена форма розгляду неприпустима, звинувачена сторона має бути сповіщена та викликана до суду [16].

У справі «Hanson v. Superior Court» Апеляційний суд третього округу (Каліфорнія) наголосив на стандарті мотивування рішення про неповагу: загальноприйнятий стандарт, згідно з яким у наказі перераховуються всі чинники, суттєві для відповідальності за неповагу до суду, був застосований у справі про пряму неповагу до суду. Важливим моментом у справах про неповагу до суду є те, що протокол містить висновки, на яких базується наказ про неповагу до суду. Більше того, хоча у випадку непрямої неповаги до суду не обов’язково зазначати фактичні висновки суду як юрисдикційну передумову відповідальності, ці висновки мають бути конкретно процитовані усно або в рішенні, щоб допомогти суду, який розглядає справу, визначити, чи є докази достатніми для підтримки рішення про неповагу до суду. Коли судове рішення за неповагу до суду відкладено на кінець судового розгляду, адвокат повинен мати розумне повідомлення про звинувачення та можливість відповісти, а слухання може, а іноді й має, бути призначене до розгляду іншим суддею. Також у рішенні наголошено, що оскільки неповага була виявлена в присутності судді, суддя міг сам винести рішення та покарати неповагу. Однак суддя натомість

вирішив застосувати правила процедури щодо непрямої неповаги та передати справу на розгляд іншому судді. Оскільки жоден із проявів неповаги не відбувався «в безпосередній присутності» судді, якому було передано розгляд питання, останній мав винести рішення щодо непрямої неповаги. Апеляційний суд зазначив, що сторони просто припустили, що якщо неповага має місце в безпосередній присутності судді, ця неповага обов'язково має розглядатися як пряма неповага. Це припущення суперечить прецедентному праву, яке визнає повноваження судді передавати рішення про неповагу іншому судді [71].

Кодекси, правила та положення Нью-Йорка (New York Codes, Rules and Regulations) у Главі 22 «Судова влада» містять положення щодо розгляду справ про неповагу до суду (§ 604.1 – § 604.2), які застосовуються як для цивільних, так і кримінальних проваджень [124]. Параграф 604.1 присвячено зобов'язанням адвокатів та суддів щодо належної поведінки. При цьому, ці положення не мають замінити правил професійної поведінки ані адвокатів, ані суддів. Під деструктивною поведінкою розуміється будь-яка навмисна поведінка будь-якої особи в залі суду, яка суттєво заважає гідності, порядку та пристойності судового процесу. Адвокат повинен уникати порушення порядку у залі судового засідання, а також зберігати шанобливе ставлення до суду; повинен докладати всіх зусиль, щоб переконати свого клієнта та свідків не порушувати порядок у залі суду; адвокат не має ні права, ні обов'язку виконувати будь-які вказівки клієнта, які не відповідають професійним стандартам поведінки, він також не може радити іншій особі вчинити будь-яку дію або брати участь у будь-якій поведінці, яка будь-яким чином суперечить цій частині тощо. В усіх відношеннях адвокат зобов'язаний у суді та поза ним дотримуватися положень Правил професійної поведінки.

Повноваження суду покарати неповагу до суду, вчинене безпосередньо в його присутності, застосовуються лише за виняткових обставин, які мають бути наявні одночасно: 1) якщо правопорушник зриває або загрожує зірвати провадження, яке фактично триває; або підриває, або має намір серйозно підірвати гідність і авторитет суду таким чином і в тій мірі, що виглядає

малоймовірним, що суд зможе продовжувати належним чином здійснювати свою звичайну роботу; 2) суд обґрунтовано вважає, що негайне винесення рішення про неповагу до суду в спрощеному порядку може допомогти підтримати або відновити належний порядок.

Перед винесенням у спрощеному порядку судового рішення про неповагу обвинуваченому повинна бути надана розумна можливість зробити заяву на свій захист або надана можливість на виправлення своєї поведінки. У всіх інших випадках, незважаючи на випадки недобросовісної поведінки в присутності суду, рішення про неповагу має виноситися у судовому засіданні з дотриманням належної правової процедури, включаючи повідомлення, письмові звинувачення, допомогу адвоката, обов'язковий процес для пред'явлення доказів і можливість обвинуваченого провести очну ставку зі свідками.

За загальним правилом, притягненню особи до відповідальності має передувати судове попередження про можливу неповагу (за винятком випадків очевидної та найбільш кричущої та образливої неналежної поведінки, яка, на розсуд суду, вимагає негайного покарання для збереження порядку). Якщо особа, яку було попереджено, утримується від подальшої образливої поведінки, зазвичай немає підстав для винесення вироку про неповагу. Крім цього, якщо особу засуджено за неповагу до суду в спрощеному порядку та покарання відкладено, і така особа утримується від подальшої образливої поведінки, суд має ретельно розглянути, чи є необхідність у виконанні покарання.

Суддя, перед яким мала місце стверджувана протиправна поведінка, не має права головувати у судовому розгляді (на відміну від спрощеної процедури притягнення до відповідальності за неповагу), за винятком випадків, коли ймовірна непристойна поведінка полягає в основному в особистій неповазі або образливій критиці судді; або якщо свідчення судді щодо поведінки, яка ймовірно є неповагою, необхідні для винесення судового рішення; або якщо суддя дійде висновку, що з огляду на його пам'ять про події, він не зможе прийняти рішення виключно на основі доказів на слуханні.

За законодавством Флориди застосування санкцій за неповагу до суду обмежується тими, які використовуються для примусу до виконання судового наказу або для компенсації заявнику збитків, понесених у результаті умисного невиконання наказу суду [62]. Санкції за неповагу, призначені для покарання правопорушника або підтримання авторитету суду, є кримінальними за своєю природою і регулюються Кримінально-процесуальними правилами Флориди. Цивільна неповага може бути ініційована за клопотанням та не може бути розглянута без повідомлення ймовірного порушника та без надання йому можливості підготуватися та бути вислуханим, хоча цивільна неповага не вимагає дотримання високих стандартів справедливого розгляду, як це передбачено кримінальним процесуальним законодавством.

Суд, вирішуючи питання про притягнення до відповідальності, якщо порушник присутній, має визначити, чи мав порушник спроможність виконати наказ суду, чи було невиконання умисним; якщо порушник не з'явився, суд має встановити розумну суму для «очищення» на основі індивідуальних обставин сторін. Заслухавши пояснення та розглянувши надані докази, суд виносить письмову ухвалу про задоволення або відхилення клопотання про неповагу. Якщо суд задовольняє клопотання про неповагу, він може застосувати відповідні санкції для виконання наказу, включаючи ув'язнення, сплату гонорарів адвокатів, судових витрат, компенсаційних або каральних штрафів та будь-які інші санкції, дозволені законом. Якщо суд застосовує ув'язнення, штраф або будь-яку іншу примусову санкцію за невиконання попереднього розпорядження, встановлюються умови для звільнення від відповідальності на основі поточної здатності порушника виконати рішення та розумний строк виконання умов очищення.

Як підкреслює Дж. Т. Карбек (Joshua T. Carback), федеральне законодавство про неповагу до суду не є досконалим, адже обсяг повноважень щодо неповаги судів Сполучених Штатів не чітко виражений з наступних причин: відсутній закон, який би всебічно регулював неповагу до суду; основний закон, який регулює кримінальну неповагу (Кодекс Сполучених Штатів)

недостатньо розмежовує цивільну та кримінальну процедури неповаги до суду або які покарання передбачені за неповагу до суду; судові норми, що регулюють процедури неповаги до суду, погано організовані, існує кілька наборів правил щодо неповаги, які застосовують різні суди з різною юрисдикцією, що підриває одноманітність федеральної практики та процедури в цілому [19, с. 110].

Отже, федеральне законодавство США закріплює вичерпний, однак неконкретизований перелік підстав для притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, що надає широку можливість для суду реалізувати власну компетенцію на свій розсуд карати штрафом та/або тюремним ув'язненням за неповагу до своєї влади. Так само, як і у Великобританії, неповага до суду поділяється на кримінальну та цивільну: якщо до порушника застосовується відповідальність в кримінальному аспекті, цій особі має бути забезпечено конституційні гарантії на захист (суд присяжних, правова допомога тощо), тоді як для цивільної неповаги таких гарантій не передбачено, хоча застосовні санкції можуть бути ідентичними. Санкція за неповагу до суду вважатиметься кримінальною, якщо її метою є покарати порушника. Натомість, цивільною вважатиметься санкція за неповагу до суду, якщо вона є засобом виправлення та спрямована на користь скаржника (якщо вона або примушує відповідача виконати наказ суду, або компенсує скаржнику завдані збитки), а у разі якщо штраф не є компенсаційним, він є цивільно-правовим, лише якщо учаснику надається можливість «очиститися» (уникнути або зменшити штраф через дотримання наказу суду).

Подібним до практики судів США щодо «очищення» порушника, є положення ЦПК України, які надають суду можливість скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

2.3. Відповідальність за неповагу до суду в Австралії

В Австралії неповага до суду, оскільки вона стосується вищих судів, існує в загальному праві майже в тій самій формі, як вона існувала в Англії та Уельсі до Закону про неповагу до суду 1981 року, а між штатами відсутні істотні відмінності. Хоча в деяких штатах Австралії (Новий Південний Уельс і Вікторія) відбулася часткова кодифікація кримінального права, неповага до суду продовжує існувати поза рамками цих законів [39].

Законодавство про неповагу до суду в штатах та територіях Австралії має захисну мету, надаючи судам повноваження розглядати випадки втручання у належне відправлення правосуддя. Оскільки кожен штат та територія мають власне законодавство та судову систему, доцільним буде зупинитися лише на декількох суб'єктах Співдружності – штатах Вікторії та Новому Південному Уельсі, у яких сукупно проживає більше 55% населення країни. В досліджуваних юрисдикціях зберігається фрагментарне регулювання відповідальності за неповагу до суду, оскільки для країн загального права це повноваження суду було очевидним, тому і писані закони починають її унормовувати на доволі пізніх етапах. Наприклад, у Новому Південному Уельсі найбільш повно питання відповідальності за неповагу до суду врегульовані у законодавстві про статус Верховного суду, а в законах, що регулюють діяльність нижчих судів лише згадується про таку компетенцію суду, однак процедурних правил не закріплено. Аналогічно і в Законі про цивільну процедуру (Civil Procedure Act) 2005 року лише згадуються деякі із видів неповаги та наголошується, що ніщо в цьому Законі не обмежує або іншим чином не впливає на повноваження суду арештувати особу або притягнути її до відповідальності за неповагу [28]. Деталізуються такі норми регламентами відповідних судів (наприклад, Регламент Верховного суду), Єдиними цивільно-процесуальними правилами 2005 року (Uniform Civil Procedure Rules), іншими законами чи прецедентною практикою.

Неповага до суду описується як вид правопорушення, яке передбачає дії або висловлювання, що перешкоджають здатності судів здійснювати правосуддя

справедливо, ефективно та авторитетно, та може включати поведінку в залі суду та поза залою суду, яка перешкоджає процесу, наприклад, образливе ставлення до свідка або присяжного, публікацію інформації про судовий процес, яка може вплинути на його перебіг. Крім цього, неповагою вважається також поведінка, яка не впливає на будь-яке конкретне провадження, але може підірвати довіру громади до чесності та неупередженості судів в цілому, наприклад, публікація необґрунтованих звинувачень щодо судової влади. Невиконання розпорядження суду також може бути визнано неповагою до суду, яка не обов'язково буде класифікуватися як правопорушення, хоча все одно може призвести до покарання. Неповага до суду відрізняється від інших кримінальних злочинів, оскільки суди використовують іншу процедуру розгляду та призначення покарання.

В Австралії виділяють наступні основні види неповаги до суду: а) агресивна поведінка в суді або поблизу нього, тобто як неповага до суду у найбільш прямому значенні; б) неповага, що виникає через невиконання вимог суду, його наказів чи розпоряджень (неповага шляхом непокори); в) неповага шляхом втручання у діяльність осіб, пов'язаних з судовим провадженням (свідка, посадової особи суду, присяжного, сторони чи іншої особи, яка має певну або потенційну роль у судовому провадженні); г) неповага внаслідок розголошення інформації, яка заважає або завдає шкоди незавершеним провадженням, також відома як «sub judice»; д) неповага через зловживання процесуальними правами, яка включає підготовку та подання судових документів для цілей, які є оманливими, нечесними чи неналежними з інших підстав; е) неповага шляхом публікації, яка заважає відправленню правосуддя як безперервного процесу, також відома як скандалізація судочинства (contempt by scandalising the court). Даний тип включає публікацію матеріалів, які мають намір завдавати шкоди незавершеним провадженням або надмірно підривають довіру громадськості до неупередженості та доброчесності суддів [129].

У штаті Вікторія Верховний суд має повноваження притягати особу до відповідальності за неповагу до суду в рамках своєї юрисдикції, хоча це

повноваження прямо не передбачено законодавством. Таке право Верховного суду як вищого судового органу спрямоване на підтримку власного авторитету і захист своєї спроможності відправляти правосуддя.

Види поведінки, які можуть розглядатися як неповага до суду, і процедури, яких дотримуються суди для запобігання та покарання за таку поведінку, здебільшого визначаються загальним правом. У Вікторії загальне право доповнюється законодавством, яке вважає певну поведінку неповагою до суду або передбачає, що певна поведінка може розглядатися як неповага до суду. Основною проблемою є те, що поведінка, яка є неповагою до суду, може підпадати під кілька категорій одночасно або не підпадати під жодну встановлену категорію вищевказаної класифікації, але все ж вважатися неповагою. Визначення певної поведінки у якості неповаги до суду завжди пов'язане із розсудом суду, хоча у більш широкому розумінні такі дії можуть мати ознаки злочину, передбаченого кримінальним, а не процесуальним законодавством, що ускладнює можливість розрізнення між цивільною та кримінальною неповагою, хоча неповага, яка виникає внаслідок невиконання судового наказу чи зобов'язання, особливо в цивільному судочинстві, традиційно класифікується як цивільна неповага.

Особа, визнана винною в неповазі, може бути засуджена та ув'язнена або оштрафована, притягнення до відповідальності за неповагу, однак розгляд справи здійснюється не за звичайною кримінальною процедурою, присяжні для розгляду доказів і винесення вердикту – не залучаються, а справу розглядає і вирішує у спрощеному порядку суддя одноособово. Існує два способи застосування повноважень суду щодо неповаги: 1) суддя, якому виявили неповагу, може безпосередньо «звинуватити», судити та покарати самих обвинувачених. По суті, цей суддя може взяти на себе одночасно функцію потерпілого, свідка, прокурора та судді; 2) заяву про неповагу може бути подано відповідно до Правил цивільного судочинства або протонотарієм (посадова особа, що виконує, в тому числі квазісудові функції – контроль за внесенням завдатку чи звільненням від сплати судових зборів, посередництво, переслідування за неповагу до суду тощо),

або секретарем за вказівкою суду, генеральним прокурором (Director of Public Prosecutions) або третьою стороною [150].

В обох випадках законодавство не містить вказівок щодо процедур, яких необхідно дотримуватися, тому процесуальний статус проваджень за неповагу до суду є неоднозначним: рішення Високого суду вказують на те, що усі провадження за неповагу до суду повинні «реалістично розглядатися як кримінальні за своєю природою». Незважаючи на те, що провадження щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду є цивільним провадженням, йому притаманні деякі гарантії, застосовні до кримінального провадження: правила доказування (застосовується притаманний кримінальному процесу стандарт доказування «поза розумним сумнівом»), апеляційне оскарження, винесення вироку та можливість визнання винуватості.

Сутність загального права тяжіє до відсутності чіткої межі між видами неповаги до суду. Під час реформування законодавства судова спільнота висловлювала пропозиції щодо скасування різниці між цивільним та кримінальним аспектами неповаги до суду, вважаючи ілюзорність та марність спроб визначити їхні сутнісні відмінності [37]. Комісією з реформування законодавства штату Вікторія у відповідь на запит про реформування законодавства щодо неповаги до суду у лютому 2020 року було опубліковано звіт, яким запропоновано ґрунтовні зміни законодавства, спрямовані на захист довіри суспільства до судів, для чого пропонується прийняти новий закон про неповагу до суду, який би визначив різні види неповаги та зробив закон більш чітким і справедливим, однак на даний час пропозиції, внесена до Парламенту, враховані не були [38].

Так само як і у штаті Вікторія, у Новому Південному Уельсі неповага до суду може бути спрямована не тільки на суд, а й на учасників судових процесів. Хоча ступінь виявлення неповаги може різнитися: грубість і навіть надзвичайна неввічливість з боку практикуючих юристів не вважатимуться неповагою, а поліція, судді та магістрати завдяки своїй підготовці здатні протистояти образам, спрямованим на них, тому вони можуть наражатися на більший обсяг критики,

негативних висловлювань та оцінок з боку учасників процесу: судовими прецедентами навіть допускається можливість гнівних відгуків сторін, однак лише в тому випадку, коли особа може пояснити причину свого невдоволення (чи якщо можна встановити таку причину з огляду на зовнішні чинники – емоційне виснаження, стресова ситуація тощо).

Суд Нового Південного Уельсу може одночасно виступати у якості «свідка», «обвинувача», «потерпілої сторони» та «суду», тобто самостійно виявляти факт неповаги, розглянути справу та винести рішення про покарання порушника. Однак такий підхід не є бажаним та може бути застосований тільки у виняткових випадках, адже суд може скористатися іншими можливостями: зробити попередження, зауваження або відсторонити від участі у засіданні; ініціювати подання дисциплінарної скарги щодо адвоката; передати питання притягнення до відповідальності за неповагу на розгляд до Верховного суду чи до Генерального прокурора відповідно до Закону про місцеві суди тощо.

У Новому Південному Уельсі також розрізняються «цивільна» та «кримінальна» неповага до суду, що мають відмінне історичне походження. Перша становить собою недотримання вимог процесуального законодавства та невиконання рішень суду (тобто сторона переслідує власний інтерес на виконання судового рішення), а друга – перешкоджання відправленню правосуддя, публікацію без дозволу суду інформації про обставини справи тощо (тобто тут мова йде не просто про інтерес сторони, а про ефективне відправлення правосуддя). «Цивільна» неповага зазвичай виявляється стороною справи, про що інформується суд, тоді як «кримінальна» неповага зазвичай виявляється протонотарієм, провадження щодо неповаги порушується судом (через протонотарія) або прокурором. Однак поступово межа між цими видами неповаги зникає: судова практика починає застосовувати до них ідентичні підходи щодо стандартів доказування, а прояв «цивільної» неповаги до суду може бути перекваліфікований у «кримінальну». Зокрема, у разі наявності з боку винуватця наміру (умислу) на невиконання рішення неповага до суду розглядається як кримінальна: якби безкарно можна було б не виконувати

рішення, постраждав би не тільки приватний інтерес сторони, і й засади відправлення правосуддя. Однак при цьому судове провадження все одно залишається цивільним – від порушника неможливо вимагати сприяння розслідуванню, процес не є обвинувальним та відбувається без суду присяжних, суд не набуває статусу обвинувача (прокурора), який може збирати докази шляхом примусових процедур (виїмки доказів, обшуків), однак прокурор може бути залучений у якості amicus curiae. Апеляційний суд Нового Південного Уельса постановив, що Закон про процедуру винесення вироку не може застосовуватися до проваджень за неповагу до суду, незалежно від того, чи неповага мала цивільний чи кримінальний характер [4, с. 34].

Зрештою, неповага до суду зазвичай не є злочином, крім випадків, коли склад правопорушення є явно кримінальним – незаконний вплив на суддю, погрози свідкам, присяжним чи сторонам, фізичне насильство щодо них, підкуп тощо. Хоча, як буде вказано далі, деякі санкції за порушення в розумінні українського законодавства є за своєю суттю кримінальними (позбавлення волі). Однак австралійське законодавство відмежовує такі квазікримінальні санкції від питомо кримінальних: для позбавлення волі за неповагу до суду не застосовується законодавство щодо виконання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі, що може мати наслідком складнощі як для самого «засудженого», так і для адміністрації виправних закладів. Така позиція характерна не тільки для Нового Південного Уельсу, а й для Південної Австралії, Західної Австралії, Вікторії, тоді як у Квінсленді та Північній території регулювання протилежне: законодавство щодо винесення та виконання вироків застосовується і щодо рішень за неповагу до суду.

Практичним наслідком розмежування кримінальної та цивільної неповаги є притягнення до відповідальності та можливість апеляційного оскарження. Оскарження рішення про неповагу до суду можливе лише щодо кримінальної неповаги: у будь-який час після завершення провадження у справі про неповагу, в ході якого встановлено, що ймовірний порушник не проявив неповаги, Генеральний прокурор може подати до апеляційного суду будь-яке правове

питання, що виникає в результаті провадження або у зв'язку з ним. Потенційний порушник має право бути заслуханим щодо поданого питання, і, якщо виявиться, що порушник не має наміру бути представленим, Генеральний прокурор повинен доручити австралійському практикуючому юристу обґрунтувати це питання в Апеляційному суді від імені такої особи (розумні витрати на юридичне представництво оплачуються за рахунок держави).

Якщо суд не постановить інше (за заявою сторони у справі чи за власним бажанням), апеляційне провадження повинно проводитися в закритому режимі, а сторона не має права публікувати відомості про провадження, крім випадків, коли потенційний порушник під час провадження не дав згоди на розкриття його або її імені чи особи [149].

При цьому, австралійська модель притягнення до відповідальності за неповагу до суду має такі форми: а) відсутність у суду юрисдикції на вирішення справи з обов'язком передати провадження суду вищої інстанції; б) наявність юрисдикції на вирішення питання про притягнення до відповідальності за неповагу до суду; в) наявність юрисдикції на вирішення питання з правом передати розгляд до Верховного Суду. В Новому Південному Уельсі застосовується саме остання модель: місцеві та окружні суди повноважні притягати до відповідальності за неповагу в спрощеному провадженні (summary proceedings).

Покаранням за неповагу до суду може бути: а) утримання під вартою; б) внесення застави; в) стягнення штрафу у розмірі 20 штрафних одиниць або позбавлення волі на строк до 28 днів (для Нового Південного Уельсу одна штрафна одиниця дорівнює 110 австралійським доларам, в різних штатах та на федеральному рівні розмір і правила індексації можуть відрізнятися). Однак окружний суд може передати розгляд питання по притягнення до відповідальності за неповагу до Верховного суду [54]. Для Нового Південного Уельса з 1999 року одна штрафна одиниця дорівнює 110 австралійським доларам та не індексується, але різних штатах та на федеральному рівні розмір і правила індексації можуть відрізнятися (наприклад, у Вікторії вона складає 197,59

австралійських доларів і індексується щорічно 1 липня, а на федеральному рівні – 313,00 австралійських доларів з індексацією кожні три роки), у Західній та Південній Австралії штрафні одиниці не застосовуються, а штраф визначається конкретною сумою.

Максимальне покарання — 14 діб позбавлення волі або 10 одиниць штрафу, або одночасно обидва. Однак спеціальними законами можуть бути встановлені й інші санкції – порушникам Закону про судову безпеку, які здійснюють фіксацію чи фотографують свідків або присяжних, загрожує штраф до 200 штрафних одиниць та/або позбавлення волі до 12 місяців [42]. Оскільки в Новому Південному Уельсі присяжні беруть участь і у розгляді деяких цивільних справ (наприклад, про дифамацію), зберігається відповідальність за неповагу до суду, якщо вона спрямована проти присяжного: за навмисну публікацію будь-яких матеріалів чи розголошення інформації, яка може призвести до ідентифікації присяжного чи колишнього присяжного в конкретному судовому процесі чи розслідуванні передбачено штраф до 250 000 австралійських доларів для юридичних осіб, в будь-якому іншому випадку – 2 роки позбавлення волі та/або 50 одиниць штрафу; за вимагання інформації від присяжного або колишнього присяжного про хід обговорення або про позицію присяжного – карається позбавленням волі на строк до 7 років [94]. Однак відповідальність встановлена і для присяжних: за навмисне розголошення (окрім як за згодою або на вимогу судді чи коронера) будь-якій особі під час судового розгляду чи розслідування інформацію про обговорення судом присяжних – до 20 одиниць штрафу; однак якщо розголошення чи пропозиція розкрити таку інформацію здійснюється присяжним за винагороду чи за іншу вигоду – штраф збільшується до 50 одиниць штрафу. За «самостійне розслідування» (несанкціоновані судом запити з метою отримання інформації про обвинуваченого або будь-яких питань, що мають відношення до судового розгляду) – до 50 одиниць штрафу та/або позбавлення волі на 2 роки.

У разі навмисного порушення заборони на публікацію (чим вважається будь-яка форма поширення інформації про справу – статті в пресі, коментарі в

соцмережах, теле- чи Інтернет-трансляції тощо), провадження може бути розпочато відповідно до розділу 16 Закону про судову заборону та заборону публікації 2010 року, який передбачає покарання у розмірі 1000 одиниць штрафу або позбавлення волі на 12 місяців за порушення наказу для фізичної особи або 5000 одиниць штрафу для юридичної особи, якщо провадження порушено в місцевому суді, максимальний грошовий штраф, який місцевий суд може накласти за правопорушення, незважаючи на будь-яке більш високе максимальне грошове стягнення, передбачене цим Законом щодо правопорушення, становить для фізичної особи 100 одиниць штрафу, а для юридичної особи 500 одиниць штрафу. Визначена законом протиправна поведінка може розглядатися судом або як правопорушення, або як неповага до суду, однак одночасне притягнення до відповідальності – виключається [43].

Особливістю широкого суддівського розсуду в даній категорії справ є й можливість заміни встановленого законом покарання на інший вид, що прямо законом не передбачено. Зокрема, таке покарання як громадські роботи не передбачено у якості санкції, однак суд може прийняти зобов'язання від порушника на виконання таких робіт як умову для призупинення стягнення накладеного штрафу. Або якщо метою суду є домогтися виконання судового рішення, логічним буде не ув'язнення особи (адже це ще більше ускладнить ним виконання рішення), а накладення штрафу, який накопичуватиметься доти, поки порушення не буде усунено, або відстрочення сплати штрафу за умови виконання порушником рішення суду у встановлений строк.

Існує низка критеріїв, які зазвичай беруться до уваги при визначенні відповідного покарання за неповагу до суду. Ці міркування вперше були викладені Верховним судом Квінсленду у справі «Wood v Staunton» (№ 5). Вказана справа стосувалася відмови давати свідчення, однак ці міркування застосовувалися в інших справах щодо неповаги, включно з невиконанням рішень та ухвал суду. Вироблені судовою практикою критерії набули поширення і в інших штатах Австралії, а також застосовуються Федеральним судом Австралії [56; 132]: а) серйозність факту доведеної неповаги; б) винуватість

порушника; в) причини або мотив виявлення неповаги; г) чи отримав або намагався отримати вигоду від допущеної неповаги порушник; д) чи мало місце щире каяття з боку порушника, чи приносилися ним вибачення. При цьому, вибачення може бути як умовою для непорушення провадження щодо неповаги до суду, так і підставою для зменшення розміру штрафу, пом'якшення покарання або дострокового його припинення у випадку арешту; е) характер і попередня поведінка порушника; є) особисті обставини порушника (як щодо причин виявлення неповаги, так і щодо тих наслідків, які спричинить притягнення до відповідальності, наприклад, чи не буде надмірним розмір штрафу для малозабезпеченої особи); ж) можливість персонального та загального стримування (тобто чи здатне притягнення до відповідальності утримати не тільки порушника від повторення неналежної поведінки, а й не допустити наступних порушень з боку інших учасників судового процесу); з) необхідність засудження зневажливої поведінки.

Британський вплив на формування інституту неповаги до суду прослідковується в багатьох державах, що зазнали колоніального панування. Так само, як і в австралійській судовій практиці, притягнення до відповідальності за неповагу до суду не ґрунтувалося на писаному праві, а зміст категорії наповнювався судовою практикою [72, с. 65-66]. Таким чином, відмінності практики притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, що властиві австралійському судовому процесу, не можуть бути безпосередньо імплементовані у вітчизняний судовий процес. Перш за все, через відмінності, притаманні країнам загального та писаного права: якщо у перших достатнім є заповнення прогалин процедури загальним правом, то для країн романо-германської правової сім'ї обов'язковим є визначення процедури, за якою особа може бути притягнута до відповідальності. Однак та гнучкість, яку застосовують австралійські суди при визначенні діяння як такого, що виказує неповагу до суду, можуть бути взяті до уваги [224, с. 658].

РОЗДІЛ 3. ШТРАФ ЯК ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

3.1. Штраф за цивільним процесуальним законодавством Німеччини

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу Німеччини (Zivilprozessordnung, далі – ЦПК Німеччини) підставою для накладення штрафу можуть бути наступні обставини:

1) якщо сторона не з'явилася на слухання у випадку, коли суд розпорядився, щоб сторони з'явилися особисто, якщо це буде необхідно, для з'ясування фактів та обставини справи. Якщо з огляду на велику відстань або з іншої поважної причини неможливо обґрунтовано очікувати, що сторона з'явиться особисто на слухання, суд повинен утриматися від визнання явки обов'язковою (§ 141 ЦПК Німеччини).

Структурно дана норма розміщена серед статей, що регулюють підготовчі дії суду до розгляду справи, на відміну від заслуховування сторони (фактично – допиту) в порядку § 450 ЦПК Німеччини, що є вже частиною етапу збору доказів, тому ці два випадки заслуховування сторони різняться у часі: заслуховування сторін за § 141 ЦПК Німеччини зазвичай відбувається на початку процесу, особливо в рамках примирного слухання (§ 278 ЦПК Німеччини), заслуховування сторін як доказу в порядку § 450 ЦПК Німеччини відбувається лише після спірного слухання (§ 279 ЦПК Німеччини).

Виклик сторони для з'ясування фактів на ранньому етапі дозволяє суду встановити реальне ставлення особи до її вимог та заперечень, з'ясувати можливості примирення чи виявити розбіжності у позиції сторони та її представника. Вимога особистої явки сторін для подальшого з'ясування фактів не має сприйматися як посилення захисту інтересів певної сторони чи як прояв упередженості суду. Вирішення питання про те, чи винесе суд ухвалу про особисту явку, покладається на його розсуд і в першу чергу залежить від міркувань доцільності. Зокрема, за наявності великої кількості сторін суд має право викликати на засідання лише декількох з них особисто, для достатньої

ясності щодо фактів справи, якої неможливо досягти без особистого обговорення зі стороною. Недостатньо, щоб присутність сторони була просто «бажаною», наприклад, з метою укладення мирової угоди, адже таку дію уповноважений вчинити і представник.

Однак, навіть якщо суд викликав особу, а особа проігнорувала судовий розгляд, це не означає, що суду обов'язково має притягнути сторону до відповідальності: у разі неявки без поважних причин такого учасника, суд не зобов'язаний накладати стягнення – на відміну від неявки належним чином викликаного свідка. Навпаки, навіть якщо всі фактичні вимоги дотримано, рішення про те, чи слід взагалі накладати штраф, приймається на розсуд суду. Позиція суду має залежати від значення неявки учасника для перебігу судового провадження (наприклад, затягування судового розгляду, перешкоджання мирному врегулюванню спору, ускладнення з'ясування фактичних обставин справи), а також – наскільки це може бути відомо суду – від ступеня порушення обов'язку (наприклад, ступінь вини; перша чи повторна неявка), обґрунтування неявки неповажними причинами чи ненадання пояснень причин неявки, особисті та економічні обставини учасника справи. Суд, який приймає рішення, несе відповідальність за вибір і зважування аспектів, які стосуються накладення штрафу. Природно, що можуть бути враховані лише обставини, відомі суду на момент ухвалення рішення. У тих справах, в яких на момент ухвалення рішення суд не має даних щодо причин відсутності особи або її матеріального становища, вирішальним фактором для накладення штрафу і його розміру має бути значення неявки залученої сторони на перебіг провадження [144].

Штраф зі сторони стягується у тому ж розмірі, що накладається на свідка у разі неявки на засідання, призначене для його допиту. Однак штраф не може бути накладено, коли сторона бере участь у судовому розгляді через представника, який здатний роз'яснити обставини справи та уповноважений робити заяви, зокрема, укладати мирову угоду;

2) неявка свідка: якщо належним чином викликаний свідок не з'явився, окрім накладення на нього штрафу, може бути застосоване стягнення витрат,

пов’язаних з його неявкою. А у випадку, якщо стягнення зі свідка не може бути здійснене, він може бути примусово затриманий. Витрати не повинні бути покладені на свідка, а також не можуть бути призначені будь-які засоби адміністративного примусу, якщо свідок вчасно та обґрунтовано виправдає свою неявку (§ 380 ЦПК Німеччини). Метою норми є заохочення свідка до виконання обов’язку, повідомленого йому в повістці з’явитися до суду для проведення допиту. Хоча норма не містить прямої на це вказівки, еквівалентом неявки свідка, є його самовільне залишення зали судового засідання до відповідного дозволу суду, явка у стані, в якому його неможливо допитати (алкогольне чи наркотичне сп’яніння тощо), однак на практиці суди також утримуються від вжиття примусових заходів, якщо необхідність допиту свідка, який не з’явився, згодом відпала (через відкликання стороною заяви про допит свідка чи через наявність інших достатніх доказів), чи якщо свідок з’явився із запізненням (однак тут важливо, щоб таке запізнення не унеможливило допит свідка).

Норма містить спеціальне застереження, що у разі неявки свідка в кілька інстанцій повторно застосовуються або призначаються заходи адміністративного примусу, хоча таку поведінку можна все ж кваліфікувати не як повторне притягнення до відповідальності, а притягнення до відповідальності за нове правопорушення, подібне по суті, але відмінне за фактичними обставинами (неявка у судове провадження, що здійснюється судом вищої інстанції).

Процесуальне законодавство не встановлює граничних розмірів штрафу, тому суд обирає санкцію, керуючись принципом пропорційності, зокрема, залежно від економічного становища свідка, ступеня порушення ним процесуальних обов’язків, важливості правового питання та свідчень для вирішення справи тощо. Тривалість затримання вимірюється днями та не може перевищувати 6 тижнів. Судова практика сформувала приблизні орієнтири, в межах яких суди накладають штрафи на свідка: у випадку першого порушення – штраф у розмірі від 50 до 150 євро, що альтернативно 2-3 дням ув’язнення, а у разі накладення штрафу до 300 євро зазвичай немає необхідності детально обґрунтовувати суму штрафу [11]. Свідок може подати апеляцію щодо вжитих

судом заходів, однак існує можливість скасувати санкцію, не подаючи апеляційної скарги, принісши вибачення суду чи надавши докази поважності причини неявки;

3) якщо свідок відмовляється давати свідчення або бути приведеними до присяги без надання будь-яких підстав для такої відмови або мотивує свою відмову підставами, які були визнані несуттєвими в остаточному рішенні, витрати, пов'язані з такою відмовою, покладаються на свідка, одночасно з цим накладається стягнення штрафу, а в разі неможливості стягнення цього штрафу – застосовується примусове тримання під вартою (§ 390 ЦПК Німеччини). Тримання під вартою застосовується не довше ніж до кінця судового розгляду в поточній інстанції або поки свідок не виконає свого обов'язку, або поки сторона не відмовиться від допиту даного свідка.

На відміну від вищезазначеного § 380 ЦПК Німеччини, у разі відмови свідка від надання показань чи приведення до присяги санкції, передбачені § 390 ЦПК Німеччини не можуть бути накладені повторно. А на такі примусові заходи може бути подано апеляційну скаргу, яка призупиняє дію заходів примусу (§ 570 ЦПК Німеччини);

4) неявка експерта до суду або відмова надати звіт, незважаючи на зобов'язання це зробити, або якщо експерт безпідставно зберігає файли чи інші документи, тягне за собою можливість покладення на нього витрати, пов'язані з такою поведінкою, та одночасне стягнення штрафу (до 3 000 євро). Метою такої норми є стимулювання експерта належним чином виконувати свої процесуальні обов'язки. Однак, на відміну від свідків, за неявку чи ухилення від надання висновку для експерта не передбачається такої санкції як ув'язнення. В даному випадку відмова від надання висновку не завжди тягне за собою відповідальність: як і для свідків, так і для експертів, передбачено перелік випадків, коли вони можуть письмово відмовитися від виконання процесуального обов'язку. Слід також зробити певне застереження щодо того, хто може виступати у якості експерта у суді: відповідно до § 407 ЦПК Німеччини, окрім осіб, які професійно займаються експертною діяльністю у

певній сфері, у якості судового експерта може бути викликано особу, яка публічно займається економічною діяльністю, наукою, мистецтвом чи комерційною діяльністю, знання якої є необхідною умовою та достатніми для підготовки звіту, або якщо особа заявила суду, що вона бажає подати такий звіт, вона зобов'язана це зробити. Саме тому, на відміну від свідків, для експерта не передбачено відповідальності за відмову скласти присягу, адже для професійного експерта складення присяги безпосередньо у суді не вимагається, він може послатися на складення присяги як підставу для вступу у професію у своєму висновку, тоді як непрофесійні експерти складають присягу або до подання висновку, або після подання (§ 410 ЦПК Німеччини), тому відмова від приведення до присяги після подання висновку тлумачитиметься як відмова від надання висновку.

У разі повторного невиконання обов'язків штраф може бути накладено повторно. Крім цього, у разі несвоєчасного подання висновку експертом, на нього можу бути накладено штраф, однак цьому має передувати попередження експерта про надання певного строку (§§ 409, 411 ЦПК Німеччини). Як у випадку неявки, відмови від надання звіту, так і у випадку затримки його подання, експерт може притягатися до відповідальності повторно. Додатково, хоча це і не вважається процесуальною санкцією, наслідком відмови експерта від подання звіту чи невиправданої затримки у його поданні може бути відкликання замовлення на експертний висновок та відмова експерту у відшкодуванні витрат на проведення експертизи;

5) в деяких випадках німецьке процесуальне законодавство надає можливість суду першої інстанції, який розглядав справу, за заявою кредитора у разі невиконання боржником свого обов'язку вчинити дії (надати інформацію про доходи чи майно, відомості про наявність та вартість спадкового тощо), але також, наприклад, зобов'язання надати рахунок за комунальні послуги), покласти цей обов'язок на іншу особу за рахунок боржника. Якщо дія, яка залежить виключно від волі боржника, не може бути вчинена третьою особою, і якщо кредитором подано відповідне клопотання, суд першої інстанції, який

розглядає справу, зобов'язаний стимулювати боржника вчинити таку дію шляхом накладення штрафу (від 5 до 25 000 євро), а у випадку, якщо таку виплату неможливо отримати, шляхом взяття під варту або позбавлення волі (§ 888 ЦПК Німеччини).

Процесуальний закон, хоча і вимагає від кредитора подання заяви про накладення штрафу, не зобов'язує останнього визначати його розмір, адже це належить до повноважень суду, який за власним внутрішнім переконанням, враховуючи всі обставини невиконання судового рішення, призначає штраф у межах, визначених законом (зазначення у прохальній частині розміру штрафу може бути навіть небажаним, оскільки в такому випадку суд буде позбавлений можливості встановити більший розмір штрафу). Саме для цього, переважно в інтересах боржника, суд має провести слухання, з'ясувати позицію боржника та надати йому можливість подати докази на її підтвердження (наприклад, щодо поважності невиконання рішення через хворобу).

Примусове затримання (строком до 6 місяців) може бути допущено негайно лише в тому випадку, якщо є очевидним, що судовий наказ про сплату штрафу не матиме ефекту (якщо рішення про сплату штрафу раніше не було виконана або якщо боржник не має активів.

Заходи процесуального примусу, що застосовуються за цією статтею ЦПК Німеччини, спрямовані не на те, щоб покарати боржника за минулу неправомірну поведінку, а на те, щоб «зупинити» вчинення ним неприйнятних дій в майбутньому, тому засоби примусу не мають характеру санкції, а є «запобіжним заходом», стимулюванням до належної процесуальної поведінки. Цим пояснюється можливість повторного вжиття заходів примусу, якщо боржником не виконуються процесуальні обов'язки. Виконання рішення про стягнення штрафу ґрунтується на загальних засадах виконання судових рішень, а сума стягнення зараховується на рахунок держави;

6) якщо боржник порушує визначений судом обов'язок вчинити або припинити дії, утриматися від вчинення дій, суд першої інстанції, який розглядає справу, повинен призначити йому покарання за кожне порушення: штраф (від 5

до 250 000 євро), а у разі неможливості стягнення штрафу – примусове затримання (не довше двох років) або примусове ув'язнення на строк до шести місяців. Оскільки накладення такого роду стягнення є реакцією на порушення обов'язків боржником, воно також має подібний (репресивний) характер як за кримінальний злочин, тому в даному випадку застосовуються кримінальні стандарти притягнення до відповідальності: встановлення вини, забезпечення права на публічний розгляд справи із наданням можливості захисту своєї позиції, заборона подвійного покарання тощо. (§ 890 ЦПК Німеччини).

На відміну від § 888 ЦПК Німеччини, дана стаття вимагає, щоб притягненню до відповідальності передувало попередження боржника, яке має винести суд першої інстанції, за відповідним клопотанням, якщо про це не було зазначено у остаточному рішенні. Така «погроза судом» має на меті поінформувати боржника про можливі наслідки порушення судової заборони і тим самим заохотити його до її виконання [13].

Притягнення до відповідальності щодо даних обставин здійснюється у порядку примусового виконання, тому німецьке процесуальне законодавство передбачає можливість подання апеляційної скарги без проведення усного слухання (§ 793 ЦПК Німеччини). Примусове виконання рішення про накладення штрафу здійснюється за загальними правилами примусового виконання грошових вимог згідно з § 802a ЦПК Німеччини, однак кошти, що були стягнені, надходять не кредитору, а зараховуються на користь держави [32].

Оскільки матеріальної зацікавленості кредитора у даному випадку не виникає, це не означає, що у нього не може бути певних очікувань щодо розміру накладеного штрафу: на це звернув увагу Вищий регіональний суд Гамбурга. Заявник у справі був незадоволений штрафом у розмірі 2000 євро, накладеним судом у відповідь на чергове порушення наказу, хоча останнє порушення і було кваліфіковано як «легка недбалість». Заявник вважав штраф занадто низьким, подав скаргу та вимагав більшого штрафу, який не повинен бути меншим за 10 000 євро, але Регіональний суд Гамбурга відхилив скаргу та передав справу до Вищого регіонального суду Гамбурга [70]. Однак апеляційну скаргу було

визнано неприйнятною, оскільки права заявника в даному випадку не були порушені.

Суд із посиланням на попередню судову практику інших вищих регіональних судів, відійшов від неї та вказав, що законодавство не встановлює обов'язку заявника у справі про накладення адміністративного стягнення вказувати розмір штрафу. Ця відмінність у доведенні розміру адміністративного штрафу відрізняється від змагальної (позовної) процедури, коли доводиться розмір збитків. Апеляційний суд, врешті розмежував можливість оскарження розміру штрафу кредитором:

1) якщо заявник (кредитор) не вказував у заяві про накладення штрафу його очікуваний розмір, він позбавляється права оскарження присудженого розміру, у такому випадку кредитор залишає санкцію на вільний розсуд суду. Мета правового захисту скаржника повністю досягається самим фактом застосування адміністративного стягнення;

2) якщо кредитор запропонував суду накласти штраф у певному розмірі (оскільки це процесуальним законом не заборонено, скаржник має на це право, однак не зобов'язаний) або принаймні вказав мінімальну суму, тоді він має певні (мінімальні) очікування щодо розміру дисциплінарного стягнення, яке буде накладено, тобто його мета правового захисту виходить за рамки просто накладення будь-якого штрафу взагалі. Якщо суд зменшить суму, кредитор не досягне очікувань щодо мети правового захисту, тому з цього приводу оскаржити розмір штрафу може і сам кредитор [25].

Процесуальне законодавство Німеччини не встановлює розмірів штрафу, тому суд обирає санкцію в межах граничних розмірів, керуючись принципом пропорційності, зокрема, залежно від економічного становища свідка, ступеня порушення ним процесуальних обов'язків, важливості правового питання та свідчень для вирішення справи тощо. Саме тому законодавство не зобов'язує заявника при поданні заяви про накладення штрафу, визначати його точний розмір, адже це відноситься до повноважень суду, який за власним внутрішнім переконанням, враховуючи всі обставини, призначає штраф у межах. Зазначення

у прохальній частині розміру штрафу може бути навіть небажаним, оскільки в такому випадку суд буде позбавлений можливості встановити більший розмір штрафу. Саме для цього суд має провести слухання, з'ясувати позицію особи, що притягається до відповідальності, та надати можливість подати докази на її підтвердження (наприклад, щодо поважності невиконання рішення через хворобу) [229, с. 83].

Деякі з наведених підстав застосування штрафу за німецьким процесуальним законодавством мають відповідники й у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві, а мета такого примусового захисту – не покарання боржника за раніше вчинену неправомірну поведінку, а перешкодити неприйнятній поведінці у майбутньому, тому засоби процесуального примусу не мають характеру юридичної відповідальності, а є «запобіжним заходом», який стимулює до належної процесуальної поведінки, що робить можливим повторне застосування заходів примусу, якщо особою не виконуються процесуальні обов'язки. Спільним для України та Німеччини є й відсутність матеріальної зацікавленості іншої сторони у накладенні на порушника штрафу та його розмірі, оскільки штраф стягується на користь держави, а визначення співмірного розміру судового штрафу відрізняється від змагальної (позовної) процедури, коли доводиться розмір збитків. Однак судова практика Німеччини допускає можливість оскарження розміру накладеного штрафу іншою стороною у випадку, якщо така сторона заявляла про необхідність накладення штрафу у певному розмірі (хоча такого процесуального обов'язку законодавство не містить), якщо суд зменшить запропонований розмір штрафу, оскільки вважатиметься, що в такому випадку постраждала сторона не досягне очікувань щодо мети правового захисту.

3.2. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії

Оскільки штраф є наслідком небажаної поведінки, яка суперечить меті цивільного процесу, зазвичай даний інститут розглядається як складовий елемент протидії зловживанню процесуальними правами, дослідженню якого

присвячені праці Е. М. Каталано, Ф. Кордопатрі, М. Ф. Гирга (E.M. Catalano, F. Cordopatri, M. F. Ghirga), які в цілому погоджуються щодо доцільності легального визначення категорії зловживання правом, в тому числі й процесуальним. Дослідженню відповідальності юриста щодо зловживання процесуальними правами присвячені праці Дж. Ромуальді.

Законодавчим декретом № 149/2022 від 10 жовтня 2022 р. (так звана «реформа Картабія»), який вніс зміни до ЦПК Італії (Codice di procedura civile), законодавці змінили структуру цивільного судочинства, щоб зробити його швидшим і ефективнішим. Приблизно через 15 років після останньої масштабної реформи цивільного судочинства, 1 березня 2023 р., набули чинності оновлені положення [10]. Процесуальні зміни встановлюють грошові штрафи (pena pecuniaria) для сторін процесу (а також для учасників, які не виступають як позивач або відповідач). Поправки до ЦПК Італії, спрямовані на посилення обов'язку співпраці сторін і третіх осіб із судом, передбачають процесуальні наслідки та грошові санкції у випадках необґрунтованої відмови від виконання процесуальних обов'язків [17]. Практика застосування оновленого процесуального законодавства знаходиться у стадії формування, однак на доктринальному рівні висвітлюються певні проблеми, що можуть знизити ефективність примусових механізмів у цивільному судочинстві.

ЦПК Італії стягує грошовий штраф зі сторони, яка не виконує наказ судді про надання доказів чи вчинення інших дій, що сприяють судовому розгляду або не перешкоджають йому. Вказане вимагає від учасників судового провадження (та інших сторін) виконувати положення процесуального законодавства та негайно реагувати на вказівки судді під загрозою фінансового штрафу.

Якщо інше не передбачено законом, штрафи, передбачені ЦПК Італії, накладаються ухвалою (ordinanza), оскільки зазвичай усі розпорядження судді, мають форму ухвали (ст. 134, 176 ЦПК Італії та ін.). Однак рішенням суду (sentenza) штраф накладається у випадках, передбачених ст. ст. 89, 220, 226 ЦПК Італії. Процесуальне законодавство встановлює наступні підстави для стягнення штрафу:

1) технічний консультант, який допустив грубу недбалість під час виконання дій, які від нього вимагаються, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом у розмірі до 10 329 євро. Накладення штрафу не впливає на можливість притягнення на загальних підставах до дисциплінарної, кримінальної та цивільної відповідальності, пов'язаної із відшкодуванням збитків, завданих сторонам (ст. 64 ЦПК Італії);

2) охоронець майна, який не виконує покладений на нього судом обов'язок зі зберігання та управління активами може бути притягнутий суддею до відповідальності у вигляді штрафу (від 250 до 500 євро), при цьому, накладення штрафу не впливає на можливість притягнення до кримінальної чи цивільної відповідальності, пов'язаної із відшкодуванням збитків, завданих сторонам (ст. 67 ЦПК Італії);

3) за вживання стороною та її представником у поданих до суду письмових документах і в промовах перед суддею непристойних або образливих виразів суддя в остаточному рішенні може також призначити скривдженій особі певну суму як компенсацію за завдану шкоду, навіть якщо вона не є матеріальною, та коли образливі вирази не стосуються предмета справи (ст. 89 ЦПК Італії). Метою норми є встановлення певного балансу між процесуальними можливостями сторони захищати власну позицію, вживаючи, якщо це необхідно, доволі різкі висловлювання, а з іншого боку – забезпечити, щоб це не виходило за межі розумних вимог, необхідних для належного відправлення правосуддя, не підривало престиж та авторитет суду і не принижувало суб'єктів судового розгляду. Притягнення до такого роду відповідальності є дискреційним повноваженням судді, не залежить від наявності клопотань сторони, честь та гідність якої було порушено, тому суд може не призначати штраф, обмежившись видаленням непристойних висловів із письмових документів, зупиненням образливих усних промов у судовому засіданні. Примітно, що відповідальність за образу іншого учасника процесу завжди покладається на сторону, навіть якщо протиправні дії були допущені її представником, адже дії останнього завжди реалізуються від імені сторони, а остаточне рішення суду може містити присуд

лише щодо сторони у справі. Крім цього, за вживання образливої та непристойної лексики щодо обставин, які не є предметом позову, за загальним правилом може наступати і кримінальна відповідальність. Якщо такі вислови входять до предмета позову і предмета доказування (наприклад, у справі про захист честі, гідності, ділової репутації), очевидно, що вони будуть неодноразово відтворюватися у процесуальних документах, промовах, інших доказах, а тому ані цивільна процесуальна, ані кримінальна відповідальність не настає;

4) у разі відмови особи без поважної причини надати на вимогу суду докази для огляду суд може накласти на сторону штраф (pena pecuniaria) у розмірі від 500 до 3000 євро, а на третю особу – від 250 до 1500 євро (ст. 118 ЦПК Італії). При цьому враховується, чи не була така вимога суду занадто обтяжливою для сторони, чи є якісь інші обставини, що унеможливлюють надання доказу (наприклад, порушення професійної, службової чи державної таємниці), чи є інші можливості встановити фактичні обставини справи;

5) в продовження положень ст. 118 ЦПК Італії, ст. 210 ЦПК Італії передбачено повноваження суду за заявою сторони наказати іншій стороні чи третій особі пред'явити в суді документ чи іншу річ , яку він вважає за необхідне дослідити під час судового розгляду. Якщо сторона не виконує розпорядження про витребування без поважних причин, суддя накладає штраф у розмірі від 500 євро до 3000 євро, а на третю сторону – у розмірі від 250 до 1500 євро. Відмінність у нормах ст. 118 та ст. 210 ЦПК Італії полягає фактично в тому, за чиєю ініціативою (суду чи сторони) витребовуються докази;

6) за безпідставну відмову сторони правочину від визнання нею факту підписання договору, якщо в ході судового розгляду з'ясується протилежне, її може бути оштрафовано на суму від 2 до 20 євро (ст. 220 ЦПК Італії). Даний захід відповідальності пов'язаний зі стимулюванням сторін не перешкоджати процесу доказування, заперечуючи справжність письмових доказів. Оскільки висновок про допустимість доказу суд може прийняти тільки у сукупності з іншими доказами (наприклад – графологічною експертизою), штраф на сторону накладається не ухвалою, а рішенням по суті спору;

7) у разі відмови у задоволенні «скарги про підроблення документа» суд накладає на позивача порівняно невеликий штраф у розмірі не менше двох і не більше двадцяти євро (ст. 226 ЦПК Італії). Такого роду скарга може бути ініційована зацікавленою особою як окремо, так і в ході розпочатого судового процесу (задля усунення можливості винесення судом неправильного рішення на основі фальшивого документа). При цьому цивільний аспект визнання документа підробленим (вилучення його з цивільного обігу, невизнання обставин, викладених у документі) не впливає на можливе паралельне притягнення до кримінальної відповідальності за підробку документа, оскільки їхня мета різна: у цивільному судочинстві важливо довести, що оскаржуваний документ не відповідає істині, тоді як у кримінальному провадженні мета полягає в тому, щоб ідентифікувати та покарати особу, що сфальшувала документ. Судовою практикою вироблена позиція, за якою штраф можу бути накладено тільки у випадку відмови судом по суті заяви, а не коли скаргу відкликано чи визнано неподаною;

8) у разі неявки належним чином викликаного свідка суддя може розпорядитися про повторний виклик або привід з одночасним накладенням штрафу в розмірі від 100 до 1000 євро, а у разі повторної неявки без поважної причини суддя – застосовується привід свідка на те саме або наступне слухання з накладенням штраф у розмірі не менше 200 євро та не більше 1000 євро (ст. 255 ЦПК Італії). Слід звернути увагу на формулювання відповідного законодавчого положення: якщо у випадку першої неявки свідка суддя на власний розсуд застосовує штрафну санкцію, то у разі наступної неявки суддя зобов’язаний накласти на свідка штраф. Законодавством розрізняється неявка свідка і відмова від дачі показань: по-перше, тим, що у разі відмови від дачі показань свідок все ж має прибути у судове засідання, а по-друге, за відмову від дачі показань передбачено кримінальну відповідальність – позбавлення волі на строк до шести місяців або штраф від 30 євро до 516 євро (ст. 366 Кримінального кодексу Італії);

9) у разі подання стороною до апеляційного суду явно неприйнятної або необґрунтованої заяви про зупинення виконання рішення суддя апеляційної

інстанції може накласти на таку сторону штраф в розмірі не менше 250 євро та не більше 10 000 євро, який сплачується до фонду штрафів (ст. 283 ЦПК Італії). Така ухвала може бути скасована рішенням апеляційного суду, однак самостійному оскарженню не підлягає;

10) у провадженнях за груповими позовами до сторони, яка без поважних причин відмовляється виконувати ухвалу судді про витребування доказів, до сторони або третьої особи, яка знищує докази, що мають відношення до судового процесу (якщо це не містить складу злочину), суддя застосовує грошову адміністративну санкцію в розмірі від 10 000 до 100 000 євро, які перераховуються до Фонду штрафів. (ст. 840-5 ЦПК Італії). Якщо сторона без поважних причин відмовляється виконати розпорядження судді про пред'явлення доказів або знищує докази, що мають значення для справи, суддя, оцінивши наявні докази, може визнати певний факт доведеним.

З огляду на підстави накладення штрафу можна зробити висновок, що італійське процесуальне законодавство не вказує на зловживання процесуальними правами як на поведінку, за яку сторона напряму піддається матеріальній відповідальності у вигляді фінансової санкції: щоб припинити спотворене використання процесуального інструменту, суди вдаються до визнання заяви неприйнятною: зловживання процесом карається санкцією у вигляді відшкодування збитків за необачне судове провадження відповідно до ст. 96 ЦПК Італії. Якщо виявиться, що сторона, яка програла, діяла недобросовісно або перешкоджала провадженню, звернулася до суду за відсутності порушеного права, отримала запобіжні заходи на свою користь, розпочала чи завершила примусове виконання, суддя, на вимогу іншої сторони, присуджує їй до сплати, окрім судових витрат, сплатити іншій стороні завдані збитки, а також (з власної ініціативи, незалежно від того, чи біло відповідне клопотання сторони) штраф на користь фонду штрафів не менше 500 євро та не більше 5000 євро.

Кожна з процесуальних санкцій не залежить від наявності шкоди а також від встановлення причинного зв'язку, для їх накладення оцінка суб'єктивного елемента поведінки не має значення. Однак в деяких випадках закон дозволяє

стороні, яка допустила неналежну процесуальну поведінку, уникати накладення санкцій, стверджуючи (і демонструючи) наявність «обґрунтованої причини» допущеного порушення [141, с. 153].

У зв'язку із цим деякими науковцями визнається недосконаліть процесуального законодавства щодо притягнення до відповідальності тільки недобросовісної сторони: як зазначає Дж. Ромуальді (Romualdi Giuliana), «відшкодування збитків за необережне судове провадження, а також визнання заяви неприйнятною є санкціями, які стосуються сторони, а не автора процесуальної поведінки, адвоката, який відповідає за оцінку про обґрунтованість позиції клієнта та стратегії, які будуть прийняті в суді» [140, с. 4]. Пов'язане це із запровадженою в Італії «адвокатською монополією», відповідно до якої сторона може самостійно брати участь у судових процесах тільки у мировому суді у справах з ціною позову до 1100 євро, до 129,11 євро у справах працевлаштування, справах обов'язкового соціального страхування та щодо оренди, якщо сторона також є адвокатом, вона може виступати в суді без допомоги іншого адвоката. На думку науковця, доступ до судового рішення надається громадянам за необхідного посередництва адвоката, покликаного перетворити запити, сформульовані клієнтом, у правові вимоги, «адвокат діє як сполучна ланка між реальним і повсякденним простором і сакральним простором судового процесу». Діяльність, яку адвокат здійснює від імені клієнта, є частиною більш широких відносин, які пов'язують його з тим сектором державної системи, яким є відправлення правосуддя. Відносини, які пов'язують юриста з клієнтом, є суто приватними за своєю природою: договірна відповідальність виникає внаслідок надання (клієнтом) і прийняття (юристом) професійного завдання, але після вступу в процес ці відносини відходять на другий план порівняно з публічними та наділндивідуальними цілями судового рішення [140, с. 10-11]. З цих підстав науковцем робиться висновок, щодо недоцільності вимагати від сторони оцінки її процесуальної поведінки, натомість таку оцінку потрібно вимагати від її адвоката.

Слід зазначити, що штрафи, відносно яких процесуальне законодавство містить застереження щодо їх стягнення на користь фонду штрафів (Cassa delle Ammende) є цільовим надходженням, з яких фінансуються не просто державні видатки на утримання судової системи, а й визначені законом соціальні програми: програми реінтеграції ув'язнених та інтернованих осіб, програми соціально-трудової реінтеграції людей як альтернативи ув'язненню; програми, спрямовані на розвиток шляхів відновного правосуддя та кримінального посередництва; програми підтримки безоплатної волонтерської діяльності або громадської роботи тощо [49; 103].

Отже, накладення штрафу за італійським цивільним процесуальним законодавством є дискреційним повноваженням судді, не залежить від наявності клопотань від сторони. З огляду на підстави накладення штрафу можна зробити висновок, що італійське процесуальне законодавство не вказує на зловживання процесуальними правами як на поведінку, за яку сторона напряму піддається матеріальній відповідальності у вигляді фінансової санкції: щоб перешкодити зловживанню процесуальними правами суди вдаються до визнання заяви неприйнятною та інших процесуальних наслідків. Безпосереднє зловживання процесом карається санкцією у вигляді відшкодування збитків за необачне судове провадження відповідно до ст. 96 ЦПК Італії [230, с. 45-50].

Бразилія в різних історичних періодах зазнавала впливу значної кількості держав і в залежності від галузі права країни-натхненники могли бути різними. Португальський вплив, з послабленням імперії припинився у XVIII-XIX столітті, натомість дослідники визначають посилення у XX столітті італійського впливу. Як зазначає Хосе Карлос Барбоса Морейра (José Carlos Barbosa Moreira) стосовно ЦПК Бразилії 1973 року, список джерел, якими черпав натхнення законодавець, був еклектичний: італійське, португальське, німецьке законодавство та доктрина та ЦПК Ватикану (Codice di procedura civile dello Stato della Città del Vaticano). Донедавна поодинокими були випадки процесуальних інститутів, що походять з правових систем, відмінних від домінуючих на європейському континенті. Відповідно, бразильська доктрина використовувала лише наукову продукцію

континентальної Європи, загалом віддаючи явну перевагу італійській [118, с. 12-14]. І хоча повністю вплив країн загального права виключати не можна, у сфері процесуальної відповідальності бразильське законодавство послідовно дотримується моделі країн цивільного права щодо повноважень застосовувати санкції до осіб, що зловживають процесуальними правами чи вчиняють неповагу до суду. Незважаючи на певні розбіжності, заходи цього типу за своєю суттю не сильно відрізняються від заходів примусу, які є частиною традиції бразильського законодавства, однак бразильське законодавство категорично не сприймає повноваження суді застосовувати квазікримінальні санкції без належної детальної регламентації процедури та спрямованість повноважень щодо неповаги проти адвокатів, яке виключає широкі повноваження судді з нагляду за тим, як представники ведуть судовий процес, підпорядкуючи адвоката нагляду судового органу [118, с. 21].

Цивільний процесуальний кодекс Бразилії (Código de Processo Civil, далі – ЦПК Бразилії), прийнятий у 2015 році, має на меті утвердження справедливого суду, забезпечення швидкого розгляду та винесення рішень у цивільних справах [33]. Як зазначається, вперше з 1973 року суттєве оновлення процесуального законодавства відбулося за демократичного режиму, що відобразилося на багатьох процесуальних інститутах, спрямованих на розширення засад примирення, диспозитивності, остаточності судового рішення. «Цивільний процес перестав рухатися між приватними інтересами (процес як справа сторін) і суспільними інтересами (процес як соціальний інтерес) і набув демократичного аспекту, примиряючи індивідуальне та колективне, соціальне та приватне, юристів, суддів і сторін» [52, с. 26].

Одним із інструментів спонукання учасників судових процесів до належного виконання своїх обов’язків є штраф. Статтею 77 ЦПК Бразилії передбачений штраф у розмірі до двадцяти відсотків ціни позову за порушення положень процесуального законодавства, пов’язаних із невиконанням судових рішень (тимчасових чи остаточних), створення перешкод для їх виконання, а також за вчинення незаконних змін у фактичному стані спірного активу або

права (наприклад, коли відповідач продовжує дію, на яку накладено заборону вчинення, або сприяє погіршенню вилученого активу). Якщо вартість справи є незначною або не підлягає оцінці, штраф може бути встановлений у розмірі до десяти розмірів мінімальної заробітної плати.

Оскільки параметри для визначення відсоткового розміру штрафу законом не закріплені, саме суддя повинен визначити конкретні обставини справи, які обґрунтовують визначену ним суму штрафу, суддя повинен використовувати максимальну ставку лише у серйозних або повторюваних ситуаціях, належним чином мотивуючи винесене рішення.

Суддя повинен попередити учасників справи, що їх неналежна поведінка може призвести до накладення вищезазначеного штрафу. Без такого попереднього повідомлення штраф, який може бути застосований, є недійсним через недотримання принципу змагальності: потенційний порушник має знати про можливі наслідки своєї поведінки, принаймні для того, щоб продемонструвати судді причини, чому ним не було виконано рішення суду чи спростувати стверджуване створення перешкод для його виконання. Відсутність поінформованості позбавляє можливості потенційного порушника вплинути на зміст рішення. Вказані порушення розглядаються як такі, що посягають на авторитет та гідність правосуддя, а отже суд повинен, незалежно від паралельного застосування інших кримінальних, цивільних і процесуальних санкцій, накласти на винну особу штраф. Однак за такі порушення штраф не застосовуються до державних або приватних адвокатів і членів Офісу громадського захисника та Прокуратури, а будь-яка відповідальність повинна бути покладена на них відповідним дисциплінарним органом.

ЦПК Бразилії не виключає застосування до порушника інших видів відповідальності, оскільки підстави для різних санкцій не будуть однаковими. Однак, як вказує Нілсітон Родрігес де Андраде Араго (Nilsiton Rodrigues de Andrade Aragão), коли поведінка, санкціонована в ст. 77 ЦПК Бразилії, подібна до тієї, що описана в будь-якому з інших процесуальних положень, спільне застосування санкцій щодо того самого факту означало б необґрунтоване

подвійне покарання. Так, якщо особа не виконує рішення суду, така бездіяльність може каратися за ч. IV ст. 77 (за невиконання остаточного рішення), так і за цією ж ч. IV ст. 77 («невиправданий опір постановам суду»), що призведе до накладення сукупного штрафу у розмірі до 40% від суми стягнення. Оскільки сукупність покарань тягне за собою досить високу міру відповідальності за нормами Кодексу, тому, на думку автора, вона вважається юридично недопустимою [125, с. 203].

Підсилюючи роль електронного судочинства, дією, яка порушує гідність правосуддя, вважається непідтвердження в установлений законом термін без поважної причини отримання засобами електронного зв'язку повісток, за що може бути накладено штрафу в розмірі до 5% вартості справи (ст. 246 ЦПК Бразилії).

Невиправдана неявка позивача або відповідача на слухання з примирення вважається актом, який порушує гідність правосуддя, і карається штрафом у розмірі до двох відсотків очікуваної економічної вигоди або вартості справи, що стягується на користь держави (ст. 334 ЦПК Бразилії).

Стороні, яка діє недобросовісно, суд з власної ініціативи або на вимогу іншої сторони, присуджує до сплати штрафу, який має становити від одного до десяти відсотків вартості справи, щоб компенсувати протилежній стороні збитки, яких вона зазнала, та понесені нею судові витрати.

Якщо третя особа, у якої перебувають докази, без поважних причин відмовиться надати їх для огляду на вимогу суду, суддя зобов'язує надати їх в нотаріальній конторі або в іншому визначеному місці протягом п'яти днів, покладаючи на заявника відшкодування будь-яких понесених витрат. Якщо третя особа не виконає наказ, суддя видасть ордер на арешт, який у разі необхідності може бути виконаний силою поліції, не перешкоджаючи при цьому можливій відповідальності за злочин непокори суду, сплаті штрафу та застосуванню інших примусових, заходів, необхідних для забезпечення виконання рішення [227].

Отже, італійське процесуальне законодавство після суттєвого оновлення визначає широкий перелік підстав для застосування штрафу, серед яких відсутня

така підстава як зловживання процесуальними правами, хоча за своєю суттю деякі із підстав можна охарактеризувати саме як зловживання процесуальним правом або як неповагу до суду (наприклад, виживання стороною чи її представником образливих висловлювань, введення суду в оману щодо стверджуваних обставин справи, подання явно неприйнятних чи необґрунтованих заяв про зупинення виконання рішення тощо). Натомість, з метою припинення зловживання процесуальними правами суди вдаються до визнання заяви неприйнятною, а зловживання має наслідком відшкодування збитків за необачне судове провадження.

Наслідуючи досвід Італії, в процесуальному законодавстві Бразилії також встановлюються окремі підстави для застосування штрафу, які в практиці розглядаються як прояв неповаги до суду (непідтвердження без поважної причини отримання засобами електронного зв'язку повісток, невиправдана неявка сторони на слухання тощо). Однак, на відміну від Італії, де розмір штрафу встановлюється у грошовій одиниці – євро, в Бразилії розмір штрафу обчислюється виходячи від вартості предмета судового розгляду (ціни позову). Однак італійське і бразильське процесуальне законодавство розходяться в можливості притягнення до відповідальності адвоката: в умовах адвокатської монополії в Італії вбачається недоцільним вимагати від сторони оцінки її процесуальної поведінки, натомість таку оцінку потрібно вимагати від її адвоката. Тоді як в Бразилії суд не наділений широкими повноваженнями з притягнення до відповідальності адвокатів, цим самим не підпорядковуючи адвоката нагляду судового органу, а залишаючи це питання на розгляд компетентним дисциплінарним органам.

3.3. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Польщі

Однією із суттєвих змін до Цивільного процесуального кодексу Польщі (Kodeks postępowania cywilnego), внесених Законом від 4 липня 2019 р., є запобігання зловживанню сторонами процесуальними правами, тобто використанню повноважень, передбачених нормативно-правовими актами, у

спосіб, несумісний з метою, з якою вони були встановлені (ст. 41 ЦПК Польщі) [160]. На тлі цього питання з'явилися дослідження, які загалом обговорюють питання зловживання процесуальним правом.

До внесення змін заборона зловживання процесуальними правами розглядалася як похідний від загальних принципів ЦПК Польщі інститут: відповідно до ст. 3 ЦПК Польщі сторони та учасники процесу зобов'язані здійснювати процесуальні дії відповідно до добрих звичаїв, правдиво і не приховуючи нічого давати пояснення щодо обставин справи, подавати докази.

Верховний суд Польщі у рішенні від 16 червня 2016 р. вказав, що багаторазове подання стороною клопотань про відвід судді на підставі того самого загального звинувачення, яке неможливо перевірити та яке явно принижує гідність суду, кваліфіковано як зловживання процесуальними правами. Суд підтвердив свою попередню позицію, що заборона зловживання процесуальними правами, яка випливає із принципу відкритості та чесності судового розгляду, зобов'язання вчинення дій учасниками процесу відповідно до добрих звичаїв та мети (сутності) цивільного процесу дозволяє запобігти використанню процесуального права у спосіб, який суперечить функції законодавчих положень і може бути значущим для тлумачення та застосування процесуальних положень судом. У свою чергу вчинення дій, передбачених законом і офіційно дозволених, які в конкретному випадку використовуються всупереч функції законодавчого положення, у спосіб, невідповідний справжній меті наданого права та порушення права іншої сторони отримати ефективний правовий захист – суперечить належній практиці [20].

Як зазначає К. Гайда-Рощиняльська (K. Gajda-Roszczynialska), забезпечення «справедливості судового провадження покладається не лише на позивача чи відповідача, а й на судовий орган. Усі (і сторони, і суд) зобов'язані діяти добросовісно та загалом поважати справедливе і чесне судочинство. Обидва поняття є опорною точкою для аналізу зловживань процесуальними правами як європейського, так і національного простору» [64, с. 56]. Однак очевидно, що таке абстрактне формулювання принципу та створена на його

підставі судова практика не дозволяли ефективно ідентифікувати зловживання процесуальним правом, а також не формалізували наслідки допущеного зловживання.

Надаючи оцінку змінам у процесуальному законодавстві, Томаш Шанціло (Tomasz Szanciło) зазначив, що «законодавець значно розширив коло санкцій, які можуть бути застосовані судом у разі зловживання стороною своїми процесуальними правами. Законодавець слушно вирішив, що недобросовісна поведінка сторони, особливо яка призвела до безпідставного затягування провадження у справі, повинна бути криміналізована значно більшою мірою, ніж раніше. Як наголошується в судовій практиці, прагнення суду запобігти надмірній тривалості провадження може виявлятися у використанні різноманітних процесуальних інститутів і набувати – залежно від обставин – різноманітних форм, тоді як процесуальні заходи, спрямовані на забезпечення прав сторін, мають використовуватися у спосіб, який служить їх реалізації» [151, с. 13].

Одним із положень, що регулює зловживання стороною процесуальними правами, є ст. 226-2 ЦПК Польщі, яка визначає умови застосування процесуальних санкцій. Підставою для їх застосування є виключно норми процесуального права, хоча деякі з них зачіпають зміст матеріально-правового обов'язку. Процесуальне законодавство Польщі не містить єдиного переліку підстав, щодо яких можливе накладення штрафу:

1) суд може оштрафувати сторону або її представника, якщо ними допущено недобросовісне посилання на неправдиві обставини, що призвело до відкладення слухання (ст. 214 ЦПК Польщі);

2) якщо суд встановить зловживання стороною своїми процесуальними правами, він в рішенні, яким завершується судовий розгляд у справі, може: накласти на винну сторону штраф незалежно від результатів розгляду справи, покласти на порушника зобов'язання відшкодувати судові витрати у більшому розмірі, ніж це передбачає результат розгляду справи, або навіть відшкодувати витрати в повному обсязі (тобто перерозподілити судові витрати). За

клопотанням протилежної сторони суд може присудити стороні-порушнику судові витрати, збільшені пропорційно збільшенню обсягу роботи протилежної сторони у веденні справи внаслідок зловживання, але не більше ніж у два рази, збільшити відсоткову ставку, присуджену стороні, зловживання якої спричинили затримку розгляду справи, за період, що відповідає цій затримці, за умови, що ставка не може бути збільшена більше ніж у два рази; положення про максимально допустимий розмір процентів за прострочення не застосовуються (ст. 226-2 ЦПК Польщі);

3) за необґрунтовану відмову третьої особи надати документ суд, вислухавши третю особу та сторони щодо обґрунтованості відмови, присуджує третій особі штраф (ст. 251 ЦПК Польщі);

4) сторона, яка недобросовісно чи з необережності висунула звинувачення, передбачені ст. 252 (про заперечення правдивості офіційного документа) та ст. 253 (заперечення правдивості приватного документа) карається штрафом (ст. 255 ЦПК Польщі). Сторона, яка заперечує автентичність офіційного документа або стверджує, що вказані у документі відомості не відповідають дійсності, повинна довести ці обставини. Якщо сторона заперечує справжність приватного документа або стверджує, що викладене в ньому твердження особи, яка його підписала, походить не від неї, вона зобов’язана довести ці обставини. Проте, якщо спір стосується приватного документа, який походить від іншої особи, ніж сторона, яка заперечує, автентичність документа повинна бути доведена стороною, яка бажає ним скористатися;

5) за неявку без поважної причини суд накладає на свідка штраф і потім викликає його повторно, а в разі повторної неявки – накладає на нього ще один штраф і може вирішити питання про привід свідка. Положення попереднього пункту застосовуються mutatis mutandis до свідка, який залишив зал судових засідань без дозволу головуючого (ст. 274 ЦПК Польщі);

6) за неявку без поважної причини, безпідставну відмову від складання присяги чи висновку або необґрунтовану затримку подання висновку суд призначає експерту штраф (ст. 287 ЦПК Польщі);

7) суд штрафує третю особу, яка без поважних причин не виконує припис суду щодо забезпечення проведення огляду доказу (ст. 296 ЦПК Польщі);

8) у разі особистої неявки сторони у шлюбних справах окремого провадження без поважних причин у засідання суд може призначити їй штраф згідно з положеннями про покарання за неявку свідка, але не може призначити її примусовий привід (ст. 429 ЦПК Польщі);

9) якщо сторона без поважних причин не виконує рішення чи накази під час провадження у справах, що стосуються трудового права та соціального забезпечення, суд може присудити їй штраф відповідно до положень про покарання за неявку свідка та відмовити у відшкодуванні судових витрат або застосувати один з цих заходів; однак суд не може наказати примусово доставити її до суду. Якщо такою особою є організаційний підрозділ, стягнення накладається на працівника, відповідального за виконання рішень чи наказів, а якщо такий працівник не призначений або його неможливо призначити, – на керівника установи чи організації (ст. 475 ЦПК Польщі);

10) суд може оштрафувати заявника, його законного представника чи адвоката у справах наказного провадження, які недобросовісно або не проявивши належної обачності зробили неправдиву заяву щодо того, чи пов’язана подана заява із договором, укладеним зі споживачем (ст. 505-32 ЦПК Польщі);

11) під час відновлення втраченого судового провадження суд може накласти штраф на осіб, зазначених у заяві, та офіційно відомих суду осіб, органи чи установи державного управління , які на запит суду були зобов’язані подати у встановлений строк офіційно засвідчені копії документів, що знаходяться у них, або заявити про їх відсутність, якщо вони не виконали покладеного обов’язку (ст. 772-2 ЦПК Польщі). Якщо було викликано юридичну особу або іншу організацію, покаранню підлягає її керівник або працівник, який був зобов’язаний з’явитися за викликом;

12) у разі недобросовісного подання заяви про позбавлення дієздатності (ст. 545 ЦПК Польщі);

13) суд з питань опіки та піклування може прийняти рішення про особисту явку особи, яка перебуває під опікою або піклуванням батьків, а також винести постанову про примусове повернення такої особи на батьківщину. Якщо особа, яка перебуває під опікою або піклуванням батьків, не має можливості брати участь у справі, суд з питань опіки та піклування може постановити притягнути особу, з якою така особа перебуває, до суду під загрозою штрафу (ст. 574 ЦПК Польщі);

14) суд з питань опіки може накласти штраф на особу, яка відмовляється взяти під опіку. Суд з питань опіки може накласти штраф на опікуна, який не виконує розпорядження суду з питань опіки. Якщо наказ буде виконано, будь-які ще не сплачені штрафи можуть бути скасовані (ст. 598 ЦПК Польщі);

15) у справах про спадкування особа, яка зберігає заповіт, зобов'язана подати його до суду, коли дізнається про смерть спадкодавця, якщо вона не подала його нотаріусу. Будь-хто, хто необґрунтовано ухиляється від виконання вищезазначених зобов'язань, несе відповідальність за будь-які завдані внаслідок цього збитки. Крім того, суд у справах спадщини може накласти на особу штраф (ст. 646 ЦПК Польщі);

16) особа, яка дізналася про смерть спадкодавця і про зміст усного заповіту, зобов'язана негайно повідомити про це суд у справах спадщини та повідомити імена, прізвища та адреси свідків заповіту, якщо ці обставини відомі. У разі невиконання обов'язку особа несе відповідальність за завдану шкоду, а суд у справах про спадщину може також накласти штраф (ст. 661 ЦПК Польщі);

17) суд може накласти штраф на будь-яку особу, яка не з'явилася за викликом, у справах про відновлення втраченого судового провадження. Якщо було викликано юридичну особу або іншу організацію, покаранню підлягає її керівник або працівник, який був зобов'язаний з'явитися за викликом (ст. 661 ЦПК Польщі).

В цілому, наведені підстави для накладення штрафу можна кваліфікувати як такі, що мають на меті перешкоджання зловживанню процесуальними

правами у найширшому розумінні (оскільки ст. 226-2 ЦПК Польщі містить окремі положення щодо заборони зловживання правами).

Якщо ЦПК Польщі передбачає штраф без визначення його розміру, штраф накладається у розмірі до 3000 злотих та стягуються у примусовому порядку на користь Державного казначейства. Проте, оскільки стягувачем тут є Державне казначейство, стягнення здійснюється відповідно до постанови Міністра юстиції від 29 липня 2016 р. про порядок здійснення примусового стягнення штрафів та грошових стягнень, постановлених у цивільному судочинстві. Наказ про відкриття виконавчого провадження видає голова компетентного суду або заступник голови суду.

Крім зазначеного, польське процесуальне законодавство врегульовує і накладення штрафів у виконавчому провадженні: за безпідставну відмову в наданні органу примусового виконання пояснень чи відомостей, передбачених ст. 761 ЦПК Польщі, за надання завідомо неправдивих відомостей чи пояснень, за неповідомлення боржником про зміну свого місця проживання, винна особа може бути оштрафована органом виконавчої влади на суму до 2000 злотих (ст. 762 ЦПК Польщі); за неподання розпорядником майна до суду без поважних причин у встановлений строк звіту або невиконання ним інших приписів суду, останній може бути підданий штрафу (ст. 398 ЦПК Польщі). Однак такі штрафи не стосуються безпосередньо судового розгляду, а застосовуються саме на етапі виконання судового рішення.

Якщо ж розглядати притягнення до відповідальності за зловживання процесуальними правами, то санкція для порушника може бути застосована лише раз у кожній інстанції, оскільки накладення штрафу чи перерозподіл судових витрат застосовується рішенням суду (однак це не стосується спеціальних штрафів). З цього можна зробити висновок, що покарання в розумінні ст. 226-2 ЦПК Польщі не є заходом, щоб примусити сторону чи іншого учасника процесу до певної поведінки (хоча, загроза штрафу можу стимулювати діяти добросовісно), а є санкцією, спрямованою на покарання за неналежну поведінку.

Підставами для застосування зазначених санкцій є:

1) зловживання стороною процесуальним правом, під яким розуміється реалізація (як у формі дії, так і бездіяльності) стороною чи іншим учасником цивільного процесу права в інших цілях, ніж захист своїх суб'єктивних прав у спосіб, об'єктивно несумісний із процесуальним законодавством, з обов'язком, що випливає з цього (а також із положень Конституції Республіки Польща) підтримувати процесуальну чесність та інші принципи соціального співіснування. Як було зазначено, в остаточному рішенні суд має з'ясувати, яка саме поведінка сторони склала порушення норм процесуального права, тому санкція не може стосуватися якоїсь абстрактної поведінки сторони. Накладення санкцій не може бути виправдане лише припущенням, що поведінка сторони може чи могла становити порушення процесуального права. Це важливо, оскільки санкція має співвідноситися з порушенням. Отже, санкція має бути похідною від поведінки сторони, тому лише конкретна поведінка сторони дозволяє застосовувати конкретні заходи;

2) роз'яснення стороні про можливість застосування конкретних санкцій, що здійснюється судом у разі порушення норм процесуального права. Суд повідомляє стороні про можливість застосування заходів, передбачених у ст. 226-2 ЦПК Польщі: як тих, що застосовуються за ініціативою суду, так і тих, що можуть бути застосовані судом тільки за заявою іншої сторони. Попередження сторони є обов'язковим, адже за його відсутності це виключатиме застосування санкції, при цьому, щоб вважатися належним, попередження має бути здійснене судом після допущеного зловживання правом, а тому неможливим є «превентивне попередження» на майбутнє. Процесуальний закон не вимагає повторного попередження, якщо стороною допускається однотипне зловживання (наприклад, декількаразове подання безпідставних заяв про відвід суду), однак якщо стороною допускаються різні типи зловживань, щодо кожного із них суд повинен буде вказати, що така поведінка також може мати наслідком застосування санкції. Звісно, що сторона також може бути заздалегідь попереджена про наслідки зловживання процесуальними правами, однак це не

призведе до накладення санкцій, якщо попередження не буде повторено після порушення стороною процесуального права;

3) подання заяви протилежною стороною щодо застосування санкцій, які стосуються перерозподілу судових витрат і нарахування підвищених процентів є обов'язковим, суд з власної ініціативи позбавлений можливості їхнього застосування. Однак щодо інших видів санкцій, які застосовуються за ініціативою суду, сторона не позбавлена можливості подати заяву про притягнення процесуального опонента до відповідальності;

4) необхідність застосування санкцій: суд повинен у кожному випадку надавати оцінку, чи є виправданим застосування конкретної санкції чи їх сукупності. Суд може одночасно застосувати увесь спектр передбачених процесуальним законом санкцій, враховуючи суттєвий та систематичний характер порушення, його вплив на тривалість судового розгляду та ті негативні наслідки, що спричинені іншій стороні затягуванням судового процесу;

Наявність додаткових підстав для застосування окремих видів санкцій містить Закон про систему загальних судів (Prawo o ustroju sądów powszechnych), який передбачає право головуючого зробити попередження особі, яка порушує порядок судового провадження, а після неефективного попередження – видалити її із зали судового засідання. Суд може видалити особу, яка бере участь у справі, лише якщо, незважаючи на те, що їй було повідомлено про правові наслідки її відсутності під час судового розгляду, вона все ще поводиться неналежним чином. Суд можуть видалити присутніх громадян із зали суду через їх невідповідну поведінку.

У разі порушення порядку або образи суду, іншого державного органу чи осіб, які беруть участь у справі, суд може покарати особу, яка вчинила діяння, штрафом у розмірі до 3000 злотих або позбавленням волі на строк до чотирнадцяти діб; особі, позбавленій волі, у тому числі тимчасово заарештованому, може бути притягнуто дисциплінарне стягнення, передбачене положенням про виконання покарання у виді позбавлення волі або положенням про виконання тимчасового затримання [162]. Якщо вказане порушення вчинено

військовослужбовцем, суд замість накладення покарання звертається до компетентного командира військової частини, який застосовує заходи, передбачені положенням щодо військовослужбовців.

Якщо посягання на гідність судді, порядок відправлення правосуддя чи образа суду завдають шкоди особі судді чи члену судової колегії, постанова про накладення дисциплінарного стягнення виноситься невідкладно в засіданні судом у складі одного судді, який не входить до складу суду чи колегії, яка здійснює розгляд судової справи. Рішення про накладення дисциплінарного стягнення виноситься після заслуховування особи, яка вчинила порушення, крім випадків, коли слухання неможливе або особа не з'явилася на засідання без обґрунтування.

Накладення дисциплінарного стягнення не скасовує кримінальної та дисциплінарної відповідальності за той самий вчинок, а рішення про покарання за неповагу до суду підлягає негайному виконанню. Проти такого рішення може бути подана проміжна апеляція до вищого суду. Апеляційне провадження регулюється процесуальними положеннями, які застосовуються до провадження, в ході якого було накладено покарання за неповагу до суду У разі несплати дисциплінарного штрафу він замінюється покаранням у вигляді позбавлення волі до семи днів, враховуючи вид провини, особистий стан особи та ступінь її вини. Дисциплінарні стягнення, накладені судом, не застосовуються до суддів та присяжних, які входять до складу судової колегії, а також до прокурора, радника Генеральної прокуратури Республіки Польща, беручи до уваги учасників справи, а також осіб, які беруть участь у справі.

Польське процесуальне законодавство не передбачає можливості притягнення адвоката сторони до відповідальності у випадку зловживання ним процесуальними правами, оскільки остаточне рішення у справі має стосуватися лише предмета судового розгляду та питань розподілу судових витрат, а вирішення судом інших питань можливе тільки у разі прямої вказівки закону. Однак сторону може бути притягнуто до відповідальності у випадку зловживань, допущених її представником: в цьому випадку залишається можливість впливу

на недобросовісного адвоката через загрозу дисциплінарного провадження в порядку Закону про адвокатуру [161], який, поміж іншого, містить, і фінансову санкцію щодо адвоката – у розмірі від півтора до дванадцяти розмірів мінімальної заробітної плати на день вчинення дисциплінарного проступку [228, с. 85-88].

Така законодавча практика відрізняються від вищенаведених моделей, прийнятих, зокрема у США та Італії, де законодавство обмежує відповідальність сторони, яка професійно представлена: санкції покладаються виключно на адвоката сторони, що стимулює адвоката ретельніше перевіряти викладені обставини, заявлені вимоги та належно поводити себе в ході судового розгляду. Безсумнівно, обрати ту чи іншу стратегію і тактику захисту свого клієнта – це право адвоката, адвокату має бути надано широкий спектр процесуальних можливостей, як вірно зазначає Г. В. Лазарчук, "адвокат – не підлеглий судді, він не працює у суді. Тож не слід прирівнювати етичну поведінку захисника до поведінки, яка влаштовує суддю. Саме тут іде розмежування у сприйнятті поведінки. Відповідно до Правил адвокатської етики, ми зобов'язані виходити з переваги інтересів лише клієнта. Більше того, ПАЕ (прим. – Правила адвокатської етики. – Н.Д.) зобов'язують бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта, побоюючись погіршити стосунків з суддями" [283].

Звісно, діяльність адвоката як представника від імені та в інтересах клієнта – презюмується, однак імперативне покладення відповідальності виключно на адвоката або клієнта спотворює принцип індивідуалізації покарання за неналежну процесуальну чи іншого розу поведінку. Оскільки зазвичай участь адвоката обумовлена недостатністю правових знань клієнта, його неспроможністю самостійно взяти участь у процесі, а відповідно – й неможливістю надати оцінку обраній адвокатом стратегії чи вчиненим ним процесуальним діям, покладення виключно на клієнта відповідальності за дії адвоката покладає на сторону додатковий тягар контролю, реальних важелів для

якого клієнт зазвичай не має. І навпаки, відповідальність виключно адвоката в умовах змагального цивільного процесу матиме наслідком стримування процесуальної активності адвоката, особливо на початкових етапах судового процесу. Оскільки адвокат може бути обмежений в джерелах отримання інформації і доказах, що зазвичай надаються клієнтом, завжди є ризик відкриття на більш пізніх етапах судового процесу нових обставин чи доказів, які адвокату не були і не могли бути відомі, наслідки ризиків притягнення до відповідальності адвоката будуть, очевидно, перекладатися на клієнта: адвокати надаватимуть перевагу представництву клієнта у очевидних з точки зору доказів і правової позиції справах, а в «ризикових» правах або відмовлятимуться від участі, або збільшуватимуть розмір гонорару, що лише обмежить особу в праві ефективної участі у судовому процесі.

Вітчизняна модель, запроваджена редакцією ЦПК України 2017 року є оптимальною, оскільки передбачає можливість притягнення до відповідальності як учасника справи, так і її представника (не тільки адвоката), що має вирішуватися судом, виходячи з конкретних обставин допущеного зловживання. За такого нормативного регулювання суд може розмежувати осіб, дії, що ними вчиняються, та можливість відділити діяльність адвоката від процесуальної поведінки клієнта. Так, Верховний Суд розмежував відповідальність адвоката і клієнта щодо зловживання процесуальними правами внаслідок подачі касаційної скарги на судове рішення, що не підлягає оскарженню. Суд касаційної інстанції вказав, що «подаючи касаційну скаргу адвокат, достовірно знав про те, що касаційне провадження за нею не може бути відкрито, оскільки відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 394 ЦПК України постанова суду касаційної інстанції є остаточною та оскарженню не підлягає, а отже не підлягає касаційному оскарженню. Ураховуючи наведене, зазначені обставини свідчать про зловживання адвокатом своїми процесуальними правами, як представника особи, яку він представляє, з огляду на що касаційну скаргу повернуто заявниці, а до адвоката було застосовано заходи процесуального примусу у вигляді штрафу в дохід

державного бюджету в сумі двох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що складає» [273].

Отже, підстави для накладення штрафу за цивільним процесуальним законодавством Польщі можна кваліфікувати як такі, що мають на меті перешкоджання зловживанню процесуальними правами у найширшому розумінні. Санкція для порушника може бути застосована лише раз у кожній інстанції, оскільки накладення штрафу чи перерозподіл судових витрат застосовується рішенням суду (крім спеціальних штрафів). Отже така санкція спрямована на покарання за неналежну поведінку та не є заходом, щоб примусити сторону чи іншого учасника процесу до певної поведінки (хоча, загроза штрафу можу стимулювати діяти добросовісно). Відмінною від вітчизняного законодавства та законодавства інших європейських країн (наприклад, Італії) є неможливість притягнення адвоката сторони до відповідальності у випадку зловживання ним процесуальними правами. Фактично, контроль за діяльністю адвоката покладається на самого клієнта (адже штраф накладається безпосередньо на сторону) та на дисциплінарні органи адвокатури.

3.4. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Бельгії

Зловживання процесуальними правами визнається негативним явищем і у бельгійському цивільному процесі, а процесуальні засоби протидії врегульовані ст. 780bis Судового кодексу Бельгії (нім. Gerichtsgesetzbuch, далі – ЦПК Бельгії), яка була внесена законом від 26 квітня 2007 р. з метою боротьби із затягуванням судових розглядів. Сторона, яка використовує судову процедуру з явною метою затримки або іншого зловживання, може бути піддана фінансовому штрафу на користь держави від 15 до 2500 євро, що не позбавляє іншу сторону вимагати компенсацію завданих збитків. У такому випадку фінансовий штраф призначається тим самим рішенням, якому буде задоволено вимогу про компенсацію збитків, завданих недобросовісним поданням позову. Якщо цього не

станеться, сторонам буде запропоновано надати пояснення з поверненням розгляду справи на стадію дебатів та викликом сторін у судове засідання.

За процесуальним законодавством Бельгії, хоч і визнається процесуальна автономія сторін, суддя не може вважатися пасивним спостерігачем. Як зазначають Піт Тельман, Клаудія ван Северен (Piet Taelman, Claudia van Severen) стосовно ходу провадження, то в Бельгії, як і в більшості інших країн ЄС, спостерігається явний зсув від суду, який є «просто пасивним спостерігачем», до «господаря провадження». Суд несе відповідальність за розгляд справи, тобто він повинен забезпечити дотримання процесуальних норм і винесення рішення протягом розумного періоду часу. Останнє означає, що суд має повноваження – і навіть зобов'язаний – направляти та давати вказівки сторонам, щоб забезпечити нормальний перебіг або навіть прискорення процесу [134]. У зв'язку з цим логічним є закріплення за судом певних важелів впливу на сторони, щоб стимулювати їх діяти належним чином.

Під зловживанням судовою процедурою, як правило, розуміється використання процесуальних положень у спосіб, який явно виходить за межі їх стандартного застосування розумною та добросовісною особою з урахуванням усіх обставин справи (освіта або професійний досвід порушника тощо). Бельгійська правова доктрина та судова практика вказують на три типи ситуацій, у яких поведінка сторін класифікується як зловживання процесуальним правом: 1) використання права з винятковим наміром завдати шкоди; 2) виконання зобов'язання з іншою метою, ніж та, для якої це зобов'язання було покладено; 3) здійснення права таким чином, що завдає шкоди іншій стороні або судовій системі, призводить до непропорційної вигоди, які випливають із цього права [110, c. 29].

Запобіганню неналежному використанню процесуальних прав сприяє і компенсація шкоди стороні на її вимогу за неправильне використання процедури «неуважним і дратівливим способом» («une demande de dommages et intérêts pour procès téméraire et vexatoire»), що пов'язане з безпідставним, поспішним чи недобросовісним пред'явленням позову з метою зловживання процесуальним

правом. На відміну від штрафу, ця компенсація призначена для відшкодування особистої шкоди, заподіяної стороні в результаті неналежного судового провадження. Крім того, у разі зловживання процесуальними правами суд може збільшити розмір відшкодування витрат на користь сторони, інтересам якої було завдано шкоди внаслідок неналежної поведінки іншої сторони (ст. 1022, 1017 ЦПК Бельгії).

Питання про безпідставне звернення до суду можуть виникати і в тому випадку, коли вимога позивача є належним чином обґрунтованою, однак закон надає право на захист в позасудовому порядку. Зокрема, Касаційний суд Бельгії постановив, що суд не може зобов'язати кредитора-позивача відшкодувати відповідачу судові витрати та завдану шкоду, через застосування ним позовної форми захисту, а не можливість стягнути заборгованість у позасудовому порядку через адміністративну процедуру стягнення безспірної грошової заборгованості. Сам лише вибір судового стягнення, а не безспірного позасудового способу, не є підставою для стягнення витрат з кредитора. Однак, як вказує Ваннес Ванденбуше (Wannes Vandenbussche), коментоване рішення стосується подібного питання, яке поки що залишалося в тіні: як суд має поводитися з боржником, який після отримання нагадування оскаржує борг, чим перешкоджає завершенню безспірного позасудового стягнення, але потім не продовжує судовий розгляд. У такій справі суд постановив, що мало місце порушення процесуального права, оскільки державні ресурси були використані там, де це було непотрібним, і позивача було зобов'язано сплатити додаткові витрати, штраф у розмірі 250 євро відповідно до ст. 780bis Судового кодексу та компенсацію кредитору в розмірі 227,96 євро за витрати на процедуру безспірного позасудового стягнення [165, с. 149].

Вимога стягнути з процесуального опонента завдану шкоду регулюється загальними правилами щодо недоговірних зобов'язань, тому сторона, яка постраждала внаслідок неправомірного використання опонентом норм процесуального права, повинна довести вину опонента, розмір завданої шкоди та наявність причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою опонента та завданими

збитками. Така шкода має бути майновою, а тому можливості відшкодування моральної шкоди, що спричинена процесуальними зловживаннями та затягуванням судового процесу, процесуальним законодавством не передбачено.

Можливість відшкодування шкоди для іншої сторони зберігається в тому разі, якщо вона сама не зловживала процесуальними правами у даному судовому провадженні. Так, позивач домагався виклику свого колишнього роботодавця до суду з трудових справ. Через помилку судового працівника було викликано не роботодавця – НВ «G4s Security Systems», а НВ «G4S Security Services», компанію тієї ж групи та з тією ж юридичною адресою. При цьому отримувачі листа компанії-неналежного відповідача були аналогічні особам, що мали б отримати повістку в належній компанії, а як зазначив суд, з огляду на факти, викладені в судовому листі, та предмет позову (оскарження звільнення), слід також обґрунтовано припустити, що адресат знав або принаймні повинен був знати, для кого був призначений виклик до суду [153, с. 317-318]. І якщо рішення про неналежність відповідача можуть бути прийняті на будь-якій стадії провадження, то можливість суду винести рішення про відшкодування неналежному відповідачу збитків може бути виключена через намір «квазіідентичної компанії» зволікати із судовим розглядом: як у наведеній справі з метою пропуску строків позовної давності позивачем неналежний відповідач, мав намір якомога довше не допустити винесення рішення у справі.

Стаття 780bis ЦПК Бельгії передбачає, що заходи, викладені в цьому положенні, можуть застосовуватись сукупно. Проте, незалежно від того, який із цих заходів (або декілька) застосовує суд, їх застосуванню має передувати встановлення винуватості сторони у зловживанні процесуальним правом, що означає, що використання стороною інструментів для отримання правового захисту або заходи захисту повинні явно виходити за межі використання цих заходів (прав) розумною та добросовісною особою, яка діє за тих самих обставин. Це стосується використання системи правосуддя для цілей, які є явно незаконними, або для затягування провадження.

Порушення має бути очевидним і серйозним, але значення невиконання процесуального обов'язку щодо певної процесуальної дії не є вирішальним: вирішальним є ставлення сторони та її наміри, що призвели до зловживання процесуальним правом. Застосування до сторін санкцій у разі будь-якого, навіть незначного, порушення процесуального права, може порушувати свободи та процесуальні гарантії сторін, особливо коли вчинена стороною процесуальна дія належить до заходів її процесуального захисту або засобів, які сторона використовує для обґрунтування позову.

В умовах пандемії COVID-19 перед судами постала ще одна із проблем, пов'язана із зловживанням процесуальними правами. Як вказує Піт Тейлман (Piet Taelman), майже всі суди видали спеціальні судові накази, у яких сторін закликали замінити слухання «письмовим провадженням». Часто одна зі сторін або адвокати виступали проти використання «письмової процедури» або відмовлялися розглядати справу усно в режимі відеоконференції. Іноді інструмент для відеоконференцій був відсутній, ненадійний або несумісний з ІТ-системою одного з адвокатів [152, с. 17, 22]. В таких випадках перед судами стояла складна задача визначити, чи є поведінка дійсно зловживанням, чи є явні перешкоди у проведенні судового розгляду.

Щодо поведінки сторін, яку суд найчастіше визнає зловживанням процесуальним правом, як на стадії відкриття провадження, так і під час нього, можна виділити такі категорії:

1) використання процедури з метою затягування провадження шляхом подання позову, заперечень проти позову, апеляційної скарги тощо, якщо в подальшому сторона не вживає заходів для ефективного провадження, спрямованих на вирішення спору, або намагається затягувати провадження (наприклад, шляхом неявки до суду);

2) подання безпідставного позову, заперечень проти позову, апеляційної скарги, процесуальних клопотань тощо. Спроба навести аргументи, які суперечать усталеній судовій практиці чи добре вмотивованому судовому рішенню самі по собі не є зловживанням процесуальним правом, навіть якщо

сторона не вказує жодних нових правових аргументів. Застосування таких заходів права може бути визнано зловживанням процесуальним правом лише тоді, коли сторона використовує їх з умислом завдання непропорційних негативних наслідків для іншої сторони чи для правосуддя в цілому щодо бажання використати можливість виграти позов;

3) недобросовісне ведення провадження, що може полягати в невиконанні ухвал суду, цитуванні заяв і документів, які могли бути надані без затримки після початку провадження, поданні нерозбірливих документів та відсутність інтересу до провадження (процесуальна пасивність);

4) зловживання процесуальним законодавством з умисною виною. Умисна або недобросовісна поведінка сторін, що призводить до неправомірного використання процесуального права, включає, наприклад, обман, приховування ключової інформації, подання позову проти сторони, яка явно не має юридичного інтересу в провадженні (неналежного відповідача), особисті напади на сторону або її представника, вжиття заходів, які ускладнюють, уповільнюють провадження;

5) неналежне використання процедури, яке передбачає застосування передбачених законом процесуальних заходів у спосіб, який очевидно суперечить меті, для досягнення якої вони були встановлені, наприклад, використання запобіжних заходів як форми тиску на іншу сторону.

Не зважаючи на те, що штраф, накладений відповідно до ст. 780bis ЦПК Бельгії вважається цивільним стягненням, у судовій практиці та доктрині він розглядається як кримінальна санкція, що призводить до необхідності забезпечення стороні, проти якої було застосовано захід, тих самих кримінальних гарантій, які застосовуються до особи, яка є суб’єктом кримінального провадження, зокрема закріплених ЄКПЛ (наприклад, ne bis in idem принцип, який виключає накладення штрафу більше одного разу за те саме порушення, і принцип lex retro non agit), однак таке твердження не вимагає застосування кримінально-процесуального законодавства. Більше того, для

кримінального процесу Бельгії не характерна така категорія як зловживання процесуальними правами.

Конституційний суд Бельгії, надаючи мотивування щодо відповідності Конституції ст. 780bis ЦПК Бельгії у Рішенні № 29/2023 від 16 лютого 2023 р. зазначив, що цивільний процес і кримінальний процес служать різним цілям і мають принципово різні предмети. На відміну від цивільного процесу, кримінальний процес, який характеризується своєю суті інквізиційною природою (орган обвинувачення несе тягар доказування щодо складу злочину), стосується, перш за все, збереження суспільного порядку шляхом застосування покарання, передбаченого законом, до особи, яка могла вчинити злочин. Цивільний процес, як правило, є змагальним, де сторони судового процесу зобов'язані провести справедливий судовий розгляд, що означає, що вони зобов'язані брати участь у представленні доказів, зобов'язання співпрацювати є загальним правовим принципом. Незважаючи на те, що боротьба з протиправною чи деструктивною поведінкою у кримінальних справах є законною метою, з вищевикладеного випливає, що об'єктивно виправдано не застосовувати положення про судовий штраф у кримінальних справах. може бути. Це положення передбачає санкцію у випадку легковажного чи несправедливого провадження учасником судового процесу, тоді як у кримінальному провадженні обвинувачений не може отримати догану за те, як він здійснює свій захист. Крім того, процесуально-економічну мету заборони зловживання процесуальним правом важко узгодити із застосуванням відповідного положення у кримінальних справах. Особлива остаточність та інквізиційний характер кримінального провадження, а також презумпція невинуватості, право зберігати мовчання та свобода захисту, які повинні бути доступні обвинуваченому в кримінальному провадженні, означають, що міркування економічної ефективності не можуть мати таку ж вагу в кримінальному провадженні, як і в цивільному [57].

Розмір штрафу визначає суд, виходячи зі шкоди, завданої відправленню правосуддя (тривалість допущеного затягування, кількість порушень тощо),

поведінки сторони (ступінь вини та інтенсивність порушень під час провадження або поза ним), предмету та ціни позову, а також індивідуальних обставин порушника (рівень доходу, мотиви зловживання тощо). Дискреційне право судді приймати рішення про накладення штрафу дозволяє у разі зловживання процесуальними правами не накладати штраф, наприклад, у випадку, якщо сторона добровільно припиняє зловживання чи наслідки допущеного зловживання не є суттєвими для перебігу судового процесу [226, с. 63-65].

Перед накладенням штрафу суд має винести ухвалу, якою звертається увага сторони на можливе встановлення факту зловживання процесуальними правами та притягнення до відповідальності, щоб надати можливість сторонам пояснити ситуацію письмово та під час наступного засідання. Якщо ж таке питання постало вже на фінальній стадії судового процесу, суд буде зобов'язаний повернутися до судових дебатів щодо зловживання процесуальними правами. Як зазначає М. Стассен (Maxime Stassin), відповідно до принципу змагальності, що переважає в доктрині та судовій практиці, загальне правило вимагає, щоб стороні було забезпечено право на захист. Однак воно не порушується, коли суддя ґрунтує своє рішення на тих обставинах, які сторони могли очікувати їх врахування суддею через хід судового процесу, а отже, мали можливість відмовитися від негативної поведінки. Повертатися до дебатів немає необхідності в ситуації, коли питання зловживання процесуальним правом обговорювалося зі сторонами у судовому процесі [148, с. 171]. Повернення до судових дебатів є необхідним з метою надання сторонам можливості представити свою позицію, однак зазвичай дебати обмежуються тільки питаннями щодо накладення штрафу.

Рішення про накладення цивільного штрафу на сторону у справі відповідно до ст. 780bis ЦПК Бельгії підлягає оскарженню.

Як правило, згідно з бельгійським законодавством, кожна сторона повинна самостійно покривати витрати на судовий розгляд, включаючи витрати на правову допомогу, і лише після ухвалення рішення суд визначає, яка сторона і в якому розмірі має понести судові витрати. За винятком безпідставних позовів, на

орган державної влади або установу, на яку покладено обов'язки щодо застосування законів і правил, завжди покладаються судові витрати. Не вдаючись до детального аналізу видів судових витрат та порядку їх розподілу, слід зазначити про витрати на правову допомогу: ст. 1022 ЦПК Бельгії передбачена компенсація, пов'язана з судовим провадженням – одноразова фіксована виплата в рахунок сплати витрат на адвоката сторони-переможця. За клопотання однієї зі сторін, яке може бути подано після розгляду справи, суд може своїм рішенням із зазначенням конкретних мотивів або зменшити процесуальну компенсацію, або збільшити її, однак не виходячи за мінімальну та максимальну ставку. Виносячи оцінку, суддя враховує: фінансові ресурси сторони, яка програла (з метою зменшення суми компенсації); складність справи; розмір договірної компенсації, визначеної сторонами; очевидна невідповідність розміру компенсації обставинам справи.

Вказане також можна вважати фінансовою санкцією для сторони, що допустила зловживання процесуальними правами: якщо це сторона, на користь якої ухвалено рішення, вона може отримати компенсацію у меншому розмірі, а стороні, яка програла може бути присуджено її сплатити у більшому розмірі, однак що не перевищує максимальної ставки.

На відміну від відшкодування шкоди, спричиненої зловживанням процесуальними правами, така санкція не вимагає доведення наявності усіх елементів цивільного правопорушення, достатньо послатися на «очевидно ірраціональну поведінку», процесуального опонента, що призвело, наприклад, до збільшення обсягів правової допомоги через необхідність дослідження адвокатом явно зайвих неналежних доказів у справі, спростування доводів безпідставних заяв тощо.

Таким чином, актуальним для вітчизняного процесуального законодавства може бути досвід Бельгії щодо надання учаснику цивільного процесу тих самих кримінальних гарантій, що і в кримінальному провадженні (хоча санкція у вигляді штрафу не кримінальною санкцією, а зловживання процесуальними правами не розглядається як злочин). Такі гарантії вимагають забезпечення особі

права на захист, неможливості бути притягнутою до відповідальності двічі за одне правопорушення тощо, хоча і не вимагають застосування кримінально-процесуального законодавства. В Бельгії не реалізовано принцип процесу у процесі», який вимагав би окремого судового розгляду, однак процесуальний закон вимагає від суду попередити порушника про можливі санкції і лише після ігнорування зауважень суд може приступити до вирішення питання про притягнення до відповідальності, а якщо зловживання вчиняється на завершальних етапах судового розгляду і до цього не було предметом обговорення – суд повинен повернутися до судових дебатів, надавши порушнику можливість спростувати доводи іншої сторони чи суду.

3.5. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії

Як зазначає Вітаутас Некрошюс (Vytautas Nekrošius), у всіх країнах Балтії концепція обов'язку сторони сприяти процесу є досить новою, оскільки цивільне процесуальне законодавство, яке діяло до ухвалення нових кодексів (і яке зазнало радянського впливу), закріплювало добросовісне використання стороною своїх прав скоріше формальною, ніж реально, оскільки не передбачало практично жодних наслідків, якщо цей обов'язок не буде виконано належним чином. Поява обов'язку сторони сприяти розгляду справи в цивільному процесі країн Балтії, на відміну від моделі радянського цивільного процесу, розподілила відповідальність за належний розгляд справи між судом і сторонами, водночас гарантуючи, що не тільки суд, але і сторони мають подбати про якнайшвидший розгляд та дослідження всіх істотних обставин справи [123, с. 74]. Однак з моменту запровадження оновленого процесуального законодавства країни Балтії суттєво розширили відповідальність осіб за зловживання процесуальними правами, що дозволяє стверджувати про певні паралелі з українським досвідом законотворення, адже на пострадянському просторі перед судовою системою постали ідентичні виклики щодо приведення національних засад здійснення судочинства до європейських стандартів.

У перехідний період, який тривав близько десяти років після відновлення незалежності, як зазначає Віргіліюс Валансіус (Virgilijus Valancius), не вдалося уникнути так званого принципу «маятника»: відразу після відмови від радянського інквізиційного судочинства від судді очікувалася абсолютна пасивність і нейтралітет, переважала думка, що перебігом процесу керують сторони, а суддя є лише спостерігачем. Однак країни з усталеними демократичними традиціями визнавали суддю «господарем і розпорядником процесу», і це не вважалося ні ігноруванням прав сторін процесу, ні порушенням принципу неупередженості судді [164, с. 90]. До оновлення процесуального законодавства саме судова практика формулювала заборону зловживання процесуальними правами, що без підсилення нормами законодавства створювало доволі розмиті рамки прийнятної процесуальної поведінки.

За ЦПК Естонії (Tsiviilkohtumenetluse seadustik), який набрав чинності 01 січня 2006 р., суду притаманний ряд повноважень щодо контролю за перебігом судового процесу: обмеження кількості осіб, присутніх на судовому засіданні; видалення особи із зали судового засідання, штраф, арешт і привід. Суд забезпечує порядок у судовому засіданні та організовує виконання розпоряджень про забезпечення порядку в судовому засіданні, у тому числі шляхом накладення штрафу та арешту за ухвалами, винесеними у судовому засіданні, а учасники процесу та інші присутні в залі судового засідання зобов'язані беззастережно виконувати розпорядження суду [157].

ЦПК Естонії визначає наступні підстави для накладення штрафу:

1) суд може видалити із зали судових засідань особу та накласти на неї штраф, якщо вона здійснює фотозйомку, відео- та аудіозапис, трансляцію судового засідання по радіо, телебаченню чи іншим способом без попереднього дозволу суду, здійснює фіксацію під час відкритого судового засідання у спосіб, що перешкоджає судовому засіданню чи якщо у закритому засіданні здійснюється запис без дозволу суду (§ 42 ЦПК Естонії);

2) у разі неподання доказів, що витребовуються, чи ненадання інформації суду, незабезпечення огляду доказів, ненадання матеріалів для

експертизи суд може оштрафувати зобов'язану особу чи установу (§ 230, 279, 292, 299 ЦПК Естонії);

3) якщо свідок без поважної причини не з'явився за викликом суду, суд може накласти на нього штраф і застосувати привід, у разі відмови свідка підписати протокол або попередження про відповідальність, суд може накласти на нього штраф або взяти під варту на строк до 14 діб. Свідок негайно звільняється від покарання, якщо він дав показання чи підписав попередження, а також якщо розгляд справи закінчено чи відпала потреба в його допиті (§ 266 ЦПК Естонії);

4) суд може ухвалою оштрафувати експерта та вимагати відшкодування понесених процесуальних витрат, якщо експерт без поважних причин не з'явився в судове засідання за викликом суду, відмовляється підписати попередження про відповідальність, відмовляється від надання висновку, не подає висновок у встановлений судом строк, безпідставно відмовляється відповідати на поставлені йому запитання, відмовляє у наданні матеріалів експертизи (§ 305 ЦПК Естонії);

5) непідтвердження адресатом електронного процесуального документа, процесуального документа, надісланого листом або факсом, про факт його отримання (§ 311-1, 314 ЦПК Естонії);

6) ненадсилання адвокатом документів адвокатам інших учасників процесу (§ 337 ЦПК Естонії);

7) якщо учасник процесу не з'явився в судове засідання, незважаючи на ухвалу суду, суд може оштрафувати його так само, як і свідка, який не з'явився в судове засідання для допиту, або піддати його приводу. Такі положення не застосовуються, якщо сторона у справі бере участь у розгляді через представника, здатного пояснити фактичні обставини та уповноваженого робити необхідні заяви, зокрема для укладення мирової угоди. У справі про шлюб і батьківство суд також має право оштрафувати сторону та застосувати до неї привід (§ 346 ЦПК Естонії);

8) самовільне залишення судового засідання, якщо суд визнає за необхідне особисту присутність учасника процесу (§ 421 ЦПК Естонії);

9) неналежне виконання своїх обов'язків призначеним судом опікуном, піклувальником, ліквідатором чи іншою особою (§ 477-2 ЦПК Естонії).

Суд може видалити із зали судового засідання учасника процесу або його представника, свідка, експерта, перекладача чи іншу особу, присутню у судовому засіданні, які не виконують розпорядження про забезпечення порядку в судовому засіданні або поводяться непристойно, зневажливо ставляться до суду чи іншої сторони процесу. Суд може оштрафувати особу, яка поводилась у зазначений спосіб, а також учасника процесу або його представника, які злісно перешкоджали правильному, швидкому та ефективному розгляду справи, або неодноразово не виконали ухвалу суду, або взяти їх під варту на строк до семи діб. Замість неповнолітньої чи недієздатної особи можуть бути оштрафовані його батьки або опікуни.

Якщо суд має право накласти штраф, він може бути накладений у розмірі до 3200 євро, якщо інше не встановлено ЦПК Естонії. При визначенні розміру штрафу суд враховує майновий стан особи та інші обставини. Хоча розмір штрафу є доволі високим, неодноразово висловлювались пропозиції щодо його підвищення, принаймні у деяких категоріях справ, оскільки максимальна сума процесуального штрафу, встановлена з 1 січня 2009 р., є недостатньою, враховуючи зміну економічної ситуації Естонії. Наприклад, пропонувалося підвищити розмір штрафів до 9600 євро у справах за представницькими позовами у справах захисту прав споживачів та у виконавчому провадженні у даній категорії справ у зв'язку із прийняттям Директиви (ЄС) 2020/1828 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 р. про представницькі позови для захисту колективних інтересів споживачів та про скасування Директиви 2009/22/ЄС [158]. Директива у ст. 19 зобов'язує держави-учасниці встановити штрафні норми, які застосовуються у разі порушення судових заборон та невиконання зобов'язань із розкриття доказів, встановлених ст. ст. 8, 13, 18 Директиви [53]. Оскільки призначені покарання мають бути ефективними, пропорційними та переконливими, актуалізувалася проблема підвищення

штрафів, адже зазвичай порушником виступатиме відповідач (продавець-порушник), для якого низький розмір штрафу не буде суттєвим аргументом.

На особу може бути накладено штраф, лише якщо вона була попереджена про штраф, за винятком випадків, коли попередження є неможливим або нерозумним. Копія постанови про накладення штрафу невідкладно вручається оштрафованій особі або її представнику. Штраф, накладений на особу за порушення процесуального зобов'язання, не звільняє її від виконання зобов'язання, а у разі невиконання зобов'язання після накладення штрафу може бути накладено новий штраф.

У цивільному судочинстві суд може застосувати арешт у випадку, встановленому законом, якщо він виніс особі попередження про арешт. Однією із підстав застосування арешту є неможливість стягнення штрафу: в такому разі замість штрафу може бути застосовано також арешт на строк до трьох місяців, при чому про можливість заміни покарання може бути вказано у самій ухвалі про накладення штрафу: при заміні штрафу арештом застосовуються положення § 72 Кримінального кодексу та § 201 Кодексу виконавчого провадження. Якщо порушник сплатить штраф, його звільнять з-під варти. Арешт здійснюється в слідчому ізоляторі або в'язниці за місцем розташування суду, який виніс постанову, або за місцем проживання затриманого відповідно до умов, передбачених Законом про позбавлення волі.

Суд на підставі постанови може застосувати до особи примусове затримання міліцією у випадку, встановленому законом, якщо особу попереджено про примусове затримання. Для виконання ухвали про примусове доставлення особа може бути затримана на строк до 48 годин до початку судового засідання. До примусової доставки застосовуються положення пунктів 3-5 § 139 Кримінально-процесуального кодексу, якщо інше не передбачено ЦПК Естонії.

Особа, на яку накладено штраф або арешт, може оскаржити постанову. Рішення окружного суду щодо апеляції на постанову окружного суду про накладення штрафу не може бути оскаржене до Верховного суду.

Цивільний процесуальний кодекс Латвії (Civilprocesa likums), який набрав чинності 01 березня 1999 р., передбачає наступні види процесуальних санкцій: попередження; видалення із залу засідань; штраф; примусове доставлення до суду [30]. Однак відповідальність за недобросовісне використання прав і обов'язків або неповагу до суду була запроваджена у процесуальному законодавстві лише у 2015 році і з точки зору латвійського національного законодавства, штраф, призначений у вигляді процесуальної санкції, не належить до сфери кримінального права.

Стягнення штрафу застосовується у наступних випадках:

1) неповідомлення учасником справи про зміну поштової адреси чи адреси електронної пошти під час судового розгляду – суд може накласти штраф у розмірі до 50 євро (ст. 58 ЦПК Латвії);

2) якщо учасник справи недобросовісно використовує свої права або виконує обов'язки, у тому числі завідомо подає суду неправдиві відомості про факти та обставини справи, або своїми діями чи бездіяльністю умисно затягує розгляд справи, суддя виносить попередження учаснику справи або накладає штраф у розмірі до 800 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

3) за неповагу до суду (будь-які дії, які демонструють явне нехтування існуючими правилами під час судового засідання або в суді) суд може накласти на учасника справи штраф у розмірі до 1000 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

4) за подання завідомо неправдивої заяви, позову чи скарги з метою досягнення протиправної мети або перешкоджання захисту прав або законних інтересів суд може накласти на сторону штраф у розмірі до 1200 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

5) якщо сторона у справі подає докази після закінчення строку, а суд не визнає причини їх несвоєчасного подання поважними, він накладає на сторону у справі штраф у розмірі до 750 євро (ст. 93 ЦПК Латвії);

6) якщо свідок не з'явився після виклику без поважних причин, суд може накласти на нього штраф у розмірі до 60 євро або розпорядитися доставити його до суду в примусовому порядку (ст. 109 ЦПК Латвії);

7) якщо суд не було повідомлено про те, що неможливо подати витребувані письмові чи речові докази, або вони не були надані з причин, які суд визнав неповажними, суд може накласти штраф у розмірі до 40 євро. Сплата штрафу не звільняє цю особу від обов'язку подати витребувані судом докази (ст. 120 ЦПК Латвії);

8) якщо викликаний експерт не з'явився в судове засідання з причин, визнаних судом неповажними, суд може накласти на нього штраф у розмірі до 60 євро (ст. 122 ЦПК Латвії);

9) якщо сторона у справі не подає пояснення у встановлений суддею строк, не відповідає на запит судді, якщо сторона у справі не з'явилася на підготовче засідання без поважної причини, суддя може накласти штраф у розмірі до 150 євро (ст. 150 ЦПК Латвії);

10) якщо учасники справи, свідки, експерти чи перекладачі неодноразово порушують порядок, суд може накласти на цих осіб штраф у розмірі до 80 євро (ст. 153 ЦПК Латвії);

11) якщо учасник справи, який не з'явився в судове засідання, своєчасно не повідомив суд про причину неявки, суд може накласти на цю особу штраф у розмірі до 80 євро. Якщо один із учасників справи не з'явився до суду з причин, визнаних судом неповажними, суд може накласти на цю особу штраф у розмірі до 150 євро (ст. 156 ЦПК Латвії);

12) якщо суд визнає, що сторона у справі навмисно і безпідставно подала мотивовану заяву про підробку письмових доказів, він може накласти на неї штраф у розмірі до 150 євро (ст. 179 ЦПК Латвії);

13) якщо у справі про опіку над дитиною боржник не виконав рішення суду у строк, зазначений у повідомленні судового виконавця, виконавець надсилає відомості про це до суду, який постановив рішення, або на території якого має бути виконано іноземне рішення. Суддя накладає на боржника штраф у розмірі до 1500 євро. Питання про накладення штрафу розглядається в письмовому провадженні, а постанова судді про накладення штрафу надсилається боржнику, який може подати апеляційну скаргу. Штраф стягується

з боржника в дохід держави, а його сплата не звільняє боржника від обов'язку виконати рішення (ст. 620-18 ЦПК Латвії).

Мінімальний розмір штрафу, який накладається судом – відсутній.

У разі накладення судом штрафу під час судового засідання рішення оформляється протоколом судового засідання, в протилежному випадку ухвала суду про накладення штрафу надсилається особі, на яку накладено штраф. Тут слід звернути увагу, що для визначення процесуальної форми рішення про накладення штрафу має факт проведення судового засідання, а не відсутність чи присутність особи, на яку накладається штраф. У рішенні Конституційного Суду Латвії у справі № 2008-04-01 від 05 листопада 2008 р. було сформульовано підходи, за якими «положення ЦПК Латвії щодо накладення штрафу у вигляді процесуальної санкції спрямоване на більш швидкий та ефективний розгляд спорів, а також на зменшення навантаження на суд, а отже забезпечує як права інших осіб на справедливий суд, так і права, за захистом яких особи звернулися до суду. Процесуальна санкція ЦПК Латвії, застосована до відповідача за неявку в судове засідання та неповідомлення про неявку, найбільш безпосередньо спрямована на захист прав та законних інтересів позивача. Отже, обмеження основних прав має легітимну мету – захист прав інших осіб» [147]. Той факт, що штраф у вигляді процесуальної санкції накладається невідкладно, а особа, яка ухиляється від прибуття до суду, негайно відчуває негативні наслідки стягнення, робить штраф у вигляді процесуальної санкції дієвим засобом досягнення законної мети. Якби законодавець передбачив, що суд має заслуховувати особу в кожній справі перед застосуванням санкції, то особа могла б одночасно ухилитися як від розгляду відповідної цивільної справи, так і від застосування відповідної процесуальної санкції, а суд не мав би належних засобів зобов'язати особу прибути в судове засідання. У вигляді процесуальної санкції на учасника справи накладається штраф лише за порушення, чітко та недвозначно передбачене законом – неявку в судове засідання та неповідомлення причин неявки. Виявлення цього порушення не потребує складного встановлення фактів чи перевірки. Враховуючи рівень розвитку сучасних комунікацій, винятковими

вважаються випадки, коли особа навіть не могла повідомити, що не з'явиться в судове засідання з поважних причин. У такому випадку суд, отримавши відповідне клопотання особи, звільняє її від покарання.

Особа, на яку накладено штраф, може протягом 10 днів після винесення судового рішення звернутися до суду із клопотанням про звільнення від сплати штрафу або зменшення його розміру. Ця заява розглядається в судовому засіданні з попереднім повідомленням про розгляд особи, на яку накладено штраф. Неявка цієї особи не є перешкодою для розгляду заяви. Фактично даною нормою встановлюється: 1) положення щодо накладення штрафу у вигляді процесуальної санкції не передбачають заслуховування особи до накладення штрафу; 2) неявка особи, навіть з поважної причини у судове засідання, в якому переглядається штраф, не тягне за собою обов'язкового автоматичного скасування накладеного штрафу; 3) неможливість прямого апеляційного оскарження ухвали про накладення штрафу, адже повноваженням скасування штрафу наділений суд, що його наклав. Ні постанова про накладення штрафу, ні постанова про відмову в зменшенні розміру накладеного штрафу чи звільнення від нього не підлягають контролю вищого суду, оскільки належний розгляд забезпечується в судовій інстанції, яка накладає штраф у вигляді процесуальної санкції, через це така практика вважається відповідною ст. 92 Конституції щодо конституційного права оскарження до суду вищої інстанції.

Штраф за подання завідомо неправдивої заяви, позову чи скарги з метою досягнення протиправної мети суд накладає ухвалою, якою розглядається справа по суті або якою заява, позов чи скарга залишені без розгляду, або судове провадження припинено. Особа, на яку накладено штраф, може висловити заперечення проти накладення штрафу шляхом подання апеляційної, касаційної скарги, якщо рішення підлягає оскарженню до вищої судової інстанції, тобто накладення штрафу не може бути оскаржене окремо від оскарження рішення, яким його накладено.

Поряд із судовими штрафами, латвійське законодавство передбачало адміністративну відповідальність за неповагу до суду: ст. ст. 201.39 – 201.42 Кодексу про адміністративні правопорушення:

1) за неповагу до суду, що виявилася в непокорі розпорядженню, на свідка, законного представника, експерта, спеціаліста, перекладача, особу, яка бере участь у цивільній справі або іншу особу, за недотримання порядку під час судового засідання, або інші діяння будь-якої особи, що свідчать про явне нехтування правилами, що існують у судовому засіданні чи суді, суд накладає штраф до 350 євро або застосовує адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб;

2) посадова особа, яка не розглянула окрему ухвалу суду чи подання судді або не вжила заходів щодо запобігання зазначеним у них порушенням, а також не надала вчасно відповіді на них, карається штрафом у розмірі до 140 євро.

Однак адміністративна реформа та прийняття Закону про адміністративну відповідальність, за яким Кодекс про адміністративні правопорушення втратив чинність, виключила провадження щодо неповаги до суду зі сфери адміністративних проваджень, а така поведінка санкціонується власне цивільним процесуальним законодавством (ст. 73-1 ЦПК Латвії) [100].

Як і в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, правова система Литви, включаючи цивільне судочинство, зазнала багатьох реформ з 1990 року. 28 лютого 2002 р. був прийнятий новий литовський Цивільний процесуальний кодекс (Civilinio Proceso Kodekso), який набрав чинності з 01 січня 2003 р. Як зазначає Вігіта Вєбрайте (Vita Vėbraitė), традиції Західної Європи (в основному, німецькі та австрійські) систематично впроваджувалися в цивільне судочинство в Литві [166, с. 45], вплив законодавства Німеччині та Австрії відзначає також і Вітаутас Некрошюс та Віргіліюс Валанчіус (Vytautas Nekrošius, Virgilijus Valancius) [123, с. 76; 164, с. 89]. У 2011 році до процесуального з законодавства було внесено ряд змін, які посилили можливості протидії зловживанню процесуальними правами.

Конституційний Суд Литви визначив вимоги до закону, що регулює розгляд справи судом: цивільний процес має бути врегульований законом таким чином, щоб: а) не було передумов для затягування розгляду справ, ухвалення та виконання рішень; б) завадити учасникам цивільного процесу (в тому числі сторонам процесу) зловживати процесуальними чи іншими правами, в) не порушувати, в тому числі, прав учасників процесу, які добросовісно беруть участь у цивільній справі [130, с. 896]. Таким чином, заборона зловживання процесуальними правами розглядається не просто як небажана поведінка, а як засада цивільного судочинства.

Під зловживанням процесуальними правами ЦПК Литви розуміє подання необґрунтованої позовної заяви (апеляційної чи касаційної скарги, клопотання про відновлення провадження у справі, іншого процесуального документа) або свідомі дії проти справедливого та швидкого розгляду і вирішення справи [29].

У разі зловживання процесуальними правами суд може накласти штраф у розмірі до 5000 євро на особу, яка бере участь у справі, до 50 відсотків цього штрафу може бути спрямовано на відшкодування збитків іншого учасника справи, а не менше 50 відсотків штрафу має бути присуджено на користь держави, оскільки основною функцією штрафу є каральна, а не компенсаційна.

Порушника може бути зобов’язано судом відшкодувати іншій особі, яка бере участь у справі, завдані збитки. При пред’явленні вимоги про відшкодування збитків до суми збитків зараховується частина штрафу, покладена на особу, яка бере участь у справі (ст. 95 ЦПК Литви). Таким чином, у литовському процесуальному законі було закріплено новий процесуальний правовий інструмент – приватний штраф, який може частково відшкодувати збитки, завдані стороні, яка постраждала від зловживання процесуальними правами Однак, як зазначають Віргіліюс Валанчіус (Virgilijus Valančius), Аурімас Браздейкіс (Brazdeikis Aurimas) «накладення такого приватного штрафу не є застосуванням деліктної цивільно-правової відповідальності, тому, на відміну від вимоги про відшкодування збитків, при накладенні штрафу не слід вимагати точного підтвердження збитків, причинного зв’язку між ними та протиправними

діями. Розмір штрафу суд повинен визначити, насамперед, з огляду на характер зловживання, його тривалість, повторність, розмір заподіяної або очікуваної шкоди, вплив на ефективність та економічність судового розгляду, принципи справедливості та розумності та інші обставини, що мають істотне значення. Основні цілі цього покарання мають бути потрійними: частково відшкодувати шкоду, заподіяну потерпілій стороні, покарати сторону, яка зловживає процесуальним правом, і утримати її та інших потенційних порушників від подібних дій у майбутньому» [163, с. 1478]. Авторами також висловлюється занепокоєння щодо доцільності стягнення штрафу на користь держави, якщо відбувається стягнення штрафу на відшкодування шкоди іншої сторони, оскільки суд, як правило, має правові інструменти для запобігання порушенню інтересів суду та держави, тому в певних випадках накладення штрафу на користь держави є неможливим, оскільки сам суд суттєво сприяв (наприклад, шляхом невжиття відповідних процесуальних заходів) настанню наслідків зловживання процесуальними правами. Суд може бути «співучасником» і помічником сторони, яка зловживає процесуальними правами, тому накладення на особу штрафу на користь держави за те, в чому по суті винна сама держава (у ролі суду), було б неправильним.

Мотивована вимога про відшкодування збитків може бути подана до завершення розгляду справи по суті (у такому разі заява не обкладається судовим збором), або позов про відшкодування збитків може бути поданий окремо (однак судовий збір справлятиметься на загальних підставах).

Судові штрафи накладаються за рішенням суду на осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу (свідків, експертів, перекладачів) та інших осіб у випадках, передбачених ЦПК Литви. Цивільний процесуальний кодекс Литви, крім відповідальності за зловживання процесуальними правами, штрафом санкціонує також наступну протиправну поведінку:

1) неповідомлення представником і довірителем, які є учасниками справи, про припинення або зміну представницьких відносин. Якщо невиконання цього обов’язку або неналежне виконання вимагає відкладення судового

розгляду, суд може накласти на учасника справи та/або представника штраф у розмірі до 300 євро (ст. 51 ЦПК Литви);

2) якщо особа, яка бере участь у справі, зловживає правом на відвід, суддя або колегія суддів, які розглядають справу, вирішують як питання про відвід, так і про накладення на цю особу стягнення у розмірі до 300 євро (ст. 69 ЦПК Литви);

3) за невиконання обов'язку щодо інформування суду про зміну способу вручення процесуальних документів, адреси для поштової кореспонденції, суд має право накласти на осіб, які беруть участь у справі, штраф у розмірі до 300 євро (ст. 121 ЦПК Литви);

4) у разі відмови без поважних причин особи, зобов'язаної прийняти процесуальні документи, отримати та вручити їх, неповідомлення суду про те, що ці документи не вручені адресату, суд має право оштрафувати таких осіб на суму до 300 євро. Особами, зобов'язаними прийняти та вручити документи, є, зокрема, представник особи, яка бере участь у справі, повнолітній член сім'ї, який проживає разом з фізичною особою, особа, уповноважена на отримання процесуальних документів у справі, керівник юридичної особи, інший член органу управління, зазначений у реєстрі, юридичних осіб, працівник апарату чи адміністрації юридичної особи, командир або сторож воєнізованого формування чи його підрозділу, адміністрація пенітенціарної установи (ст. 126 ЦПК Литви). Таким чином, процесуальний закон передбачає можливість притягнення до відповідальності осіб, які не є учасниками справи;

5) для сторони, яка не має цивільної процесуальної дієздатності та законного представника, або не має органу, який її представляє, або місце проживання та роботи якої невідоме, за заявою протилежної сторони, яка вимагає вчинення процесуальних дій, суд може призначити куратора, який є законним представником у конкретній справі. У разі, якщо клопотання про призначення куратора чи про вручення процесуальних документів шляхом прилюдного оголошення (у разі, коли місце проживання та роботи адресата невідомі) є необґрунтованими, суд може накласти штраф у розмірі до 300 євро на

особу, яка, надавши неправдиві дані, вплинула на безпідставне призначення куратора або оприлюднення процесуальних документів (ст. 131 ЦПК Литви);

6) за порушення заборони відповідачу брати участь у певних правочинах або вчиняти певні дії, виїжджати з місця постійного проживання та /або вивозити дитину з місця постійного проживання без дозволу суду, заборона іншим особам передавати майно відповідачу чи виконувати інші зобов'язання, невчинення дій, що запобігають настанню або збільшенню шкоди на винних осіб за рішенням суду може бути накладено штраф у розмірі до 300 євро за кожен день порушення. Крім того, позивач має право стягнути з цих осіб збитки, завдані невиконанням ухвали суду про застосування тимчасових заходів захисту (ст. 145 ЦПК Литви);

7) на осіб, які злісно не підкорилися розпорядженню головуючого на судовому засіданні або порушили порядок під час судового засідання, крім попередження чи видалення із зали судового засідання, накладається штраф до 300 євро або арешт на строк до п'ятнадцяти діб (ст. 162 ЦПК Литви). Якщо адвокат порушує порядок у судовому засіданні та не прислухається до розпоряджень головуючого в судовому засіданні, суд може повідомити про це Раду адвокатів;

8) за порушення присяги щодо допиту сторони або третьої особи, а також їх представників, за безпідставну відмову від свідчень свідком, за неявку експерта на виклик суду або за відмову дати висновок з причин, які суд визнав неважливими, відмову перекладача без законної підстави виконувати свої обов'язки, суд має право накласти штраф до 300 євро (ст. 186, 191, 215, 240 ЦПК Литви);

9) у разі невиконання вимоги суду про витребування письмового, речового доказу у встановлений строк, неподання наявних документів у разі відновлення втраченого судового провадження і неповідомлення суду про неможливість їх подання з поважних причин або визнання судом зазначених причин неповажними, на винних осіб може бути накладено штраф до 300 євро.

Накладення штрафу не звільняє відповідних осіб від обов'язку подати витребувані судом докази (ст. 199, 207, 572 ЦПК Литви);

10) у разі неявки сторони, якщо законом встановлено обов'язок цієї сторони брати участь у судовому засіданні або суд визнає явку сторони обов'язковою і рішення не може бути прийняте заочно, неявки третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, або їх представників, участь яких суд визнав обов'язковою, невяки свідка, експерта або перекладача, якщо представник сторони не з'явився в судове засідання без поважних причин і внаслідок цього суд відклав розгляд справи, суд має право накласти сторону, представника та керівника юридичної особи, яка несе відповідальність за неявку представника в судове засідання штраф до 300 євро (ст. 246-248, 384, 388 ЦПК Литви);

11) якщо суд визнає, що причини, які призвели до ухвалення заочного рішення, були несуттєвими, після скасування заочного рішення з відповідача може бути стягнуто штраф до 300 євро (ст. 288 ЦПК Литви);

12) за подачу явно необґрунтованої заяви про видачу судового наказу суд може накласти штраф у розмірі до 300 євро (ст. 440 ЦПК Литви). Особа, яка подала явно необґрунтовану заяву про визнання фізичної особи недієздатною або обмеженою дієздатністю, за рішенням суду може бути оштрафована на суму від 50 до 600 євро (ст. 463 ЦПК Литви);

13) у разі невиконання вимог судового пристава або перешкоджання судовому приставу у виконанні виконавчих документів за кожен день їх невиконання або перешкоджання суд може накласти штраф, в тому числі і на керівника юридичної особи або іншу особу, відповідальну за виконання рішення, у розмірі до 300 євро (ст. 585 ЦПК Литви). За ненадання роботодавцем на вимогу судового пристава у встановлений ним строк відомості про працевлаштування боржник і його місячну заробітну плату суд може накласти на винну особу штраф у розмірі до 300 євро (ст. 734 ЦПК Литви). Якщо боржник, зобов'язаний виплачувати періодичну допомогу на дітей, не повідомив протягом трьох робочих днів судового виконавця про зміну місця роботи чи місця проживання, а

також про додатковий заробіток, суд за заявою судового пристава або стягувача суд може накласти штраф у розмірі до 300 євро (ст. 742 ЦПК Литви);

14) у разі відмови особи, залученої у якості понятого у виконавчому провадженні, від виконання обов'язків без поважних причин суд має право накласти штраф до 50 євро (ст. 600 ЦПК Литви);

15) у разі, якщо розраховані судовим виконавцем витрати на виконання є явно необґрунтованими, суд може оштрафувати судового виконавця на суму до 300 євро (ст. 611 ЦПК Литви);

16) у разі неповідомлення або подання неправдивих даних боржником за вимогою судового пристава надати письмово дані про наявне майно та його місцезнаходження, майно, що знаходиться у третіх осіб, кошти в кредитних установах, суд може накласти штраф до п'ятисот євро або арешт на строк до тридцяти діб (ст. 645 ЦПК Литви);

17) Якщо прийнято рішення про зобов'язання боржника вчинити чи припинити певні дії, які може вчинити чи припинити лише сам боржник, або рішення про зобов'язання усунути наслідки будівництва з порушенням вимог нормативно-правових актів, або обов'язковий припис, судовий виконавець подає письмовий акт до суду. Питання про невиконання приписів вирішується в судовому засіданні. Стягувач і боржник повідомляються про час і місце судового засідання, але їх неявка не перешкоджає розгляду питання про причини невиконання рішення чи примусового припису. Суд, встановивши невиконання боржником, керівником юридичної особи або іншою особою, відповідальною за виконання рішення або припису, може накласти на штраф у розмірі до 300 євро за кожен день прострочення виконання рішення або припису. Якщо боржник вдруге чи кілька разів порушить встановлені для виконання рішення строки або не продовжує виконувати обов'язковий припис, суд повторно застосовує до боржника заходи примусу (ст. 771 ЦПК Литви);

18) Постановляючи рішення, яким зобов'язує відповідача вчинити або припинити певні дії, не пов'язані з передачею майна чи грошових коштів, суд у цьому ж рішенні може зазначити, що у разі невиконання відповідачем рішення у

встановлений строк позивач зобов’язує відповідача вчинити або припинити певні дії, не пов’язані з передачею майна чи грошових коштів. має право вчинити ці дії або вжити заходів до їх припинення за рахунок відповідача і при цьому стягнути з відповідача необхідні витрати.

19) Суд, розглядаючи питання щодо усунення наслідків будівництва з порушенням вимог правових актів, може прийняти рішення, зазначені в правових актах, що регулюють будівельні відносини.

20) Якщо зазначені дії можуть бути вчинені або припинені лише відповідачем, або якщо відповідач зобов’язаний усунути наслідки будівництва з порушенням вимог правових актів, суд у своїй ухвалі визначає строк, протягом якого має бути прийнято рішення. виконано та вказано розмір штрафу, який накладається на відповідача, якщо він не виконає рішення у встановлений строк не припинить вказані дії.

Верховний суд Литви зазначив, що штраф може бути накладено залежно від обставин справи як на представника юридичної особи, так і на фізичну особу, якщо зловживання випливає з їх особистої поведінки в провадженні. Оскільки особиста поведінка представника піддається найлегшому доказуванню, ймовірно, що спірний штраф зазвичай буде накладений на представника, який вчинив конкретні дії.

Верховний Суд Литви у рішенні по справі № e3K-3-15-421/2023 (S) від 03 березня 2023 р. застосував широке тлумачення принципу заборони зловживання процесуальними правами: справедливе використання процесуальних прав вимагається принципом концентрації та процесуальної економії, закріплених у ст. 7 ЦПК Литви, за якою особи, які беруть участь у справі, зобов’язані сумлінно користуватися своїми процесуальними правами, не зловживати ними, дбати про швидкий розгляд справи, ретельно і своєчасно, з урахуванням ходу процесу, подавати до суду докази та доводи, на яких ґрунтуються їхні вимоги чи заперечення. Невиконання процесуальної вимоги щодо добросовісного використання та не зловживання належними їм процесуальними правами, серед іншого, означає діяти проти швидкого та економного вирішення спору в

цивільному судочинстві, а така дія є несумісною з цілей цивільного процесу, тому процесуальний закон містить відповідні правові важелі, метою яких є усунення або зменшення негативних наслідків невиконання цієї вимоги та запобігання подальшим порушенням [127]

Положення норми, закріплене у ст. 95 ЦПК Литви, чітко розкриває мету цієї правової норми – норма спрямована на забезпечення справедливого та швидкого судового розгляду та вирішення справи шляхом обмеження недобросовісної поведінки фігуранта. у випадку, коли можуть бути вчинені корисливі та образливі дії проти справедливого та швидкого розгляду справи, що завершується винесенням судом остаточного процесуального рішення по суті спору. Відповідно до ч. 1 ст. 137 ЦПК Литви цивільна справа порушується після прийняття судом позову, а вирішується по суті після ухвалення судом рішення (ч. 1 ст. 259 ЦПК Литви). Таким чином, перевірка процесуальної поведінки особи на предмет чесності можлива до вирішення справи по суті спору.

У практиці Верховного суду Литви роз'яснюється, що зловживання процесуальними правами є порушенням закону, тобто прямо забороненою цивільним процесуальним законом поведінкою, за яку встановлено можливість застосування юридичної відповідальності. Не кожен випадок недотримання обов'язку добросовісного здійснення процесуальних прав сам по собі означає порушення закону, що може призвести до застосування заходів юридичної відповідальності. Зловживання процесуальним правом виявляється у порушенні умов реалізації конкретного суб'єктивного права (постанова Верховного Суду Литви від 16 жовтня 2013 р. у цивільній справі № 3К-3-486/2013) [102].

Засвідчена копія постанови про накладення штрафу не пізніше наступного робочого дня після постановлення постанови надсилається особі, на яку накладено штраф, якщо особа не з'явилася в судове засідання. Штрафи, накладені на керівників юридичних осіб або представників юридичних осіб, стягуються з їх особистих коштів.

Верховний суд Литви зазначає у своїй практиці, що штраф накладається з метою заохочення боржника виконати зобов'язання (Верховний суд Литви 2016

3K-3-687/2016 у цивільній справі № 3K-3-401/2016. Ця мета накладеного штрафу може бути досягнута лише за наявності можливості виконати припис судового пристава. Після встановлення того, що зобов'язання, визначене в розпорядженні державного виконавця, вичерпано або його виконання є неможливим, відсутні підстави для застосування боржником або іншою заінтересованою особою санкцій, передбачених ст. 585 ЦПК Литви, за невиконання вимог судового виконавця. У практиці Верховного Суду Литви неодноразово зазначалося, що суд, вирішуючи питання про накладення штрафу на боржника, повинен оцінити сукупність обставин, які перешкоджають виконанню судового рішення (наказу) та переконатися, чи можуть наявні причини невиконання судового рішення (наказу) виправдати невиконання рішення суду. Особа може бути покарана штрафом лише за свідоме та навмисне невиконання нею обов'язкового розпорядження, а не з незалежних від неї обставин чи бездіяльності [128].

Хоча ЦПК Литви встановлює граничні ставки штрафів, вони підлягають індексації судами з урахуванням квартального індексу споживчих цін, якщо він перевищує 110 відсотків за офіційними даними статистики.

Особа, на яку накладено стягнення, може протягом чотирнадцяти днів з дня винесення постанови звернутися до суду, який наклав стягнення, про його скасування або пом'якшення. Суд розглядає таку заяву в письмовому провадженні, а на ухвалу суду про відмову в задоволенні заяви про скасування або зменшення штрафу може бути подана окрема скарга. Окрему скаргу може подати лише особа, на яку накладено штраф. Подання скарги призупиняє виконання доручення.

У Литві оновлене законодавство про адміністративні правопорушення не переслідує особу за неповагу до суду: положення кодексу про адміністративні правопорушення Литовської РСР (ст. 186-1) в редакції до 01 січня 2017 р. передбачали штраф за перешкоджання здійсненню судом правосуддя, приниження авторитету суду чи судді у розмірі від 144 до 289 євро. Однак нова редакція Кодексу про адміністративні правопорушення Литовської республіки вже не містить такого складу правопорушення, хоча зберігається кримінальне

покарання за неповагу до суду і карається штрафом або арештом чи позбавленням волі на строк до двох років [231].

Отже, для цивільного процесуального законодавства країн Балтії не характерне визначення нижньої межі розміру штрафу. Однак до визначення верхньої межі країни Балтії підходять по-різному. В Естонії це гранична сума 3200 євро. В Латвії штраф за різні правопорушення накладається штраф з різним розміром верхньої межі: до 40 євро за неповідомлення суду про неможливість подати витребувані докази, до 1500 євро якщо у справі про опіку над дитиною боржник не виконав рішення суду у строк, зазначений у повідомленні судового виконавця. В Литві розмір штрафу зазвичай визначається у розмірі до 300 євро, однак за деякі порушення він може бути як меншим (до 50 євро у разі відмови особи, залученої у якості понятого у виконавчому провадженні, від виконання обов'язків без поважних причин), так і суттєво більшим (до 5000 євро у разі зловживання процесуальними правами суд може накласти штраф у розмірі). Процесуальне законодавство Литви характеризується можливістю індексації встановлених розмірів штрафу, пристосовуючи міру відповідальності до економічних реалій сьогодення, тоді як в решті країн Балтії суд не може виходити за граничні межі штрафу.

ВИСНОВКИ

У Висновках наводяться узагальнені результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш вагомі положення та пропозиції з удосконалення цивільного процесуального законодавства України щодо застосування судових штрафів.

1. Іноземним юрисдикціям притаманне застосування судом різноманітних санкцій, які сприяють досягненню дисципліни у судовому засіданні, розгляду справи у розумний строк, утвердженню авторитету суду та своєчасному виконанню судових рішень. Однак підстави для штрафних санкцій у судочинстві різних країн суттєво відрізняються: для континентальної Європи притаманним є чітке виокремлення видів несприятливої поведінки у процесі, за які накладається штраф (ненадання доказів, неявка сторони, затягування справи тощо), розподіл повноважень із застосування санкцій між процесуальним, адміністративним та кримінальним законодавством, а для країн загального права такої диференціації не передбачається, оскільки будь-яка неналежна поведінка, як в судовому процесі, так і поза приміщенням суду, кваліфікується як неповага до суду.

2. З аналізу еволюції законодавчого закріплення відповідальності у формі судового штрафу слідує, що для багатьох із досліджуваних країн концепція відповідальності сторони перед судом має глибоке історичне коріння і протягом тривалого часу не зазнавала кардинальних змін. У США тривалий час як на рівні штатів, так і на федеральному рівні, суттєвих оновлень правил цивільного судочинства не здійснювалося, а нові підходи до вирішення питання щодо відповідальності за неповагу до суду диктує судова практика. У Великобританії у 1981 році відбулося законодавче врегулювання відповідальності за неповагу до суду (яка до цього часу протягом століть існувала виключно в прецедентному праві), однак суддями, адвокатами та науковцями наголошується на необхідності приведення законодавства до сучасних стандартів. В Австралії консультації щодо реформи в цій площині все ще тривають.

Для широкого переліку країн навпаки, концепція відповідальності сторони, в тому числі штрафної, є новацією, яка пов'язана із викликами сьогодення, зокрема, для країн Балтії, Польщі, України питання врегулювання процесуальної відповідальності постало одночасно із оновленням і переосмисленням процесуального законодавства, яке після радянського впливу мало б відбудовуватися на нових засадах – змагальних та диспозитивних, однак не позбавлених засобів спонукання сторін до належної поведінки.

3. Визначено спорідненість судового штрафу за цивільним процесуальним законодавством України та законодавством порівнюваних юрисдикцій (Великобританія, США, Франція, Італія тощо). Хоча підстави для накладення штрафу та процесуальний порядок розгляду питання притягнення порушника до відповідальності у досліджуваних країнах різняться, можна стверджувати про єдність мети штрафу у цивільному судочинстві – досягнення дисципліни у судовому засіданні, забезпечення ефективного розгляду справи у розумний строк, утвердження авторитету суду та своєчасне виконання судових рішень.

4. Основна функція санкцій, крім дотримання принципів цивільного судочинства, полягає у стимулюванні особи до належної процесуальної поведінки (хоча діапазон належної поведінки може бути різним: від простого неперешкоджання процесу до активного сприяння), а після завершення судового розгляду – у повному і своєчасному виконанні судового рішення (зазвичай, для тих правопорядків, у яких виконання рішення є складовою судового процесу).

5. Штраф як санкція у цивільному судочинстві України застосовується не тільки як захід процесуального примусу, а й як санкція за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП (неповага до суду). На відміну від деяких досліджуваних юрисдикцій, у яких спонукання до виконання судового рішення (у формі астрента чи відповідальності за неповагу до суду) регулюється процесуальним законодавством, в Україні такі штрафні санкції врегульовані законодавством про виконавче провадження, що не сприяє можливості ефективного судового контролю за примусовим виконанням. На противагу штрафу у його адміністративно-правовому та кримінально-правовому вираженні,

який є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника та формою притягнення його до правової відповідальності за вчинення власне адміністративного чи кримінального правопорушення, судовий штраф у його цивільно-правовому вираженні є мірою нормативно-правового впливу на правопорушника виключно у зв'язку з невиконанням ним своїх процесуально-правових обов'язків, зневагою такими.

6. Важливою рисою цивільно-правового вираження судового штрафу є очевидна нормативна та фактична видова належність такого заходу нормативно-правового впливу на правопорушника до заходів грошового, матеріально-фінансового карального стягнення. У зв'язку із цим слід зауважити, що штрафні санкції у різних процесуальних кодексах визначаються по-різному: у ЦПК України, ГПК України та КАС України закріплені норми саме про штрафи, а в КПК України аналогічні санкції визначаються як грошові стягнення. Незалежно від назви, ці санкційні заходи є заходами фінансового покарання.

7. З метою уникнення термінологічної плутанини та змішування визначення штрафу, що накладається судом як основне або додаткове покарання у кримінальному судочинстві, штрафу як форми неустойки в розумінні ст. 549 ЦК України із штрафом як майновою санкцією, що застосовується судом до осіб, які не виконують, або неналежним чином виконують процесуальні обов'язки у цивільному, господарському, адміністративному чи кримінальному судочинстві, останній має бути визначений на законодавчому рівні саме в якості судового штрафу із внесенням відповідних змін до ст. 148 ЦПК України, ст. 135 ГПК України, ст. ст. 149, 382 КАС України та норм Глави 12 КПК України.

8. Чинне законодавство, оскільки не визнає цивільну процесуальну відповідальність у якості самостійного виду відповідальності, допускає одночасне накладення декількох санкцій на особу за одне й те саме діяння: як поєднуючи декілька санкцій процесуального характеру (наприклад, судовий штраф і залишення заяви без розгляду у випадку зловживання процесуальними правами), так і поєднуючи процесуальну санкцію із санкцією адміністративною (у випадку неповаги до суду, яка за ЦПК України кваліфікується як зловживання

процесуальними правами, однак за КУпАП кваліфікується як самостійне адміністративне правопорушення).

9. Оскільки характер санкції може набути характеру «кримінального» в розумінні ЄКПЛ, особі, що притягається до відповідальності, належить забезпечити можливість бути почутою під час розгляду питання про накладення штрафу. Враховуючи, що в справах спрощеного позовного провадження, наказного провадження, під час апеляційного та касаційного перегляду тощо розгляд може здійснюватися без виклику учасників справи, а в інших випадках ознаки неповаги можуть бути виявлені і за неявки особи, доцільним буде закріплення у процесуальному законодавстві сповіщення порушника задля надання йому можливості ефективно взяти участь у розгляді питання.

10. Астрент (фр. l'astreinte) у французькому процесуальному праві – це один із видів грошового штрафу, який визначається судом на випадок невиконання боржником зобов'язання, встановленого судовим рішенням, з метою стимулювання добровільного та сумлінного виконання судових актів особами, на яких покладені будь-які обов'язки. Таким чином, це санкція, що характеризується відносно судового рішення допоміжним характером та яка полягає у сплаті грошової суми, пропорційної тривалості затримки у виконанні зобов'язання, або до несплаченої боржником суми.

11. Національні закони щодо судової неустойки (астрента) можуть суттєво відрізнятися як щодо підстав накладення штрафу, порядку розгляду питання та розміру штрафних виплат. У деяких законодавчих системах, включаючи законодавство Італії, Бельгії, Люксембургу та Нідерландів, астрент не може бути накладено, якщо основним зобов'язанням є зобов'язання сплатити грошову суму. Згідно з французьким, польським законодавством, навпаки, астрент може накладатися, коли зобов'язання, що випливає з судового рішення, є не лише зобов'язанням вчинити або утриматися від вчинення певної дії, але й зобов'язанням сплатити грошову суму. Регламент (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах не оперує поняттям астрента, не регулює процедуру його встановлення

чи скасування, а лиш визнає його як предмет стягнення при виконанні судового рішення, відсилаючи до законодавства країн-учасниць, що підсилює роль астрента у європейському правовому просторі. Натомість, відзначаються складнощі у виконанні рішень, обтяжених астрентом, поза юрисдикцією ЄС, зокрема у США. Країни загального права положень щодо астрента не закріплюють у законодавстві, однак відзначається функціональна подібність між судовою неустойкою та неповагою до суду.

12. Повноваження з притягнення до відповідальності за неповагу до суду англійських вищих судів традиційно охоплюються поняттям «внутрішньої юрисдикції», яка існувала без чіткої законодавчої основи і яку суд може використовувати щоразу, коли це буде необхідно та справедливо, щоб зберегти свій власний авторитет. Відповідальність за неповагу до суду у Великобританії не розглядається як така, що спрямована на захист інтересів позивача чи відповідача, адже головною цінністю, яка захищається, є належне відправлення правосуддя, тому вона охоплює, в тому числі, і невиконання будь-якого судового рішення (проміжного, тимчасового, остаточного), що карається не тільки накладенням грошових стягнень (конфіскація активів, накладення штрафів), але й ув'язненням учасника справи.

13. Країнами загального права виділяється дві основні форми неповаги до суду – кримінальна (або злочинна) та цивільна, але тягар доказування для обох базується на кримінальному стандарті «поза розумним сумнівом». Ні цивільна неповага, ні кримінальна неповага не є кримінальними злочинами, хоча в результаті особі може бути призначено покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі, а особа, яка вчинила неповагу, не отримує судимості. Поряд із цим відзначається проблематика поділу неповаги до суду на цивільну і кримінальну та передбачені санкції щодо них. У двох досліджуваних юрисдикціях загального права (Великобританія, Австралія) тривають законопроектні роботи щодо вдосконалення законодавства про неповагу до суду та приведення його до сучасних стандартів права на справедливий суд, зокрема в

частині процесуальних гарантій, що надаються особам в ході провадження про неповагу, а також розміру санкції, що застосовується судом.

14. Англійське законодавство виділяє неповагу «перед обличчям суду» (contempt «in the face of the court»), у якій існує потреба швидкого та ефективного вирішення питання судом, що вимагає негайного застосування спрощеного провадження, та «можливу неповагу» (alleged contempt), яку суд безпосередньо не зафіксував, однак отримав відомості про неї (від поліцейського, розпорядника, працівника суду), така неповага може бути виявлена навіть поза будівлею суду, однак у безпосередній до нього близькості. Але і в цьому разі допускається негайний спрощений розгляд, а в судовій практиці нерідко обидві форми неповаги розглядають як неповагу «перед обличчям суду», що не додає правової визначеності для потенційного порушника, адже перебуваючи поза будівлею суду у сторони можуть бути сподівання, що певні форми незадоволення, висловлення думки щодо процесу, не будуть оцінюватися судом.

15. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду американською судовою практикою розглядається як невід'ємна складова правової природи суду, який є незалежною гілкою влади, а відтак – здатною захистити авторитет власними силами. Неповага до суду поділяється на кримінальну неповагу, спрямовану на гідність суду як беззаперечну цінність, та цивільну неповагу – непокора наказу, вказівці, рішенню суду. Головною рисою, за якою відмежовуються цивільна і кримінальна неповага, є мета накладення санкції, а не її розмір чи нормативне джерело закріплення відповідальності, та гарантії судового розгляду. Для оцінки вини стандарт «чітких і переконливих доказів» застосовується до цивільних справ про неповагу до суду, тоді як кримінальний стандарт «поза розумним сумнівом» застосовується до кримінальної за своєю природою неповаги до суду.

16. У США крім поділу неповаги на цивільну та кримінальну розрізняють пряму та непряму (конструктивну) неповагу. Пряма неповага виявляється в присутності суду (неявка до суду за викликом, неналежна поведінка під час

розгляду справи тощо), а непряма – за межами зали судових засідань чи будівлі суду.

17. Законодавством досліджуваних країн по-різному вирішується питання щодо можливості накладення штрафу на іншу особу у правовідносинах адвоката з клієнтом, ніж ту, що допустила порушення: за ЦПК України у випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Натомість, законодавство США обмежує відповідальність сторони, яка професійно представлена: санкції, які передбачають грошові стягнення (такі як штраф або присудження гонорару адвокату), не можуть бути застосовані до сторони. В деяких випадках Федеральні правила цивільного судочинства США, передбачають накладення санкцій на юридичну фірму, яка повинна нести спільну відповідальність за порушення, скоєне її партнером або співробітником. Таке положення стимулює адвоката не просто формально надавати допомогу із юридичного представництва, а перевіряти фактичні відомості, надані клієнтом, і його виклад фактичних обставин.

В Італії в умовах запровадженої адвокатської монополії відповідальність за відшкодування збитків за безпідставне судове провадження, покладаються на адвоката, який відповідає за оцінку обґрунтованості позиції клієнта та стратегії, які будуть прийняті в суді. За ЦПК Польщі сторону може бути притягнуто до відповідальності у випадку зловживань, допущених її представником: в цьому випадку залишається можливість впливу на недобросовісного адвоката через загрозу дисциплінарного провадження в порядку Закону про адвокатуру, який, поміж іншого, містить, і фінансову санкцію щодо адвоката.

18. Відзначаються різні підходи для встановлення граничних розмірів штрафів у досліджуваних країнах. В Україні розмір судового штрафу та штрафу у виконавчому провадженні визначається виходячи з прожиткового мінімуму для працездатних осіб (а отже підлягає періодичному перегляду), тоді як адміністративні штрафи обраховуються з прив'язкою до неоподаткованого

мінімуму доходів громадян, який тривалий час не переглядався. Визначення штрафу у штрафних одиницях характерно для Австралії, хоча штатами можуть встановлюватися різні правила та періодичність їх перегляду, а у Західній та Південній Австралії штрафні одиниці не застосовуються, а штраф визначається конкретною сумою. У Великобританії для судів нижчої інстанції максимальна сума штрафу становить 2500 фунтів стерлінгів, тоді як для вищої інстанції верхньої межі штрафу не встановлено. За законодавством Німеччини, Італії, Польщі, Бельгії розмір штрафу визначається у валюті відповідних країн, а для цивільного процесуального законодавства країн Балтії не характерне визначення нижньої межі розміру штрафу.

19. На основі теоретичних пропозицій та висновків запропоновано зміни та доповнення до нормативно-правових актів щодо підстав та процесуального порядку застосування до особи судового штрафу, серед яких:

1) ст. 145 ЦПК України «Попередження і видалення із залу судового засідання» слід доповнити частиною 3 наступного змісту:

«3. У разі виявлення судом ознак зловживання процесуальними правами, допущених учасником судового процесу чи його представником, крім дій, визначених у частині 2 статті 44 цього Кодексу, та якщо такі дії можуть бути припинені, суд мотивованою ухвалою застосовує попередження до учасника судового процесу чи його представника. За відсутності особи чи якщо судове засідання не проводиться, ухвала надсилається їй в порядку, встановленому цим Кодексом».

2) з метою усунення конкуренції норм пропонується вдосконалити нормативно-правове врегулювання притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, вчинену перед судом, шляхом доповнення відповідними положеннями процесуального законодавства, натомість в КУпАП слід залишити відповідальність за вияв неповаги до суду, вчиненої поза межами судового процесу, для чого пропонується розширити перелік підстав застосування судового штрафу у цивільному судочинстві, доповнивши ч. 1 ст. 148 ЦПК України пунктами, наразі закріпленими у ст. 185-5 КУпАП, наступного змісту:

«6) злісне ухилення від явки в суд позивача, відповідача, свідка, експерта, перекладач або непідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання;

7) вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

8) перешкодження посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов'язків;

9) залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду»;

3) ст. 148 ЦПК України доповнити частинами 3-1 – 3-3 наступного змісту:

«3-1. Для вирішення питання про стягнення судового штрафу суд призначає судове засідання, яке проводиться не пізніше двадцяти днів з дня виявлення судом відповідних підстав. Суд має встановити такий строк проведення судового засідання, щоб особа, яка викликається, мала достатньо часу для явки в суд і для підготовки до участі в судовому розгляді.

3-2. В ухвалі про призначення судового засідання суд, окрім іншого, зазначає обставини, які зумовили необхідність розгляду питання про накладення судового штрафу та докази, якими такі обставини підтверджуються. Ухвала про призначення судового засідання надсилається учасникам справи, а також особі, щодо якої розглядається питання. Одночасно з копією ухвали особі, що викликається, надсилаються копія наявних доказів, крім випадків, якщо такі докази є у відповідної особи, або обсяг доказів є надмірним, або вони є публічно доступними.

3-3. Неявка належним чином сповіщеної особи, щодо якої розглядається питання про стягнення судового штрафу, та/або учасників справи не перешкоджає судовому розгляду»;

4) ч. 3 ст. 453-4 ЦПК України доповнити абзацами 2 – 5 наступного змісту:

«У спорах майнового характеру, крім справ, у яких стягувачем є держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, суб'єкт

господарювання державного або комунального сектору економіки, суд може додатково встановити стягнення судової неустойки у розмірі, що не перевищує десять процентів річних від ціни позову з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення виконання.

Розмір судової неустойки встановлюється судом з урахуванням ціни позову, переваг для боржника, отриманих від невиконання судового рішення, завданої чи передбачуваної шкоди та будь-яких інших суттєвих для стягувача обставин.

Судова неустойка не нараховується протягом строку відстрочки або розстрочки виконання рішення, наданої судом, а також у разі смерті фізичної особи до залучення правонаступника у виконавчому провадженні.

Остаточний розмір судової неустойки визначається судом ухвалою про затвердження звіту та стягується на користь стягувача до дня затвердження судом звіту, однак не більше, ніж за три роки з дня її встановлення.»;

5) на підставі наведених положень розроблено низку пропозицій щодо оптимізації процедури притягнення особи до адміністративної відповідальності, якими пропонується закріпити у ст. 255 КУпАП «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення» можливість складення протоколу про адміністративне правопорушення секретарем судового засідання, секретарем суду (як це вже передбачено для ст. ст. 185-5, ч. 1 ст. 185-6 КУпАП) керівником апарату суду чи співробітником Служби судової охорони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) A Pound of Flesh: The Criminalization of Private Debt, February 21, 2018 : American Civil Liberties Union. URL: https://www.aclu.org/publications/pound-flesh-criminalization-private-debt.

2) Abelha Marcelo. Manual de direito processual civil. – 6.ª ed. rev., atual. e ampl. Rio de Janeiro: Forense, 2016. 1515 p.

3) Acórdão 1609992, 07089467920228070000, Relator: Diva Lucy De Faria Pereira, Primeira Turma Cível, data de julgamento: 24/8/2022, publicado no PJe: 6/9/2022. URL: https://pesquisajuris.tjdft.jus.br/IndexadorAcordaos-web/sistj#:~:text=Download%20Inteiro-,Teor,-%2D%20PJE.

4) Adams Natalie, Baker Belinda. Sentencing for contempt of court national judicial college of australia and the australian national university sentencing conference, 29 february 2020. URL: https://www.njca.com.au/wp-content/uploads/2023/03/Sentencing-for-Contempt-of-Court-Adams-N-and-Baker-B.pdf.

5) ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure. URL: http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf.

6) Amodio Antonino Savo. Ottemperanza. Le 'astreintes'. *Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani.* URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/ottemperanza-le-astreintes_(Il-Libro-dell'anno-del-Diritto).

7) Annual Report 2020 of the European Court of Human Rights. Council of Europe, 2020. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual_report_2020_eng.

8) Arnull Anthony. The Principle of Effective Judicial Protection in EU Law, An Unruly Horse? *European Law Review.* 2011. №36 (1). P. 51-70. URL: https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/the-principle-of-effective-judicial-protection-in-eu-law-an-unrul.

9) Attorney General v Crosland [2021] UKSC 58, [2022] 1 WLR 367. URL: https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2021-0160.html.

10) Attuazione della legge 26 novembre 2021, n. 206, recante delega al Governo per l'efficienza del processo civile e per la revisione della disciplina degli strumenti di risoluzione alternativa delle controversie e misure urgenti di razionalizzazione dei procedimenti in materia di diritti delle persone e delle famiglie nonche' in materia di esecuzione forzata. (22G00158) (GU Serie Generale n.243 del 17-10-2022 - Suppl. Ordinario n. 38) : Decreto Legislativo, 10 ottobre 2022, n. 149. URL: https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2022/10/17/22G00158/sg.

11) Bayerisches LSG Beschluss vom 18.06.2013 - L 2 R 175/13 B. URL: https://www.haufe.de/recht/deutsches-anwalt-office-premium/bayerisches-lsg-beschluss-vom-18062013-l-2-r-17513-b_idesk_PI17574_HI5067923.html.

12) Beale Joseph H., Jr. Contempt of Court Criminal and Civil. *Harvard Law Review.* 1908. Vol 21. № 3. P. 161-174. URL: https://www.jstor.org/stable/i256931.

13) BGH Beschluss vom 23.10.2003 - I ZB 45/02. URL: https://www.haufe.de/recht/deutsches-anwalt-office-premium/bgh-beschluss-vom-23102003-i-zb-4502_idesk_PI17574_HI1090802.html.

14) Bove Mauro. La misura coercitiva di cui all'art. 614-bis c.p.c. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa*. 29 Aprile 2010. URL: https://www.judicium.it/wp-content/uploads/saggi/44/bove%20614.bis.pdf.

15) Bullock Charles S. The Abolition of the Right to Trial by Jury in Civil Cases in England. *American Journal of Legal History*. 2023. Volume 63. Issue 4. P. 281–299. DOI: https://doi.org/10.1093/ajlh/njad028.

16) California Code, Code of Civil Procedure - CCP § 1211 - last updated Jan., 2023. URL: https://codes.findlaw.com/ca/code-of-civil-procedure/ccp-sect-1211.

17) Campione Francesco. Ordine di esibizione (onerosa) e tutela del terzo. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa.* 2022. № 2. URL: https://www.judicium.it/wp-content/uploads/2022/02/Campione.pdf.

18) Caracciolo A., Stamerra F., Cesareo F. Astreintes and Italian Law. *Civil Procedure Review.* 2017. [S. l.], v. 8, n. 2. P. 45–72.URL: https://civilprocedurereview.com/campa/article/view/150.

19) Carback Joshua T. Contempt Power and the United States Courts. *Mitchell Hamline Law Journal of Public Policy and Practice.* 2023. Vol. 44 (1). P. 105-176. URL: https://open.mitchellhamline.edu/policypractice/vol44/iss1/6.

20) Case file no.: V Ca 139/15 - postanowienie z dnia 16 czerwca 2015 r. - Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim. URL: https://www.sn.pl/ wyszukiwanie/SitePages/e-sprawa.aspx?ItemSID=10024-09da3324-7a7e-43a3-a0cf-571d20552d24&ListName=esprawa2015&Search= CSK%20649/15.

21) Cass. 2 civ., 20 janv. 2022, n. 19-23721 URL: https://www.legifrance.gouv.fr/search/all?tab_selection=all&searchField=ALL&query=19-23721&page=1&init=true#:~:text=Cour%20de%20cassation%2C%20civile%2C%20Chambre%20civile%202%2C%2020%20janvier%202022%2C%2019%2D23.721%2C%20Publi%C3%A9%20au%20bulletin.

22) Cassens Weiss Debra. Judge resigns after he is accused of using contempt powers to jail more than 200 people. *ABA Journal*. August 23, 2018. URL: https://www.abajournal.com/news/article/judge_resigns_after_he_is_accused_of_ using_contempt_powers_to_jail_200.

23) Charleton BA Peter, O'Connor LL.B Victoria. Try Something Else: Contempt And Confusion. *Irish Judicial Studies Journal.* 2024. Vol. 8 (1). P. 44-63. URL: https://www.ijsj.ie/assets/uploads/documents/2024%20edition%201/4.%20Charleton%20and%20O'Connor%20Try%20Something%20Else%20Contempt%20and%20Confusion.pdf.

24) Chesterman Michael. Contempt: In the Common Law, but Not the Civil Law. *The International and Comparative Law Quarterly.* 1997. Vol. 46. No. 3 (Jul., 1997). P. 521-560.

25) Christian Gerd Kotz. Ordnungsmittelantrag gemäß § 890 Abs. 1 Satz 1 ЦПК Німеччини ist zu beziffern : *Rechtsanwälte Kotz GbR.* 2. Juni 2023. URL: https://www.ra-kotz.de/ordnungsmittelantrag-gemaess-890-abs-1-satz-1-zpo-ist-zu-beziffern.htm.

26) Civil and Criminal Contempt in the Federal Courts. *The Yale Law Journal.* 1947. № 57, no. 1. P. 83–107. DOI: https://doi.org/10.2307/793365.

27) Civil Procedure Act 1997. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/12/contents.

28) Civil Procedure Act 2005 No 28. Current version for 1 July 2024. *NSW legislation*. URL: https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-2005-028.

29) Civilinio Proceso Kodekso Patvirtinimo, Įsigaliojimo Ir Įgyvendinimo : Įstatymas. 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743. Vilnius. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.162435/asr.

30) Civilprocesa likums. *Latvijas Vēstnesis*. 326/330, 03.11.1998.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 23, 03.12.1998. URL: https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums.

31) Code des procédures civiles d'exécution. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000025024948/2012-06-01.

32) Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005 (Bundesgesetzblatt (BGBl., Federal Law Gazette) I page 3202; 2006 I page 431; 2007 I page 1781), last amended by Article 1 of the Act dated 10 October 2013 (Federal Law Gazette I page 3786) and Book 10 last amended by Article 1 of the Act of 5 October 2021 (Federal Law Gazette I, p. 4607). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

33) Código de Processo Civil e normas correlatas. 16. ed. Brasília, DF : Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2023. 292 p. URL: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/644042/CPC_normas_correlatas_16ed.pdf.

34) Contempt of Court : Consultation Paper by 9 July 2024: Law Commission. URL: https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/30/2024/07/Contempt-of-Court-Consultation-Paper-9-July-2024-Web-1.pdf.

35) Contempt of Court Act 1981 URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49.

36) Contempt of Court Act by 27th July 1981. The National Archives, 1981 p. 49. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49.

37) Contempt of Court: Consultation Paper (May, 2019). Victorian Law Reform Commission. URL: https://www.lawreform.vic.gov.au/wp-content/uploads/2021/07/VLRC_Contempt-of-Court-Consultation-Paper_web.pdf.

38) Contempt of Court: Report (February, 2020). Victorian Law Reform Commission. URL: https://www.lawreform.vic.gov.au/wp-content/uploads/2021/07/VLRC_Contempt_of_Court_report_forWeb.pdf.

39) Contempt of Court. Appendix C: Contempt in overseas jurisdictions : Law Commission Consultation Paper No 209. URL: https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/30/2015/03/cp209_contempt_of_court_appendix-c.pdf.

40) Coslin C., Di Mauro C. The new Italian rules governing financial penalties ordered to compel the enforcement of court decisions: Differences and similarities with the French regime. *Paris International Litigation Bulletin.* 2012. № 2. P. 22-23. URL: https://f.datasrvr.com/fr1/712/18458/Italian_rules_-_Feature_6.pdf.

41) Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union.* L12. 16.01.2001. P.1.

42) Court Security Act 2005 No 1. Current version for 26 March 2022. The New South Wales Legislation. URL: https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/2023-05-16/act-2005-001.

43) Court Suppression and Non-publication Orders Act 2010 No 106. URL: https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-2010-106.

44) Criminal vs. Civil Contempt. *Indiana Law Journal*. 1948. Vol. 23. Iss. 2, Article 2. P. 114-140. URL: https://www.repository.law. indiana.edu/ilj/vol23/iss2/2.

45) Cristiane Campos Morata. As Astreintes : No Processo Civil. Brasileiro : São Paulo, 2013. 73 p. URL: https://repositorio.pucsp.br/jspui/handle/handle/29858.

46) D'Alessandro Elena. La circolazione della condanna ex art. 614 bis c.p.c. nello spazio europeo. *Giurisprudenza Italiana.* Aprile 2014. P. 1023-1029.

47) Davronov Doniyorbek Abdullo o'g'li. Xorij mamlakatlarida fuqarolik protsessual majburlov choralari. *Yurisprudensiya: huquqiy ilmiyamaliy jurnali*. 2022. №1. P. 95-104.

48) De Fontbrune v. Wofsy. Opinion No. 14-15790 D.C. No. 3:13-cv-05957-SC, Filed September 26, 2016. URL: https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2016/09/26/14-15790.pdf.

49) Decreto Del Presidente Del Consiglio Dei Ministri : 10 aprile 2017, n. 102/ Regolamento recante lo statuto della Cassa delle ammende, adottato a norma dell'articolo 4, comma 4, della legge 9 maggio 1932, n. 547. (17G00114). URL: https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.del.presidente.del.consiglio.dei.ministri:2017-04-10;102!vig=.

50) Denning Lord. Scandalising the Court. The Due Process of Law. Oxford, 1980; online edn, Oxford Academic, 22 Mar. 2012. P. 31-35. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780406176080.003.0005.

51) Di Gianpaolo Caruso. La riforma delle misure di coercizione indiretta ex art. 614-bis c.p.c.: spunti comparati con il modello dell'astreinte francese. *Rivista Judicium: il processo civile in Italia e in Europa.* 2023. №5. URL: https://www.judicium.it/wp-content/uploads/2023/05/Caruso.pdf.

52) Didier Jr. Fredie. Curso de direito processual civil: introdução ao direito processual civil, parte geral e processo de conhecimento I Fredie Didier Jr. 17. ed.- Salvador: Ed. Jus Podivm, 2015. 786 p. URL: https://direitobmultivix.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/didier_jr-_fredie__curso_de_direito_processual_civil_i2015.pdf.

53) Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC. *Official Journal of the European Union*. 409, 4.12.2020. P. 1–27. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2020/1828/oj.

54) District Court Act 1973 No 9: Current version for 16 December 2022. (2023). *The New South Wales Legislation* : https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/2023-05-16/act-1973-009.

55) Donal O'Donnell. Some Reflections On The Law Of Contempt. *Judicial Studies Institute Journal.* 2002. Vol. 2, No. 2. P. 87-128. URL: https://www.irishjudicialstudiesjournal.ie/assets/uploads/documents/pdfs/2002-Edition-02/article/some-reflections-on-the-law-of-contempt.pdf

56) DTO21 v Australian Crime Commission [2022] FCAFC 190 (30 Nov. 2022) : Federal Court Of Australia. URL: https://www.jdbarrister.com.au/wp-content/uploads/2022/11/DTO21-v-Australian-Crime-Commission-2022-FCAFC-190.pdf.

57) Entscheid Nr. 29/2023 vom 16. Febr. 2023 Geschäftsverzeichnisnr. 7806 : Verfassungsgerichtshof. URL: https://www.const-court.be/public//d/2023/2023-029d.pdf.

58) Exall Gordon. Civil contempt: the kangaroo courts of the justice system: the dangers of not following the correct procedure. URL: https://www.civillitigationbrief.com/2019/09/05/civil-contempt-the-kangaroo-courts-of-the-justice-system-the-dangers-of-not-following-the-correct-procedure/.

59) Federal Rules of Civil Procedure; 2022 Edition : With Statutory Supplement. Michigan Legal Publishing Ltd.; 2022 edition (November 1, 2021). 180 p.

60) Ferrari Giulia. L'astreinte estesa alle sentenze di condanna pecuniary. *Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani.* URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/l-astreinte-estesa-alle-sentenze-di-condanna-pecuniarie_%28Il-Libro-dell%27anno-del-Diritto%29/.

61) Fink Myron. Basic Issues in Civil Contempt. *New Mexico Law Review*. 1978. Vol. 8 (1). P. 55-79. URL: https://digitalrepository.unm.edu/nmlr/vol8/iss1/4.

62) Florida Rules Of Civil Procedure, April 1, 2024. URL: https://www-media.floridabar.org/uploads/2024/03/Civil-Procedure-Rules-04-01-24.pdf.

63) Formal Opinion 490 «Ethical Obligations of Judges in Collecting Legal Financial Obligations and Other Debts» by March 24, 2020 : American Bar Association Standing Committee On Ethics And Professional Responsibility. URL:

https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/professional_ responsibility/ethics-opinions/aba-formal-opinion-490.pdf.

64) Gajda-Roszczynialska K. Abuse of procedural rights in Polish and European civil procedure law and the notion of private and public interest. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. No 2 (3). P. 53-85.

65) Giabardo Carlo Vittorio. Disobeying Courts' Orders – A Comparative Analysis of the Civil Contempt of Court Doctrine and of the Imageof the Common Law Judge. *Journal of Civil Law Studies.* 2017. Volume 10. Number 1. Article 5. P. 35-59. URL: https://digitalcommons.law.lsu.edu/jcls/vol10/iss1/5**.**

66) Gibson-Morgan Elizabeth. State of the Judiciary: In Contempt of Judges. *Revue Française de Civilisation Britannique [Online],* 2022. XXVII-2. DOI: https://doi.org/10.4000/rfcb.9140.

67) Glos G. Astreinte in Belgian Law. *International Journal of Legal Information*. 1985. № 13 (1-2). P. 17-27. URL: doi:10.1017/S0731126500018370.

68) Grabenwarter C. Europäische Menschenrechtskonvention, München, C. H. Beck, 2005. 402 p.

69) Guinchard E. Procédures civiles d'exécution en droit international privé. S. Guinchard et T. Moussa (dir.). Droit et pratique des voies d'exécution. Dalloz action. 7e éd. 2012. P. 2172 (spéc. p. 2192).

70) Hanseatisches Oberlandesgericht Hamburg 15. Zivilsenat, 03.04.2023 - 15 W 5/23. URL: https://www.landesrecht-hamburg.de/bsha/document/ JURE230045099.

71) Hanson v. Superior Court (2001) by July 31, 2001, No. C037518 : Court of Appeal, Third District, California. URL: https://law.justia.com/cases/california/ court-of-appeal/4th/91/75.html.

72) Hassan Kamal Halili, A. Vijayalakshmi Venugopal. The anomaly of contempt in the face of the court record. *UUM Journal of Legal Studies*. *2*. P. 65–77. URL: https://e-journal.uum.edu.my/index.php/uumjls/article/view/4544.

73) Her Majesty's Attorney General (Applicant) v Crosland (Respondent) [2021] UKSC 15. URL: https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2021-0160.html/

74) Her Majesty's Attorney General (Applicant) v Timothy Crosland (Respondent) [2021] UKSC 15. URL: https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2021-0099.html.

75) Her Majesty's Attorney-General and George Butterworth and Others [1962] EWCA Civ J0716-1. URL: https://vlex.co.uk/vid/attorney-general-v-butterworth-793952425.

76) Hicks v. Feiock, 485 U.S. 624 (1988) : U.S. Supreme Court. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/485/624.

77) Hilbertz Victor Leon. To which extent limit conflicts of provisional measures in crossborder civil proceedings their enforcement? A Comparative Inquiry into the British, French and German legal systems. 2023. URL: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/109357/1/PILTHESIS-Candidate-8021.pdf.

78) Hrabovska O. O., Zakharova O. S., Priazhenkova N. O. The oral factor in adversarial civil proceedings. Linguistics and Culture Review. 2021. 5(S4)/ P. 832-844. DOI: https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1734.

79) Hughes Jarvis Ltd v Searle & Anor [2019] EWCA. URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2019/1.html.

80) ICC Commission Report Emergency Arbitrator Proceedings : International Chamber of Commerce (ICC), 2019. URL: https://www.isdc.ch/media/1736/emergency-arbitrator-proceedings-icc-report.pdf.

81) Ingoe Ronald K. Civil Contempt in Federal Courts. *Wash. & Lee L. Rev.* 1967. Vol. 24 (1). P. 119-125. URL: https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol24/iss1/12.

82) Interdigital Technology Corporation & Ors v Lenovo Group Ltd & Ors [2023] EWCA Civ 57 the Court of Appeal. URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2023/57.html.

83) Jet 2 Holidays Limited –v- Hughes & anotherю. URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2019/1858.html.

84) José Rogério Cruz e Tucci. Natureza, compatibilidade e limites subjetivos da coercitiva. Consultor Jurídico. 9 de janeiro de 2018. URL:

https://www.conjur.com.br/2018-jan-09/paradoxo-corte-natureza-compatibilidade-limites-subjetivos-multa-coercitiva.

85) JSC BTA Bank v Ablyazov [2012] EWCA Civ 1411. URL: https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7b360d03e7f57eb1528.

86) Judgment in case Čeferin v. Slovenia (Application no. 40975/08) by 16 January 2018 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180286.

87) Judgment in case Lavents v. Latvia (Application no. 58442/00) by 28 November 2002 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-5158.

88) Judgment in case Radobuljac v. Croatia (Application no. 51000/11) by 28 June 2016 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164315.

89) Judgment in case Ravnsborg v. Sweden (Application no. 14220/88) by 23 March 1994 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57871.

90) Judgment in case Simić v. Bosnia and Herzegovina (Application no. 39764/20) by 17 May 2022: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217256.

91) Judgment in case Veraart v. the Netherlands (Application no. 10807/04) by 30 November 2006 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78249.

92) Judgment in case Weber v. Switzerland (Application no. 11034/84) by 22 May 1990 : The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629.

93) Junqueira de Azevedo Antonio. Influência do direito francês sobre o direito brasileiro. *Revista Da Faculdade De Direito, Universidade De São Paulo*. 1994. № 89. P. 183-194. https://www.revistas.usp.br/rfdusp/article/view/67243.

94) Jury Act 1977 No 18. Current version for 26 March 2022. The New South Wales Legislation : URL: https://legislation.nsw.gov.au/view/html/ inforce/2023-05-16/act-1977-018.

95) Kashyap Hritik, Rathore Puneet. Law of Contempt: Prevention of Scandalisation of Court or a Scandal to Curb Free Speech? *International Journal of Law Management and Humanities*. Volume 4. Issue 3. P. 2958-2974. DOI: https://doij.org/10.10000/IJLMH.11855.

96) Koelz Christian. Die Vollstreckung von Nichtgeldleistungstiteln Durch indirekten Zwang im Schweizerischen Zivilverfahrensrecht (Astreinte and Imprisonment for Debt in Switzerland). *SSRN Electronic Journal.* 2009. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2192386.

97) Konovalova N., Skrynkovskyy R. Практичні питання застосування ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (прояв неповаги до суду) при здійсненні судочинства. *Traektoriâ Nauki=Path of Science*. 2019. № 5, issue 12. P. 1001-1010. URL: https://econpapers.repec.org/article/posjournl/53-1.htm.

98) Konrad Zweigert et Hein Kötz, An Introduction to Comparative Law, 3e éd., trad, par Tony Weir, Oxford, Oxford University Press, 1998. 714 p. URL: https://www.pierre-legrand.com/zweigert-and-kotz.pdf.

99) Landrove Juan Carlos, Greuter James John. L'astreinte: une mesure injustement boudée par le Projet de Code de procédure civile? *Revue de droit suisse (RDS / ZSR)*. 2008. Vol. 3. P. 271-305. URL: http://www.landrove.ch/pdf/ Astreinte_CPC_2008_Landrove.pdf.

100) Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 51, 20.12.1984. URL: https://likumi.lv/ta/id/89648/redakcijas-datums/2020/06/10.

101) Laurent Levy. Astreintes et l'Arbitrage International en Suisse. *ASA Bull.* 2001. 21. P. 21-36. URL: https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle= hein.kluwer/ asab0019&div=7&id=&page=.

102) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio mėn. 16 d. nutartis civilinėje byloje J.G., V.G. v. UAB „Minera", Nr. 3K-3-486/2013.

103) Linee programmatiche di indirizzo generale per l'anno 2019 : Cassa delle ammende. URL: https://www.giustizia.it/giustizia/it/contentview. page?contentId= ART167078&previsiousPage=mg_1_29_29_0_1_3#.

104) Liverpool Victoria Insurance Co Ltd v Khan & Ors [2019] EWCA Civ 392 . URL: https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2021-0099-judgment.pdf.

105) LL -v- Lord Chancellor [2017] EWCA Civ 237. URL: https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/ew/cases/EWCA/Civ/2017/237.html &query=(the)+AND+(lord)+AND+(chancellor).

106) Local Court Act 2007 No 93. Current version for 1 December 2021. The New South Wales Legislation : https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/2023-05-16/act-2007-093.

107) Loi n° 72-626 du 5 juillet 1972 instituant un juge de l'exécution et relative à la réforme de la procédure civile. *Journal officiel de la République française. Lois et décrets (version papier numérisée)*. 1972. №0160. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000006492460/1972-09-16.

108) Londono Patricia, Eady David, Smith A.T.H., Rt. Hon Lord Eassie. Arlidge, Eady & Smith on Contempt 5th ed with 1st Supplement. Sweet & Maxwell Ltd, 2019.

109) Lovett v Wigan Borough Council [2022] EWCA Civ 1631, [2023] 1 WLR 1443 at [5]. URL: https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/ 2022/12/Lovett-Smith-and-Hopkins-judgment-16-Dec-2022-Final.pdf.

110) Manowska Małgorzata. Judicial management of evidence hearing before a court of first instance: Polish system vs Belgian system. *Ius Novum.* Vol. 14-4. P. 17–46. DOI: https://doi.org/10.26399/ iusnovum.v14.4.2020.35/ m.manowska.

111) Masri v Consolidated Contractors Ltd [2011] EWHC 1024 (Comm). URL: https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7d260d03e7f57eb24ed.

112) Mauet Thomas A., Marcus David. Pretrial. Aspen Publishing, 2022. 528 p.

113) Maurer Jani Clarifying Contempt in Civil Cases: Appropriate Uses in Florida Clarifying Contempt in Civil Cases: Appropriate Uses in Florida. *Suffolk Journal of Trial and Appellate Advocacy.* 2024. Volume 29. Issue 1. P. Article 5. 55 p. URL: https://dc.suffolk.edu/jtaa-suffolk/vol29/iss1/5.

114) Media Freedom and Contempt of Court. Edited By Eric Barendt. Ashgate Publishing, 2009. 502 p.

115) Memorandum Opinion And Order 22-MC-2 CJW in case United States v. Murphy, 20-CR-00006 (Doc. 59) : United States District Court For The Northern District Of Iowa Cedar Rapids Division. URL: https://cases.justia.com/federal/district-courts/iowa/iandce/1:2022mc00002/ 61985/1/0.pdf ?ts=1654590174.

116) Mine Workers v. Bagwell, 512 U.S. 821 (1994) : U.S. Supreme Court. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/512/821.

117) Monea Nino C. Is the Contempt Power Obsolete? *Dickinson Law Review.* 2023. Vol. 127. P. 411-468. DOI: https://doi.org/10.31235/osf.io/sqzbh.

118) Moreira José Carlos Barbosa. O processo civil brasileiro entre dois mundos. *Revista da EMERJ.* 2001. v. 4, n. 16. P. 11-22. URL: http://bdjur.stj.jus.br/dspace/handle/2011/71520.

119) Moreira José Carlos Barbosa. O processo civil brasileiro entre dois mundos. *Revista da EMERJ.* 2001. v. 4, n. 16. P. 11-22. URL: http://bdjur.stj.jus.br/dspace/handle/2011/71520.

120) Mullenix Linda S. Clarifying the Distinction between Civil and Criminal Contempt: Problems of Prospective Penalties and Excessive Fines. 3 Preview of Supreme Court Cases 87. *U of Texas Law, Public Law Research Paper.* №360. URL: https://ssrn.com/abstract=2220820.

121) Nalyvaiko L., Ilkov V., Verba I., Kulinich O., Korovaiko O. Specific features of the legal regulation of prosecution for contempt of court: judicial rules established in different countries. *Cuestiones políticas.* 2022. Vol. 40. № 74. P. 393-409. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.21.

122) Navigatgor Equities Ltd & Anor v Deripaska [2022] EWHC 1637 (Comm) (06 May 2022). URL: http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2022/1637.html.

123) Nekrošius Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese = The party's duty to take care of the encouragement process in the civil procedure of Lithuania, Latvia and Estonia. *Teisė*. 2004. T. 51. P. 73-85.

124) New York Codes, Rules and Regulations. Thomson Reuters Westlaw. URL: https://govt.westlaw.com/nycrr/index?__lrTS=20240507180634919&transitionType=Default&contextData=%28sc.Default%29.

125) Nilsiton Rodrigues de Andrade Aragão. Violation of the principle of procedural good faith in enforcement proceedings and practical obstaclesto the imposition of a fine for an act that violates the dignity of justice. *Revista de Processo.* 2023. vol. 342/2023. P. 193-214.

126) North Bristol NHS Trust v White. [2022] EWHC 1313 (QB). URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/QB/2022/1313.html.

127) Nutartis Lietuvos Respublikos Vardu, Civilinė byla Nr. e3K-3-15-421/2023 (S) 2023 m. kovo 3 d. URL: https://www.lat.lt/lt/doclib/27wi8y9jrscxrzww4dgerc7pspnr4tva.

128) Nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-168-695/2021 Teisminio proceso Nr. 2-69-3-11982-2019-3 : Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2021 m. sausio 6 d. Vilnius. URL: https://nemokumorumai.lt/media/pages/teisiniai-dokumentai/teismu-praktika/2073043534-1713796671/2021-01-06-lat-nutartis-civilineje-byloje-nr.-3k-3-168-695-2021.pdf.

129) O'Toole S. Contempt In the Face of the Court in Australia: Ensuring the Due Administration of Justice and Respect for Human Rights for People with Mental Health Issues : Doctoral Thesis. Bond University, 2016. 224 p. URL: https://pure.bond.edu.au/ws/portalfiles/portal/36143273/Suzanne_O_Toole_Thesis.pdf.

130) Oficialioji Konstitucinė Doktrina Svarbiausios Nuostatos 1993–2020. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2020. 1007 p.

131) Opinion n°13 on the role of Judges in the enforcement of judicial decisions, 19 November 2010.CCJE(2010)2 Final : the Consultative Council of European Judges. URL: https://rm.coe.int/168074820e.

132) Pattinson v Australian Building and Construction Commissioner [2020] FCAFC 177 (16 October 2020) : Federal Court Of Australia. URL: http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/FCAFC/2020/177.html.

133) Payan Guillaume. Point de départ d'une astreinte : incidence de la régularité de la signification de la décision. *Dalloz Actualité.* 2022. URL: https://www.dalloz-actualite.fr/flash/point-de-depart-d-une-astreinte-incidence-de-regularite-de-signification-de-decision.

134) Piet Taelman, Claudia van Severen. Civil Procedure in Belgium. Kluwer Law International. 2021. 232 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ktstEAAAQBAJ&pg=PT5&vq=abuse&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false.

135) Realchemie Nederland BV v Bayer CropScience AG :.Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 October 2011. *European Court Reports 2011 I-09773.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX: 62009CJ0406.

136) Rechtsverwirklichung durch Zwangsgeld : Vergleich - Vereinheitlichung - Kollisionsrecht / Remien, Oliver Robert Matthias - Tubingen : Mohr Siebeck, 2022 - xxxiv, 414 p.

137) Recommendation No. R (84) 5 on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. Adopted by the Committee of Ministers on 28 February 1984 at the 367th meeting of the Ministers' Deputies) : Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommon SearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804e19b1.

138) Regulation (EU) No 1215/2012 of The European Parliament And Of The Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union.* 20.12.2012 L 351. P. 17. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32012R1215.

139) REsp n. 1.819.069/SC, relator Ministro Ricardo Villas Bôas Cueva, Terceira Turma, julgado em 26/5/2020, DJe de 29/5/2020. URL: https://scon.stj.jus.br/SCON/GetInteiroTeorDoAcordao?num_registro=201900530049&dt_publicacao=29/05/2020.

140) Romualdi Giuliana. La responsabilità sociale dell'avvocato. Dovere di giustizia e abuso del processo. *Teoria e Storia del Diritto Privato.* Numero Speciale Anno 2022. XV. P. 1-15. URL: https://www.teoriaestoriadel dirittoprivato.com/wp-content/uploads/2022/11/2022_NS_Romualdi.pdf.

141) Santis A. D. De. Buona fede processuale nel diritto italiano. *Civil Procedure Review. 2021. [S. l.]*, v. 12, n. 2, P. 133–155. URL: https://civilprocedurereview.com/revista/article/view/234.

142) Schechtel Greice Trevizan Rigo. A destinação da multa coercitiva e o novo CPC. Monografia para conclusão do Curso de Preparação à Magistratura em nível de especialização - Escola da Magistratura do Estado do Paraná. Curitiba, 2015. 75 p. URL: https://www.emap.com.br/wp-content/uploads/2019/11/Greice-Astreintes.pdf.

143) Schweizerische Zivilprozessordnung vom 19. Dezember 2008 (Stand am 1. September 2023) : Fedlex, Die Publikationsplattform des Bundesrechts. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/262/de?version=20250101.

144) SG München, Beschluss vom 18.10.2022 – S 58 AS 2796/18. URL: https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/Y-300-Z-BECKRS-B-2022-N-32771.

145) Shaw Daniel, Jackson Mollie. A decade of the Defamation Act 2013 – PART 5: the abolition of jury trial, removal of statements, slander and general provisions. Hamlins. Quietly outstanding. 2024. URL: https://hamlins.com/a-decade-of-the-defamation-act-2013-part-5-the-abolition-of-jury-trial-removal-of-statements-slander-and-general-provisions.

146) Smartt U. Media & Entertainment Law (5th ed.). London : Routledge, 2022. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003250715.

147) Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2008. gada 5. novembrī lietā Nr. 2008-04-01. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-04-01_Spriedums.pdf.

148) Stassin M. L'amende civile. *Journal des tribunaux*. 2017. №6679. P. 165-172. URL: https://jt.larcier-intersentia.be/publications/jt_2017-fr/jt_2017_22-fr/jt2017_22p409.

149) Supreme Court Act 1970 No 52 : Current version for 27 October 2020. (2023). The New South Wales Legislation URL: https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-1970-052.

150) Supreme Court Act 1986. https://www.legislation.vic.gov.au/in-force/acts/supreme-court-act-1986/109.

151) Szanciło Tomasz. Środki z art. 2262 § 2 k.p.c. związane z nadużyciem przez stronę prawa procesowego. *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego.* t. LXXIV. 6/2021 (876). P. 7-15. DOI 10.33226/0137-5490.2021.6.2.

152) Taelman P. The impact of Covid-19 on civil procedure in Belgium. *The Hague: Eleven International Publishing.* 2021. P. 15–23.

153) Taelman P., Van Severen C., Van Doninck J. Herstel van vormgebreken in het / Efficiënt Procederen Voor Een Goede Rechtsbedeling. Mechelen: Wolters Kluwer, 2016. P. 307-422. URL: https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002294291.

154) Teremetskyi, V., Korovaiko O., Vasylenko, M., Zhuravel, Y., Khovpun, O., Kravchenko, V., & Muliar, H. The contempt of court: Balance between the protection of the administration of justice and the right to freedom of expression. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2022. 25 (S2). P. 1-7. URL: https://www.abacademies.org/articles/the-contempt-of-court-balance-between-the-protection-of-the-administration-of-justice-and-the-right-to-freedom-of-expression-13359.html.

155) The Benelux Convention was signed on 26 November 1973, in The Hague. URL: http://www.benelux.int/files/7913/9230/2839/19731126_ DWANGSOM_FR.pdf.

156) Treatment of penalty orders that are imposed on the non-compliance with nonmonetary judgments under the 2018 draft Convention. Preliminary Document №3

of February 2019. Hague Conference on Private International Law. URL: https://assets.hcch.net/docs/87755cfd-14fb-4108-9563-bef93347a7f1.pdf.

157) Tsiviilkohtumenetluse seadustik : Official publication. *Riigi Teataja*; Number: RT I, 07.12.2018. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/121042011018.

158) Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kollektiivsete esindushagide menetluse loomine) eelnõu seletuskiri. URL: https://cms.advokatuur.ee/app/uploads/2023/07/SK-Kollektiivsed-esindushagid.pdf.

159) Turner v. Rogers, et al., 564 U.S. 431 (2011) : Supreme Court Of The United States. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/564/431/.

160) Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296.

161) Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. Dz. U. 1982 Nr 16 poz. 124. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf.

162) Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. URL: https://eli.gov.pl/eli/DU/2001/1070/ogl.

163) Valančius Virgilijus, Brazdeikis Aurimas. Kitoks požiūris į nuostolius dėl Piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Jurisprudencija.* 2011. 18 (4). P. 1467–1484.

164) Valancius Virgilijus. The new Code of civil procedure – how will it affect the role of the judge. *Jurisprudence*. 2004. V.50 (42). P. 88–96. URL: https://www.lituanistika.lt/content/37574.

165) Vandenbussche W. Misbruik van het recht op betwisting in het kader van de IOS-procedure (noot onder Ondernemingsrechtbank Gent 30 oktober 2020, AR A/20/02467). *Tijdschrift Voor Insolventie- En Beslagrecht*. 2021. №1. P. 147–151. URL: https://lib.ugent.be/catalog/pug01:8696729.

166) Vėbraitė V. Some Important Features of Lithuania Civil Procedure. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. № 1 (2). P. 45-51.

167) Walton v Kirk [2009] EWHC 703 (QB) (03 April 2009). URL: http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/QB/2009/703.html.

168) Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. https://wetten.overheid.nl/BWBR0001827/2024-07-01.

169) Wévertton Gabriel Gomes Flumignan. As divergências jurisprudenciais sobre a aplicação das astreintes. Consultor Jurídico. 7 de setembro de 2023. URL: https://www.conjur.com.br/2023-set-07/wevertton-flumignan-aplicacao-astreintes.

170) Yeazell Stephen C., Schwartz Joanna C., Carroll Maureen. Civil Procedure. Aspen Publishing, 2022. 1312 p.

171) Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 435 с.

172) Андрушко О. В. Кримінальна процесуальна відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 184–189. DOI: https://doi.org/10.15421/391940.

173) Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі : доктора юридичних наук : 12.00.09. Хмельницький, 2020. 488 с.

174) Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи : дис. доктора юридичних наук:12.00.09. Київ, 2018. 654 с.

175) Бобрик В. І. Заходи процесуального примусу. *Цивільне процесуальне право України : навч. Посібн. /* І. О. Безлюдько, С. С. Бичкова, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. К.: Атіка, 2006. 384 с.

176) Буга В. В. Цивільна процесуальна відповідальність за порушення процесуальних строків. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.* 2015. № 1 (52). С. 69–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2015_1_14.

177) Бут І. О. Використання стандарту доказування «баланс ймовірностей» у судовій практиці. *Часопис Київського університету права.* 2020. №4. С. 227-233.

178) Бут І. О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 229 с.

179) Васильєв С. В. Цивільний процес України : навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 334 с.

180) Волкова І. Штраф як захід процесуального примусу в цивільному судочинстві: практика Верховного Суду. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 3 (36). С. 82-99. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/2_36_2021/Volkova.pdf.

181) Воронько О. О. Виконання судових рішень у цивільних справах в Україні та Франції: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; Закл. вищ. освіти «Ун-т Короля Данила». Івано-Франківськ, 2021. 200 с.

182) Голубєва Н. Ю. Зловживання цивільними процесуальними правами: новели ЦПК. *Новели цивільного процесуального кодексу України [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.)* / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 3-9.

183) Даніленко Я. Р., Атаманчук І. В. Ознаки інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету ім.Василя Стуса.* 2021. Вип. 13. Т.2. 353 с. С. 94-97. https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11239/11128.

184) Желтобрюх І. Л. Зарубіжний досвід застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Випуск 4 (29). Том 2. С. 96-102. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v4-2_2019/20.pdf.

185) Желтобрюх І. Л. Заходи процесуального примусу, що застосовуються до сторін у справі за законодавством про адміністративне судочинство: шляхи оптимізації матеріально-правових підстав. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 3. С. 146-152. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.24.

186) Зауваженнях до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232) : Головне юридичне управління Верховної Ради України від 10 липня 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9.

187) Захарова О. С. Гарантії правосуддя у цивільному процесі України. Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 вересня 2014 р.) : за заг. ред. О. С. Захарової, І. О. Ізарової. К. : ВД «Дакор», 2014. 416 с. С. 133-137.

188) Захарова О. С., Єпанчинцев О. С. Поняття та сутність спрощеного позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. №1. С.17-21.

189) Звіт про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення та щодо осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності за 2017 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/3_2017.xls

190) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2018 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/media/1p_2018.xlsx

191) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/1p_2019.xlsx.

192) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1p_2020.xlsx.

193) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2021 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1p_2021.xlsx.

194) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-p%20_%204-%202022.xls.

195) Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2023 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-p_4-2023.xls

196) Зозуля І., Заяць Р., Крамар Р. Загальні засади забезпечення ефективності процедури притягнення винних осіб до адміністративної

відповідальності за прояв неповаги до суду в Україні. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. № 26. С. 118-121. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/315/299.

197) Калашник Ю. В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 429–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_70.

198) Катрич А. В. Суддя як особливий суб'єкт господарсько-процесуальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (3). С. 89-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6.2%283%29__19.

199) Ковалишин О. Р. Астрент як правове запозичення. *Імплементація міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України* [Електронний ресурс]: зб. матер. П'ятого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 чер. 2022 р.) / упор. В.М. Короленко. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 35-38. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1006?show=full.

200) Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213 - 330) : Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/80732-10.

201) Коліна А. О. Штрафні санкції в господарському процесі. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 66. С. 427-434. URL: http://dspace. onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5190/Kolina%20apdp66.pdf?sequence=1.

202) Коліна А. О. Процесуальна відповідальність при третейському (арбітражному) розгляді господарських справ. *Юридичний вісник.* 2013. № 2. С. 124-130. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2013/22.pdf.

203) Коновалова Н. Т. Сутність і змістовні властивості поняття «неповага до суду (судді)»: теоретико-правові та практичні аспекти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2019. № 8(22). С. 121–130.

204) Коновалова Н., Скриньковський Р. Практичні питання застосування ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (прояв неповаги

до суду) при здійсненні судочинства. *Traektoriâ Nauki = Path of Science.* 2019. Vol. 5. № 12. С. 1001-1010.

205) Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім "АртЕк", 2020. 128 с.

206) Круковес В. В. Проблемні питання стягнення штрафу за зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 84–90.

207) Кузьменко В. А. Застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі : автореф. дис. … к.ю.н.: 12.00.07. Нац. Унів-т біоресурсів і природокористування України. К., 2017. 20 с. URL: https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/4134.

208) Куцик К. В. Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2017. 187 с.

209) Куцик К. В. Щодо визначення поняття процесуального примусу в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2016. Т.1. Вип. 41. С.116-121.

210) Лукіна І. М. Цивільна процесуальна відповідальність : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2009. 20 с.

211) Луспеник Д. Д. Ідеальний Процесуальний кодекс: яким він має бути? *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 36–47. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12726.

212) Лученко Д. В., Крестьянінов О. О. Прояв неповаги до суду: проблематика застосування господарськими судами заходів адміністративної відповідальності: науково-практичний посібник. Х.: Юрайт, 2015. 96 с.

213) Наказ «Про втрату чинності наказом ДСА України від 18.07.2011 № 113» від 29 березня 2022 р. № 98 : Державна судова адміністрація України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0098750-22.

214) Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення судовими розпорядниками» від 18 липня 2011 р. № 113 : Державна судова адміністрація України. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/about_dsa/2214/5247s87we.

215) Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

216) Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 550 с.

217) Остафійчук Л. Юридична відповідальність за неповагу до суду : дис. … канд. юрид наук: 12.00.10. Одеса, 2015. 230 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/518f1e77-6fb8-4ee0-9a23-c3bbbea94f21.

218) Панасюк О. Деякі питання щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 11. С. 142-146. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.24.

219) Петренко В. С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.)* / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса : Фенікс, 2015. С. 15-20.

220) Петренко В. С. Судовий штраф як міра відповідальності. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного.* Одеса : Фенікс, 2015. С. 27–30.

221) Петренко Н. Д. Астрент у цивільному процесуальному законодавстві Бразилії. *Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 139 с. С. 117-120. URL: https://hdl.handle.net/11300/27821.

222) Петренко Н. Д. Окремі аспекти застосування штрафу у цивільному судочинстві США. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.)* / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 125-127. URL: https://hdl.handle.net/11300/23000.

223) Петренко Н. Д. Питання визначення поняття судового штрафу у цивільному судочинстві. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 803-806.

224) Петренко Н. Д. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду: досвід Австралії. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)* / за заг. Ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. Т. 2. 828 с. С. 656-658. URL: https://hdl.handle.net/11300/25892.

225) Петренко Н. Д. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід. *Приватне право в умовах війни : матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.)* / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової ; НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. 1004 с. С. 353-356.

226) Петренко Н. Д. Судовий штраф за процесуальним законодавством Бельгії. *Європейський день цивільної юстиції : матер. круглого столу (27 жовтня 2023 р.)* / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024. 123 с. С. 62-65. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/27.10.2023.pdf.

227) Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Бразилії. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах*

воєнних викликів» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024 с. 1000 с. С. 645-647.

228) Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Польщі. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 110 с. С. 85-88. URL: https://hdl.handle.net/11300/27187.

229) Петренко Н. Д. Штраф за Цивільним процесуальним кодексом Німеччини. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 78-84. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.10.

230) Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-8.

231) Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 6. С. 95-100. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/22.

232) Петренко Н. Д. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду. *Захист прав людини у цивільному судочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2021. С.110-116. https://hdl.handle.net/11300/18184.

233) Петренко Н. Д. Штраф як форма відповідальності за неповагу до суду у Великобританії. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.9.

234) Пилипенко С. А. Особливості тимчасового вилучення доказів для дослідження судом. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2019. № 3 (37). С. 88-92.

235) Постанова у справі №686/24767/20 від 29 червня 2022 : Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371743.

236) Постанова у справі № 274/4944/20 від 29 червня 2022 року: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105167749.

237) Постанова у справі № 534/1252/22 від 17 січня 2024 : Полтавський апеляційний суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 116419082.

238) Постанова у справі № 695/319/19 від 01 червня 2022 : Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635242.

239) Постанова у справі № 757/43793/18-ц від 07 серпня 2019 : Велика Палата Верховного Суду. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/84153041.

240) Постанова у справі № №760/8197/22 від 10 березня 2023 року : Київський апеляційний суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109823181.

241) Постанова у справі №201/10234/20 від 11 січня 2023 року : Велика Палата Верховного Суду. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108791495.

242) Постанова у справі №530/1847/16-ц від 14 листопада 2018 року : Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78192582.

243) Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль» № 9462 від 06.07.2023 : Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/2ed53311-e1cf-4a74-9199-b72c6b40964b.

244) Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : Наказ; ДСА України від 20.08.2019 № 814. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0814750-19.

245) Про затвердження Положення про Службу судової охорони : Рішення; Вища рада правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v1051910-19/

246) Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України; Концепція від 10.05.2006 № 361/2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/361/2006.

247) Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України; Стратегія від 20.05.2015 № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/276/2015.

248) Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України; Стратегія від 11.06.2021 № 231/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/231/2021.

249) Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19.

250) Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду : Рішення; Рада суддів України від 04.11.2016 № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/vr074414-16.

251) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21.11.2024 № 4094-IX : Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4094-20.

252) Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом № 11387 від 28.07.2024 : Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44510.

253) Проект Кодексу про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44507.

254) Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол; Рада Європи від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_535.

255) Пушкар С. І. Роль Вищої Ради Правосуддя у забезпеченні незалежності судової влади : дис…доктора філос.; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 263 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/26752.

256) Рєзнікова В., Курей М. Штраф як форма господарсько-процесуальної відповідальності. *Право України.* 2020. № 7. С. 78-97.

257) Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 7 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (про єдиний статус суддів в Україні) : Рішення Конституційного суду України від 26.03.2024 № 3-р(II)/2024. *Вісник Конституційного Суду України*. 2024. № 3. С. 19.

258) Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) : Справа № 1-22/2001 від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01.

259) Рожнов О. В. Підстави застосування заходів процесуального примусу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2015. Вип. 20. С. 164-167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2015_20_39.

260) Рожнов О. В. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право».* 2013. Вип. 16. С. 187–191.

261) Руденко Л. Д. До питання про відповідальність у господарському судочинстві. *Правові горизонти / Legal horizons*. 2020. № 21 (34). С. 47-51. DOI: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i21.p47.

262) Селівон А. М. Застосування заходів процесуального примусу в разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2021. № 4 (39). С. 23-28. DOI: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4(39).908.

263) Старовойтова С. М. Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду в Україні : дис. … канд. юрид наук: 12.00.07. Суми, 2021. 200 с.

URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/85457/5/diss_Starovoitova.pdf.

264) Сташків Н.М. Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження : дис. … докт. філософ. за спец. 081 Право. Тернопіль, 2021. 213 с.

265) Стоянова Т. А. Щодо цивільної процесуальної відповідальності. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матер. кругл. столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.)* / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса : Фенікс, 2015. С. 40-44.

266) Терещук М. М. Юридична відповідальність у публічному праві : дис. …канд. юрид наук: 12.00.01. Нац. академ. Внутр. справ МВС України, 2019. 211 с.

267) Тимченко Г. П. До питання про цивільну процесуальну відповідальність. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 206-212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_26.

268) Ткачук А. О. Зловживання процесуальними правами у цивільному процесі України : дис. …докт. філософ. з галузі знань 08 Право за спец. 081 Право. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2020. 220 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0820U100073.

269) Ус М. В., Глотов С. О., Носік Ю. В. Астрент як засіб забезпечення ефективного захисту цивільних прав та інтересів. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 664-675. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-664-677.

270) Ухвала у справі № 925/200/22 від 08 лютого 2024 року : Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639.

271) Ухвала у справі № 129/1636/23 від 19 квітня 2024 року : Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/1185198801.

272) Ухвала у справі № 640/22599/19 від 03 лютого 2023 року: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108779372.

273) Ухвала у справі № 757/32769/15-ц від 16 квітня 2019 року: Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81202852.

274) Фесик М. О. Стан теоретичної розробки проблеми цивільної процесуальної відповідальності. *Приватне та публічне право.* 2023. №3. С. 20-25. URL: http://pp-law.in.ua/archive/3_2023/4.pdf.

275) Фідря Ю. О. Професійна відповідальність правника за прояв неповаги до учасників процесу (на прикладі судді). *Area Nauki.* 2020. № 1. С. 14-22.

276) Цивільне процесуальне право України (Загальна частина) : підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 412 с.

277) Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / [В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін.] ; за ред. В.В, Комарова. Х. : Право, 2016. 848 с.

278) Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

279) Цувіна Т. А. Виконання судових рішень у контексті права на справедливий судовий розгляд. Проблеми законності. 2018. Вип. 141. С. 80-93.

280) Цувіна Т. А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2021. 39 с.

281) Цувіна Т. А. Принцип права бути почутим (right to be heard) у цивільному сдуочинстві: Модельні європейські правила цивільного процесу ELI/UNIDROIT, практика ЄСПЛ та національний контекст. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2022. № 2. С. 86-94.

282) Черленяк М. Практичні питання застосування ст. 185-3 КпАП при здійсненні господарського судочинства. *Слово Національної школи суддів України.* 2013. № 3. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_17.

283) Член РАУ від Рівненської області Ганна Лазарчук: «Концепція зловживання правами входить у конфлікт з обов'язками адвоката». *Закон і Бізнес.* 2024. URL: https://zib.com.ua/ua/161055.html.

284) Шийович Р. Я. Адміністративно-процесуальна відповідальність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного*

університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2023. № 3. С. 117-123. URL: http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/633/624.

285) Шмарін І. О. Неповага до суду: проблеми криміналізації : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2017. 16 с.

286) Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Підр. для студентів. К. : Концерн «Видавничий дім «Ін юре», 2005. 624 с.

287) Щодо внесення змін до Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду, схвалених рішенням Ради суддів України від 4 листопада 2016 року № 74 : Рішення; Рада суддів України від 26.10.2018 № 62. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/vr062414-18.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Статистичні показники розгляду справ про адміністративні правопорушення за ст. 185-3 КУпАП

Рік	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Кількість справ, що перебували на розгляді	168	158	131	65	68	28	15	22
Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності	119	95	64	35	41	16	8	10
Сума накладеного штрафу (сукупно), грн	69 323	84 867	58 650	32 725	43 520	15 300	11 050	10 200

Додаток 2

Розмір штрафу, що накладається на особу у якості адміністративної санкції та заходу процесуального примусу

Підстава відповідальності	Суб'єкт відповідальності	Розмір санкції	Розмір санкції у випадку повторного порушення
ст. 185-3 КУпАП			
ч. 1) неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд	свідок позивач відповідач	50–150 НПМДГ (850 – 2 550 грн) *100–200 НПМДГ (1 700–3 400 грн)**	повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення - штраф 150–250 НПМДГ (2 550–4 250 грн) - або виправні роботи на строк від 1-го до 2-х місяців з відрахуванням 20% заробітку - або адміністративний арешт на строк до 15 діб
непідкорення розпоряд-женню головуючого чи порушення порядку під час судового засідання	інші громадяни		
вчинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил	будь-хто		
ч. 3) злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд	експерт, перекладач	20–100 НПМДГ (340 – 1 700 грн) *100–200 НПМДГ (1 700–3 400 грн)**	–
ч. 5) неповага до Конституційного Суду України, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або в непідко-ренні розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час таких засідань, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до Конституцій-ного Суду України	учасники конституційного провадження, перекладач, свідок, експерт, спеціаліст, інші учасники конституційного провадження, залучені Конституційним Судом України до участі у справі	20–100 НПМДГ (340 – 1 700 грн) *200–400 НПМДГ (3 400 – 6 800 грн)**	–
ст. 183-5 КУпАП			
перешкодження явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов'язків	посадова особа	5–8 НПМДГ (85 – 136 грн)	–

		*50–150 НПМДГ (850 – 2 550 грн)**	
ст. 185-6 КУпАП			
залишення без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду	посадова особа	25–50 НПМДГ (425 – 850 грн)	–
ст. 148 ЦПК України			
невиконання процесуаль-них обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу	учасники судового процесу	0,3 – 3 розмірів прожитко-вого мінімуму для працездат-них осіб (908,40 – 9 084 грн)	у випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків 1–10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (3 028 – 30 280 грн)
зловживання процесуальними правами			
неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин	особа, у якої було витребувано докази		
невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів	особа, зобов'язана вжити заходи забезпечення позову або доказів		
ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк	учасник справи, який зобов'язаний направити заяву по суті справи іншому учаснику справи		–
порушення заборон, встановлених ч. 9 ст. 203 ЦПК України	учасник справи		
вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству	учасники судового процесу		
невиконанням судового рішення під час здійснення судового контролю	відповідач, боржник чи їх керівник (якщо відповідач, боржник є юридичною особою)	20 – 40 розмірів прожитко-вого мінімуму для працездат-них осіб (60 560 –	–

		121 120 грн)	
ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження»			
невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії, та рішення про поновлення на роботі	фізична особа	100 НПМДГ (1 700 грн)	у подвійному розмірі (3 400 грн)
	посадова особа	200 НПМДГ (3 400 грн)	у подвійному розмірі (6 800 грн)
	юридична особа	300 НПМДГ (4 200 грн)	у подвійному розмірі (8 400 грн)
ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження»			
ч. 14) наявність заборгованості зі сплати аліментів, якщо розмір заборгованості перевищує суму платежів: за один рік за два роки за три роки	боржник	20% суми заборгованості 30% суми заборгованості 50% суми заборгованості	–

*В редакції Проекту Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом № 11387 від 28 липня 2024 року : Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44510.

Додаток 3

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Цивільного процесуального кодексу України та інших законодавчих актів

Чинна редакція	Пропонована редакція
Кодекс України про адміністративні правопорушення	
Стаття 185-3. Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України Неповага до суду, ***що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій,*** які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі діяння, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. ***Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд -*** ***тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.*** Невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства, - тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Неповага до Конституційного Суду України з боку учасників конституційного провадження, перекладача, свідка, спеціаліста, експерта, інших учасників конституційного провадження, залучених Конституційним Судом України до участі у	**Стаття 185-3.** Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України ***Неповага до судді та/або суду, що виразилась у вчиненні поза судовим процесом будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, -*** тягнуть за собою накладення штрафу від ***двохсот до чотирьохсот*** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі діяння, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. ***ч. 3 – виключити*** Невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства, - тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Неповага до Конституційного Суду України з боку учасників конституційного провадження, перекладача, свідка, спеціаліста, експерта, інших учасників конституційного провадження, залучених Конституційним Судом України до участі у

справі, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або в непідкоренні цих та інших осіб розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час таких засідань, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до Конституційного Суду України іншими присутніми на пленарному засіданні особами (крім суддів Конституційного Суду України), - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.	справі, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або в непідкоренні цих та інших осіб розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час таких засідань, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до Конституційного Суду України іншими присутніми на пленарному засіданні особами (крім суддів Конституційного Суду України), - тягнуть за собою накладення штрафу від ***двохсот до чотирьохсот*** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
Стаття 185-5. Перешкодження явці до суду народного засідателя, присяжного Перешкодження посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду народного засідателя, присяжного для виконання покладених на них обов'язків - тягне за собою накладення штрафу від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.	***Статтю 185-5 - виключити***
Стаття 185-6. Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду Залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.	***Статтю 185-6 - виключити***
Стаття 255. Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 - 221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: ... 7) секретар судового засідання, секретар суду (стаття 185-5, частина перша статті 185-6); …	**Стаття 255.** Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 - 221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: ... *7) секретар судового засідання, секретар суду,* ***керівник апарату суду (частини перша, друга, третя та п'ята статті 185-3****, стаття 185-5, частина перша статті 185-6);* ***7-2) співробітник Служби судової охорони (частини перша, друга, третя та п'ята статті 185-3, стаття 185-5,***

	частина перша статті 185-6); ...
ЦПК України	
Стаття 11. Пропорційність у цивільному судочинстві 1. Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.	**Стаття 11.** Пропорційність у цивільному судочинстві 1. Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі, ***розмір судового штрафу та судової неустойки*** відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо**.**
Стаття 129. Зміст судової повістки і оголошення про виклик у суд 1. Судова повістка про виклик повинна містити: … 9) роз'яснення про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається (накладення штрафу, примусовий привід, розгляд справи за відсутності, залишення заяви без розгляду), і про обов'язок повідомити суд про причини неявки.	**Стаття 129.** Зміст судової повістки і оголошення про виклик у суд 1. Судова повістка про виклик повинна містити: … 9) роз'яснення про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається (накладення ***судового штрафу***, примусовий привід, розгляд справи за відсутності, залишення заяви без розгляду), і про обов'язок повідомити суд про причини неявки.
Стаття 144. Види заходів процесуального примусу 1. Заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф. …	**Стаття 144.** Види заходів процесуального примусу 1. Заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) ***судовий*** штраф. …
Стаття 145. Попередження і видалення із залу судового засідання 1. До учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із зали судового засідання. 2. У разі повторного вчинення дій,	**Стаття 145.** Попередження і видалення із залу судового засідання 1. До учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із зали судового засідання ***та/або судовий штраф.*** 2. У разі повторного вчинення дій,

зазначених у частині першій цієї статті, перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни.	зазначених у частині першій цієї статті, перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни. ***3. У разі виявлення судом ознак зловживання процесуальними правами, допущених учасником судового процесу чи його представником, крім дій, визначених у частині 2 статті 44 цього Кодексу, та якщо такі дії можуть бути припинені, суд мотивованою ухвалою застосовує попередження до учасника судового процесу чи його представника. За відсутності особи чи якщо судове засідання не проводиться, ухвала надсилається їй в порядку, встановленому цим Кодексом.***
Стаття 148. Штраф 1. Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках: 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу; 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству; 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин; 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк; 5) порушення заборон, встановлених частиною дев'ятою статті 203 цього Кодексу.	**Стаття 148.** ***Судовий*** штраф 1. Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи ***судового*** штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках: 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу; 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству; 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин; 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк; 5) порушення заборон, встановлених частиною дев'ятою статті 203 цього Кодексу. ***6) злісне ухилення від явки в суд позивача, відповідача, свідка, експерта, перекладач або непідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання;*** ***7) вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;*** ***8) перешкодження посадовою особою***

	під будь-яким приводом явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов'язків;
	9) залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду.
Під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд може стягнути в дохід державного бюджету з відповідача, боржника чи їх керівників (якщо відповідач, боржник є юридичною особою) штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.	Під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд може стягнути в дохід державного бюджету з відповідача, боржника чи їх керівників (якщо відповідач, боржник є юридичною особою) ***судовий*** штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.
2. У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд з урахуванням конкретних обставин стягує у дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.	2. У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд з урахуванням конкретних обставин стягує у дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи ***судовий*** штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.
3. У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника.	3. У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути ***судовий*** штраф як з учасника справи, так і з його представника.
	3-1. Для вирішення питання про стягнення судового штрафу суд своєю ухвалою призначає судове засідання, яке проводиться не пізніше двадцяти днів з дня виявлення судом відповідних підстав. Суд має встановити такий строк проведення судового засідання, щоб особа, яка викликається, мала достатньо часу для явки в суд і для підготовки до участі в судовому розгляді
	3-2. В ухвалі про призначення судового засідання суд, окрім іншого, зазначає обставини, які зумовили необхідність розгляду питання про накладення судового

	штрафу та докази, якими такі обставини підтверджуються. Ухвала про призначення судового засідання надсилається учасникам справи, а також іншим особам. Одночасно з копією ухвали особі, що викликається, надсилаються копія наявних доказів, крім випадків, якщо такі докази є у відповідної особи, або обсяг доказів є надмірним, або вони є публічно доступними.
	3-3. Неявка належним чином сповіщеної особи, щодо якої розглядається питання про стягнення судового штрафу, та/або учасників справи не перешкоджає судовому розгляду.
4. Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу оскарженню не підлягає. 5. Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України. 6. Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.	4. Ухвалу про стягнення ***судового*** штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала Верховного Суду про стягнення ***судового*** штрафу оскарженню не підлягає. 5. Ухвала про стягнення ***судового*** штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України. 6. Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення ***судового*** штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.
Стаття 353. Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду 1. Окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо: … 18) стягнення ***судового*** штрафу в порядку процесуального примусу; …	**Стаття 353.** Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду 1. Окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо: … 18) стягнення ***судового*** штрафу в порядку процесуального примусу; …
Стаття 389. Право касаційного оскарження 1. Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та	**Стаття 389.** Право касаційного оскарження 1. Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та

(або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку: … 3) ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закриття апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали.	(або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку: … 3) ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закриття апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення ***судового*** штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали.
Стаття 453-1. Заява про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення 1. Суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, за письмовою заявою стягувача може зобов'язати боржника подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення в цивільних справах: ***1) що виникають із трудових правовідносин;*** ***2) що виникають із сімейних правовідносин;*** ***3) щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення;*** ***4) щодо відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду;*** ***5) щодо відшкодування моральної шкоди;*** ***6) щодо захисту прав споживачів;***	**Стаття 453-1.** Заява про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення 1. Суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, за письмовою заявою стягувача може зобов'язати боржника подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення в цивільних справах.

7) щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; ***8) в інших спорах немайнового характеру.***	
Стаття 453-4. Рішення за наслідками розгляду звіту про виконання судового рішення 1. За наслідками розгляду звіту боржника суд постановляє ухвалу про прийняття або відмову у прийнятті звіту, яку може бути оскаржено в апеляційному порядку за правилами частини п'ятої статті 453-2 цього Кодексу. Оскарження ухвали не зупиняє її виконання. … 3. У разі постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту суд застосовує до боржника захід процесуального примусу у виді штрафу, а також додатково може встановити новий строк для подання звіту відповідно до частини третьої статті 453-2 цього Кодексу або за власною ініціативою розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення.	**Стаття 453-4.** Рішення за наслідками розгляду звіту про виконання судового рішення 1. За наслідками розгляду звіту боржника суд постановляє ухвалу про прийняття або відмову у прийнятті звіту, яку може бути оскаржено в апеляційному порядку за правилами частини п'ятої статті 453-2 цього Кодексу. Оскарження ухвали не зупиняє її виконання. ***Ухвала про прийняття звіту, якою визначено остаточний розмір судової неустойки, є виконавчим документом та виконується в порядку, встановленому для виконання судових рішень.*** … 3. У разі постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту суд застосовує до боржника захід процесуального примусу у виді ***судового*** штрафу, а також додатково може встановити новий строк для подання звіту відповідно до частини третьої статті 453-2 цього Кодексу або за власною ініціативою розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення. ***У спорах майнового характеру, крім справ, у яких стягувачем є держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, суб'єкт господарювання державного або комунального сектору економіки, суд може додатково встановити стягнення судової неустойки у розмірі, що не перевищує десять процентів річних від ціни позову з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення виконання.*** ***Розмір судової неустойки встановлюється судом з урахуванням ціни позову, переваг для боржника, отриманих від невиконання судового рішення, завданої чи передбачуваної шкоди та будь-яких інших суттєвих для стягувача обставин.*** ***Судова неустойка не нараховується протягом строку відстрочки або розстрочки виконання рішення, наданої***

	судом, а також у разі смерті фізичної особи до залучення правонаступника у виконавчому провадженні.
	Остаточний розмір судової неустойки визначається судом ухвалою про затвердження звіту та стягується на користь стягувача до дня затвердження судом звіту, однак не більше, ніж за три роки з дня її встановлення.
4. Суд застосовує до боржника захід процесуального примусу у виді штрафу за правилами статті 148 цього Кодексу.	4. Суд застосовує до боржника захід процесуального примусу у виді ***судового*** штрафу за правилами статті 148 цього Кодексу.
Якщо боржником є юридична особа та суд зобов'язав подати звіт про виконання судового рішення особисто керівника боржника, захід процесуального примусу у виді штрафу застосовується до такого керівника.	Якщо боржником є юридична особа та суд зобов'язав подати звіт про виконання судового рішення особисто керівника боржника, захід процесуального примусу у виді ***судового*** штрафу застосовується до такого керівника.
…	…
6. У разі неподання звіту у строк, встановлений судом, або у разі подання звіту з порушенням такого строку та за відсутності поважних причин, які унеможливили його вчасне подання, суд встановлює новий строк для подання звіту відповідно до частини третьої статті 453-2 цього Кодексу, а також застосовує до такого боржника захід процесуального примусу у виді штрафу.	6. У разі неподання звіту у строк, встановлений судом, або у разі подання звіту з порушенням такого строку та за відсутності поважних причин, які унеможливили його вчасне подання, суд встановлює новий строк для подання звіту відповідно до частини третьої статті 453-2 цього Кодексу, а також застосовує до такого боржника захід процесуального примусу у виді ***судового*** штрафу.
Закон України «Про виконавче провадження»	
Стаття 18. Обов'язки і права виконавців, обов'язковість вимог виконавців	**Стаття 18.** Обов'язки і права виконавців, обов'язковість вимог виконавців
…	…
3. Виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право:	3. Виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право:
…	…
16) накладати стягнення у вигляді штрафу на фізичних, юридичних та посадових осіб у випадках, передбачених законом;	16) накладати стягнення у вигляді штрафу на фізичних, юридичних та посадових осіб у випадках, передбачених законом, ***за виключенням проваджень, у яких судом зобов'язано боржника подати звіт про виконання судового рішення;***
…	…

Додаток 4

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-8.

2. Петренко Н. Д. Штраф за Цивільним процесуальним кодексом Німеччини. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 78-84. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.10.

3. Петренко Н. Д. Штраф як форма відповідальності за неповагу до суду у Великобританії. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.9.

4. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024 р. № 6. С. 95-100. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/22.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Петренко Н. Д. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду. *Захист прав людини у цивільному судочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубєвої ; уклад.: І. С. Апалькова, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2021. С. 110-116. URL: https://hdl.handle.net/11300/18184.

6. Петренко Н. Д. Питання визначення поняття судового штрафу у цивільному судочинстві. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали

Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 803-806. URL: https://hdl.handle.net/11300/20324.

7. Петренко Н. Д. Окремі аспекти застосування штрафу у цивільному судочинстві США. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.)* / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 125-127. URL: https://hdl.handle.net/11300/23000.

8. Петренко Н. Д. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід. *Приватне право в умовах війни : матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.)* / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової ; НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. 1004 с. С. 353-356. URL: https://hdl.handle.net/11300/24735.

9. Петренко Н. Д. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду: досвід Австралії. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)* / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. 828 с. С. 656-658. URL: https://hdl.handle.net/11300/25892.

10. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Польщі. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 110 с. С. 85-88. URL: https://hdl.handle.net/11300/27187.

11. Петренко Н. Д. Судовий штраф за процесуальним законодавством Бельгії. *Європейський день цивільної юстиції : матеріали круглого столу (27 жовтня 2023 р.)* / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2024. 123 с. С. 62-65. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/ download/zbirniki_konf/ 27.10.2023.pdf.

12. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Бразилії. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.)* / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024 с. 1000 с. С. 645-647.

13. Петренко Н. Д. Астрент у цивільному процесуальному законодавстві Бразилії. *Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 139 с. С. 117-120. URL: https://hdl.handle.net/11300/27821.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення, узагальнення та окремі висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені та обговорювалися на 9 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція ім. Ю. С. Червоного «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану (м. Одеса, 16 грудня 2022 р.), Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 25-річчю з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 15 листопада 2022 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.), Круглий стіл «Європейський день цивільної юстиції» (м. Харків, 27 жовтня 2023 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція ім. Ю. С. Червоного «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» (м. Одеса, 28 грудня 2023 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки» : (м. Одеса, 8 квітня 2024 р.).

Додаток 6

Акти про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Петренко Наталії Дмитрівни на тему «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
Олег ТОДОЩАК
«10» листопада 2025 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Петренко Наталії Дмитрівни на тему: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі:

голови – проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Г.О. Ульянової,

членів комісії: декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Є.С. Хижняка, начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична академія» Л.В. Кузнецової, в.о. завідувача кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора І. В. Андронова,

склала цей акт з приводу того, що теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження Петренко Наталії Дмитрівни на тему: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» здійснювалися в межах науково-дослідного плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021-2025 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове

та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Комісією встановлено, що результати наукових розробок дисертаційного дослідження фактично використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права», «Європейські стандарти цивільного судочинства», «Розгляд окремих категорій цивільних справ в судах», підготовці підручників, навчально-методичних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін та у науково-дослідній роботі викладачів та здобувачів вищої освіти.

При викладенні вищевказаних навчальних дисциплін були враховані положення дисертаційного дослідження щодо вдосконалення термінологічного апарату у застосуванні положень вітчизняного процесуального законодавства, повноважень судів щодо притягнення осіб до відповідальності у формі штрафу у зв'язку із зловживання процесуальними правами, виявом неповаги до суду. Перспективним у подальшому правотворенні та правозастосуванні є підхід, заснований на аналізі практики іноземних судів, щодо притягнення до відповідальності осіб внаслідок скандалізації процесу.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 45-50.
2. Петренко Н. Д. Штраф за Цивільним процесуальним кодексом Німеччини. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 78-84.
3. Петренко Н. Д. Штраф як форма відповідальності за неповагу до суду у Великобританії. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 45-50.

4. Петренко Н. Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 95-100.

5. Петренко Н. Д. Штраф як міра відповідальності за неповагу до суду. *Захист прав людини у цивільному судочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубєвої ; уклад.: І. С. Апалькова, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2021. С. 110-116.

6. Петренко Н. Д. Питання визначення поняття судового штрафу у цивільному судочинстві. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 803-806.

7. Петренко Н. Д. Окремі аспекти застосування штрафу у цивільному судочинстві США. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.)* / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 125-127.

8. Петренко Н. Д. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід. *Приватне право в умовах війни : матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.)* / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової ; НУ «Одеська юридична академія. Одеса, 2022. 1004 с. С. 353-356.

9. Петренко Н. Д. Притягнення до відповідальності за неповагу до суду: досвід Австралії. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)* / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. 828 с. С. 656-658.

10. Петренко Н. Д. Судовий штраф за процесуальним законодавством Бельгії. *Європейський день цивільної юстиції : матеріали круглого столу (27 жовтня 2023 р.)* / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2024. 123 с. С. 62-65.

11. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Польщі. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 110 с. С. 85-88.

12. Петренко Н. Д. Штраф за процесуальним законодавством Бразилії. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.)* / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024 с. 1000 с. С. 645-647.

13. Петренко Н. Д. Астрент у цивільному процесуальному законодавстві Бразилії. *Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 139 с. С. 117-120.

Голова комісії: _____ Галина УЛЬЯНОВА

Члени комісії: _____ Євген ХИЖНЯК

_____ Людмила КУЗНЕЦОВА

_____ Ігор АНДРОНОВ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова Суворовського районного суду м. Одеси
_____ Віктор ПОЗНЯК
«30» січня 2025 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Петренко Наталії Дмитрівни на тему: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» у діяльність Суворовського районного суду м. Одеси

Комісія у складі: голови Суворовського районного суду м. Одеси, Віктора Позняка, заступника голови Суворовського районного суду м. Одеси, Вадима Кисельова, судді Суворовського районного суду м. Одеси Шкорупеєва Дмитра,

за результатом обговорення результатів дисертаційного дослідження **Петренко Наталії Дмитрівни на тему: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США»** склала цей акт з приводу того, що теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені у практичну діяльність Суворовського районного суду м. Одеси.

Комісією встановлено, що результати наукових розробок дисертаційного дослідження мають важливе значення для правозастосовної практики, зокрема, щодо можливості розгляду питання про накладення судового штрафу в справах спрощеного позовного провадження, наказного провадження, під час апеляційного та касаційного перегляду без виклику учасників справи чи у разі їхньої неявки. В той же час, дотримання конвенційних стандартів права на справедливий суд вимагає закріплення у процесуальному законодавстві сповіщення порушника задля надання йому можливості ефективно взяти участь у розгляді питання. Позитивними можна відзначити пропозиції авторки щодо протидії скандалізації правосуддя шляхом подальшого розвитку інституту суддів-спікерів та налагодження взаємодії зі ЗМІ, встановленні відповідальності для ЗМІ за «скандалізацію правосуддя» тобто за маніпулювання суспільною думкою щодо судової влади, применшення її авторитету, безладну, необґрунтовану критику, що підриває довіру громадськості до процесу відправлення правосуддя.

Крім того, рекомендовано до ознайомлення колективом суду наступних публікацій авторки:

1. Петренко Н.Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві Італії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 45-50.
2. Петренко Н.Д. Штраф за Цивільним процесуальним кодексом Німеччини. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 78-84.
3. Петренко Н.Д. Штраф як форма відповідальності за неповагу до суду у Великобританії. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 45-50.

4. Петренко Н.Д. Штраф у цивільному процесуальному законодавстві країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 95-100.

Сформульовані Петренко Н.Д. висновки та пропозиції є цінними для використання у практичній діяльності судовими органами та можуть вплинути на ефективність здійснення правосуддя у цивільних справах.

Голова комісії: Віктор ПОЗНЯК

Члени комісії: Вадим КИСЕЛЬОВ

Дмитро ШКОРУПЕЄВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова Господарського суду Одеської області
«__» ____ 2024 р.
Володимир ПЕТРОВ

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії Н. Д. Петренко за темою: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» у діяльність Господарського суду Одеської області

Комісія у складі голови Господарського суду Одеської області Петрова В.С., заступника голови Гута С.Ф. та судді Погребної К.Ф. склала цей Акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження ***Наталії Дмитрівни Петренко*** **за темою: «*Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США*»** на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Комісія вважає, що висновки та пропозиції Н.Д. Петренко мають високу практичну значимість не тільки у сфері цивільного судочинства, а й господарського судочинства, враховуючи здійснену уніфікацію процесуального законодавства.

Результати наукового дослідження ***Наталії Дмитрівни Петренко*** **за темою: «*Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США*»** обговорювалися на нараді суддів Господарського суду Одеської області «02» грудня 2024 року.

Н. Д. Петренко доповіла про наукові пропозиції, які стосуються необхідності розмежування в рамках вітчизняного процесуального законодавства зловживання сторонами процесуальними правами та прояву неповаги до суду як самостійних підстав для застосування судом засобів процесуального примусу, що має бути відображено у практиці застосування судами відповідного процесуального законодавства та законодавства у справах про адміністративні правопорушення.

Особливу увагу Н.Д. Петренко приділено застосуванню конвенційних стандартів права на справедливий суд щодо проваджень, пов'язаних із накладенням судового штрафу, та запропоновано розглядати судовий штраф крізь призму правових позицій ЄСПЛ, вироблених при тлумаченні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: якщо санкція підпадає під кримінальний аспект статті 6, то і стандарти права на справедливий суд мають бути забезпечені на вищому рівні.

За результатами обговорення наукового дослідження Наталії Дмитрівни Петренко за темою: «Судовий штраф в цивільному процесі України, країн Європи та США» окремі його положення були враховані Господарським судом Одеської області та будуть впроваджені у діяльність суду.

Голова
Господарського суду Одеської області Володимир ПЕТРОВ

Суддя
Господарського суду Одеської області Лілія ГРАБОВАН

Суддя
Господарського суду Одеської області Катерина ПОГРЕБНА